

Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona

Comissió de les Jornades

Sant Feliu de Guíxols, 1992

Organitzen:

Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols

Àrea d'Arqueologia – Universitat de Girona

Centre d'Investigacions Arqueològiques – Generalitat de Catalunya/Diputació de Girona

Consell Comarcal del Baix Empordà

INDEX:

- 1.- La Rodona. Campanya d'urgència 1991.
ALCALDE, G., BUCH, M., MATEU, J., PALOMO, T., SAÑA, M
.....1-4
- 2.- La Draga (Banyoles, Pla de l'Estany).
Segona campanya 1991.
TARRUS, J., CHINCHILLA, J., AGUSTI, B., BOSCH, A., BUXO, R.,
CLOP, X., FAURA, J. M^a, NAVARRO, C., SAÑA, M
.....5-13
- 3.- Plansallosa 1991. Objectius i resultats de la
campanya d'excavació i prospecció.
ASSOCIACIÓ BAIREDA (Bosch, A., Buch, M., Buxó, R.,
Casadevall, J., Mateu, J., Palomo, T., Saña, M.,
Taberner, E.....14-21
- 4.- Ca N'Isach (Palau-Saverdera, Alt Empordà).
4a campanya 1991.
TARRUS, J., CHINCHILLA, J., ALIAGA, S., MERCADAL, O
.....22-27
- 5.- Bauma del Serrat del Pont (Tortellà, La Garrotxa).
ALCALDE, G., MOLIST, M., TOLEDO, A
.....28-29
- 6.- Darreres excavacions a Empúries.
SANMARTÍ, E., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J
.....30-35
- 7.- Campanya de 1991 a l'Illa d'en Reixac (Ullastret).
LOPEZ, J., LLORENS, J. M^a, MARTIN, Mª A., MATARÓ, M.,
DE CHAZELLES, Cl. A.....36-43
- 8.- La campanya de 1991 a Mas Castellar-Pontós:
un exemple de prospecció arqueològica.
ADROHER, A. M., BARTURÉN, F. J., BORREDA, R., PONS, E.,
LLAVANERAS, N., TABERNERO, E (amb la col.laboració
de MARTÍ, A i CONTRERAS, F)
.....44-51
- 9.- Montbarbat (Lloret de Mar, Maçanet de la Selva).
Campanya 1991.
VILA, M. V., ALBIOL, E., BARRACHINA, C., BURGUEÑO, E.,
NEGRE, M., MARTIN, S., RAMON, E.....52-59
- 10.- Excavacions arqueològiques en el traçat de la
variant de la carretera Nacional II al seu pas
per Girona.
BURCH, J., CARRASCAL, C., CASELLAS, LL. E., MERINO, J i
NAVARRO, N
.....60-70

- 11.-Excavacions arqueològiques a la Plaça Gran
(Perelada, Alt Empordà).
LLINAS, J., MERINO, J., MIRÓ, M., PEDRON, M. J
.....71-77
- 12.-La campanya d'excavacions a Santa Maria de
Panissars (La Jonquera, Alt Empordà).
NOLLA, J. M^a., RODA, I
.....78-81
- 13.-El conjunt termal del Puig de Sant Grau.
(Caldes de Malavella, La Selva). Campanya de 1991.
MERINO, J., NOLLA, J. M^a., SANTOS, M
.....82-88
- 14.-Noves consideracions sobre la vil·la romana
de Vilauba. Campanya de 1991.
TREMOLÉDA, J., CASTANYER, P
.....89-96
- 15.-Ca n'Espoya. Una vil·la d'època romana a Celrà
(Gironès).
AMICH, N., CASAS, J., NOLLA, J. M^a
.....97-99
- 16.-La vil·la romana de Vilarenys (Vall-llòbrega).
Actuació d'urgència de 1991.
ROCAS, X., CAJA, Mª J.....100-106
- 17.-Intervenció arqueològica a Llafranc (Palafrugell,
Baix Empordà).
SAGRERA, J., LLINÀS, J
.....107-111
- 18.-Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà).
Campanya de 1991.
CASAS, J.....112-116
- 19.-Excavació de salvament a la vil·la romana de
la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós).
CASTANYER, P, TREMOLEDA, J
.....117-124
- 20.-L'excavació d'urgència a la carretera de Sant
Martí d'Empúries, a la carretera d'Orriols a
l'Escala (Alt Empordà).
ROCAS, X., MANZANO, S., PUIG, A. M
.....125-136
- 21.-Excavacions arqueològiques d'urgència a l'antic
Hotel dels Italians de Girona.
MATARÓ, M., RIGO, A
.....137-143

- 22.-La necròpolis de les Goges (Sant Julià de Ramis,
Gironés).
CASELLAS, LL.E., AGUSTÍ, B., FOGUET, G., LLINÀS, J.,
LOPEZ, J., MERINO, J., POU, J., TIÓ, X
.....144-149
- 23.-Actuació d'urgència a la Plaça de les Llúdrigues
(Salt, Gironés). Aproximació a l'àmbit físic funerari
medieval saltenc.
ALBERCH, X.....150-155
- 24.-Intervencions arqueològiques als Banys Àrabs de Girona.
CASELLAS, LL.E
.....156-160
- 25.-Intervencions arqueològiques al monestir de Sant
Pere de Rodes durant l'any 1991.
BURCH, J., CARRASCAL, C., MATARÓ, M., PUIG, A.M., VIEYRA, G
.....161-170
- 26.-Sant Andreu del Coll (Olot, la Garrotxa).
AGUSTÍ, B., LLORENS, J.M^e
.....171-174
- 27.-Castell de Farners-Turó del Vent (Santa Coloma de
Farners, la Selva). Campanya de 1991.
LLORENS, J.M^e.....175-181
- 28.-Ponència: L'arqueologia al Baix Empordà, avui.
AMIEL, G.....182-187
- 29.-Excavacions al monestir de Sant Llorenç de Sous
(Alt Empordà).
AMIGÓ, J., LLOPART, J., TIÓ, X., VILA, J.M.....Addenda.

LA RODONA : CAMPANYA D'URGÈNCIA 1991

El jaciment de la Rodona és un assentament a l'aire lliure, situat al pla d'Olot (La Garrotxa), a una alçada de 420 m. s.n.m. ubicat en la zona coneguda des del segle IX amb el nom mateix de la Rodona, en el marge esquerre del riu Fluvià, i a una distància aproximada de 50 m. d'aquest. Es troba situat en un punt amb una especial visibilitat i amb un camp de visió respecte a l'entorn circundant limitat per trobar-se en una àrea plana al fons de la vall, on es beneficiava però d'un ampli grau d'insolació, de la seva situació al costat d'un curs d'aigua i de la seva proximitat als estanys i aiguamolls que existien en aquells moments a la regió.

La primera notícia de la possible existència d'aquest jaciment va ser deguda al dipòsit d'uns materials lítics (indústria en quars i sílex) realitzat pel Sr. Ramon Campderich al Museu Comarcal de la Garrotxa (Olot).

Donada la importància que podia tenir la descoberta d'un assentament d'època prehistòrica a la zona volcànica de la Garrotxa i més concretament en el pla d'Olot (que fins ara s'havia considerat com improbable, doncs es pensava que com a conseqüència del fenomen del vulcanisme en aquesta àrea i la posterior inundació del pla d'Olot, la presència de grups humans que haguessin habitat aquest indret en temps prehistòrics esdevenia practicament impossible) es va decidir portar a terme una prospecció arqueològica per tal de confirmar o no l'existència d'un jaciment prehistòric.

I - Prospecció i excavació arqueològica

Havent realitzat previament (Juliol i Octubre 1990) diversos sondejors per tal de confirmar l'existència d'un jaciment arqueològic en l'àrea d'on provenia el material arqueològic recuperat per Ramon Campderich es va procedir l'any 1991 a prospectar l'anomenat sector A, realitzant un total de 27 sondejors d'1 m² cada un d'ells, i a excavar en extensió el sector C (160 m²). Aquest sector C era el que es trobava directament afectat per l'activitat de l'empresa tèxtil que hi ha en el solar. L'àrea susceptible d'extensió del jaciment arqueològic és una àmplia zona de la qual actualment en queden 5 solars sense edificar (solars A,B,C, D i E).

2 - Resultats generals de l'intervenció arqueològica efectuada al jaciment de la Rodona

Els treballs de camp portats a terme ens han evidenciat l'existència d'un jaciment amb un únic nivell arqueològic, d'extensió força considerable, ja que la zona prospectada fins el moment té una superfície superior als 2.500 m².

La seqüència estratigràfica és la següent : la base del jaciment està constituïda per una colada de lava basànica amb leucita intersticial, una mica escoriàcia (dipositada en el Quaternari mitjà). La seva superfície presenta clars símptomes d'erosió fluvial, però amb seguretat podem afirmar que en els darrers 10. 000 anys, el riu, que passa a uns 50 m, i encaixat en un llit d'uns 10 m. de profunditat per 25 m. d'amplada no ha remogut durant les seves crescudes el jaciment.

Sobre aquesta colada es diferencien sedimentològicament tres nivells :

1 - Sòl vermells, homogeni, compacte, format per argiles de textura grollera i que es localitza en aquells indrets on hi ha depressions pronunciades de la colada. El seu espessor varia entre 10 i 50 cm.

2 - Sòl bru format per llims i argiles en percentatges més petits de sediments més grossers (sorres i graves) que es fan més abundant a mida que ens acostem al contacte amb la colada, amb una potencia que va des de 60 cm. a ser pràcticament inexistent. Al llarg d'aquest sòl s'hi localitzen pedres de 3 a 10 cm. de composició exclusivament volcànica i poc rodades.

3 - Per sobre d'aquest sòl bru identifiquem un nivell superficial, molt ben delimitat, format per runes i deixalles modernes.

A nivell de resultats, s'ha pogut constatar una diferenciació en l'estructuració de l'espai d'hàbitat, caracteritzada per algunes àrees de concentració del material arqueològic (restes lítiques i ossies), així com la conservació de diferents estructures. A nivell d'identificació de restes estructurals cal remarcar el fet de que la major part de les estructures que apareixen en el jaciment de la Rodona estan construïdes amb el mateix basalt que forma la base del nivell arqueològic (fragments de basalt de

diversos tamany) o bé aprofiten les característiques particulars que la colada basàltica presenta en alguns sectors per efectuar-hi algun arranjament. D'entre d'aquestes cal destacar :

- estructura de combustió : es tracta d'un foc pla, sense cubeta, de 15 cm. de fondària i de forma aproximadament circular d'uns 70-80 cm. de diàmetre. No s'hi conserven restes de cendres ni s'hi han localitzat (a part dels fragments de basalt) restes de material arqueològic amb traces de foc.

- estructura de sosteniment : la seva morfologia presenta una forma de corona amb blocs globulosos que oscil·len entre els 10 i 30 cm. que es situen directament sobre la colada basàltica. Aquesta estructura té dos nivells de pedres, essent els de cotes inferiors els de menor tamany. La potència d'aquesta va des de 136 cm. respecte al punt zero a 161 cm. , amb una amplada màxima de 60 cm..

- estructura d'habitació : consistent en una cabana construïda sobre un arranjament artificial de la colada basàltica formada per un pedruscall menut per tal d'anivellar la seva superfície.

El material arqueològic recuperat està format bàsicament per indústria lítica tallada, caracteritzada per la varietat de matèria primera explotada, la majoria d'origen local, que determina directament, per la qualitat de la mateixa, les diferents estratègies de talla que es poden desenvolupar. El quars és la matèria primera dominant amb un percentatge de 70 %, seguit pel sílex (26 %), la quarsita (1,7 %) i la lidita (1,5 %).

Les categories de productes de talla més representades dintre de la sèrie lítica de La Rodona són els fragments (77 %), els esclats (17 %), làmines (3 %) i finalment els nuclis (2,7 %). Aquesta repartició percentual té una explicació directe en la qualitat de la matèria i les seves característiques de fracturació, donat que es comporten de diferent manera al practicar la percussió sobre elles.

La caracterització d'aquesta indústria, a partir de criteris tipològics, i la comparació amb d'altres jaciments com Font del Ros (Berga) i Sota Palou (Campdevanó) ens permet situar aquest jaciment en el període Mesolític (al voltant del 8.500 B.P.).

Malauradament, s'han conservat molt poques restes faunístiques, degut a que les característiques del sediment són poc favorables per a la preservació de les restes orgàniques. Tot i així, els estudis paleoambientals ens han permès, mitjançant les anàlisis pol·líniques i antracològiques, caracteritzar un paisatge d'espais oberts, on el roure i l'avellaner serien els arbres predominants. La proximitat al jaciment de diferents ecosistemes (plana, zona d'aiguamolls i zona de mitja muntanya) hauria permès l'explotació de recursos cinegètics i vegetals molt variats, facilitant aquest fet la pràctica d'una economia diversificada, basada en la caça, la recolecció i la pesca.

En conjunt, els primers resultats obtinguts a partir dels estudis interdisciplinars realitzats, ens caracteritzen el jaciment prehistòric de La Rodona com un campament a l'aire lliure de caràcter estacional, enmarcat en un moment climàtic humit i temperat, en el qual probablement part del pla d'Olot estaria ocupat per zones d'aiguamolls, fet, aquest últim, que s'havia utilitzat per argumentar la no presència humana a la zona en moments prehistòrics.

ALCALDE, Gabriel; BUCH, Montserrat;
MATEU, Joaquim; PALOMO, Toni;
SAÑA, Maria.

SOLAR A

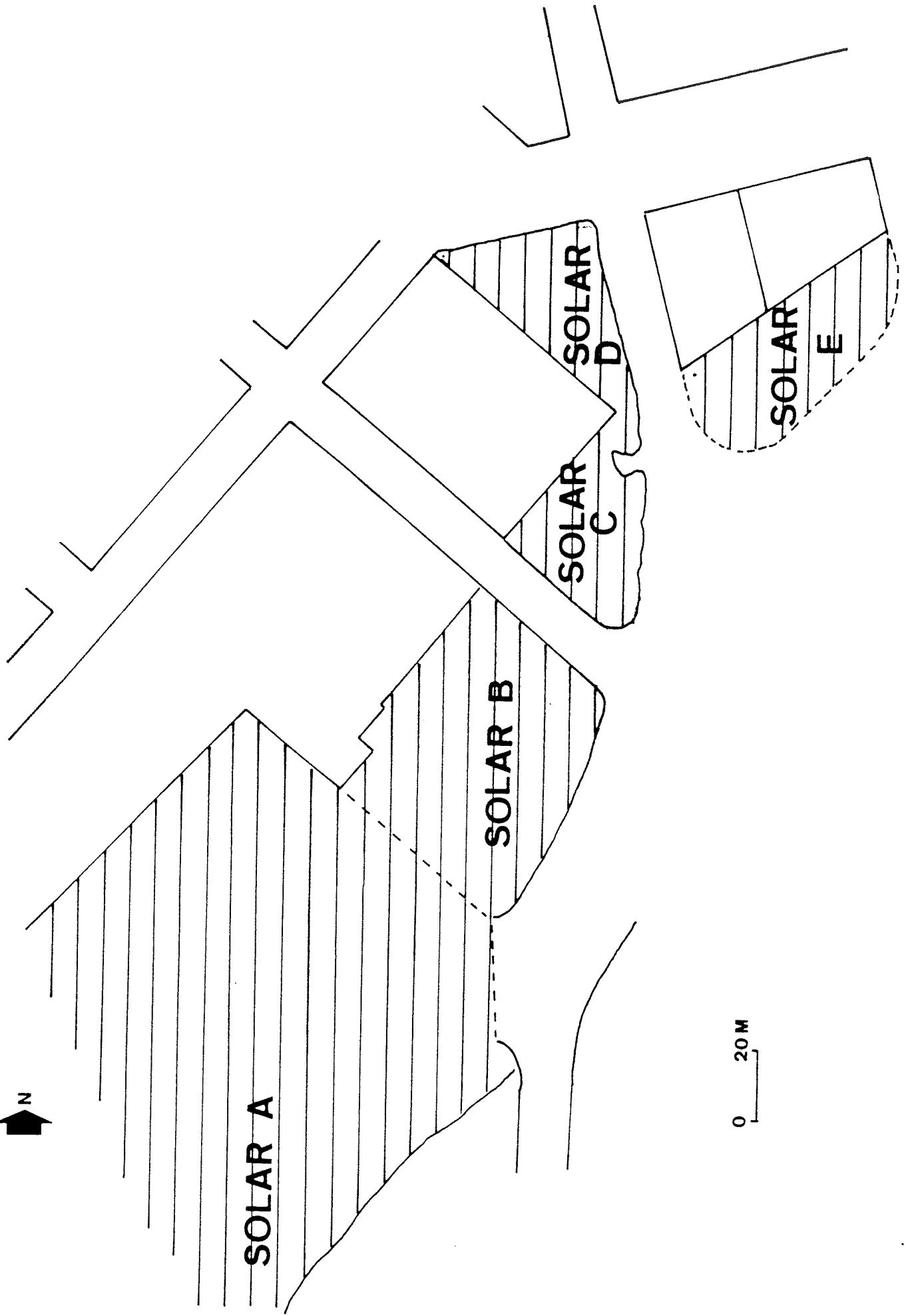
SOLAR B

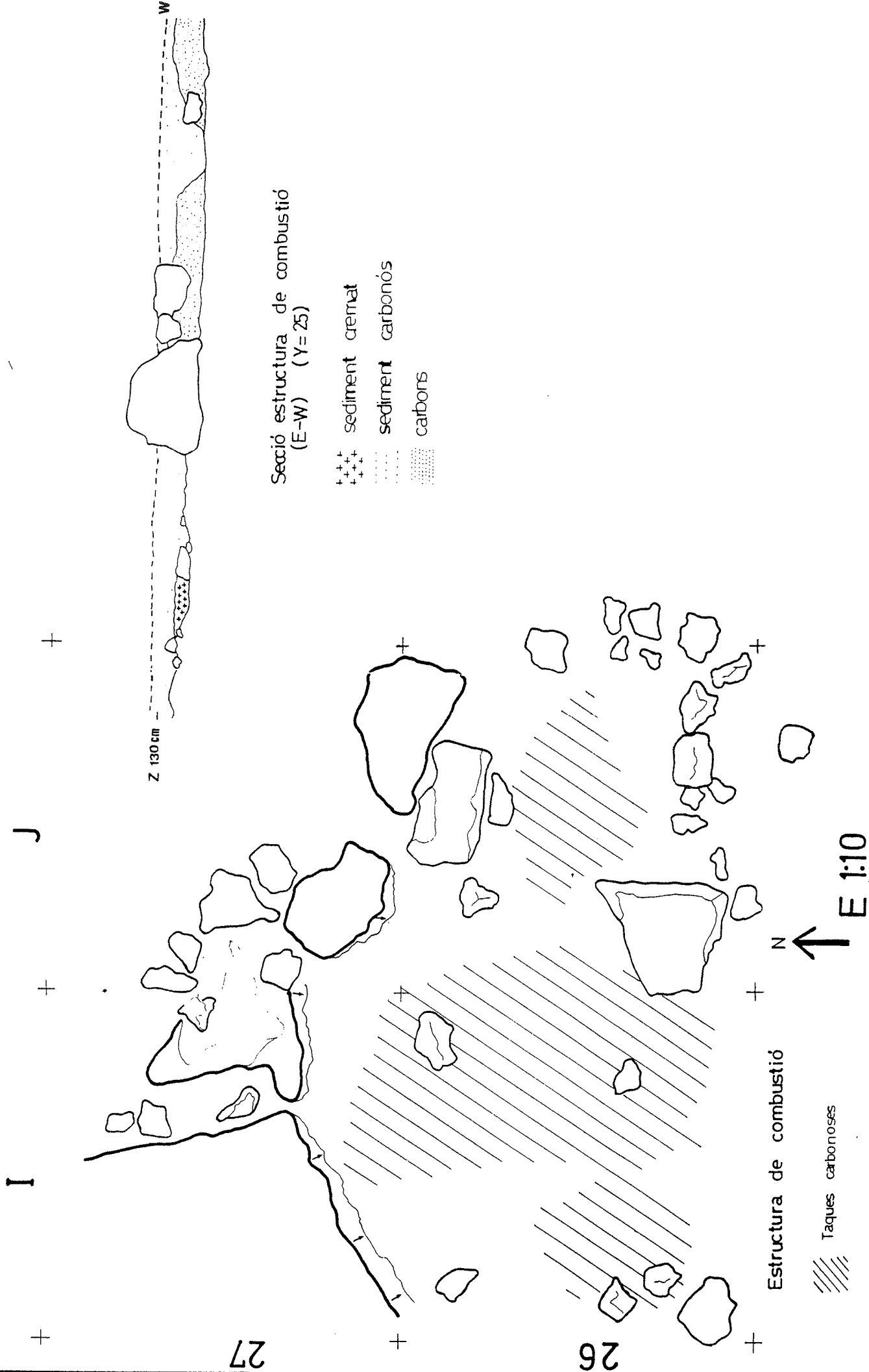
SOLAR C

SOLAR D

SOLAR E

0 20 M

La Draga (Banyoles, Pla de l'Estany)

2ª Campanya. 1991

per Josep Tarrús, Júlia Chinchilla, Bibiana Agustí, Àngel Bosch, Ramon Buxó, Xavier Clop, Josep Miquel Faura, Carles Navarro i Maria Saña.

1- Introducció

El jaciment neolític de La Draga es troba al terme municipal de Banyoles (Pla de l'Estany), a la vora est de l'Estany. Ocupa la part nord-oest del futur parc de La Draga, a pocs metres de l'aigua, en una zona baixa, normalment inundada durant l'hivern.

Les seves coordenades geogràfiques són les següents:

- Latitud nord: 42° 7' 35"
- Longitud est: 2° 45' 35", del meridià de Greenwich.

Fou descobert el mes de maig de 1990, mentre es retiraven terres en aquesta part del futur parc. D'immediat es va procedir a realitzar una prospecció d'urgència de 15 dies de durada, que va servir per a delimitar una àrea d'assentament de 60 X 50 metres (3000 m²). Pels materials arqueològics recuperats es va veure que el jaciment s'havia de situar en el Neolític Antic.

Igualment es va poder localitzar una primera estructura no afectada pel pas de les màquines: un gran fogar en cubeta, reomplert de rierencs cremats, fauna, cereals carbonitzats, restes de ceràmica i eines de sílex (estructura 6), que ens assegurava la bona conservació del jaciment.

Els mesos de juny i juliol de 1991 s'hi ha realitzat una primera campanya sistemàtica d'excavació, també amb caràcter d'urgència, durant la qual s'ha excavat un rectangle de 15 x 16 m (240 m²), comptant amb un equip de 20 persones, entre arqueòlegs i estudiants. L'obertura d'aquesta extensa àrea ha confirmat l'excepcional importància del jaciment, tant per la quantitat d'estructures descobertes com pels seus abundantíssims materials arqueològics.

2- Geomorfologia

Segons s'observà durant la prospecció de 1990, els nivells sedimentològics de La Draga són els següents:

- Un nivell I (30-40 cm), de terres marronoses compactes, formades en sec, després de l'abandonament de l'assentament neolític.
- Un nivell II (20-30 cm), de terres negres, format per torba i restes orgàniques, que correspondria a l'hàbitat neolític.
- Un nivell III, de sorres travertíniques, que han estat datades per C-14, pel geòleg Ramon Julià, vers el 6300 BC.

Segons les dades despreses per aquesta estratigrafia i també pel que sabem de la història recent del lloc, és probable que l'hàbitat neolític s'instal·lés a La Draga poc després d'una lleugera retirada de les aigües de l'Estany, que va fer podrir la vegetació de la riba (torba), en un moment posterior al VII mil·lenni BC.

Pel que es pot deduir, l'assentament devia estar a uns 50 metres de l'antiga vora de l'Estany, sobre els 173,30 m s.n.m., per la qual cosa el nivell de les aigües devia ser lleugerament inferior a aquesta cota. Normalment la zona devia d'estar seca, encara que exposada a inundacions periòdiques.

3 - L'hàbitat neolític

L'assentament de La Draga sembla correspondre a un únic moment cronològic dins del Neolític Antic, encara que desconeixem la possible durada d'aquest.

El nivell arqueològic presenta una escassa potència (15-20 cm) per damunt del travertí, excepte en l'extrem nord-oest de l'excavació - la zona de l'abocador -, on s'enfonia lleugerament fins a arribar a una potència de més de 30 cm.

Es tractaria, sens dubte, d'un autèntic sòl arqueològic, molt ben conservat, en el qual s'observen algunes superposicions d'estructures (focs cavalcats, focs damunt de forats de pal), i especialment un nivell de blocs travertínics disposats irregularment, que se superposa a diverses estructures (recinte enllosat, focs i forats de pal) en la meitat oest de la zona excavada.

A l'interior dels 240 m² excavats i en base als 73 forats de pal localitzats, només s'ha pogut determinar un únic recinte segur: una zona circular enllosada de 4 per 3 m² (E-73), delimitada per 5 forats de pal, que s'ha interpretat com a un graner per l'abundància de restes carbonitzades de cereals que contenia.

Cal dir també que a la part sud-est de l'excavació hi havia una zona oval, pràcticament lliure d'estructures i resseguida per una doble filera de forats de pal, que es podria interpretar com una cabana, amb totes les reserves.

Altres espais de la zona excavada que es poden relacionar amb activitats concretes de l'hàbitat són la zona d'abocador al nord-oest i una zona, al nord-est, amb multitud d'estructures de combustió. Aquesta darrera zona pot tractar-se d'una àrea d'ús culinari i per a la torrefacció de les granes.

S'ha documentat també l'existència de les restes de dos vasos d'emmagatzematge. Un d'ells era una olla amb coll, decorada amb petxina de càrdium, i estava dins d'un foc (E-3). L'altre (E-13) era una possible gerra d'emmagatzematge, gairebé desfeta del tot, que devia d'estar implantada sobre el sòl arqueològic.

La distribució dels materials arqueològics a l'àrea excavada (en curs d'estudi per Carles Navarro) evidencia també l'existència d'àrees d'ús diferenciats en l'hàbitat i també que es tracta possiblement d'un assentament de curta durada (25-50 anys?). Pel que fa al primer punt cal dir que els materials apareixen bàsicament dins de les estructures descobertes (en especial els

fogars), però on s'observa una enorme concentració és a la zona de l'abocador i als quadres contigus. Les zones sense estructures estan pràcticament netes, amb molt pocs objectes escampats.

El segon punt es basa en què els vasos ceràmics i les restes òssies, fàcilment esmicolables, apareixen a La Draga en zones concretes i força sencers, cosa incompatible amb un assentament de llarga durada.

4- Les estructures

Les estructures de conservació observades s'han ja citat anteriorment (gerres d'emmagatzematge de cereals i recinte enllosat) i, per tant, no cal insistir-hi.

Pel que fa a les estructures de sosteniment, cal dir que almenys 36 dels 73 forats de pal localitzats conserven part del tronc de fusta original. La part de fusta conservada es troba sempre a partir de 60 cm per sota del sòl arqueològic, fondària que deu coincidir amb el nivell freàtic permanent.

Quatre d'aquests pals es varen extreure després de l'excavació per tal d'experimentar el sistema d'extracció proposat per Patrick Gassmann, i aprofitant que es podia comptar amb la seva col·laboració directa. Es va triar una àrea on n'hi havia 4, que estaven separats per menys d'un metre un de l'altre, 3 en línia recta i un perpendicular al del centre. Tres d'ells feien un diàmetre de 14-15 cm, mentre que el darrer - una estaca - només feia 8 cm. Totes les fustes determinades són roure (*Quercus pubescens*) i presentaven les puntes afuades en doble bisell, sens dubte treballades amb aixes o destrals de pedra polida.

El tronc més llarg (E-107) dels extrems mesura als 1,43 m de longitud. Si s'hi afegeixen els 60 cm de forat sense fusta conservada resulta que el pal estava enfonsat uns 2 m dins del travertí, per la qual cosa se li pot suposar una part aèria de 4 o 5 m.

Cal destacar també la coincidència entre l'observació a nivell de sòl arqueològic (4 forats de pal determinats) i l'existència real d'aquests 4 pals (i només d'aquests 4). Això sembla indicar que l'interval (1 m) de separació entre ells, que s'ha observat, deu correspondre's amb la realitat original. Per altra banda, segons els primers resultats de l'anàlisi dendrocronològica se sap ja que dos d'aquests pals (E-106 i 107) pertanyien a arbres tallats el mateix hivern.

Sobre les cubetes de combustió s'ha pogut realitzar un primera aproximació al seu estudi (Josep Miquel Faura), que s'ha basat en les 19 estructures d'aquesta classe que es varen poder excavar completes, d'entre les 31 descobertes (algunes per excavar, altres malmeses per les màquines). S'han seguit les tipologies proposades pel Sud de França per Jean Gasco i A. Beeching.

Per la seva construcció es pot diferenciar entre l'est. 21, un simple foc pla circular i tots els altres que són ja cubetes de combustió, circulars/ovals, amb arranjaments i recomplements diversos. D'aquestes darreres se'n pot fer tres grups segons les seves dimensions: 2 de menors de 60 cm de diàmetre (Est. 49 i 75), 10 de compreses entre 60-120 cm (Est. 9, 14, 17, 23, 26, 56, 63, 65, 71 i 87), i 4 cubetes de més de 120 cm (Est. 6, 50, 51 i 52).

Algunes cubetes de combustió presenten senyals

d'arranjaments constructius. Potser el més interessant és el de l'Est. 9, que té tota una solera enllosada, i alguns casos de vores parcialment reforçades amb blocs (Est. 15, 17, 22 i 63). Cal remarcar també l'Est. 71 que ha conservat en bon estat una corona de blocs travertínics al voltant de la vora i un possible revestiment de lloses del la mateixa roca sobre les seves parets interiors.

Pel seu reompliment es poden distingir entre les que estaven plenes de rierencs (Est. 5, 6 i 49), sobretot de calcària, però també de quars i quarsita, per damunt de la capa de carbons, i les que només contenien algun rierenc, blocs de travertí o plaquetes de sorrenca. En aquestes darreres, en canvi, la massa de carbons de fusta era molt més important, tant que a vegades es conservaven fragments de branquillons (Est. 3, 14, 17, 22, 23, 26, 40, 50, 51, 52, 56 i 63).

Els objectes arqueològics (ceràmica, indústria òssia, lítica tallada i polida) que es troben al seu interior no semblen guardar cap relació especial amb els tipus de focs, i és difícil de trobar-los una explicació (atzar o ritual?).

5 - La fauna

El nombre de restes faunístiques recuperades fins ara en el jaciment de la Draga és molt elevat (més de 6.000) en relació al registre faunístic existent d'aquest període a Catalunya. Actualment aquestes restes es troben en curs d'estudi (Maria Saña), per la qual cosa les dades que es presenten sobre la gestió i l'explotació dels recursos faunístics han de ser considerades només com a indicatives.

S'ha analitzat de moment una mostra formada per un total de 352 restes faunístiques, que s'han pogut determinar específicament i morfològica. És una proporció baixa (5%) si considerem el total de restes recuperades. L'índex de representativitat d'aquesta mostra resta encara per contrastar, fet que ens inclina a no avançar percentatges ni xifres totals (es parla només a nivell de NR) degut a que aquests variaran en completar l'estudi i els actuals poden no ser significatius.

La fauna analitzada fins ara prové dels diferents tipus d'estructures identificades: forats de pal (Est. 1, 97, 100, 101 i 102), estructures de combustió (Est. 87, 40, 39, 43, 9 i 3), amb 94 restes analitzades i, de manera majoritària, del sector NW de l'excavació, zona interpretada com un abocador de residus, amb 258 restes analitzades.

Els ovicàprids, bòvids i súids, per aquest ordre, són les espècies dominants, amb percentatges molt similars pel que fa referència al NR determinades.

Entre els ovicàprids en el 63,2 % de les restes no es pot determinar l'espècie concreta (ovella/cabra), mentre que de la resta el 34,6 % pertanyen a *Ovis aries* i el 2 % a *Capra hircus*. Queda reflectit doncs, el domini de l'ovella sobre la cabra domèstica. Aquesta última espècie presenta un índex de proporció relativa baix dins d'aquest grup (5,5 %).

El bou és la segona espècie més representada. L'estudi osteomètric d'algunes restes ha permès diferenciar la presència d'un bou de petita talla, de mides similars als bous domèstics del Neolític Antic, i un bòvid de dimensions més elevades (representat

per un total de 5 restes) que s'ha atribuït a *Bos primigenius*. L'explotació d'aquesta espècie salvatge està ben documentada en jaciments arqueològics d'aquesta cronologia, encara que a Catalunya només s'ha identificat, de moment, a les Guixeres de Vilobí.

Quant al seu status, la presència majoritària d'individus juvenils i l'absència total de restes cranianes (criteri morfològic més fiable a l'hora de diferenciar domèstics/ salvatges, segons Helmer) ens fa difícil la seva atribució a porc senglar (*Sus scrofa*) o porc domèstic (*Sus domesticus*). L'estudi osteomètric de les poques restes mesurables ens divideix els individus d'aquesta espècie en dos grups biomètricament diferenciats. Els de grandària més elevada se situen de manera clara dins l'interval de variació de *Sus scrofa*, mentre que els restants no queden clarament definits, encara que pot tractar-se de porc domèstic.

Les altres espècies representades, ja en proporcions molt més baixes, són el cèrvol (6 restes) i el cabirol (2 restes) i, d'entre el grup dels petits carnívors, només s'ha identificat la guilla (*Falpes vulpes*, amb 10 restes). Una segona falange de carnívor s'ha atribuït a *Canis* sp., ja que degut a les seves característiques no ha estat possible mesurar-la. No queda exclosa del tot, per tant, l'existència de gos domèstic.

6- La malacologia

Durant la campanya de 1991 han aparegut nombrosos mol·luscs tant als fogars com a l'abocador que ha estat estudiat per Assumpció Güell i Bibiana Agustí. La major part són d'aigua salada o marítims i, en canvi, només s'han observat 2 exemplars d'una espècie d'aigua dolça (*Potomida littoralis*). Entre els primers hi ha algun gasteròpode (*Murex brandaris*, *Cerithium vulgatum*, *Charonia nodifera*, *Dentalium*), però sobretot bivalves (*Mytilus edulis*, *Glycymeris violascescens*, *Cerastoderma edule*, *Cardium tuberculatum*, *Ostrea edulis*, *Spondylus gaederopus* i *Chamelea gallina*). Totes aquestes espècies són comestibles, encara que algunes degueren servir sobretot com a suport de peces d'ornament.

7- Les macrorestes vegetals

Les macrorestes vegetals de La Draga han aparegut durant la campanya de 1991 en zones concretes, cosa que ha facilitat la seva recollida (per garbellat amb aigua i tria posterior dels sediments secs), malgrat la seva enorme abundància (almenys 30.000 granes en l'actualitat) que converteixen el seu estudi en un dels més importants del jaciment.

D'entre les estructures de combustió excavades, un total de 23 sobre 31 de localitzades, la majoria (2/3) contenen granes carbonitzades. Cal esmentar, que aquest percentatge pot encara créixer, perquè no s'han acabat de triar tots els sediments de les darrers focs excavats.

Un altra zona on varen aparèixer nombroses granes és als voltants i a dins del recinte enllosat (E-73), que tal com abans s'ha dit es podria interpretar com a un graner. Evidentment

l'estructura amb més quantitat de granes és l'E-13, cosa lògica perquè es tracta de les restes d'un vas ceràmic gran ple de cereals. Per altra banda, la seva nombrosa presència a l'interior i als voltants de l'olla ceràmica amb nansa que estava dins del foc E-3, potser cal explicar-la en relació al procés de torrefacció a què eren sotmeses les granes.

De més interès és que se'n hagin trobat a l'interior de forats de pal, en 13 ocasions dels 73 localitzats. La seva presència coincideix, a més, en 7 casos, amb restes de fauna de petits mamífers (lepòrids). Finalment, cal assenyalar que s'han recuperat nombroses restes de granes carbonitzades entre els sediments negrosos, amb carbons i molt orgànics, de la zona de l'abocador, a l'extrem nord-oest de l'àrea excavada.

A manca d'un estudi més pormenoritzat (Ramon Buxó) es pot avançar un primer llistat amb la determinació de les espècies més segures de La Draga.

D'entre els cereals hi ha sobretot blat dur (*Triticum durum/aestivum*) i també de tipus *compactum*; abundants restes d'ordi vestit (*Hordeum vulgare*), i també alguns elements de pisana (*Triticum dicoccum*).

Pel que fa a les lleguminoses conreades, destaquen sobretot les faves (*Vicia faba*), encara que també s'han detectat els pèsols (*Pisum sativum*). Altres lleguminoses presenta a La Draga, com les guixes (*Lathyrus sp.*) i algunes arvenses com el morró (*Stellaria media*), deuen ser producte d'una recol·lecció intencionada. Igualment, es pot suposar, que algunes restes de baies de fruiters silvestres, encara per determinar, devien ser també recol·lectades.

8 - La cultura material

Els objectes recuperats a La Draga entre 1990-1991 formen un conjunt molt interessant i variat sobre la cultura material del Neolític Antic a Catalunya.

S'hi han localitzat tant gerres d'emmagatzematge (més de 25 cm de diàmetre de la boca) com vasos domèstics de dimensions més reduïdes. Les primeres són cilíndriques, tenen amb grans nanses de cinta en el terç superior del vas. Duen cordons llisos i també decoracions amb càrdium.

Entre els segons hi ha formes de bols subesfèrics, escudelles, marmites hemiesfèriques i olles globulars, amb o sense coll, provistes de petites nanses de cinta. Alguns presenten les superfícies llises, però la majoria tenen decoracions cardials, amb pinta i punxó, molt difícils de veure pel mal estat de la ceràmica.

Sens dubte la peça més exòtica de La Draga és el vas cilíndric de marbre de gra fi, llis i ben polit, amb un diàmetre 10,4 cm i una altura estimada d'uns 9,2 cm. Els paral·lels més propers de vasos de roca en el Vè mil·lenni BC al Mediterrani Occidental cal anar a cercar-los al neolític antic de Xipre, Grècia i el sud d'Itàlia, i també al Baix Egipte (cultura del Omari a Helwan), encara que el seu origen estigui en el Proper Orient (amb datacions entre el VIII-VI mil·lennis BC).

Pel que fa a la indústria sobre pedra polida cal dir que només han aparegut, per ara, aixes i enformadors de diverses mides a La Draga, fins a un total de 7. La manca de destrals pot deure's a un atzar de la mostra o bé a que aquesta mena d'eines es perden o trenquen més usualment a les zones de talla dels arbres, és a dir, en els boscos propers a l'assentament.

Quant a la indústria lítica tallada s'han recuperat un total 380 elements, entre nuclis, fragments i peces retocades (1990-1991), fetes essencialment sobre diversos tipus de sílex, encara que també hi força peces de cristall de roca, i algunes poques sobre quarz, jaspi, òpal, quarzita i calcària.

Els mòduls d'allargament de les peces senceres (un total de 114) se centren, segons el sistema de G. Laplace, se centren entre les curtes estretes (43) i les llargues (42), cosa que representa un 74,56%. S'han determinat el mateix nombre (57) de làmines que d'ascles.

Pel que fa a les famílies tipològiques, segons el sistema de J.J. Cabanilles, s'ha obtingut el següent resultat sobre 82 peces retocades: 38 làmines retocades (0.463 %), 12 denticulats (0.146 %), 9 perforadors (0.109 %, amb 4 becs, 3 trepants i 2 perforadors), 7 diversos (0.085 %, amb 1 burí, 1 rascadora, 3 gratadors i 2 escatats), 6 ascles retocades (0.073 %), 5 geomètriques (0.061 %, amb 4 trapezis i 1 segment), i 5 truncadures (0.061%).

Les eines fabricades sobre os són nombroses (70) i variades a La Draga. De fet han estat un dels elements que diferencien més aquest jaciment dels altres del Neolític Antic del NE de Catalunya i que recolzen l'antiguitat d'aquest assentament.

Cal destacar-ne els nombrosos punxons (27 de segurs), fabricats sobre metàpode d'ovicàpid, sobre extrem de banya de cèrvide o sobre estelles d'os, les puntes (varetes amb extrem apuntat i base treballada, de les quals n'hi ha 4 de segures) i els cisells o espàtules (2 de segures). Molts altres fragments petits d'eines d'os indeterminables (22) deuen pertànyer a alguna d'aquestes categories. Com a peces úniques han aparegut un objecte apuntat sobre os llarg de bòvid, amb doble perforació central, un tub sobre diàfisi, una espàtula dentada o gradina, un fragment d'arpó, un fragment de cullera o paleta, mànecs de banya buidada i serrada, i alguns objectes perforats, serrats o ranurats.

D'entre els objectes d'ornament destaquen els dos fragments de braçalets de calcària, de secció rectangular, i també l'agulla (?) de marbre de gra fi, amb una ranura a l'extrem superior, també interessant, però ja coneguts al Neolític Antic català, són els tres fragments d'anells (?) d'os polit, un dels quals té una protuberància.

Quant a les peces de collar, hi ha simples *dentalium* i denes discoidals de petxina (*Cardium edule*) o d'esteatita. No hi falten tampoc el penjolls sobre defensa de senglar, altres d'ovals sobre petxina i també simples petxines perforades (*Glycymeris* sp., *Cerithium vulgare* i *Cerastoderma glaucum*).

Pel que fa a la macroindústria de pedra cal dir que no

s'han identificat encara percussors per a la talla de la indústria lítica, però sí algun polidor de calcària per a la ceràmica i diversos molins de pedra (de basalt o de granit).

9 - Cronologia relativa i absoluta

Pels materials arqueològics recuperats (essencialment la ceràmica impresa amb càrdium) s'ha de pensar que La Draga és un jaciment del Neolític Antic, de fàcies Cardial, probablement de mitjan o finals del Vè mil·lenni BC. S'han realitzat ja dues datacions per C-14 sobre els carbons de fusta d'un fogar (Est.6), descobert l'any 1990. Una es va enviar a la Universitat de Gakushuin (Tokio) i l'altra a la Universitat de Barcelona. Són les següents:

-GAK-15223.....5710 ± 170 BP, és a dir 3760 BC, que calibrada (segons taules del Grup de Tucson) dona un espai cronològic comprès entre 4945-4370 av. JC.

- UBAR-245.....5920± 140 BP, és a dir, 3970 BC, que calibrada (al 95,4 % de probabilitat segons el laboratori de la UB) dona un espai cronològic comprès entre 5210-4510 av. JC.

Les dues datacions són una mica més baixes del que s'esperava, amb una separació respecte a la cronologia relativa d'uns 300-500 anys. Caldrà esperar les noves datacions radiomètriques en curs (C-14 i termoluminiscència) sobre mostres de carbons, granes, fusta, ossos i ceràmica de la campanya de 1991 per veure si es confirma o se supera aquest hiatus cronològic.

10 - Consideracions finals

L'assentament lacustre de La Draga (Banyoles) devia tenir uns 3000 m² d'extensió i estava a uns 50 m de la vora de l'Estany, sobre terrenys normalment secs, encara que exposats a inundacions periòdiques.

Les construccions (cases i graners) devien d'estar construïdes directament sobre el traverti, a jutjar per les restes d'enllosats i pels focs descoberts, tots sobre la roca travertínica. Malgrat tot, no es pot descartar l'existència de plataformes poc elevades que ajudessin a superar els inconvenients de les inundacions hivernals. L'única construcció segura que s'ha observat - el recinte enllosat voltat de forats de pal (Est-73)-, que hem considerat un graner, tenia una planta ovalada.

A hores d'ara La Draga, amb una cronologia estimada del Vè mil·lenni BC, es presenta com un dels jaciments lacustres més antics d'Europa (Suïssa, sud d'Alemanya, Nord d'Itàlia, Est de França), on aquesta mena d'assentaments no solen començar fins ben entrat el IV mil·lenni BC.

Amb les expectatives actuals, el projecte d'excavació d'urgència a La Draga que s'allargarà fins al 1995 (amb el recolzament del Servei d'Aqueologia i de l'Ajuntament de Banyoles) haurà de ser, sens dubte, un dels punts de mira essencials de la investigació sobre el Neolític Antic a Catalunya.

Bibliografia

TARRÚS J. & CHINCHILLA J. & BUXÓ R. & SAÑA M. (en premsa)
La Draga (Banyoles) . Un hàbitat lacustre del Neolític Antic , *IX Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà-Andorra. 1991.*

TARRÚS J. & CHINCHILLA J. & AGUSTÍ B. (en premsa)
L'assentament lacustre de La Draga (Banyoles).. *Anuari d'excavacions arqueològiques. 1990* , Barcelona.

TARRÚS J. & CHINCHILLA J. & AGUSTÍ B. & BOSCH A. & BUXÓ R. & CLOP X. & FAURA JM. & NAVARRO C. & SAÑA M^a. (en premsa)
La Draga (Banyoles): el primer hàbitat lacustre del Neolític Antic del Mediterràneo Occidental. *Revista de Arqueologia*, Madrid.

Peus de les figures

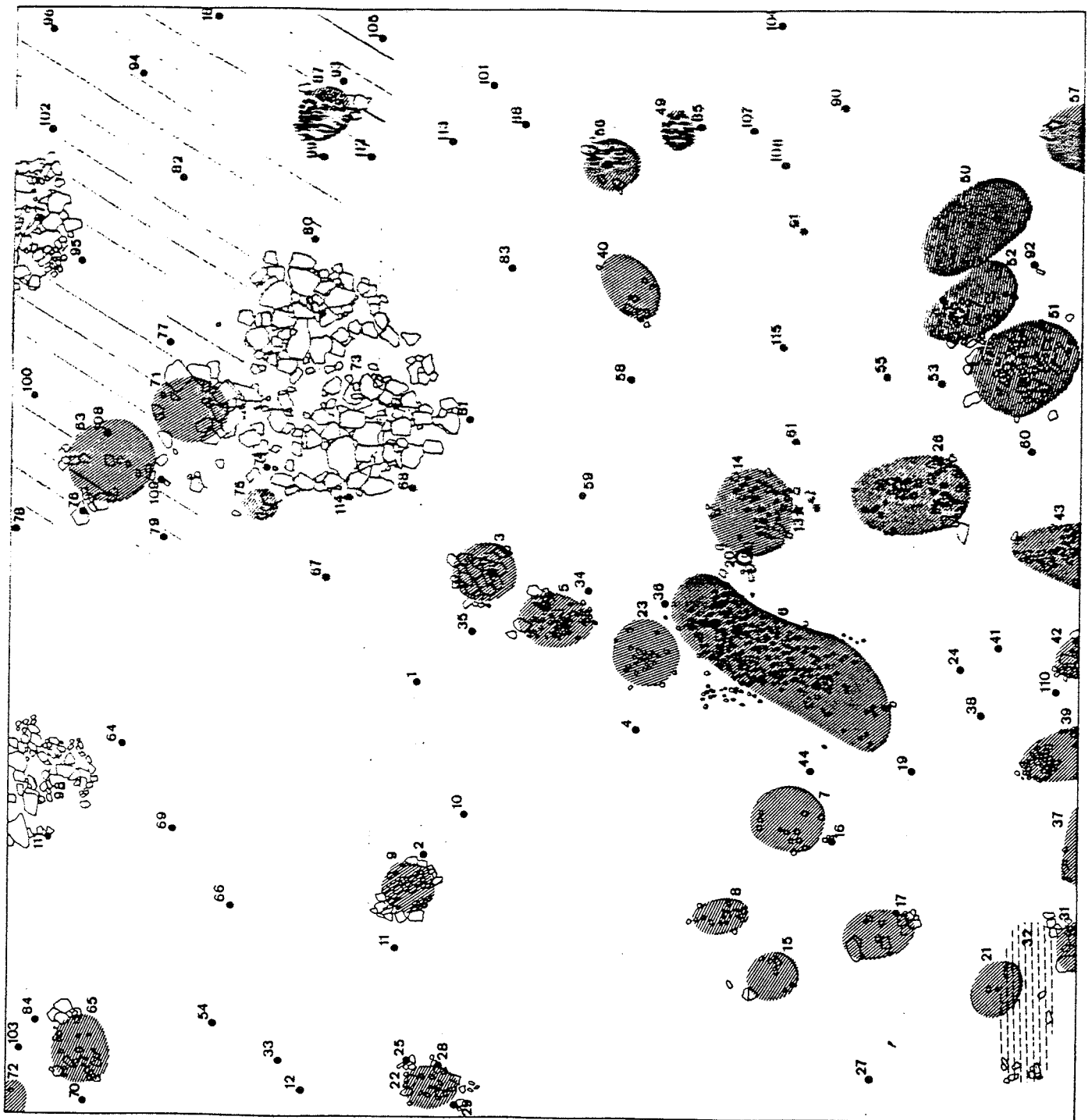
- Fig.1 = Planta general de la zona excavada l'any 1991 a La Draga (Banyoles)

- Fig.2 = Tres dels pals (E-90,106 i 107) recuperats a La Draga per l'octubre de 1991.

- Fig.3 = Materials arqueològics de La Draga (Banyoles). El vas i l'agulla amb cap de l'extrem inferior dret són de roca (marbre fi)

=====

FIG. 1.

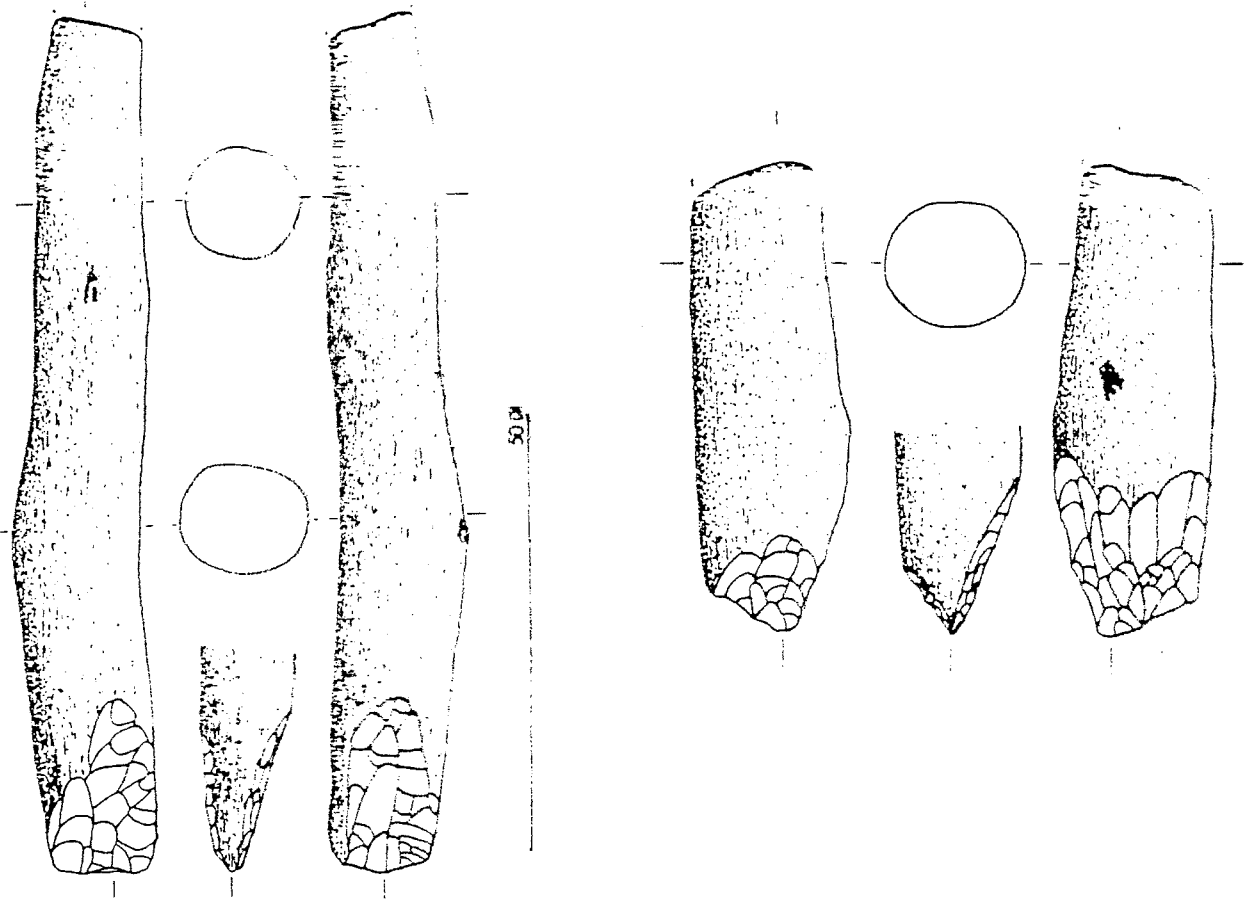
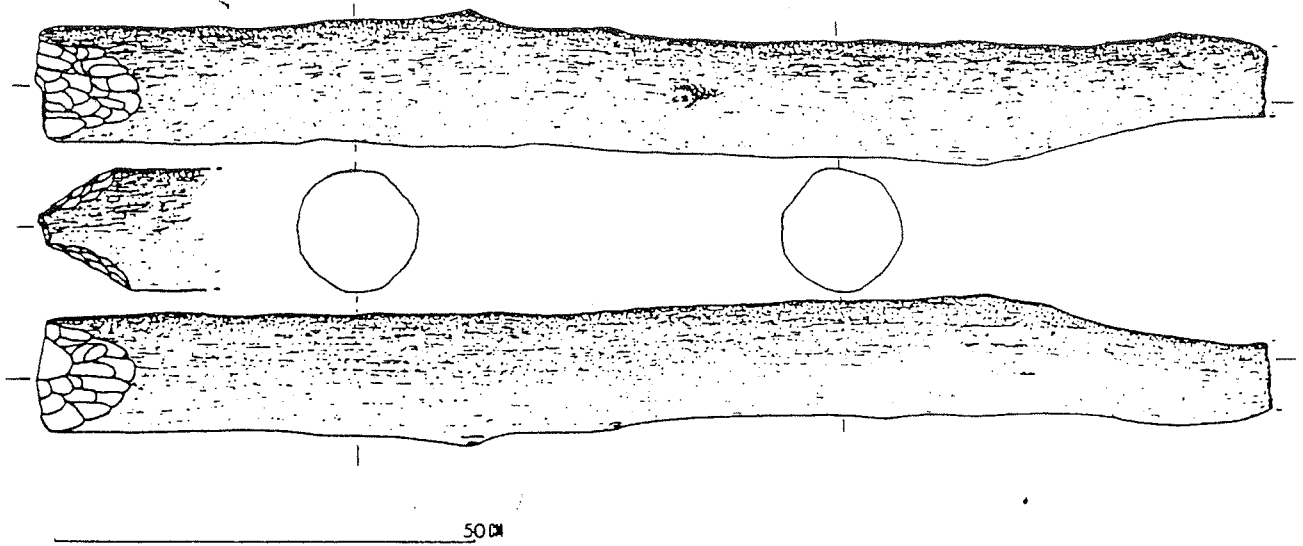
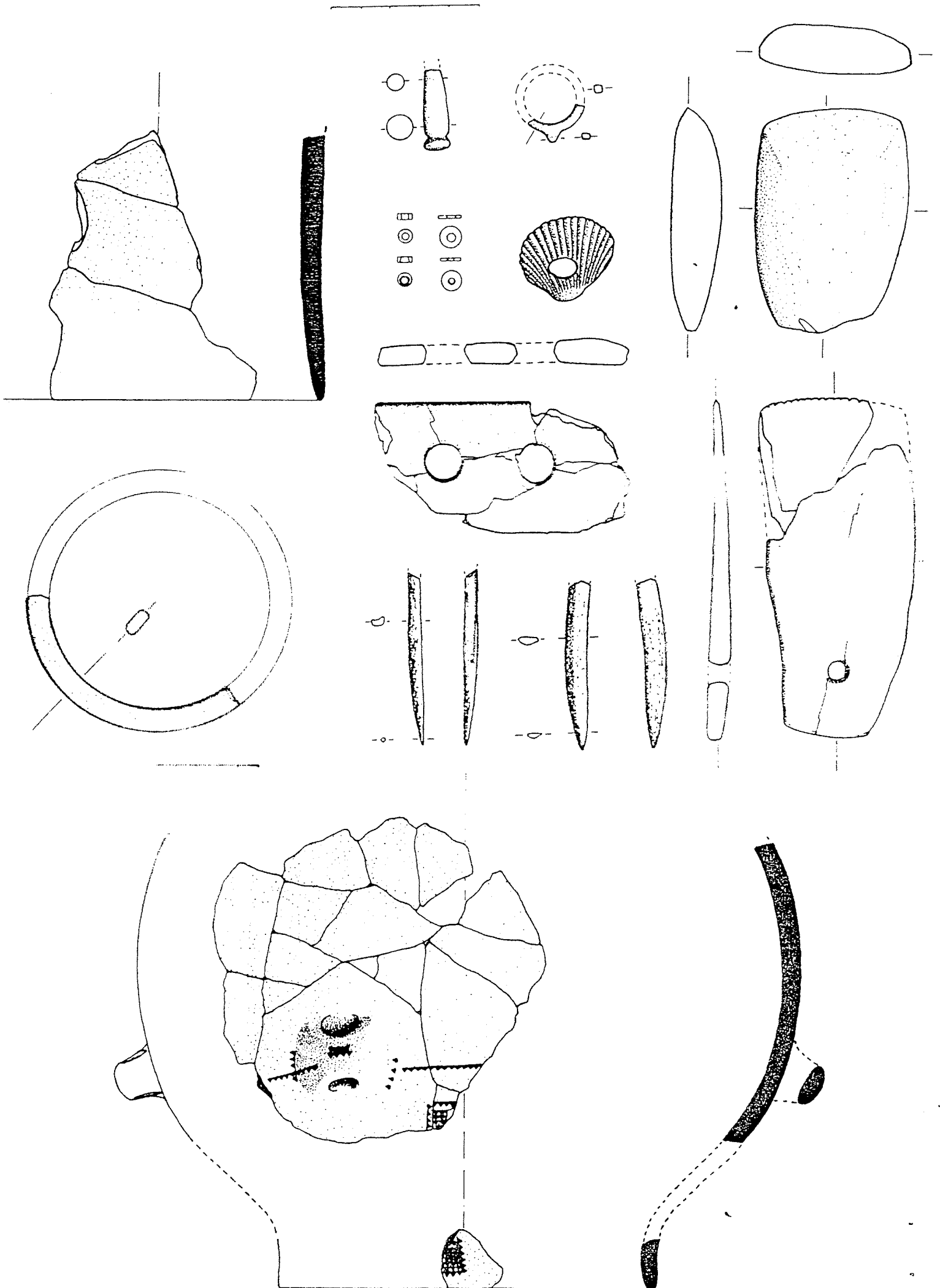

FIG. 2.

PLANSALLOSA - 1991: Objectius i resultats de la campanya d'excavació i prospecció

per l'Associació B.A.I.R.E.D.A.

(Àngel Bosch, Montse Buch, Ramon Buxó, Jordi Casadevall, Joaquim Mateu, Toni Palomo, Maria Saña, Esther Tabernero)

1 - INTRODUCCIÓ AL MARC GEOMORFOLÒGIC I AMBIENTAL

El jaciment de Plansallosa es troba en el terme municipal de Tortellà (La Garrotxa), a la vora d'un dels marges del riu Llierca, en un àrea de contacte entre el rera país muntanyós abrupte i les planes fluvials que deixen pas a la vall mitjana del riu Fluvià. L'emplaçament del jaciment es configura dins d'una zona de veritable eix de comunicacions a nivell local, on coincideixen una ruta nord-sud, per la que s'accedeix, a través de la vall del riu Llierca, als relleus muntanyencs de l'Alta Garrotxa, i una ruta ramadera est-oest, que creua el mateix riu per l'anomenat Pont del Llierca situat davant mateix del jaciment. Les seves coordenades geogràfiques, segons el meridià de Greenwich són : 2° 36' 11" Est i 42° 15' 05" Nord.

La vall del Llierca s'enmarca dins de la regió bioclimàtica dels Pirineus orientals. Amb altituds compreses entre els 200 i els 1367 metres, com el Puig de Bassegoda, es troba entre varis termes municipals de la comarca de la Garrotxa: Sales de Llierca, Montagut i Tortellà. El riu Llierca, que discorra per la vall i del qual en pren el nom, és un afluent del Fluvià format per l'aiguabarreig de les rieres d'Oix i de Beget, dins el terme d'Oix.

El mot Plansallosa deriva del conjunt de paraules " Pla Sa Llosa ", nom amb el que es coneix la zona més meridional i oriental de la serra de Santa Bàrbara, delimitada pels torrents de Can Plujà i de l'Estanyol. Aquesta àrea, forma una petita serralada que havia estat explotada per les cases de Plansalloses i Nova de Plansalloses, i que en sentit descendent aniria del Puig Sa Creu (589 m) al Puig de Lloses (469 m), per a decórrer ràpidament fins a la mateixa vora del riu Llierca (250 metres s.n.m.). Uns 30 metres abans d'arribar al nivell actual del riu, el pendís es suavitza fins a configurar un planell sobre el qual es troba el jaciment. La formació d'aquest planell és el fruit d'una antiga terrassa fluvial . El marc ambiental actual es configura per un clima a mig camí entre el de tendència atlàntica i el de tendència mediterrània.

2 - PRIMERA ETAPA DE LES INTERVENCIONS A PLANSALLOSA (1988-1990)

La descoberta casual del jaciment fou a l'any 1981 en observar la presència de restes ceràmiques en un dels talls que es queda al descobert en la carretera que condueix de Montagut a Sadernes. Des d'un primer moment, es va poder constatar que aquestes troballes es presentaven com un punt d'importància cabdal per a la comprensió de l'entrellat poblacional de la vall del Llierca durant el Neolític antic i l'objectiu de la intervenció arqueològica a Plansallosa podia permetre la identificació de l'hàbitat-base sobre el que es produiria l'ocupació humana principal a la vall en aquest marc cronològic i cercar un model de poblament sobre aquest territori (àrea geomorfològica) específic (Alcalde et al., 1989, 1990 i 1992). A una escala superior, l'estudi de Plansallosa podia contribuir amb noves dades a resoldre el problema de l'evolució de les primeres comunitats neolítiques a Catalunya.

El nivell arqueològic de l'ocupació es troba sobre una antiga terrassa fluvial situada a uns 50m per sobre l'actual curs del riu Llierca. Aquest nivell, es compon d'argiles i llims de color marró fosc amb blocs esparsos de calcàries i gressos, i en alguns punts inclou graves poc arrodonides i homomètriques procedents de diverses esllavissades de pendent.

Les actuacions anteriors a 1991, definides com de prospecció del jaciment, havien estat caracteritzades per intervencions reduïdes, en una superfície de pocs metres quadrats, i en alguns casos els sondatges no passaven d'excavar-se en quadres de m², de manera que difícilment podíem discriminar una organització de l'espai i una distribució dels materials que ens permetés analitzar els trets de l'ocupació humana del lloc. No obstant això, en el decurs d'aquestes campanyes es constaten alguns trets de l'estratigrafia i podem afirmar la presència de dos nivells arqueològics marcant una seqüència molt completa del Neolític antic, en especial dintre del període Epicardial.

3 - OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DURANT 1991

A partir de la campanya d'excavacions de 1991 es replanteja la intervenció arqueològica en el jaciment. Per poder resoldre els problemes concrets sobre l'arranjament de l'espai, la construcció dels hàbitats i de les estructures, així com disposar de referències sobre els espais d'usos domèstics i/o de producció, la excavació es realitza en extensió. Per a aquesta raó es modifica la metodologia i es formula un sistema de registre de dades adaptat al tipus de jaciment i viable per a intervencions de caire prehistòric.

La Unitat d'Aixecament és la principal figura estratigràfica i els materials s'enregistren sota el marc de l'aixecament en curs de realització. Els objectes, situats en el seu lloc de localització, es dibuixen i coordinen d'una sola vegada en el marc de l'Unitat d'Aixecament en curs de realització, i es dona diferent numeració als canvis en el sediment i a les estructures, equivalent cada numeració a una Unitat d'Aixecament. Aquesta innovació significa la desaparició de la quadrícula en el mètode d'excavació, encara que es manté com a referència de la coordinació en l'espai i en el dibuix. Hi ha dues fitxes preparades per aquesta activitat, una d'elles és la d'Unitat d'Aixecaments i l'altra és específica per les Estructures. Aquest sistema permet que el registre estigui informatitzat funcionant com un tot integrat.

La possibilitat d'adaptar el mètode a les necessitats del jaciment permet plantejar dos objectius en l'actuació de 1991:

a - l'ampliació de la zona d'excavació en una considerable superfície, que permeti entendre l'organització de la intuïda estructura d'hàbitat documentada en les actuacions anteriors

b - l'inici d'un segon de sondejors sobre tota la superfície del Plansallosa, que permetés localitzar altres estructures d'hàbitat relacionables amb la que s'estava excavant, per tal d'avaluar l'extensió i densitat de poblament de l'indret.

4 - PROCES D'EXCAVACIO

Per a la realització del primer objectiu es va procedir a l'obertura d'uns 50 metres quadrats (4 x 12 m), situats immediatament al nord d'excavació de la zona que ja havia estat treballada en anteriors intervencions, i delimitada pels sondejors realitzats en el decurs de la campanya de 1990.

Sota el nivell superficial, es va posar al descobert el primer nivell arqueològic i aconseguirem visualitzar l'organització diferencial de l'espai d'habitació.

El segon objectiu es va aconseguir a partir de la realització d'un total de 17 sondejors seleccionats i distribuïts al llarg de la superfície del planell de Plansallosa. L'àrea prospectada comprèn tot el replà de l'antiga terrassa fluvial que resta en el vessant est de la serra de Santa Bàrbara de Pruneres.

Els sondejors dirigits cap a sud i sud-est d'excavació han resultat quasi completament estèrils, tot i que en ells sí pot distingir el nivell arqueològic en les terres argiloses que es troben en contacte amb la terrassa fluvial. Els materials arqueològics recuperats han estat molt minsos, i en cap cas semblava trobar-s'hi cap mena d'estructura. En aquestes zones l'antiga terrassa es troba a una profunditat superior a 1,50m. Igualment estèrils van resultar les prospeccions en

el sector nord d'excavació, on la terrassa aflora gairebé a la superfície, i d'haver existit un nivell arqueològic, aquest es trobaria arrasat per l'erosió.

Els resultats positius els varen donar les prospeccions sondejades realitzades en el sector central (nos. 9,10 i 11), on s'han localitzat dos nivells arqueològics que no reposen directament sobre la terrassa, sinó que es troben inclosos en matriu argilosa. En aquests, hem pogut constatar l'existència d'ocupació humana en un espai de considerable superfície, situada a uns 40 metres en direcció nord-est de la zona excavada actualment, i amb millor estat de conservació.

Les restes ceràmiques i faunístiques recuperades són molt abundants en l'àrea afectada per aquests sondejats, i en tots ells és evident la superposició de diferents nivells arqueològics, que aparentment poden simplificar-se a dos, de la mateixa manera que a la zona que s'excava actualment. La cronologia correspondria probablement al neolític de ceràmiques impreses no cardials (Epicardial, Epicardial Final).

5 - RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Els resultats de l'excavació permeten separar de manera arbitrària quatre zones diferents (fig. 1):

a - Una superfície d'uns 9 metres de llarg, situada a la zona nord-oest d'excavació, amb rierencs de tamany gran i mig, majoritàriament de calcària, i situades de manera esgarriada conseqüència del derroc d'una estructura construïda. Presenta almenys 3 clars forats de poste, d'uns 20 cm. d'amplada. La forma d'aquestes estructures de sustentació és sempre la mateixa: petites lloses verticals o inclinades, encerclant un espai buit, i actuant com a falques del poste desaparegut. En dos casos es recolçaria sobre la part interior d'un gran bloc.

Les restes de cultura material recuperades sobre aquest espai, tot i ser poc nombroses, es presenten com objectes que formarien part de l'utilatge personal (trepan, espàtula). Les restes faunístiques no són molt abundants i tampoc apareixen restes de talla.

b - La zona central, i orientada a l'est d'excavació, està ocupada per una superfície amb pedres de gran tamany a la base i per pedres de tamany mig apilonades al damunt. Aquest espai està situat paral·lel al costat de l'anterior i separat per un corredor buit de blocs d'uns 100 cms d'amplada.

En aquesta superfície es pot intuir que l'espai té tendència a formar una estructura circular u oval, i en ella apareixen 2 forats de poste, de similars característiques als descrits anteriorment, però de diàmetre inferior (15 cm.) (fig. 2).

c - La superfície que ocupa l'extrem sud-oest de l'excavació es troba amb menys pedres que en les altres dues i amb forces més objectes. L'espai està

separat dels llocs amb més concentracions de pedres i només a la seva part central s'hi concentren alguns rierencs que es troben abocats formant un lleuger cercle.

d - El sector sud-est de l'excavació presenta una zona amb alguns rierencs esparsos, presidida per un gran bloc calcari, que presenta una superfície plana, però a la seva totalitat es presenten com a materials de derroc o abocament. A l'extrem nord d'excavació d'aquest sector i limitant amb el sector b es va identificar una estructura de combustió (fig. 3). Aquest fogar presenta un diàmetre d'uns 100 cm i està format per un conjunt de sorrenques rubefectades situades a l'interior d'una lleugera cubeta que aprofita el desnivell del terreny.

Els materials arqueològics, generalment molt fragmentats, estan representats bàsicament per a restes de talla i de fauna. En els límits d'aquesta zona, i durant l'excavació de 1989 es va posar al descobert una estructura domèstica de fabricació d'objectes sobre roca polimentada (fig. 4). L'estructura estava formada per dos grans plaques de sorrenca, amb vista superior ovalada i vista frontal plano-còncava entre els quals hi havia tres esbossos en corneana.

6 - CRONOLOGIA I ESTRATIGRAFIA

Els resultats de les intervencions arqueològiques a Plansallosa realitzades en els anys anteriors a 1991 i durant 1991 demostren que la ocupació no pot anar més enllà d'un interval de temps que no sembla superior a 300 o 400 anys. A hores d'ara, ens és impossible interpretar si aquesta fluctuació de temps correspon a ocupacions diferents, o si es tracta d'empremtes deixades en un espai superficial concret per una població que habità a Plansallosa durant un període de temps llarg.

Els nivells d'ocupació de Plansallosa ens mostren una línia evolutiva en la tradició del Neolític antic, que podria ser englobada en diferents fases amb ceràmiques impreses. Les fases més antigues de Plansallosa presenten formes globulars i cilíndriques. Les decoracions són molt més importants, destacant les impressions amb ungla, digitals, d'espàtula, pinta i càrdium. La major part dels cordons són impresos i els solcs són freqüents. El tipus de nansa més característic és la cinta ampla amb depressió central (sovint decorada a les vores). Podríem atribuir aquest conjunt ceràmic a una fase antiga amb ceràmiques impreses, que en les denominacions habitualment utilitzades correspondria a un Epicardial.

Durant les fases més recents de Plansallosa, al costat de les formes clàssiques globulars i cilíndriques, apareixen formes carenades. La major part de les ceràmiques són llises i les decoracions es limiten gairebé als cordons llisos (alguns en forma de "bigoti" o "cornamenta"), si bé apareixen algunes rares impressions d'ungla, digitals i de punxó, així com alguns solcs. Són característiques d'aquest període les nanses tubulars. La datació d'aquesta darrera ocupació ens situa en un Epicardial final, que convergeix amb els conjunts

classificats com a postcardials assenyalats en el nord-est de Catalunya, la cova dels Ermitons (Maroto, 1986), el nivell utilitzat com a emmagatzematge a la cova 120 (Agustí et al., 1987), les instal·lacions dels abrics travertínics de Pau i Reclau-Viver, i els sepulcres de la cova de l'Avellaner i de la cova Mariver (Bosch, 1992). Les decoracions ceràmiques es limiten gairebé a cordons llisos, si bé apareixen algunes rares impressions i solcs, com també les superfícies raspallades, més pròpies del denominat Postcardial del sud (Mestres, 1981).

D'aquest nivell superior es disposa d'una datació absoluta a Plansallosa feta sobre carbons de fusta amb el mètode del Carboni 14 accelerat (Radiocarbon Accelerator Unit). El resultat és 5890 ± 80 BP (Ref. OxA-2592, PSL-E2-41, que ha estat calibrada segons el programa de calibració de van der Plicht i Mook (van der Plicht & Mook, 1989), obtenint els següents resultats :

- a. (68 % fiabilitat) : c. 4900 - 4685 cal. BC
- b. (95 % fiabilitat) : c. 5000 - 4545 cal. BC

7 - ACTUACIONS I PROGRAMA DE FUTUR A PLANSALLOSA

L'objectiu principal de l'intervenció 1992-1994 a Plansallosa, té com interès completar les intervencions iniciades en 1988, i la continuació de l'excavació en extensió dels nous sectors endegats durant l'any 1991:

- a. - en aquesta operació estaríem centrats en completar l'excavació de les estructures descobertes i esbrinar la seva articulació interna.
- b. - completar l'anàlisi de l'evolució diacrònica de l'assentament en relació al període de canvi que és el Neolític antic en la seva fase final.
- c.- caracterització de les ocupacions humanes d'aquesta època en poblat a l'aire lliure, i interpretar diacrònicament la gestió d'un territori específic.
- d.- prospecció sistemàtica en el territori per la recerca dels espais funeraris d'aquests grups humans.
- e.- continuació d'una activitat permanent d'experimentació (Alcalde & Buxó, 1989; 1992).

CONCLUSIÓ:

ESTRATÈGIA D'ASSENTAMENT I GESTIÓ DEL TERRITORI A LA VALL DURANT EL NEOLÍTIC ANTIC

Amb el nivell d'informació actual, el principal hàbitat del neolític antic de la zona és l'assentament a l'aire lliure de Plansallosa, i en ell es pot concretitzar l'objectiu d'identificar un hàbitat base sobre el que s'assentaria l'ocupació humana principal de la Vall del Llierca durant el Neolític antic. Si bé els treballs

arqueològics no han descobert més que una part d'una estructura d'hàbitat, les restes ceràmiques apareixen sobre una vasta superfície, entre 2500 i 3000 metres quadrats, el que dóna a pensar en una ocupació important.

L'ecozona de la vall del Llierca ens sembla oferir un bon exemple d'una població del Neolític antic que s'adapta a un medi ambient concret. Plansallosa pot ésser un dels principals assentaments a l'aire lliure i les altres ocupacions, secundàries, en els hàbitats abrigats (p.e. coves). L'impacte antròpic sobre el medi es pot mesurar per la perduració dels prats naturals de muntanya actuals, i per l'inici de la desforestació primitiva per aconseguir terres de conreu.

Una recerca sistemàtica en aquesta zona ens suggereix que la major part dels recursos els podrien obtenir dins d'una àrea de captació que superaria els 5 Km. en les activitats ramaderes i predadores, i el nostre seguiment, per tant, pot esdevenir fins a àrees de segon ordre que circumden la vall del Llierca.

L'assentament a l'aire lliure de Plansallosa pot ésser abandonat a finals del Neolític antic, durant el període Postcardial d'estil Montboló, però una intensificació de la prospecció en aquest sentit pot establir dades més completes a l'entorn d'aquesta problemàtica. Per ara, les úniques restes d'aquest període cal buscar-les en les terres més altes, en les coves del Bisbe i del Senglar, aquesta darrera amb un nivell sepulcral i d'importància cabdal per aquest període. No obstant, les ceràmiques d'aquesta cavitat sepulcral no presenten desgreixant amb components basàltics, el que indica, per ara, la seva nul·la relació amb les terres baixes de la Garrotxa.

L'abandonament parcial de la vall del Llierca serà posteriorment un altre problema a considerar en futures recerques. L'assentament agrícola, amb una tecnologia més evolucionada, podria traslladar-se sobre la mateixa plana fluvial amb capacitat per treballar terres més profundes. Per contra, els grups ramaders passarien una part important de l'any a les terres altes, com ho demostra el fet de què enterressin dins una cavitat d'aquesta zona. Aquesta evolució es faria patent durant el neolític evolucionat, període durant el qual es deurien abandonar la major part d'activitats sobre la vall, ja que no apareix documentat en cap de les cavitats del registre.

En períodes posteriors (calcolític, bronze antic i mig), i tal i com l'altre projecte a la vall interseccionat amb el nostre preten demostrar, la vall del Llierca torna a ser objecte d'algunes activitats, segurament especialitzades, però les cavitats naturals d'aquesta zona no suggereixen la mateixa ocupació massiva anterior fins el Bronze final, amb uns paràmetres socio-culturals totalment diferents dels del Neolític antic.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTI B., ALCALDE G., BURJACHS F., BUXO R., JUAN-MUNS N., OLLER J., ROS, M.T., RUEDA J.M. & TOLEDO A. (1987) Dinàmica de la utilització de la cova 120 per l'home en els darrers 6000 anys, Sèrie Monogràfica, 7, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, 159 pp.

ALCALDE G. & BUXO R. (1989) Explotación y almacenamiento del trigo escanda en la Prehistoria, Boletín Agropecuario, 49, Barcelona, pp. 12-14.

ALCALDE G., BOSCH A. & BUXO R. (1989) El poblat de Plansallosa i la seva posició dins el complex neolític de la Vall de Llierca (La Garrotxa), Vitrina, 4, Olot, pp. 31-36.

ALCALDE G., BOSCH A. & BUXO R. (1992) L'assentament neolític a l'aire lliure de Plansallosa (La Garrotxa), Cypsela, IX, Girona. en premsa.

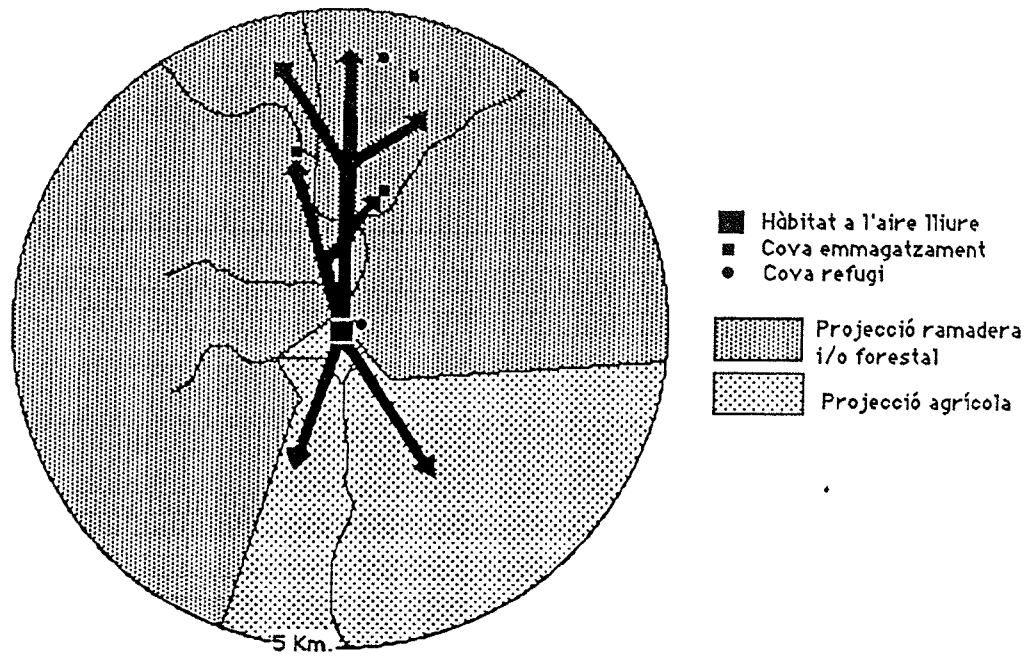
ALCALDE G. & BUXO R. (1992) Experimentació d'emmagatzematge i explotació de *Triticum dicoccum* Sch. a la Vall del Llierca (Garrotxa), Cypsela IX, Girona, en premsa.

BOSCH A. (1992) : El Neolític antic al NE de Catalunya, Tesi Doctoral, U.A.B. Inèdita.

MAROTO J. (1986) Un jaciment prehistòric a l'interior del massís de l'Alta Garrotxa : la cova dels Ermitons, Vitrina, 1, Olot, pp.37-48.

MESTRES J.M. (1981) El Neolític Antic Evolucionat Postcardial del Penedès, El Neolític a Catalunya (Taula rodona de Montserrat 1980), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 103-112.

PLICHT van der & MOOK (1989) Radiocarbon, vol. 31, nº 3.

Hipòtesi de recerca d'aquest projecte sobre l'estratègia de l'assentament en el Neolític antic a la vall del Llerca .

fig. 1 - Planta-del nivell superior de Plansallosa (excavació de 1991), datada de l'Epicardial final. Els cercles negre corresponen a empremtes de forats de pal. Les zones puntejades a fogars (BOSCH, BUXÓ & CASADEVALL 1991, inèdit).

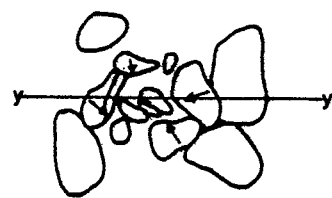
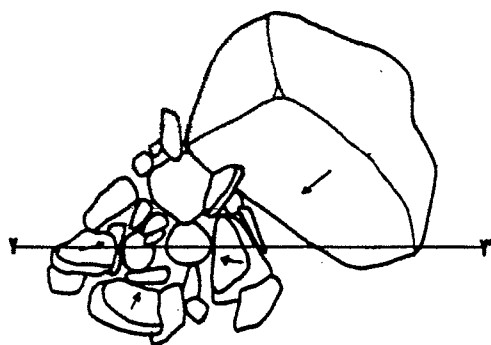
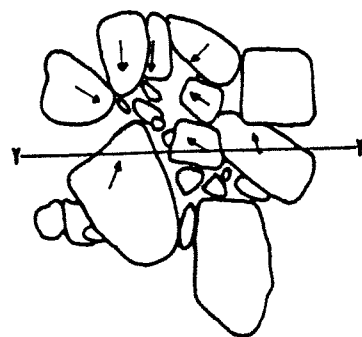
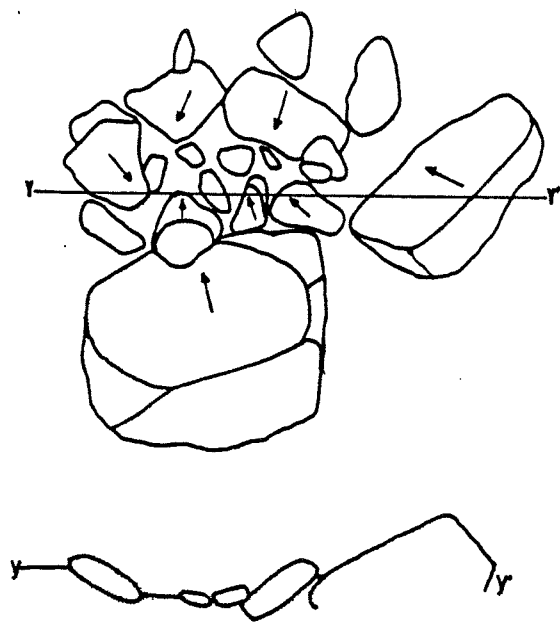

fig. 2- Planta i secció de les empremtes de quatre forats de pal del nivell superior (Epicardial final) de Plansallosa (BOSCH, BUXÓ & CASADEVALL 1991, inèdit).

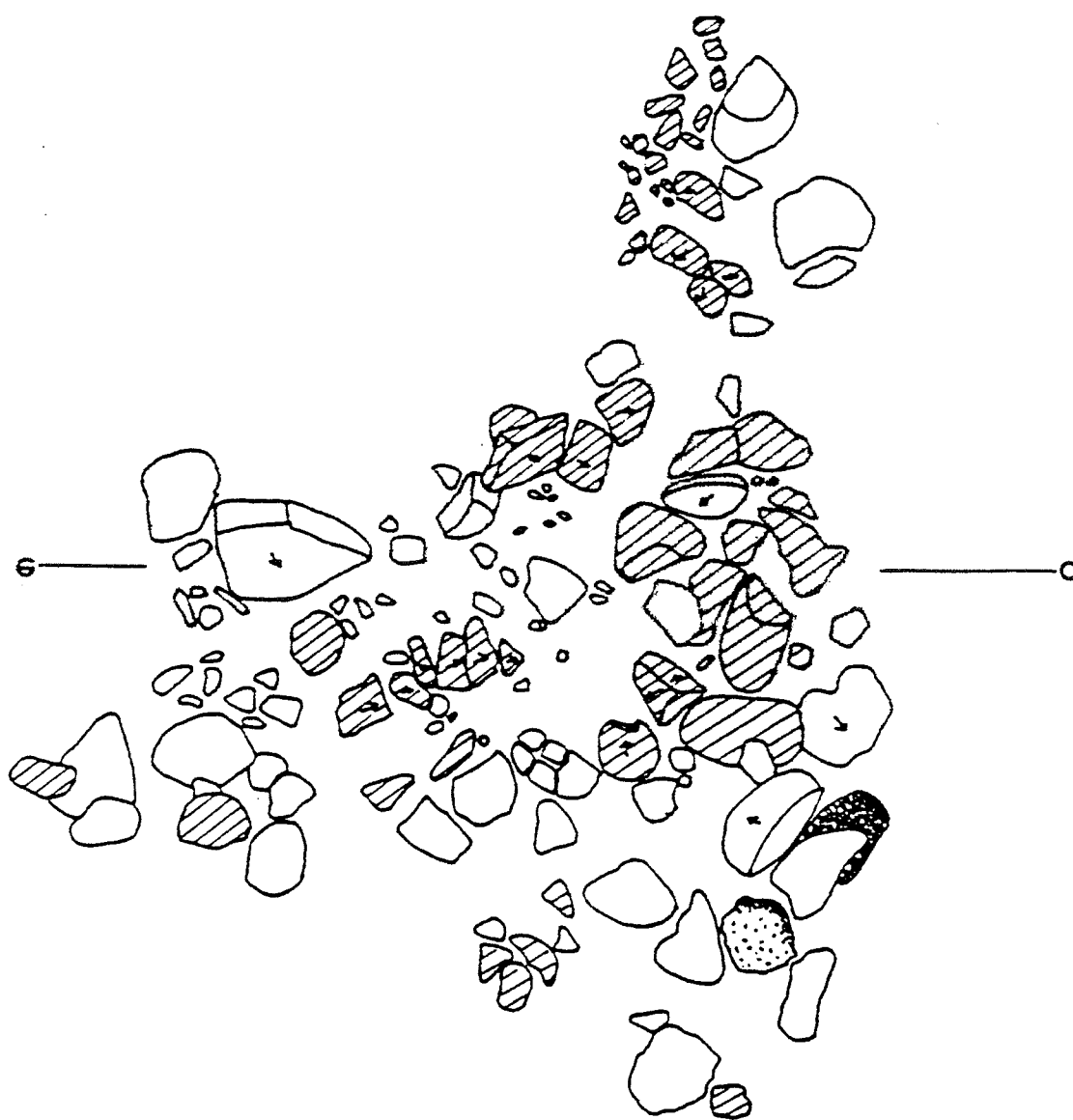
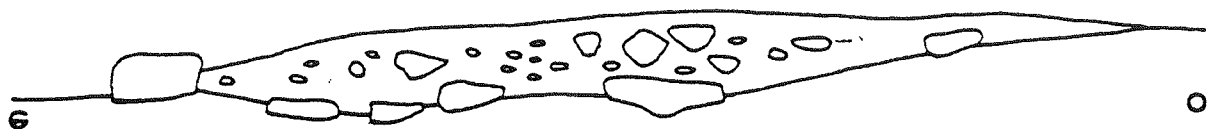

fig. 3 - Secció i planta del fogar en lleugera cuveta del nivell superior (Epicardial final) de Plansallosa (BOSCH, BUXÓ & CASADEVALL 1991, inèdit).

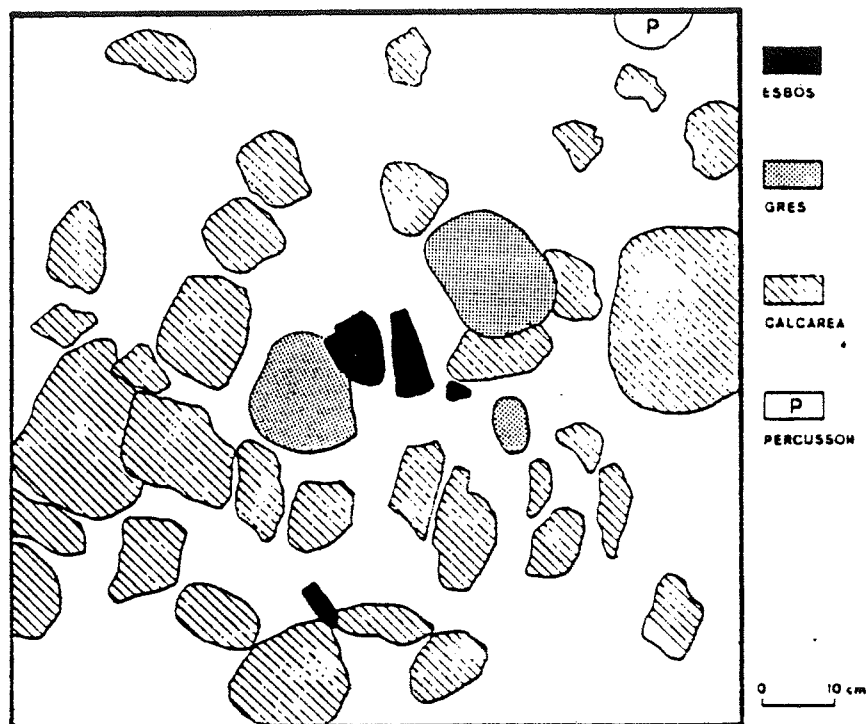

fig. 4- Estructuració domèstica d'elaboració d'objectes sobre roca polimentada. Nivell superior de Plansallosa (Epicardial final). (ALCALDE, BOSCH & BUXÓ 1991, en premsa).

CA N'ISACH (Palau-saverdera , Alt Empordà)
4ª Campanya. 1991.

Josep Tarrús i Galter
Julia Chinchilla Sánchez
Sara Aliaga i Rodrigo
Oriol Mercadal i Fernández

I) Introducció

La 4ª campanya d'excavació a Ca N'Isach (Palau-saverdera) s'ha dut a terme entre els dies 30 de juliol i el 18 d'agost d'enguany, comptant amb el suport econòmic del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, que també va avalar l'excavació.

Igual que els darrers anys, s'ha comptat amb les Escoles Municipals de Palau-saverdera com a lloc d'allotjament. Allí s'hi han realitzat les tasques de neteja, classificació, siglatge i inventari dels materials arqueològics recuperats.

Juntament amb els signants, han col·laborat en aquesta excavació els següents estudiants o arqueòlegs, de qui restem molt agraïts: Pilar Alonso, Àngel Bosch, Jordi Campillo, Jaume Castejón, Eva Castillo, Xavier Clop, Glòria Donoso, J. Miquel Faura, Mercè Gangonells, Joana Gómez, David Iglesias, Vicens Moya, Izaskun Pérez, Maite Rovira, Raúl Sánchez, Susanna Secases i Albert Serra.

II) L'excavació

La campanya d'excavació de l'any 1990 es va dedicar a excavar el que quedava del nivell I (Ia, Ib) a l'interior de l'Espai d'Habitatge 1er, per tal de poder estudiar una unitat d'habitació completa d'aquest jaciment (fig.1).

En canvi, la campanya de 1991 ha tingut com a objectiu intentar descobrir altres possibles espais d'habitatge i qualsevol altra estructura aïllada que hi hagués dins del jaciment. Amb aquesta finalitat, i partint dels dos murs clars coneguts fins al moment (E-1 i E-26), s'han efectuat sondeigs superficials en forma de trinxera, seguint la quadrícula general del jaciment (fig.2).

En total s'efectuaren 8 rases (A-H):

- Rasa A, en direcció NS, que afecta des del quadre ANY-74

a N-74, entre les cotes superficials de 173 i 177 cm.

- Rasa B, en direcció NS, que afecta els quadres AP-82 a N-82, entre les cotes superficials de 275 i 178 cm.

- Rasa C, en direcció EW, que afecta els quadres T-70 a T-82, entre les cotes superficials de 132 i 215 cm.

- Rasa D, en direcció NS, que afecta els quadres AK-68/69 a AC-68/69, entre les cotes superficials de 77 i 141 cm.

- Rasa E, en direcció NS, que afecta els quadres Q-62 a E-62, entre les cotes superficials de 108 i 105 cm.

- Rasa F, en direcció EW, que afecta els quadres AG/AF-60 a AG/AF-67, entre les cotes superficials de 76 i 98 cm.

- Rasa G, en direcció EW, que afecta els quadres R/Q-63 a R/Q-66, entre les cotes superficials de 82 i 127 cm.

- Rasa H, en direcció EW, que afecta els quadres AF/AE-75 a AF/AE-81, entre les cotes superficials de 185 i 220 cm.

El resultat ha estat la identificació de dues noves estructures (E-31 i E-32), completar l'extrem nord-est del mur E-1 (rasa D) i delimitar més exactament la extensió del jaciment. En efecte, pel que fa a aquest darrer punt, s'ha pogut comprovar que a les zones més extremes del jaciment, cap al sud, est i oest, apareix de seguida la roca local; mentre que, cap al nord, les restes arqueològiques van desapareixent gradualment, coincidint amb l'inici del pendent del terreny.

D'aquesta manera, d'una possible extensió conservada del jaciment de més de més de 1200 m², determinada l'any 1987 a partir de les troballes superficials, s'ha passat a una superfície excavable, amb restes arqueològiques evidents (murs, estructures), de no gaire més de 600 m², dins d'una àrea que afecta únicament els voltants de l'EH1.

A les fotografies aèries efectuades aquest estiu passat tampoc no s'ha pogut observar cap altre mur o estructura diferents dels ja localitzats per les rases. Tanmateix s'han aconseguit unes magnífiques vistes aèries del jaciment i del seu entorn, que serviran per a comprendre millor la seva topografia i situació.

En resum, es pot dir que les prospeccions en extensió realitzades a Ca N'Isach durant l'estiu de 1991 han permès concloure que les estructures d'habitació no excavades d'aquest jaciment es concentren a l'oest de l'EH1, possiblement en relació al mur o estructura 26, ja coneguda des de 1988.

III) Les estructures

Durant la prospecció general del jaciment es varen descobrir dues noves estructures, una (E-32) a l'oest del mur E-1 i l'altra al seu sud dins de la rasa E (E-31).

L'E-31 es tractava d'una simple taca carbonosa, circular, de de 30 cm de diàmetre i amb escassa potència (5 cm). Al seu interior només s'hi va trobar un sediment de terres cendroses, amb algun carbó. La seva funció no està clara, encara que sembla tractar-se d'una petita estructura de combustió (tipus braser?). No sembla relacionar-se, de moment, amb cap recinte o espai d'habitació concret.

En canvi l'E-32, a l'espai comprès entre els murs E-1 i l'E-26, va resultar ser una estructura força complexa d'interpretació. En superfície es va presentar com una cubeta reomplerta per sorres fines, un tipus de sediment totalment inèdit a Ca N'Isach. Durant la seva excavació varen aparèixer al seu interior diversos blocs de gneis i esquist, sense cap disposició intel·ligible, juntament amb fragments ceràmics propis d'una tapadora acanalada del Bronze Final.

Una vegada excavada, la cubeta va donar una forma ovalada irregular, d'uns 85 per 60 cm de diàmetre i una fondària de 30 cm. La nostra interpretació és que es devia tractar d'una cubeta de combustió del Neolític Mitjà, com les conegudes a l'EH1 de Ca N'Isach (fig.3), que fou rebentada i reutilitzada posteriorment durant el Bronze Final. Possiblement es tracti d'un enterrament en urna i tapadora relacionable amb l'assentament del Bronze Final (Ca N'Isach-2), que és a 50 metres al nord-est del jaciment neolític.

En tot cas, és interessant assenyalar que aquesta és la primera prova segura d'una freqüentació de l'àrea del jaciment neolític durant el Bronze Final.

Donat que a totes les rases i a la zona oest del mur E-1 només es va rebaixar el nivell superficial, no es pot afirmar que no hi hagin més estructures en tota l'àrea que queda per excavar del jaciment. És possible que siguin una mica més enfonsades, en relació al pendent natural d'est a oest i de sud a nord, i que per això no les hàgim encara localitzades.

Finalment, cal indicar que les dues estructures descrites semblen pertànyer al nivell I del jaciment, possiblement al subnivell o sòl arqueològic Ib, segon les cotes, encara que aquest darrer punt s'haurà de confirmar en futures campanyes.

IV) Els materials arqueològics de 1991

A part de la novetat de les ceràmiques del Bronze Final de L'E-32 i dels elements relacionables amb el grup de Veraza, la resta de materials recuperats durant les prospeccions superficials d'aquest any (eines de sílex, fragments ceràmics) s'adiuen perfectament amb un context de finals del IV i principis del III mil·lenni a.C., propi d'un Neolític Mitjà, ja conegut a Ca N'Isach (fig.4) i establert també per les datacions radiomètriques (C-14 i la Termoluminiscència).

Cal remarcar en tot cas que, per primera vegada a Ca

N'Isach, s'han identificat entre els materials de la superfície del nivell I alguns fragments ceràmics de grans vasos, provistos de doble mamelló, que es poden fer pensar en una continuïtat de l'hàbitat durant la primera meitat del III mil·lenni a.C., en relació al Grup de Veraza.

Segons aquestes noves dades és possible pensar doncs que les ocupacions prehistòriques de Ca N'Isach poden haver estat més extenses o duradores del que se sabia fins ara.

La primera ocupació correspondria al nivell II, que es troba per sota del mur (E-1) de l'Espai d'Habitatge 1er., l'excavació del qual només s'ha iniciat. Pels materials extrets correspon clarament al Neolític Mitjà Ple (finals del IV mil·lenni a.C.).

La segona fase d'ocupacions correspondria al nivell I, que omple i cobreix l'Espai d'Habitatge 1er., així com les altres macroestructures (mur E-26) descobertes al jaciment. Aquest nivell I es ha pogut subdividir en tres sòls arqueològics (Ia, Ib, Ic) a l'interior de l'Espai d'Habitatge 1er.

Tots tres nivells corresponen també, pels materials recuperats, a un Neolític Mitjà Ple o Recent (finals del IV o inicis del III mil·lenni a.C.), encara que, en el més superficial (Ic), apareixen ja alguns elements (vas amb doble mamelló de la cubeta de combustió E-18) que es poden considerar tardans, possiblement en relació amb la gènesi del Grup de Veraza.

Aquest any 1991 s'han localitzat alguns elements que poden indicar l'existència d'una tercera fase d'ocupacions a Ca N'Isach, segurament del Neolític Recent o Final en relació al Grup de Veraza.

Aquests elements, essencialment de tipus ceràmic (fragments de grans vasos amb doble mamelló), han aparegut en el nivell superficial i sense relació directa amb cap estructura, cosa que dificulta la seva ponderació. En tot cas aporten noves dades d'una probable perduració de les ocupacions neolítiques a Ca N'Isach fins a entrat el III mil·lenni a.C.

Finalment cal esmentar que més de 1500 anys després de les últimes ocupacions continuades a Ca N'Isach, l'àrea tornaria a ser freqüentada per grups del Bronze Final, cosa lògica si tenim en compte l'existència d'un hàbitat d'aquesta època 50 metres al nord-est del jaciment.

Els elements ceràmics del Bronze Final han aparegut també aquest any 1991 per primera vegada a Ca N'Isach, no solament en superfície, sinó també dins d'una petita estructura de combustió neolítica (E-32), que fou espoliada i reutilitzada possiblement per a efectuar-hi una incineració amb urna.

V) Consideracions finals

És possible doncs, segons les dades extretes de la prospecció i de les fotografies aèries, que l'assentament neolític de Ca N'Isach estigui format únicament per dos grans espais d'habitació, en semicercle, envoltats pels murs E-1 i E-26, sense descartar la possible existència d'alguna estructura aïllada al seu voltant.

Queda per determinar amb seguretat quin és el nivell arqueològic (I-II), que correspon a l'espai i a les estructures relacionades amb el mur E-26. De moment, ens sembla que cal considerar-les pròpies de la fase inicial (Ib) del nivell I, encara que només l'excavació en profunditat de tota aquesta àrea podrà esclarir aquesta problemàtica.

Segons les dades actuals tot sembla indicar que Ca N'Isach s'ocuparia a mitjan-finals del IV mil·lenni a.C. (fase Neolític Mitjà Ple) i que l'hàbitat continuaria sense interrupcions fins a inicis del III mil·lenni a.C. (Neolític Recent o Final). Hi hauria hagut, doncs, més de 500 anys d'ocupació, que coincidirien plenament amb el naixement i l'apogeu del megalitisme a la Serra de Rodes.

Per a les futures campanyes a Ca N'Isach se'ns plantegen dues opcions clares:

- L'excavació del nivell II, dins dels límits de l'EH1, que passa per sota de l'estructura 1 i que per tant ha de ser el nivell fundacional de Ca N'Isach. Sembla pertànyer també al Neolític Mitjà segons les dades obtingudes a la trinxera de prospecció de 1987 i al quadre X-65, que es baixà igualment fins a la roca mare l'any 1988.

- L'excavació en extensió de la zona compresa entre els murs E-1 i E-26, a l'oest del jaciment, per completar la visió de les grans estructures o espais d'habitació del jaciment.

És possible a més, segons les dades de la trinxera de 1987, que per sota d'aquestes macroestructures de la part oest de Ca N'Isach continuï existint el nivell II. Aquest extrem caldrà comprovar-lo amb noves trinxeres estratigràfiques en algun punt d'aquesta nova àrea d'excavació.

Banyoles, abril de 1992

Bibliografia

MARTÍN A. & TARRÚS J. (1991) Les groupes de l'horizon Néolithique Moyen catalan et ses rapports avec le chasséen. *Identité du Chasséen. Colloque International. Nemours 1989*. Paris, pp. 81-90.

ALCALDE G. & ALIAGA S. & BOSCH A. & BUXÓ R. & CHINCHILLA J. & MERCADAL O. & TARRÚS J. (en premsa) Hàbitats del Neolític Antiquo y Medio del Nordeste de Cataluña. *Simposio Aragón. Litoral Mediterraneo: intercambios culturales durante la Prehistoria, Zaragoza 1990*.

ALIAGA S. & CHINCHILLA J. & MERCADAL O. & TARRÚS J. (en premsa) Ca N'Isach: un assentament a l'aire lliure del Neolític Mitjà. *Anuari d'Excavacions Arqueològiques a Catalunya-1990*. Barcelona.

TARRÚS J. & CHINCHILLA J. & ALIAGA S. & MERCADAL O. (en premsa)- Un assentament a l'aire lliure del Neolític Mitjà : Ca N'Isach (Palau-saverdera). *IX Col·loqui Internacional de Prehistòria : Estat de la investigació del Neolític a Catalunya*. Puigcerdà-Andorra, 1991.

TARRÚS J. & CHINCHILLA J. & ALIAGA S. & MERCADAL O. (en premsa)- Ca N'Isach (Palau-saverdera): un assentament a l'aire lliure del Neolític Mitjà. *Tribuna d'Arqueologia, 1990-1991*. Barcelona.

Peus de les figures

Fig. 1 : Planta general de l'espai d'Habitatge 1er de Ca N'Isach.

Fig. 2 : Situació de les trinxeres efectuades l'agost de 1991 a Ca N'Isach, per tal de descobrir les seves macroestructures d'habitació.

Fig. 3: Una de les cubetes de combustió (E-4), localitzada l'any en el nivell Ib de l'Espai d'Habitatge 1er.

Fig. 4 : Tipus de materials del Neolític Mitjà, apareguts a Ca N'Isach durant els darrers anys.

=====

FIG. 1.

FIG. 2.

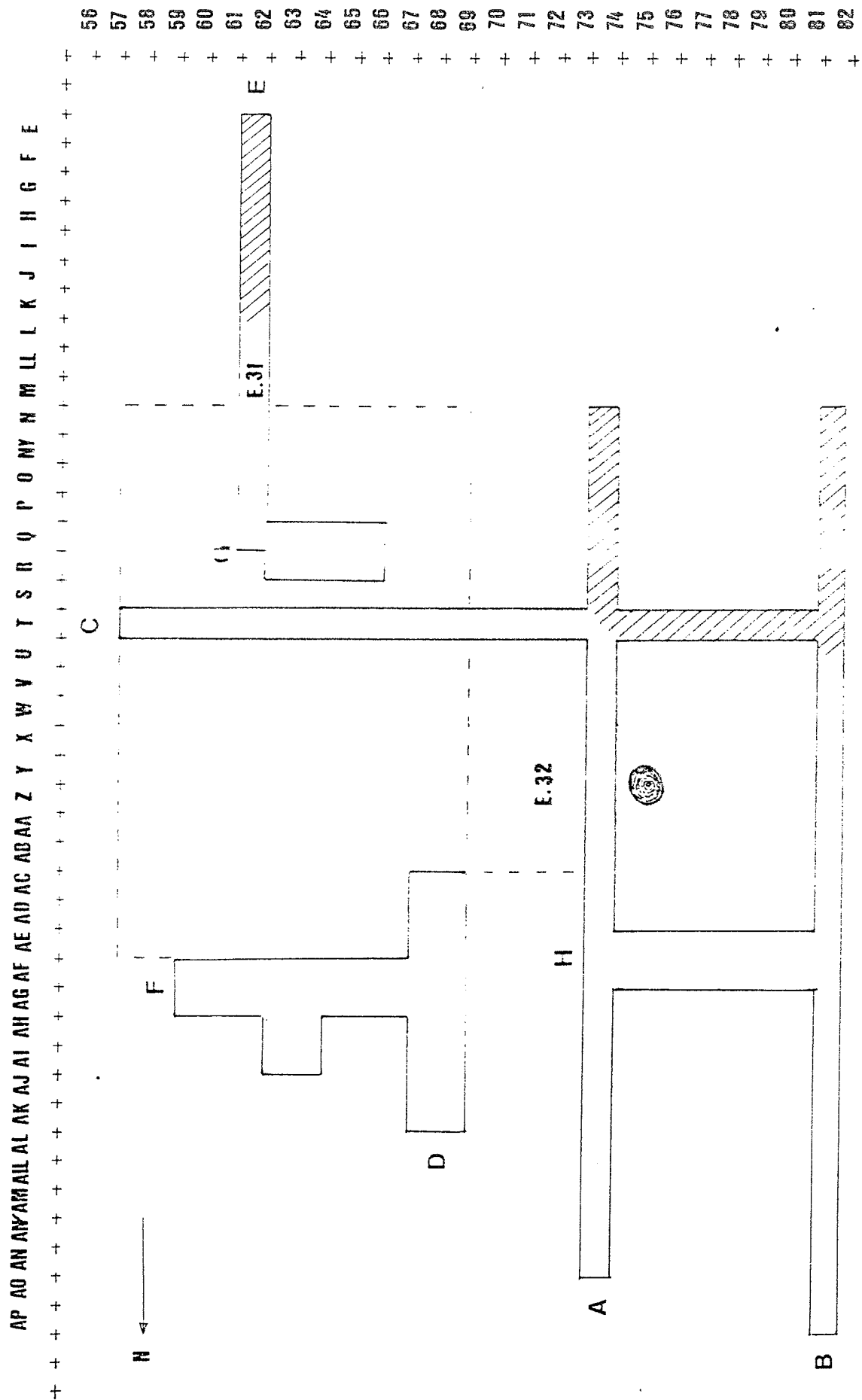
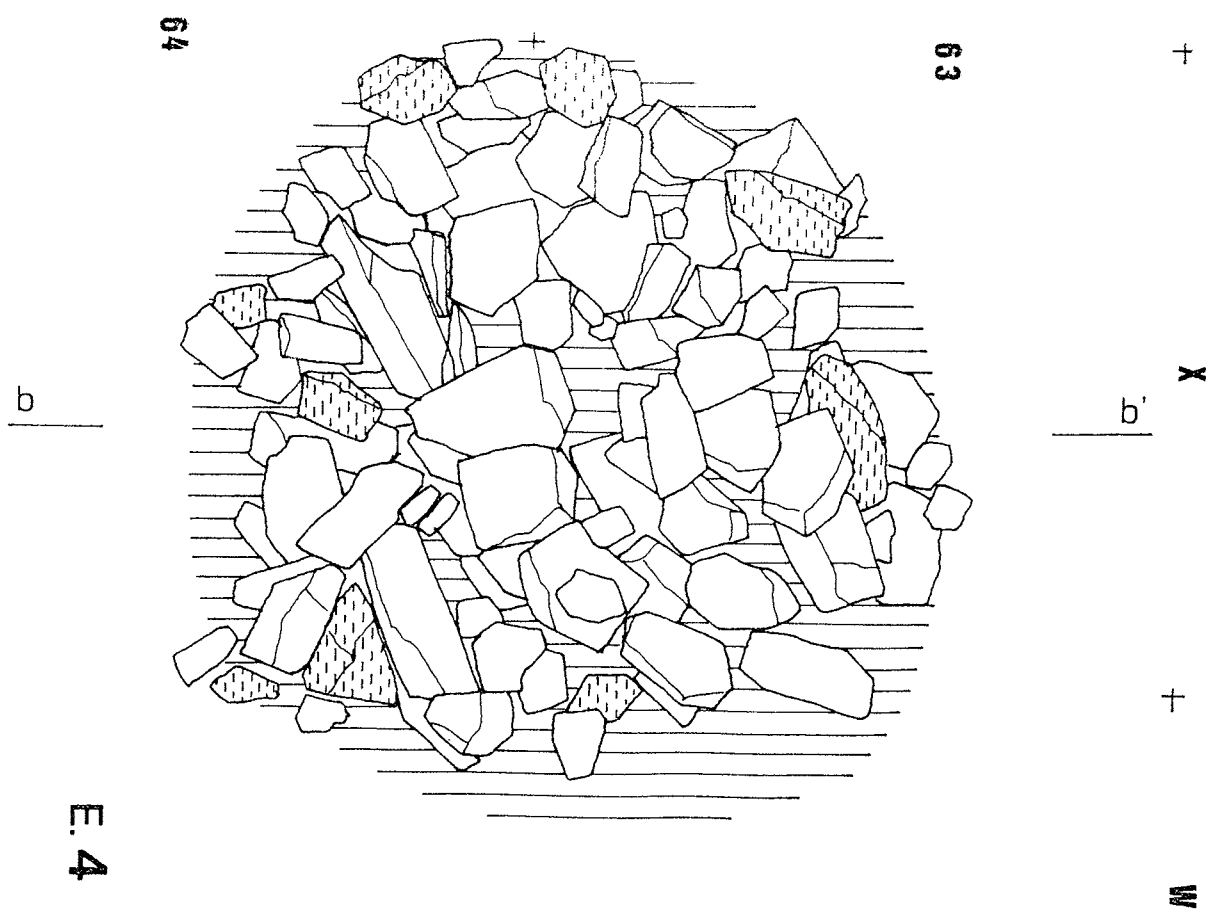
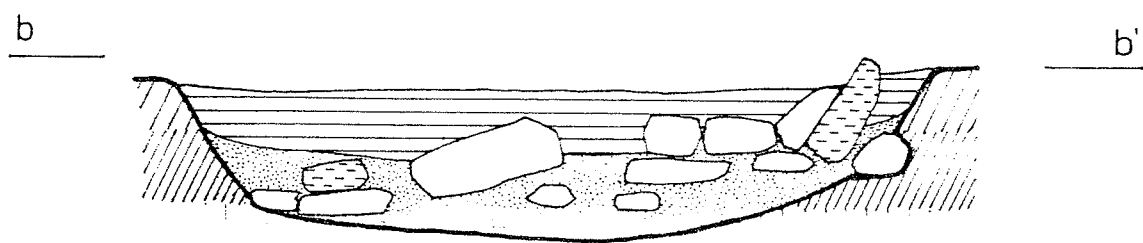
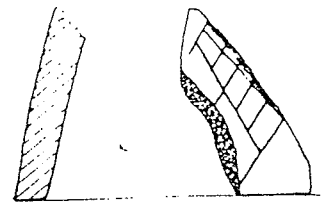
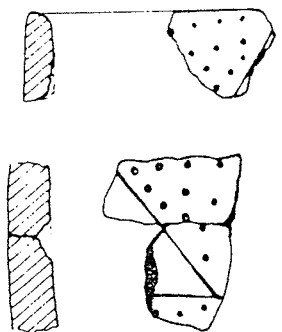
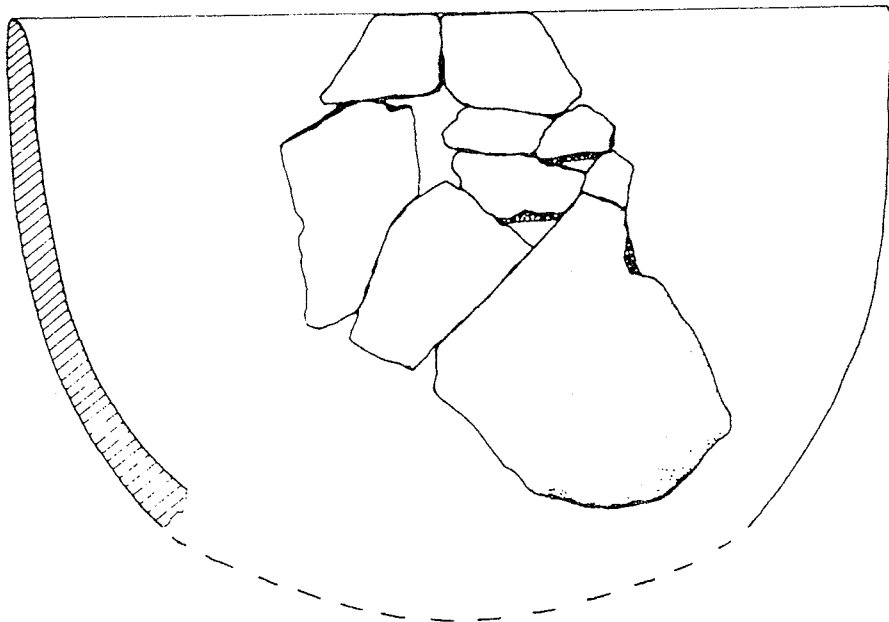
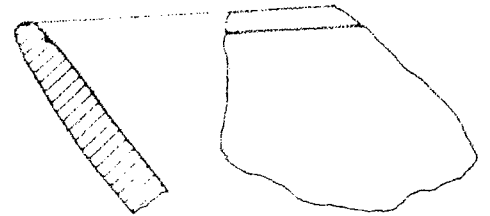
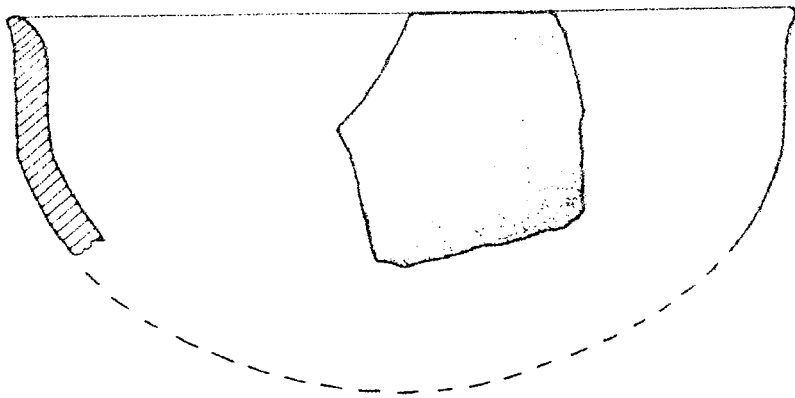
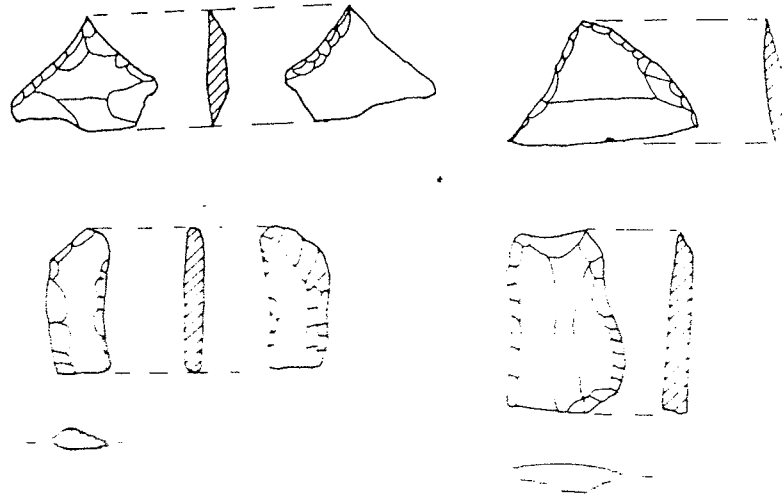
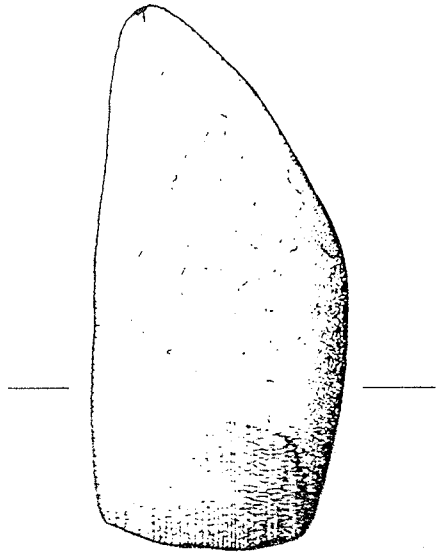
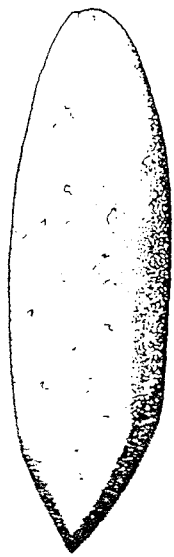
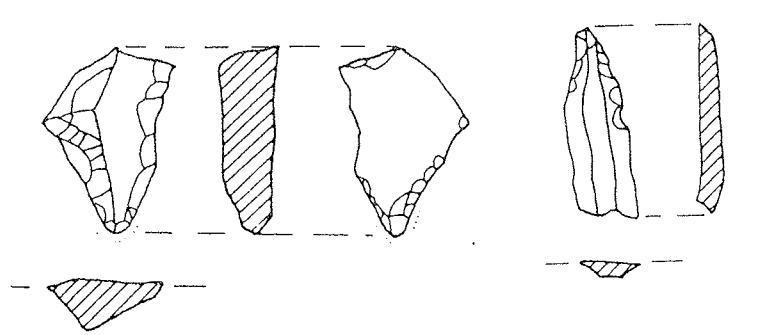
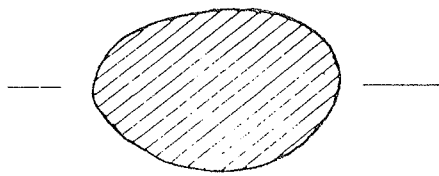

FIG. 3.

5 cm

BAUMA DEL SERRAT DEL PONT

(Tortellà, la Garrotxa)

Campanya 1991

La Bauma del Serrat del Pont es troba situada a l'extrem meridional del massís calcari de l'Alta Garrotxa i davant seu s'obre la plana de Tortellà-Montagut. Just per sota la Bauma hi passa el riu Llierca.

En la campanya 1991 es va ampliar l'àrea total de l'excavació en 7 m², quedant una superfície total de 54 m². Es completaren doncs els nivells excavats en les campanyes de 1989 i 1990, és a dir els nivells anomenats I, II i III.

El nivell I és el superficial del jaciment i arqueològicament correspon a diverses estades molt puntuals realitzades durant un ampli període cronològic que va des del segle I de la nostra era fins l'actualitat.

El nivell II es situa cronològicament en un moment ibèric entre els segles III i II a J.C. Es caracteritza per l'arranjament de la superfície de la Bauma que queda a cobert en dos espais diferenciats. L'espai 1 hauria servit per a la cria de porcs i està voltat per una paret baixa feta de pedra seca, està adossat a l'espai 2 que seria la zona més pròpiament d'habitació.

El nivell III es situa cronoculturalment en el Bronze final. Durant aquest període la Bauma havia servit per construir una estructura d'habitació de planta rectangular.

En la campanya de 1991 es començà a excavar el nivell IV, l'aixecament del qual es conclourà en la propera campanya de 1992. Per les dades que hem obtingut dels materials arqueològics, aquest nivell es pot atribuir culturalment al Bronze antic-mig. Els materials ceràmics es caracteritzen per la presència de fragments

incisos amb motius que podem considerar "vells" (triangles reomplerts, escales) i de fragments amb superfícies exteriors amb engrutat, havent desaparegut totalment els fragments ceràmics amb acanalats que són corrents en els nivells posteriors.

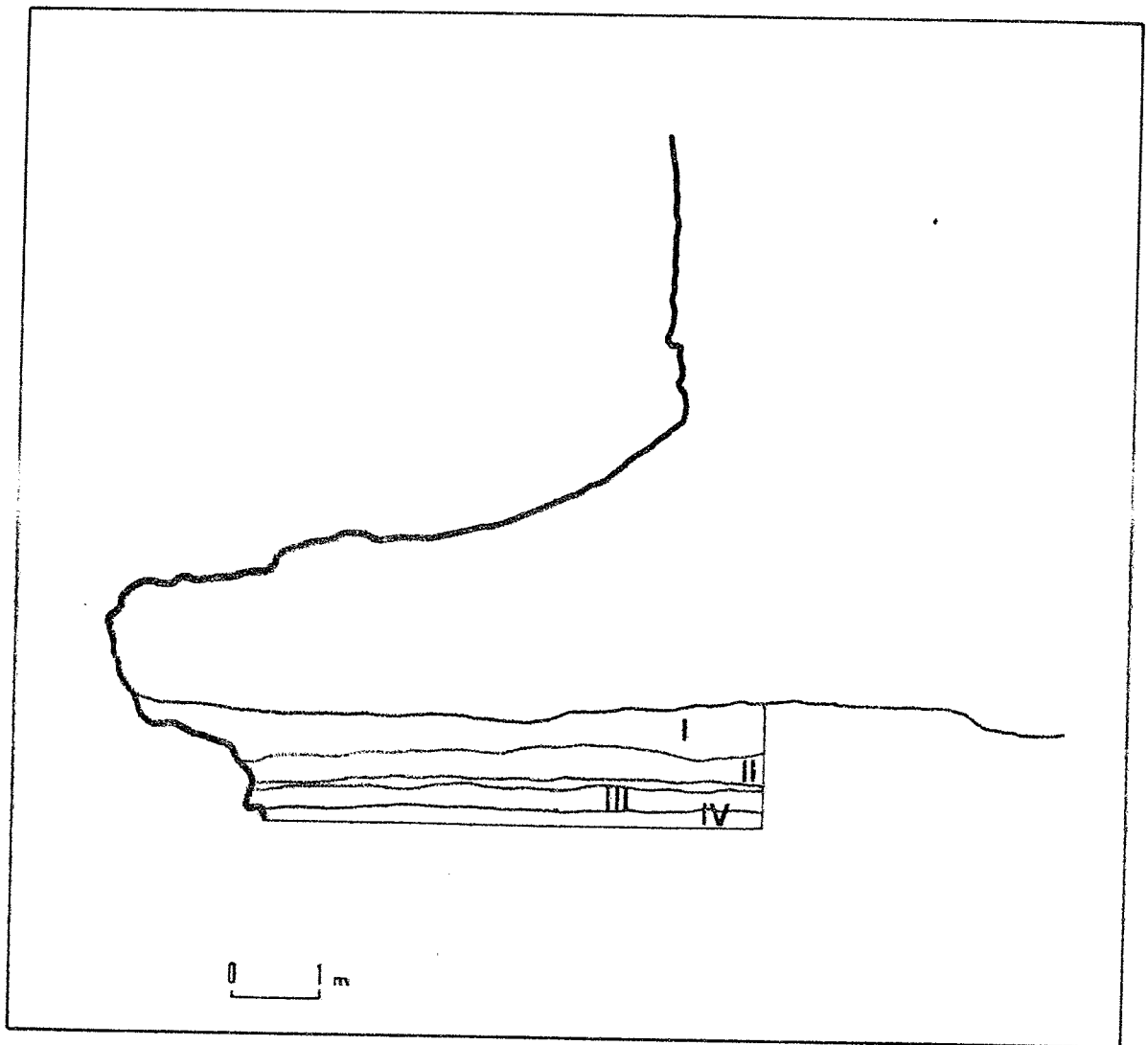
Durant el Bronze antic-mig la Bauma també s'utilitzà com a espai d'habitació, construint-hi una estructura en l'abric que ofereix la seva paret rocosa. L'estructura d'habitació vindria determinada per diversos forats de pal, sense pedres de falca, que prendrien una disposició semicircular, i per la presència d'una estructura de combustió en la part Nord de l'habitació.

En la campanya 1991 es va realitzar un aixecament fotogràfic de les tres seccions que constitueixen les parets de l'àrea que s'excava i es va portar a terme l'anàlisi sedimentològica dels nivells II i III.

Coneixem per mitjà d'un sondeig realitzat a l'any 1982 pels afeccionats que descobriren el jaciment, que l'estratigrafia de la Bauma comprèn també, almenys, un nivell Calcolític, un nivell Neolític antic i un nivell Mesolític.

Gabriel Alcalde, Miquel Molist i Assumpció

Toledo.

BSP SECCIÓ 9-10

DARRERES EXCAVACIONS A EMPÚRIES.

Enric Sanmartí-Grego
Pere Castanyer i Masoliver
Marta Santos i Retolaza
Joaquim Tremoleda i Trilla

Durant els darrers anys, els treballs d'excavació s'han concentrat sobretot en el sector meridional de la ciutat grega, encara que en les últimes campanyes s'ha tornat a excavar a la ciutat romana. Pel què fa referència a la primera intervenció, avui gairebé finalitzada, l'objectiu primordial era el de reinterpretar tot el conjunt de monuments i estructures d'aquest sector i definir-ne la seva seqüència històrica (Fig. 1). Hem de dir, d'entrada, que la major part de les restes havien estat ja descobertes pel primer excavador emporità, Emili Gandia, bàsicament entre els anys 1908 i 1917.

Les primeres excavacions realitzades en aquesta àrea foren molt intenses, sobretot a partir de la troballa de l'estàtua del déu Asklepi, l'any 1909. Inicialment, la delimitació de la zona de treball quedà marcada per les seves característiques estructurals i funcionals. Efectivament, es tracta d'una zona de culte, on s'hi troben diferents temples, enmarcats per les successives ampliacions dels límits defensius de la ciutat. La seqüència històrica abasta un període de temps molt dilatat, que comença al segle V a.C. i finalitza a l'època imperial romana, durant el qual les remodelacions i transformacions són constants. L'excavació pretenia utilitzar les dades obtingudes en els treballs d'Emili Gandia i contrastar-les amb els resultats actuals. Malgrat que *a priori* no semblava possible trobar estructures noves, l'excavació ha demostrat, que quedaven encara moltes restes per descobrir, sobretot pel que fa a les ~~fases~~ més antigues. Veiem ara, amb més detall, els resultats d'aquest cinc anys de treball.

Una de les sorpreses més interessants ha estat la documentació d'unes estructures, situades al damunt mateix de la roca de base, que conformen la primera fase d'ocupació de l'àrea. Malgrat que no les hem pogut destapar en la seva totalitat, sabem que ocupaven una àrea molt gran, atès que s'han trobat en la majoria dels quadres de l'excavació. Per la banda sud sembla que no transpassen de la línia marcada per les defenses del segle II a.C., visibles en l'actualitat, mentre que per la banda nord el seu límit és més difícil de precisar. Funcionalment s'interpreten com les restes

d'habitacions corresponents a la primera ocupació.

De moment no podem aportar massa dades sobre la distribució i organització d'aquest hàbitat. Tampoc sabem com eren aquestes cases, només que són unes construccions, realitzades amb un sòcol de pedra unides amb sec o amb fang, d'uns 40 0 50 cms., fonamentat en la mateixa roca, al damunt del qual hi havia una sobreelevació de toves. Els paviments són igualment d'argila trepitjada. També s'ha trobat al damunt d'un sòl fet de pedres planes la base d'alguna estructura circular corresponent a probables contenidors, possiblement per guardar gra l'habitació, de forma circular i . En d'altres llocs s' han excavat petit forns casolans, semblants al trobats a d'altres jaciments llenguadocians, formats per un petit forat de forma allargada, a l'interior del qual hi han cendres, amb les parets laterals endurides per l'acció del foc.

Els estrats d'anivellació dipositats sobre la roca, abans de construir les habitacions, contenen força material ceràmic, de manera que l'inici d'aquesta fase es pot situar entre el 425 i el 400 a.C. Resten encara moltes qüestions per resoldre, com ara qui habitava en aquestes vivendes? Es tracta d'un barri extramurs? Quins són els límits de la ciutat grega original? L'excavació en els darrers anys d'un gran podi, a la banda de ponent, construït amb blocs de pedra calcàrea units en sec, molt ben treballats i la troballa de diversos elements arquitectònics i de la coberta d'un gran temple, localitzats de manera dispersa al voltant de l'altar d'Asklepi, que es daten a la segona meitat del segle V, situat també fora dels perímetre murat de la ciutat grega, fan pensar en la hipòtesi que es tracti d'un barri creat per indígenes atrets per la polis emporitana (Estrabó, III, IV, 5). D'aquesta construcció en destacarem la reconstrucció de l'acroteri principal i la troballa de diverses antefixes decorades amb flors de lotus i palmetes que formen un *anthemion*. La pedra utilitzada per a la seva construcció prové del Llenguadoc (Béziers, Montpeller ?) i la numeració que conserven fa referència a la seva col·locació en l'estructura de coberta del temple. De moment no disposem de cap dada respecte la seva dedicació, però probablement podria estar dedicat a Àrtemis Efèsia. No deixa de ser suggestiva la idea que aquest temple hagi representat un lloc culte comú i que hagi servit de punt de retrobament i de nexa d'unió país i els nous vinguts i la població indígena circumdant. En un futur immediat caldrà contrastar totes aquestes hipòtesis.

Als inicis del segon quart del segle IV a.C. és produeix la primera gran

transformació d'aquest sector sud. És el moment en què hom data la construcció d'una muralla, que d'una banda engloba en el seu interior una part del nucli habitacional preexistent i de l'altre inutilitza les restes habitacionals que ara havien de quedar al seu davant. La muralla té una orientació est-oest i la part més ben conservada és la de llevant, on l'alçat és superior als dos metres i mig. Està bastit amb grans blocs de pedra calcàrea, formant doble parament farcit de reble en l'interior. La seva amplada mitjana és d'uns dos metres. La defensa quedava reforçada per dues torres que amiden 5 metres de profunditat per 10 d'amplada. Aquest mateix any en que ens trobem hem tingut ocasió de veure la seva continuació cap a l'est. En aquesta part s'endevina una gran torre d'angle, perfectament centrada en relació a la muralla que podria constituir un bastió que dominés la banda de mar. Les excavacions han permès comprovar que l'esmentada muralla comptava al seu davant amb un *vallum*, que dificultava l'accés a la defensa.

A l'extrem oest el tancament de la ciutat es fa aprofitant les restes d'un gran podi, construït ja al segle V a.C. i que funcionà amb el temple suara esmentat, podi que combinat amb la torre oest de la nova muralla, configura una entrada a l'aglomeració en forma de L invertida que permetia accedir a l'interior d'un gran pati a partir del qual hom podia entrar a la ciutat pròpiament dita.

L'ampliació cap al sud de les defenses de la ciutat van permetre remodelar la primitiva àrea cultual. D'aquest moment data l'edificació del podi de l'oikos assignat tradicionalment a Asklepi, de grans blocs calcaris, perfectament escairats. Constava d'una *cella* de reduïdes dimensions i d'una *pronaos*, separades per un petit mur. Davant per davant del temple d'Asklepi, en el seu eix de simetria, s'hi troba un altar, probablement retocat en èpoques posteriors, al qual s'hi accedia mitjançant una escala situada en la part posterior. Davant hi havia una plaça que funcionava com espai obert. Tanquen la banda nord d'aquesta àrea d'altres edificis, molt arrassats, d'entre els quals en destaca la fonamentació d'un altre temple. El més interessant de tot aquest sector és l'existència d'un pou, utilitzat ja d'antic, l'aigua del qual era utilitzada per les activitats terapèutiques del santuari.

La majoria d'aquestes estructures i la seva disposició topogràfica es manté sense alteracions importants al llarg del segle IV i III a.C., tal com en dona testimoni la troballa d'un conjunt de vasos votius i ex-vots datats en aquest darrer segle entorn el

temple d'Asklepi. L'única obra important que afecta l'aspecte d'aquest sector meridional és l'aixecament d'un parapet o *proteichisma*, entre les dues torres de defensa de la muralla del segle IV a.C., per a la qual cosa s' inutilitzà una part del *vallum* comprès entre les dues torres. Consta d'un doble parament de pedres amb reble farcint el seu interior. Té una amplada d'uns 2 metres d'amplada. Els estrats associats a aquest *proteichisma* proporcionen una cronologia, per a la seva edificació, del darrer quart del segle III a.C. Potser aquest reforç de les defenses de la ciutat s'ha de posar en relació amb l' amenaça cartaginesa a que en aquests moments afectava la Península.

Amb l'arribada dels romans aquest sector experimenta modificacions importants que faran canviar el seu aspecte. Una nova ampliació, d'uns 25 metres cap al sud, proporcionarà nous espais, destinats i relacionats amb els cultes que s'havien portat a terme amb anterioritat. Les noves muralles, visibles en l'actualitat, consten ara de dues torres, gairebé quadrades, que flanquegen la porta d'accés a la ciutat. Al seu extrem oest s'aixeca una altra torre, cantonera, que aprofita l'aflorament de la roca natural. A la banda oriental i partint de l'angle sud-est de la torre, la muralla continua amb un tram llis en direcció al mar. La cronologia d'aquestes defenses, pels materials ceràmics trobats a l'interior de la seva trinxera de construcció és de mitjan segle II a.C. Aquesta ampliació comportà el desmantellament de les estructures defensives anteriors del segle IV, els blocs de les quals es reaprofitaran. D'ençà aquest moment el sector meridional es distribuirà en tres terrasses, en sentit descendent en direcció al mar.

La més elevada, continuarà ocupada i dominada pel temple d'Asklepi, ara delimitada a l'est per un gran mur de contenció que alhora marca el carrer d'accés. Per salvar el desnivell creat, es contrueix un petita escalinata que permeten pujar-hi des del carrer. La terrassa intermitja és l'ocupada pel carrer d'entrada, dotat amb un cos de guàrdia a la banda dreta. D'aquí s'accedeix a una placeta, que serveix de nexa entre la terrassa alta i la baixa, i que comunica amb el carrer principal nord-sud de la ciutat.

A la part baixa, entre l'antiga muralla del segle IV i la de nova creació, es situa un gran espai rectangular porticat construït després d'una gran sobreelevació del nivell de circulació obtingut mitjançant una gran aportació de terres de reble. El porticat corresponent als costats llargs del rectangle (sud i nord) són d'una sola nau mentre que el que est troba situat a l' oest és doble. Creiem que totes aquestes reformes són fruit d'un projecte unitari l'objectiu del qual és el d'augmentar l' espai del santuari d'

Asklepi amb la creació d' aquest espai porticat que nosaltres interpretem com a un *abaton*, o lloc d'aixopluc on els malalts experimentaven l' *incubatio*. L'existència d' una canalització hidràulica que corre al peu del porticat així sembla demostrar-ho.

La darrera gran reforma, ben documentada arqueològicament, és la realitzada durant el segle I a.C., encara que sense alterar la distribució en terrasses (Fig. 2). A la part alta, s'hi farà una gran aportació de terres per tal d'eleva el nivell de circulació i obliterated algunes de les estructures anteriors. L'únic temple que continuarà en funcionament és el d'Asklepi, repavimentat amb un *opus tesellatum* blanc, voltat amb un *signinum* tessellat decorat amb una cenefa de creus gamades i quadrats amb punt central. Al seu costat sud, s'hi basteix un nou temple, de característiques semblants i pavimentat amb un *signinum* tessellat, decorat per una retícula romboidal, limitada per una cenefa de tres línies de punts. la part nord d'aquesta terrassa quedara delimitada per un porticat.

La plaça porticada inferior serà remodelada, amb l'edificació d'un temple a la part oest i la remodelació del porticat d'aquesta banda. Segons una làpida bilingüe aquest santuari estava dedicat a Serapis i la seva construcció fou pagada per un tal *Noumas*, personatge d' origen alexandrí. Es conserva una part important del podi així com dels accessos laterals. Consta d'una *pronaos*, mes ampla i una *cella*, segurament pavimentada amb *opus signinum*. El podi conserva alguns dels seus elements, com la motllura de base —*kyma reversa*—, l'ús de la qual es comença a generalitzar a partir del segle II a. C.

Malgrat totes aquestes reformes es manté el sentit unitari del conjunt, amb una terrassa alta ocupada per l'*Asklepieion* i una altre, més baixa, pel *Serapieion*; divinitats amb facultats curatives. L'advocació al déu alexandrí esdevé el resultat lògic d'un seguit d'influències orientals que condueixen al sincretisme religiós que una ciutat oberta com Emporion no podia deixar de rebre.

Finalment, amb la constitució del *Municipium Emporiae* a l' època d' August i el desmantellament de la muralla oest, ara inútil amb la unió del nucli grec i el romà, el límit nord de la terrassa superior no queda tant definit. Prova d'aixó n'és la construcció d'un nou temple al damunt de l'esmentada muralla, de dimensions superiors al d'Asklepi, a un nivell més alt i del qual se'n han conservat restes de la fonamentació i

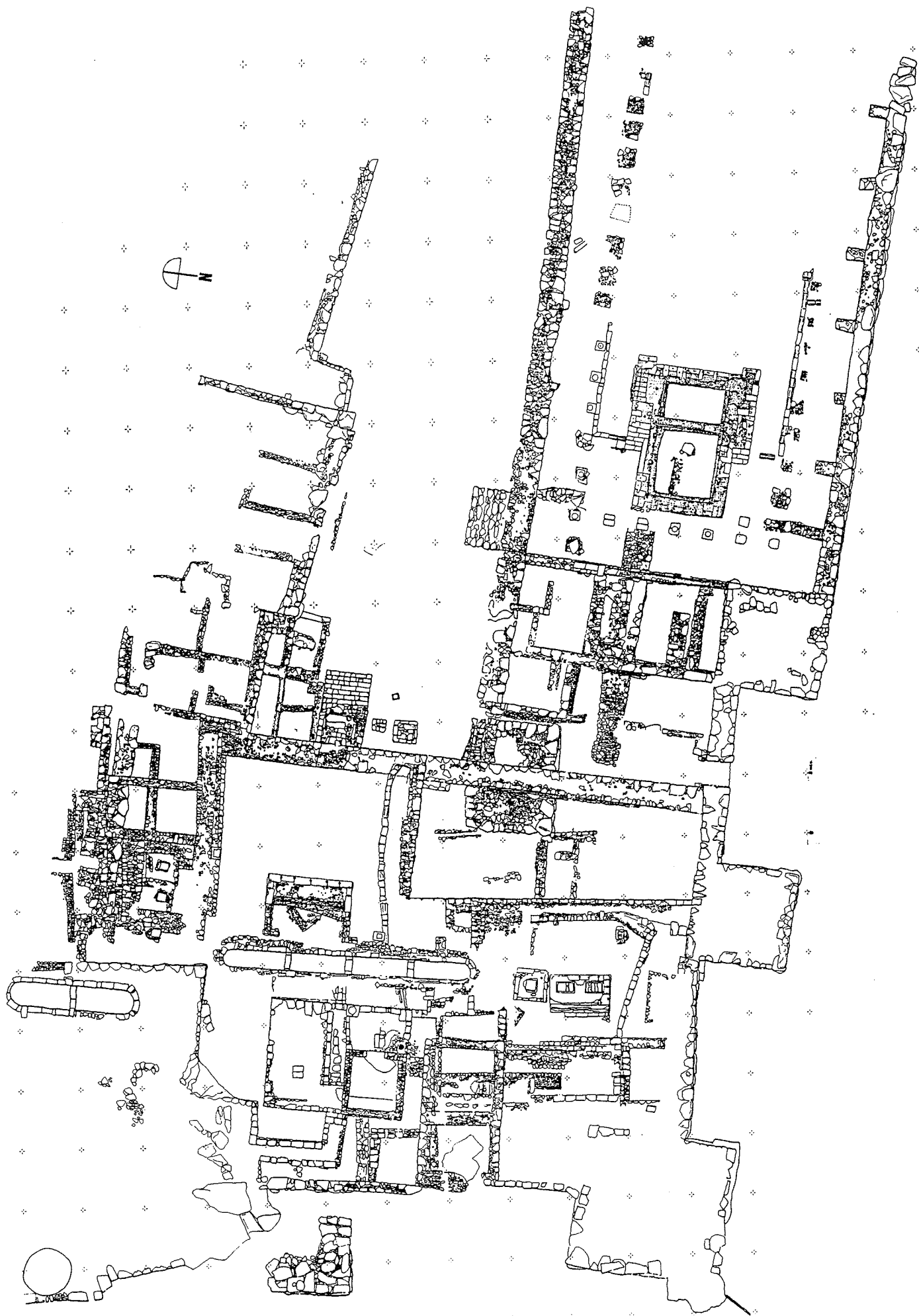
del mur de separació entre la *cella* i la *pronaos*, així com dels murs que delimitaven l'accés frontal. Davant del temple d'Asklepi s'hi contruirà una gran cisterna, que recollirà l'aigua de tota l'àrea. A partir d'aquest moment no coneixem cap nova edificació rellevant. Les úniques dades de què disposem fan referència al moment d'abandó, que s'ha de situar ja en època imperial, en el marc de la crisi general que afecta Empúries i la Neàpolis en particular.

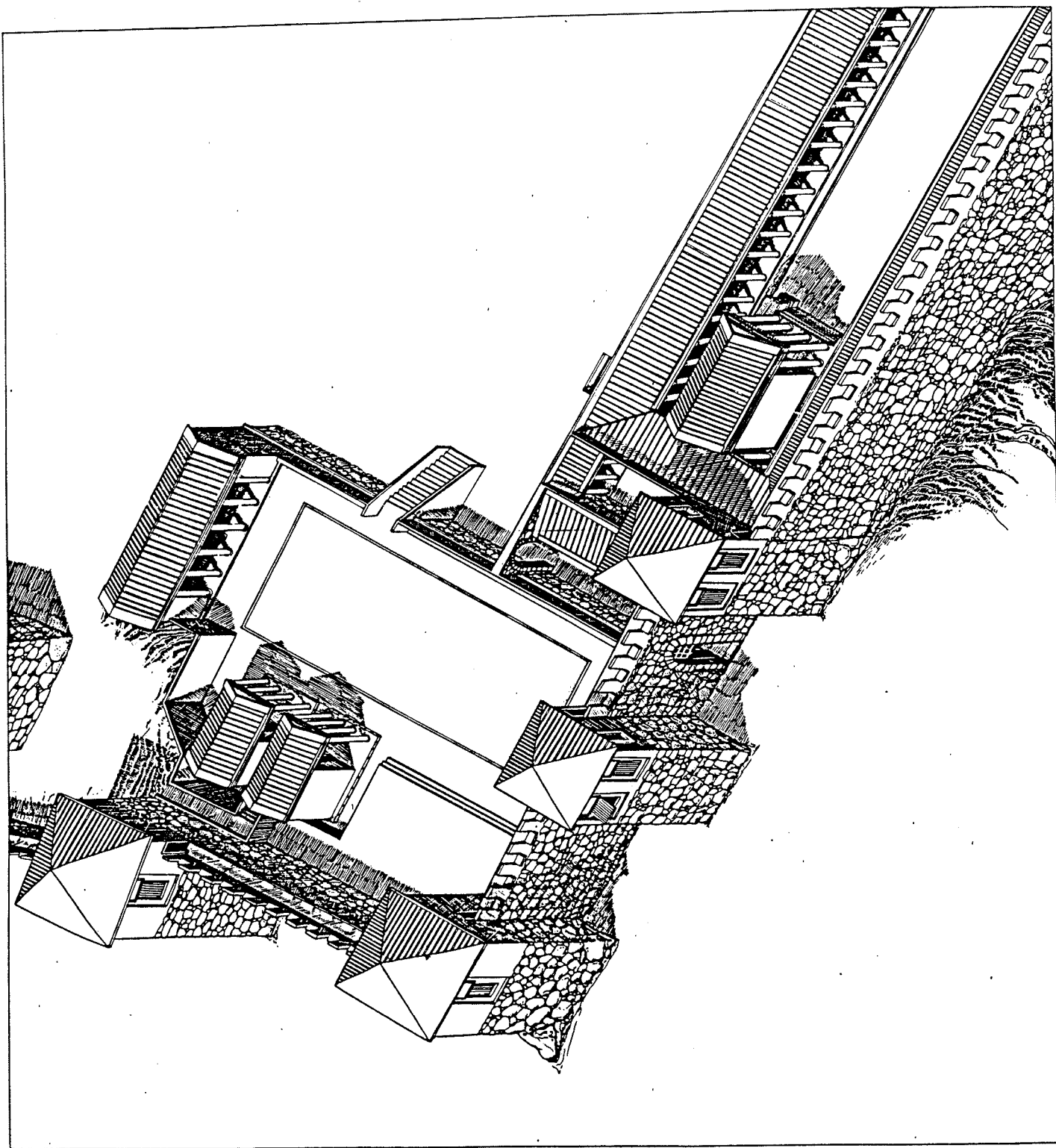
Deixant de banda les intervencions realitzades a la Neàpolis, d'ençà 1990 s'ha tornat a treballar també a la ciutat romana. Els treballs més intensos són els de l'excavació del kardo B, en el tram comprès entre la muralla transversal que probablement divideix la ciutat d'est a oest i l'àrea del fòrum, l'objectiu dels quals era connectar l'àrea de les cases amb la del fòrum. No insistirem massa en els resultats, atès que ben aviat seran publicats de manera extensa. L'excavació pretenia buscar els darrers nivells de freqüentació i obtenir noves dades sobre l'abandonament d'aquesta part de la ciutat romana. Els materials ceràmics apareguts en els estrats d'abandonament i enderroc, fan pensar que l'ocupació s'atura a finals del segle III d.C., encara que des de molt abans la ciutat havia donat mostres d'un procés de decadència irreversible.

Peus de figures.

Fig. 1- Planta del sector sud de la Neàpolis.

Fig. 2- Restitució hipotètica del sector sud (segle I a.C.)

#16.2

180 m

CAMPANYA DE 1991 A L'ILLA D'EN REIXAC. ULLASTRET.

J.López, J.M.Llorens, M.A.Martin, M.Mataró. Amb la col.laboració de R.Buxó (tractament de mostres)

1.Objectius de la campanya.

Des del 1987 s'ha iniciat una nova etapa en la investigació del jaciment. Els objectius en els que es treballa actualment són:

- Delimitació del perímetre en la vessant meridional i comprovació de les conclusions de M.Oliva sobre el límit que proposava pel costat oest del mateix.

- Determinació de les facies culturals i econòmiques característiques de les fases recents d'ocupació de l'Illa.

- Estudi del paleoentorn immediat i del territori d'explotació de l'assentament.

Durant la campanya de 1991 els treballs realitzats dintre d'aquest programa han estat els següents:

- Excavació a la muralla est. Zona 2.

- Continuació de l'excavació en extensió de la vessant sud del jaciment per tal d'exhumar les estructures de les fases més recents i per delimitar l'extensió del jaciment en aquest sector, amb:

- Excavació estratigràfica en dos sectors de la muralla meridional, zones 10 i 17.

- Sondetjos estratigràfics a les zones 13 i 14 (carrers).

- Excavació dels sectors 1 i 3 de la zona 15.

- Continuació de la recerca en els camps de la paleoecologia i paleoeconomia, a través d'estudis interdisciplinars, basats en l'anàlisi de mostres recollides sistemàticament.

2. Resultats.

2.1. Delimitació del poblat.

La zona 2.

La zona 2 està situada al costat est del jaciment. La intervenció d'enguany ha estat orientada a comprovar la fàbrica i potència de la muralla descoberta per M.Oliva, que hem enregistrat com a M-146 i a comprovar també l'ocupació extramuralla. A tal fi, s'ha obert un sondeig de 7 x 2'30 m. partint del parament extern de dita muralla.

Els treballs d'excavació han posat al descobert els següents elements:

M-146: Mur de 1'40 m. d'amplada fet de blocs grossos. El parament oest té adossat un mur de toves (M-145). Per la banda est la potència coneguda fins el moment és de 1 m. A partir d'aquesta fondària hi ha un potent enderroc de grans blocs, amb un fort pendent cap a l'est. La base d'aquest enderroc fou aprofitada per a construir una feixa moderna (M-227), molt possiblement al s. XVIII.

Sota el nivell d'enderroc esmentat, l'excavació de 1991 ha posat de manifest l'existència d'una ocupació extramurs a la banda est del jaciment. En l'estat actual dels treballs podem parlar d'un àmbit del que en coneixem només un angle, i l'existència de dos murs més que deuen correspondre a altres espais d'habitació. L'àrea excavada no permet per ara dir si aquests àmbits són adossats i posteriors a la muralla o anteriors.

La zona 10.

Fou establerta i començada a excavar el 1990. Es troba a l'extrem meridional del jaciment i correspon a la muralla (M-147), que orientada en sentit est-oest, delimita el poblat en aquest indret. Els anys 1990 i 1991 s'han fet dues cales perpendiculars al seu parament amb la finalitat d'observar les seves característiques constructives i precisar la seva cronologia.

La primera comprèn dos sectors (1 i 2), que es situen respectivament contra els seus paraments extern i intern. La segona, 25 m. a ponent de l'anterior, compren un sector (3), el qual s'ubica a l'angle de la cortina orientada est-oest (M-147) i la prolongació perpendicular a aquesta (M-228), d'un nou tram de muralla descobert durant la campanya 91(veure zona 17).

El 1991 s'ha continuat l'excavació estratigràfica dels sectors 2 i 3, en cap dels quals s'han assolit encara els nivells de roca natural. En el sector 2 s'han excavat nivells arqueològics fins a una potència d'uns 2'5 m., restant els treballs aturats sobre capes i estructures corresponents a un estadi anterior a la pròpia construcció de la muralla. En el sector 3 s'ha baixat fins a 3 m., assolint tot just els primers nivells del funcionament d'aquesta.

Evolució del sector 2.

Fase V. L'excavació roman aturada en un estadi que cronològicament se situa en les darreries del s. V a.C. o inicis del s. IV a.C. i que es correspon amb l'existència d'una fase de construcció anterior a la muralla actualment visible. Aparentment es tracta d'edificacions construïdes en el vessant meridional seguint la tècnica de terrasses, de les que ignorem si corresponen a àmbits dintre o fora muralla, cas de què n'hi hagués una de coetània, cosa que sembla lògic suposar. S'hi han identificat dos espais d'hàbitat.

Fase IV. Durant la primera meitat del s. IV a.C. es produeix una important reorganització d'aquest indret puntual, materialitzada per la presència d'un reompliment d'uns 40 cm. que segella el conjunt d'estructures abans esmentades. Per sobre d'aquesta capa un sòl es relaciona molt probablement amb un àmbit de nova creació, del qual no apareix en el sondeig cap de les estructures que el delimitaven. Sembla evident el seu caràcter domèstic per l'aparició d'una llar, construïda mitjançant una cubeta.

Fase III. Un estrat de llims i argiles que conté nombrosos fragments de tovet assenyala la transformació de l'indret, que sembla passar a constituir una zona d'emmagatzematge, possiblement a l'aire lliure. A partir de la superfície de la capa esmentada es construeixen dues sitges, actualment en fase d'excavació, però amb les dades disponibles sembla que foren amortitzades encara durant la primera meitat del s. IV a.C.

Fase II. Prenent la data anterior com a TPQ, és a dir, vers la meitat del s. IV o posteriorment, té lloc la fundació de la muralla actualment visible. La seva construcció es realitza mitjançant l'edificació d'una banquetta que s'assenta sobre una terrassa condicionada artificialment en una cota molt més baixa que la del sòl de la fase III. Des d'aquest nivell s'eleva l'estructura. Per aquesta cara interna, la banquetta sobrepassa uns 60 cm. el nivell de sòl existent en el moment d'efectuar-se la construcció, cota que s'assoleix un cop finalitzada l'obra amb l'aportació de diferents capes de sediment de textura diversa, que serveixen de preparació per als primers estrats de funcionament del pany de muralla edificat damunt la banquetta

Fase I. Correspon a la primera ocupació relacionada amb la muralla. El pany d'aquesta està desplaçat lleugerament cap al sud respecte a l'aliniació de la darrera filada de la banquetta. Quasi des de la base d'aquest pany, diversos sòls d'ocupació s'hi entreguen, coincidint amb la presència d'un àmbit adossat a la muralla, de caràcter domèstic.

Evolució del sector 3.

Pel costat extern, l'excavació romàn aturada sobre una capa de llims grisos amb moltes traces d'oxidació, sobre la qual es va trobar una placa de ferro. Per damunt d'aquest nivell, un estrat d'argila més clara, i que a l'igual que la resta de capes que formen la seqüència, presenta indicis evidents d'haver estat sumergida en l'aigua, representa el darrer nivell conservat de funcionament de la muralla. La datació d'aquest nivell és difícil de precisar actualment, però globalment se situa en el s. III a.C.

A partir d'aquest moment es produeix una progressiva acumulació de sediments contra el mur, fins a segellar-lo completament. Hi ha dos potents estrats que assoleixen en conjunt uns 1'5 m.. Ambdós busquen lleugerament cap al sud, i són extremadament pobres en material. La darrera capa excavada, per damunt dels estrats mencionats, és un nivell de blocs de mides diverses, que interpretem com les restes rebutjades durant l'expoliació moderna de la muralla.

L'excavació d'aquestes capes ha posat al descobert el parament exterior de la muralla en una alçada d'uns 3 m. El seu aparell està format per enormes blocs de pedra del país, disposats en filades horitzontals d'alçades variables, que presenten la cara vista lleugerament retocada. L'espai restant entre els blocs és reomplert amb petites falques de pedra, acuradament disposades, que li proporcionen un aspecte d'impecable construcció. El parament extern del mur perpendicular (M-228) es presenta condicionat amb un revestiment d'argila d'uns 2 cm. de gruix.

La zona 17.

El 1991 s'han iniciat les tasques d'aixecament dels nivells superficials de l'extrem sud-oest del jaciment, fins assolir les primeres estructures conservades. El tram de muralla de la zona 10 efectua un canvi d'orientació de 90° (M-228) de tal manera que la seva delimitació esdevé impossible sense penetrar en terrenys de propietat particular. Un altre mur, però, de mides més reduïdes s'adossa també a M-147, constituint la seva prolongació vers el nord-oest, i delimitant aparentment l'estructuració urbanística general dels espais d'hàbitat a l'interior del poblat.

Si aquesta hipòtesi es confirma, restaria entre la muralla (M-228) i aquest segon mur de tanca, una mena d' "intervallum" que molt possiblement coincideix amb l'existència d'una porta en aquest indret, just on s'inicia un carrer. La comprensió d'aquests elements constituirà un dels objectius de la campanya de 1992, donat que ja ara s'observa una aparent asincronia pel que respecta al seu funcionament.

2.2. Les àrees de circulació. Zones 13 i 14.

Les zones 13 i 14 estan situades a la vessant meridional del jaciment i es defineixen com dos carrers orientats de nord-est a sud-oest.

L'objectiu de la intervenció en aquestes dues zones ha estat el d'obtenir una apreciació de la seqüència estratigràfica des dels moments mes recents, coetanis a les illes de cases del vessant sud del jaciment, fins a períodes cronològicament anteriors. A tal fi, s'ha practicat un sondeig puntual a cada extrem de les dues zones, comprenent l'amplada del carrer i una llargada de 1'5 m.

Zona 13. Sondeig 1.

La seqüència estratigràfica permet diferenciar dos nivells sedimentològics diferents. El superior, localitzat sota el nivell superficial, té una potència d'uns 40 cm, i el seu final coïncideix amb l'acabament dels murs que delimiten el carrer, els qual conserven només una filada. No té una datació precisa. L'inferior, d'una potència d'uns 25 cm., conté petits carbons i material ceràmic que dóna una cronologia del s. IV a.C. Per sota, hi ha un nou estrat que resta pendent d'excavació, amb dos elements, la sola d'una llar de terra cuita i una possible estructura delimitada amb pedres.

Zona 13. Sondeig 2.

Estratigràficament distingim una sola U.E., d'uns 40 cm. de potència, sota el nivell superficial. El seu final coïncideix amb l'acabament dels murs de carrer, com en el sondeig 1, i amb l'aparició d'estructures localitzades a la banda nord.

Els dos sondejors practicats a la zona 13 permeten dir que aquesta zona funciona com a lloc de circulació en els últims moments d'ocupació de l'hàbitat. Ens ha arribat en un estat d'arrasament important. Per sota d'aquest nivell de circulació apareixen una sèrie d'elements arqueològics que testimonien l'existència, en la part sud del jaciment, d'una ocupació primària de l'espai diferent de la que es pot observar actualment en el vessant meridional de l'Illa.

Zona 14. Sondeig 1.

La seqüència estratigràfica compren dues E.U. La primera, d'uns 50 cm. de potència, es troba sota el nivell superficial. El material arqueològic dóna una cronologia del s. III a.C. L'estrat següent, d'uns 15 cm. de potència, té una cronologia de finals del s. IV a.C. i s. III a.C.. Per sota s'observa un nou estrat, amb fragments ceràmics disposats plans, que resta pendent d'excavar.

Zona 14. Sondeig 2.

Hi ha dues U.E. diferenciades. La primera excavada, de 40 cm. de potència, dóna material arqueològic de la primera meitat del s. IV a.C. La inferior, d'entre 20 i 30 cm de potència, amb pendent cap a l'oest, dóna igualment una cronologia del s. IV a.C. L'excavació s'ha aturat en un canvi de nivell en el que comencen a aparèixer ceràmiques disposades planes.

L'excavació puntual de la zona 14 ha posat de manifest l'existència d'un rebliment semblant en els dos extrems del carrer. Les primeres U.E. enregistrades poden considerar-se encara com part dels nivells superficials. En els 60 i 70 cm. excavats respectivament en els sondejors 1 i 2, no s'observa cap element que indiqui una preparació o condicionament d'aquesta zona de circulació.

Contràriament al que passa en la zona 13, la zona 14 presenta diverses filades continuades de pedres en les parets que la delimiten. Sembla, doncs, que és una àrea que manté la seva funció de via de pas durant un lapse de temps mes llarg.

2.3.La zona 15.Sectors 1 i 3.

Els sectors 1 i 3 de la zona 15 composen una casa dividida en dues estances en el seu estat final.La seva estructura arquitectònica i la de les seves veïnes, és diferent de les excavades fins ara a les altres zones obertes del jaciment, tant per la seva distribució interna, com per les característiques de l'aparell dels murs i la seva orientació.

L'objectiu fonamental de la seva excavació fou obtenir una seqüència que permetés datar aquesta construcció i per extensió el barri del què forma part. L'excavació s'aturà en arribar al primer sòl construït identificable en els dos sectors. En el sector 1, cambra interior, fou un paviment format per dues capes d'argila, mentre que en el 3, avantsala, és un enllosat.Aquesta dualitat en la tècnica de pavimentació podria deure's al fet que l'avantsala fos una mena de porxo cobert més que no pas un espai interior propiament dit.

El conjunt de l'edificació és de planta rectangular, de 8'2 m. de longitud, per 5'5 m. d'amplada. Aquesta superfície està compartimentada per un mur transversal que la divideix en dues cambres de mesures molt diferents, la interior té 26'68 m² i l'avantsala 4'60 m².Les dues portes de la casa són d'una amplada considerable, la forana de 2'2m., mentre que la de comunicació de les dues cambres té 2'1 m. i té un llindar una mica més elevat que els sòls respectius de les dues habitacions. Al centre de la porta forana hi ha un basament troncocònic, de pedra sorrenca, que deuria aguantar un pal que sustentaria parcialment la coberta de la casa. Aquesta característica es repeteix en altres cases de l'àrea.

Seqüència estratigràfica i cronològica.

Fins ara s'han detectat dos nivells d'habilitació, especialment en el sector 1, amb modificació parcial de l'estructura arquitectònica. No havent-se prosseguit per sota de l'enllosat de l'avantsala, no es pot precisar si en el moment més antic hauria format part de l'estructura de l'edificació. Alguns indicis fan pensar que si no és una incorporació de la darrera fase, almenys va ser reformada.

Del nivell més antic d'habilitació, localitzat al sector 1 se n'ha detectat un sòl, constituït per una capa d'argila, molt arrasat i parcialment refet, amb una altra capa d'argila. La sedimentació d'aquest sòl no s'ha conservat.

El sòl s'associa a dos murs, que al finalitzar l'excavació començaven a aparèixer, i que havien servit com a fonamentació dels murs laterals de la casa en el moment més modern d'habilitació. Aquests dos murs més antics, semblen tenir continuïtat amb el llindar que apareix a la porta de comunicació de les dues cambres. Aquest detall resta pendent de confirmació, però d'esser així, la casa tindria una sola cambra en el seu nivell d'habilitació més vell.

Els materials associats al sòl d'aquest moment es daten a la primera meitat del s. IV a.C.

El nivell més recent d'habilitació, que és el darrer detectat en aquest sector, correspon al moment més complex de la construcció, amb les dues cambres en funcionament i amb uns elements que la fan especialment interessant: quatre ofrenes a l'interior de la sala (sector 1) disposades de dues en dues a banda i banda de la porta de comunicació amb el sector 3. Consisteixen en restes d'almenys tres ovicaprins joves i un conjunt format per set vasets fets a mà, associats a restes d'una peça també a mà, de majors dimensions i ossos de suïd.

L'estructura arquitectònica correspon a la que s'ha descrit al començament.. Els murs, almenys en la part corresponent al sector 1, es fonamenten sobre els sòcols de pedra dels anteriors. L'aparell és format majoritàriament per grans blocs paral·lelepípedics

Al sector 1, una capa de terra llimo-sorrenca, que cobria el paviment del nivell anterior i amb restes d'aquest en el seu interior, amb uns 20 cm. de gruix, serví com a preparació per al nou paviment (totalment desaparegut), que hauria hagut d'anar associat als murs mes moderns. Els materials que contenia donen una cronologia centrada en la primera meitat del s. III a.C., encara que amb presència puntual d'alguns materials del s. IV, la qual cosa corroboraria el seu caràcter de terraplenament. El fet de què es consideri també preparació d'un sòl totalment desaparegut que s'associaria als murs perimetrals recentment construïts, ve asseverat per la presència de les quatre fossetes amb ofrenes de les que hem parlat abans, que només tindrien sentit si estiguessin cobertes immediatament per un sòl construït.

Les fossetes presenten forma mes o menys circular, amb unes dimensions que oscil·len a l'entorn dels 20-30 cm. de diàmetre màxim, amb una fondària d'uns 10 cm. respecte de la superfície de la capa llimo-sorrenca.

Tot el sector apareix cobert per una capa de terra amb textura de llim i sorra en alguns punts, amb petites partícules blanques, tal vegada de calç, la potència de la qual és de 10 a 20 cm. El material arqueològic és relativament abundant i dispers. Aquesta capa que ha estat interpretada com el nivell d'abandonament del sector, pot estar formada per part de la sedimentació del sòl desaparegut, com semblaria indicar la variada gamma de materials que contenia i que es daten amb un marge molt ample, a cavall dels segles IV-III a.C. Aquesta cronologia ampla pot deure's a l'alteració del conreu i els terraplenaments moderns. Els materials superficials arrossegats pels treballs moderns del camp es daten precisament en el segle IV. Ens inclinem a atribuir-li en origen la datació del s. III a.C. amb la qual cosa la cronologia del nivell d'habilitació modern se situaria dins d'aquest segle. A més, l'abandonament de la casa ve documentat pel nivell d'enderrocament de part dels murs i el nivell superficial, que conté majoritàriament ceràmiques del s. IV a.C. i sembla haver estat aportat o arrossegat de cotes mes altes del jaciment.

La seqüència del sector 3 és molt mes simple i de moment l'atribuïm al moment d'habilitació mes modern i al d'abandonament.

L'enllosat que serveix de sòl construït al sector, per la seva cota s'avindria amb el sòl arrasat del sector 1. A la seva banda nord presenta un forat la naturalesa del qual resta encara per determinar. Per sobre, una capa de terra llimo-sorrenca, que considerem d'abandonament, barrejada amb algunes pedres de l'enderrocament dels murs, conté materials arqueològics de datació majoritària de finals del s. IV a.C. Per sobre s'ha documentat l'enderrocament dels murs i finalment el nivell superficial, idèntic al del sector 1.

Observacions sobre les ofrenes i llur significació cultural.

El conjunt de les quatre ofrenes ressenyades , a més de posar novament en evidència la qualitat cultural o ritual dels petits vasets a mà, habitualment considerats com a joguines, dota aquesta casa d'un caràcter especial. Queda pendent de comprovar si el sòl de la primera habilitació va ser objecte d'una atenció semblant i si realment l'estructura arquitectònica de la casa va variar de la manera que proposem en l'estat actual del seu coneixement.

En qualsevol cas, caldrà matisar el perquè d'aquesta acumulació d'ofrenes de fundació, fet no habitual a la part del jaciment excavada fins ara. És relativament freqüent l'aparició d'enterraments infantils perinatals, alguns dels quals presentava una especial cura i la presència d'alguna fosseta amb restes d'ovicaprins, fins i tot de parts del cos seleccionades, però no aquesta concentració en una sola casa i en un espai tan limitat. Restem pendents de l'estudi de les restes dels ovicaprins i altres animals associats per poder precisar més aquests detalls. La impressió visual en el moment de l'excavació apuntava també a una selecció de determinades parts de l'animal, especialment del crani i les extremitats.

En el moment actual no és possible de precisar la funció d'aquesta edificació. Constatem que forma part d'un conjunt de cases de característiques arquitectòniques semblants i que extrapolar detalls puntuals en un moment en què encara queda part d'aquesta casa per excavar seria prematur. Serà a partir de l'estudi del conjunt que es podran establir hipòtesis més fiables.

3. Recollida i tractament de mostres.

El programa de 1991 ha estat de continuïtat en la recollida de mostres sistemàtica, encara que la preparació en curs de la publicació dels resultats de la recerca paleoecològica i paleoeconòmica n'ha reduït el nombre. Això es deu a que en la majoria de disciplines especialitzades s'ha assolit la conjunció de dades bàsiques pels seus estudis, i no ha estat necessària una situació de mostreig més generalitzada.

L'actuació en la campanya d'enguany ha estat molt puntual i s'ha treballat en dos sectors:

- En el sector 3 de la zona 10, en el que, al sondeig de la cara externa de la muralla s'ha endegat una recollida de mostres en columna, específica per a l'anàlisi de malacologia i de microfauna.

Les mostres han estat recollides cada deu centímetres de la columna i cadascuna d'elles tenia un volum de 10 litres. Aquest procés encara no s'ha acabat del tot, i hom espera finalitzar-lo en la intervenció de l'any 1992.

L'objectiu d'aquesta actuació és la necessitat d'anàlisi de seqüències llargues en les dues disciplines, ja que, segons les intervencions realitzades en les darreres campanyes, hom ha pogut observar que són els llocs en els que es pot donar una major acumulació de restes d'aquest gènere. A l'ensem, s'hi ha d'afegir el supòsit d'abastar una mes ampla seqüència estratigràfica en relació a l'ocupació humana del jaciment.

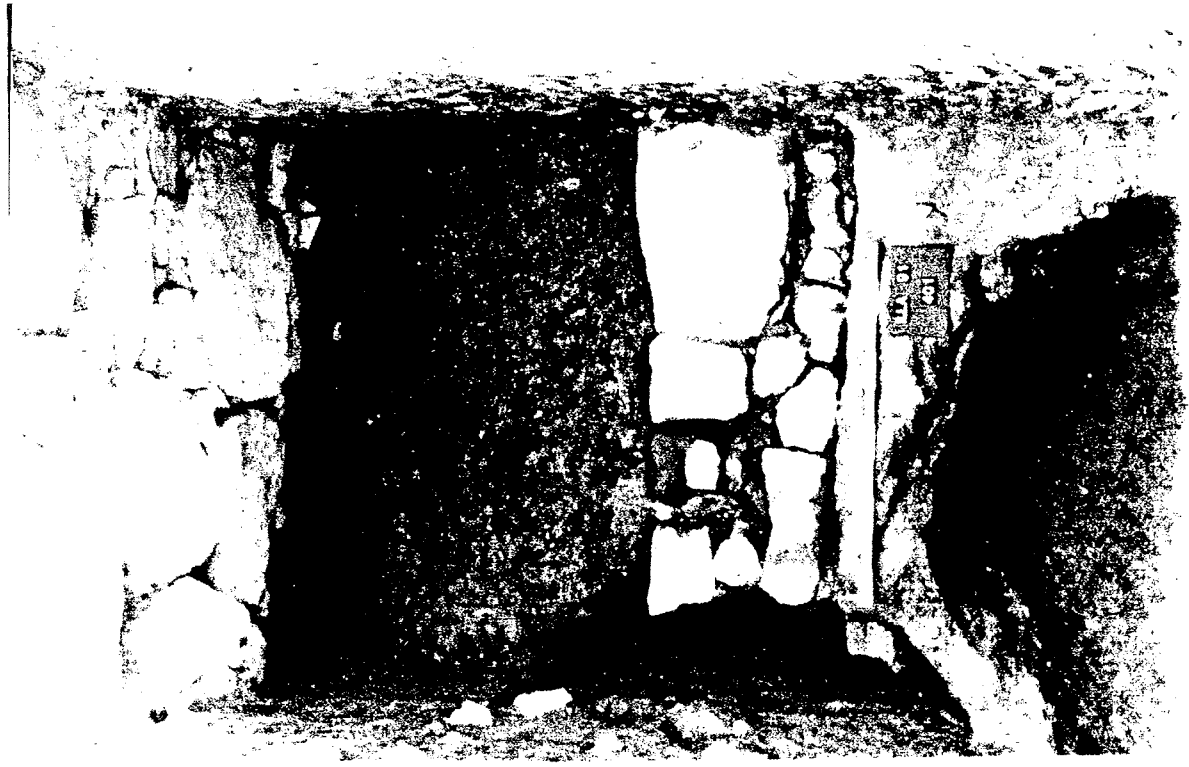
- La segona actuació ha estat més puntual i s'ha fet en el sector 2 de la zona 10. En aquest sector només s'han recollit mostres en alguns nivells i estructures específiques. Només s'ha incidit allà on les característiques de la presència de matèria orgànica es feien evidents i es mantenia la regularitat d'aquesta recollida segons els resultats dels experiments metodològics endegats l'any 1989.

Per tractar les mostres hem utilitzat el rentat de terres amb columna de garbells. Aquesta tècnica consisteix en tractar les terres amb aigua, mitjançant un pom de dutxa connectat a una manguera, i manipulant les terres dintre una columna de garbells de 5, l i 0'5 mm superposats.

La metodologia emprada esdevé dels resultats de la campanya de 1989, que varen demostrar que el rendiment a la columna de garbells en temps, pel rentat de mostres petites de terra, quan els volums a tractar eren inferiors als 20 litres és millor que amb màquina de flotació. Aquest criteri s'ha mantingut per les mostres de tipus puntual, encara que si eren destinades a l'estudi de llavors i fruits i ultrapassaven el volum de 20 litres el rentat de terres es realitzava amb la màquina de flotació.

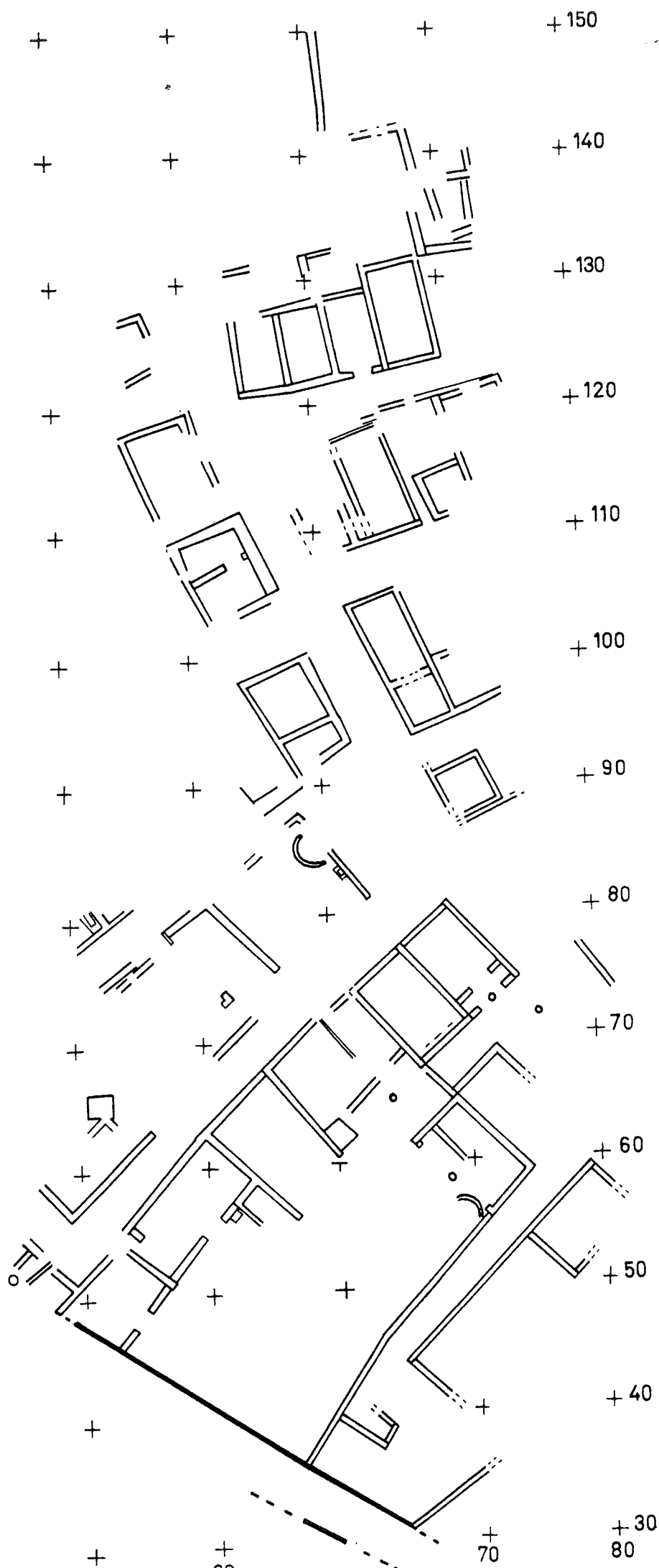
Illa 1991- Parament intern de la muralla sud
(Sector 2 Zona 10).

Illa 1991- Sector 2 de la zona 10. Mur de la Fase V
i sitges de la Fase III.

illa 1991- Zona 15, sector 1. Vasetes rituals.

ILLA D'EN REIXAC
1991

LA CAMPANYA DE 1991 a MAS CASTELLAR-Pontós: un exemple de prospecció arqueològica ¹

Equip de Pontós: Andrés Ma. ADROHER, Fco. Javier BARTUZEN, Reyes BORREDÀ, Narcís LLAVANERAS, Enriqueta PONS i Ester TABERNERO (amb la col.laboració de Ferran CONTRERAS i Albert MARTÍ)

La campanya de realització de les excavacions a Mas Castellar tingué dues intervencions: del 18 de març al 2 d'abril i del 20 de Juny al 10 de Juliol.

Les prospeccions arqueològiques programades a Mas Castellar l'any 1991 tenien per finalitat redescobrir el jaciment i donar unes primeres valoracions sobre la categoria del mateix. El procediment a seguir fou la realització de 5 cales estratigràfiques en el terreny prèviament elegit i seleccionat. La selecció vingué donada per l'aplicació de diverses prospeccions sobre el terreny, d'entre les quals sobresurtiren la geomorfològica i edafològica, topografia, cartografia i fotografia aèrea, electro-magnètic i recollida superficial de materials (informe Pontós 1990, inèdit).

Situació del jaciment:

Mas Castellar està situat a l'Alt Empordà en l'interfluvi de la riera Algama i el riu Fluvià, de coordenades geogràfiques Lat. Nord 42° 12' 08" i Long. Est 2° 54' 33". La proximitat d'aquests dos cabdals (100 a 200m. del jaciment) i l'enfonsament de la red fluvial (55 m per dessota del jaciment) durant el quaternari han provocat importants processos erosius que signifiquen la creació de tres replans d'erosió (Carulla et al., 1990 inèdit) elevats en relació a l'entorn.

El jaciment de Mas Castellar ocupa els tres replans d'erosió, encara que les intervencions arqueològiques de l'any 1991 s'ubiquen en el superior. Aquest replà té una superfície aproximada de 2,5 hectàrees, cotes de 140 m. s.n.m. i una orientació divergent a la de la conca actual. D'aquesta manera la visibilitat de l'entorn és de 360 graus en un radi aproximat de 30 Km. Del vell mig d'aquest replà s'observa clarament l'Alta Garrotxa, la Garrotxa d'Empordà, el pas de la Jonquera, l'Albera, i la Serra de Roda al Nord, i les muntanyes del Montgrí al Sud, dominant plenament tota la Plana de l'Empordà i la costa Mediterrània.² (fig. 1)

¹.- Entenem per prospecció arqueològica un concepte que inclou l'observació del paisatge i del medi, la recollida de tota la informació que fa referència a un jaciment (recollida superficial de materials i la informació gràfica, escrita, etc.) i la realització de cales i sondeigs estratigràfics necessaris per la comprensió de la crono-seqüència del jaciment disponible a ser objecte d'excavació. Si a tot això se li sumen altres tipus de prospecció disciplinària (prospecció geomorfològica, geològica, electro-magnètica, cartogràfica, etc.) l'èxit d'una excavació arqueològica està garantit. La prospecció que explora el medi ambient o recull el material superficial, sense remoció del terreny és una primera fase d'una prospecció arqueològica programada, i no el que el DOG1518, decret 231/1991 Article 1b decreta.

La prospecció arqueològica:

Malgrat ser un jaciment conegut d'antic (Oliva, 1968) i que ja havia estat objecte d'intervencions arqueològiques (C.I.A.G. 1975-1977, Martín, 1979) la dinàmica i el tipus d'ocupació que ha sofert aquest espai en l'antiguitat no queda definida. En reprendre l'estudi del jaciment es creu necessari l'aplicació de mètodes prospectius per tal de comprendre "a priori" les alteracions morfològiques i de paisatge que l'hàbitat significa i així poder valorar la intensitat de l'ocupació. Concretament es va abordar la prospecció entorn al coneixement del territori (de caràcter mètric, electro-magnètic i geològic), recopilació gràfica i estudi de materials (la seva distribució diferencial en l'espai superficial i morfologia i cronologia dels materials antics) (Anuari 1990) (Informe 1990, Inèdit). En tots els casos la cronologia atribuïda s'extén des de finals del s.VII fins el s.I a.C., dins els terrenys de Mas Castellar.

Del conjunt dels resultats obtinguts durant les prospeccions superficials realitzades l'any 1990 es planteja la prospecció estratigràfica que es realitza durant la campanya de 1991.

Metodologia i sistema d'enregistament:

Les cales estratigràfiques es situen en relació als resultats donats de les prospeccions alternants, i són localitzades i definides segons la planimetria i orientació topogràfica. L'excavació s'organitza partint d'una cala limitada segons la quadriculació topogràfica i definida d'1 a n, i a partir d'aquí es descriuen les Unitats Estratigràfiques en la seva totalitat dins els límits forçats. La base del sistema és originari de E.C. HARRIS (1979) i el mètode d'enregistament del SYSLAT (sistema utilitzat a Lattes- France, per jaciments protohistòrics. (LATTARA 4, 1991) i alguns aspectes de HARRIS MATRIX 1991., els quals permeten establir un diagrama de connexió estratigràfica vertical, que remarca els fets i les estructures trobades horitzontalment. Aquest diagrama assenyalara per ordre cronològic les fases: nivells de reompliment, abandonament, destrucció, construcció, ocupació. L'advantage de situar les cales dins la quadriculació topogràfica permet també situar fets, estructures, plantes i seccions i objectes que responguin al sistema de les coordenades cartesianes (MERO-C-LAPLACE). Tot això està, en el cas de Mas Castellar, en experimentació, degut a la situació prospectiva del jaciment.

Les cales estratigràfiques:

Les 5 cales s'ubiquen en el replà superior denominat "Camp de Dalt". Aquest replà té una longitud màxima E-O de 171m. i de N-S de 105m. Les cales foren situades en relació als dos eixos màxims, creuats ortogonalment, en base a dividir el replà en quatre Quadrants: Quadrants NE, SE, SO, NO (I-IV) i cadascuna d'aquestes cales foren situades en les seves coordenades, segons la quadriculació topogràfica. En cada una es va tenir en compte: la situació, coordenades i extensió, el desenvolupament de l'excavació, l'estudi del material arqueològic i la cronologia, la interpretació de la cala i evidentment la documentació gràfica. (fig.1)

La Cala 1:

Situada arran l'extrem oriental del replà alt, després de l'eix central E-O, dins el quadrant NE. En un terreny aparentment pla, lleugerament inclinat vers el Sud, ocupava una extensió de 70 metres quadrats (coord. 260-270 /1679-1686). L'elecció del lloc estigué correlacionada amb els resultats electro-magnètics que assenyalaven fortes intensitats anòmales.

2.- En dies clars és fàcilment observable Roses (Rhode) i L'Escala (Emporion) antics ports d'escala en època ibèrica.

La interpretació de la cala 1 i la cronologia:

La cala 1 posa al descobert 3 panys de paret que divideixen l'espai en tres sectors limitats pels extrems de la cala, i un cop aixecats els nivells superficials. Només el sector 1 ha pogut ser excavat. En l'esmentat sector (protegit pels murs MR9 i MR10) s'ha pogut determinar un nivell d'ocupació /abandonament, que es recolza en el sòl SL14 el qual ha donat important material faunístic i ceramològic concentrat en l'angle SE del sector. En una posició centrada s'ha trobat un basament de columna BS13, i el mur M10 presenta una interrupció que forma una porta interna (PR12) que comunica el sector 1 del 2. (fig.2.1)

L'estudi del material ceràmic estableix un conjunt homogeni de datació tancada (-175, -150 aC) essent els criteris de datació l'àmfora greco-itàlica i la campaniana A. Aquesta datació marca de moment la cronologia més moderna del jaciment documentada en estratigrafia fins ara.

Les restes faunístiques, actualment en estudi (S. Caselles i M. Saña), remarquen el predomini de mandíbules i maxilars d' animals domèstics, gos, porc, boví, oví, i cavall. Tot això i l'amplada dels murs que limiten els sectors (de 40 a 60cms) descarten l'existència d'un límit murari de categoria en el marge Est del replà, suposició aquesta donada pels resultats electro-magnètics. La direcció ortogonal dels murs MR9 i MR11 cap el marge Est ens diu que el replà ha sofert una forta transformació per aquest cantó (retoc antròpic?, erosió?) en una època posterior a l'ocupació.

La seqüència cronològica de la cala 1 ha donat dues fases: 1B i 1A. La fase 1B correspon als nivells més moderns de construcció i d'ocupació antiga de la zona. La fase 1A correspon als nivells de la destrucció de la fase anterior i nivells superficials.

Descartant la fase 1A, la fase 1B distingeix dos nivells:

1.- Un nivell de construcció que experimenta dos moments, formats pels murs MR9, MR10 i MR11, els quals divideixen la cala en tres sectors 1, 2 i 3. D'aquests murs, tot i que foren coetanis en un moment, el MR9 es construiria anteriorment als altres dos, que sembla que s'hi adossen. En un moment donat el MR9 i el MR11 formen una paret doble. La fase de construcció final correspondria a una datació anterior al -150 aC, data de la última ocupació.

2.- Un nivell d'ocupació (utilització i /o abandonament) del sector 1, limitat pels murs MR9 i MR10 (Els sectors 2 i 1 resten per excavar). La UE 108 (sòl d'ocupació) i que ocupa tot el sector 1, ens informa del moment de l' abandonament del sòl SL14, que s'efectuà entre el -175 i -150 aC. Aquesta data marca la última ocupació del replà, dins l'àmbit estudiat.

La Cala 2:

Situada al quadrant II a SE, pròxim al creuament dels dos eixos principals del replà de dalt, en una zona centrada i en un dels punts més alts del replà. Comprèn una àrea de 4m x 4m. (= 16m²) i presenta una lleugera tendència vers NE. Les seves coordenades, segons planimetria general són de 196-200 / 1662-1666. Les cotes superficials extremes en relació al punt 100 de referència són de 98,59 (punt S0) a 98,37 (punt NE). L'elecció del lloc fou remarcada per la situació alta i centrada del replà, així com també correlacionada amb els resultats electro-magnètics d'intensitat semblants als observats a la cala 1.

La interpretació de la cala 2 i la cronologia:

L'aixecament de les dues primeres unitats estratigràfiques, una superficial i en relació als treballs agrícoles (UE200) i l'altra arqueològica i d'encobriment del jaciment, amb moltes inclusions antròpiques, orgàniques i culturals (nivell d'abandonament, o similars) (UE 201) posen al descobert uns fets arqueològics (dues fosses FS6 i FS7 i un mur MR8) que assenyalen la fertilitat de la cala 2.

L'estudi del material arqueològic de la segona capa (UE 201) ja pertany a un conjunt homogeni de datació tancada (dat: TPQ-TAQ = -425, -375), igual que la primera capa de buidament d'una de les fosses (FS6) essent els criteris de datació la presència de ceràmica gris monocroma, i àtica de vernís negre. La datació tancada del primer nivell arqueològic (UE201) ens assenyala que ens trobem en una zona més antiga que la proposada per la cala 1, ja des dels nivells superficials, i en canvi sembla correspondre's amb les cales 3 i 5, com veurem més tard, i que això detecta un hàbitat anterior, localitzat a la zona sud-central del replà alt. La superficialitat dels nivells antics en la zona alta, tant pot deure's a la distribució original de l'hàbitat com a l'erosió i anivellament provocat pels treballs agrícoles.

Aquesta cala ha permès també donar a conèixer una mica més l'extensió fèrtil del jaciment arqueològic. En relació a les cales 3 i 5, sabem que hi ha una distància de zona fèrtil de 46 metres, i en relació a les cales 4 i 1 situades als extrems oest i est del replà, permeten la continuació d'un jaciment que tindria una longitud oest-est de més de 152 metres.

Les cales 3 i 5:

Davant les perspectives ofertes pels estudis edafològics i geomorfològics es situa la cala 3 a l'extrem superior del talús i la cala 5 en el pendent del talús. L'estudi geomorfològic assenyala en aquest punt que l'aspecte del modelatge del paisatge no tenia un origen geològic, i detectà anomalies de caràcter líneal. Ambdues cales tenien que complementar la informació obtinguda en l'estudi edafològic de la Secció MC-90078 (TABERNERO et al. 1991 en premsa), i delimitar els elements genètics, tant naturals com antròpics que varen intervenir en la formació de la morfologia del Camp de Dalt.

1.- La Cala 3:

Situada arran de l'extrem sud del replà alt, dins el quadrant II, i vora la cala 5 al marge. En un terreny força pla, ocupa una extensió de 8m x 20m (=160m²). Està orientada Est-Oest. i les seves coordenades són: 165-185 / 1627-1635. Presenta un desnivell suau vers l'oest i vers el nord. Aquesta cala absorbia dues cales antigues que foren iniciades els anys 1975 i 1976 i que es caracteritzaren per la troballa de blocs de pedra de tamany gran i mig. El propòsit d'aquesta cala fou buscar el límit d'aquest enderrocament i definir la interpretació d'una possible estructura, situada en un lloc elevat creat per aportacions antròpiques observades en l'estudi edafològic (TABERNERO et al. en premsa) i geomorfològic (CARULLA et al. 1991 inèdit). Les aplicacions electro-magnètiques eren en aquesta zona d'alta intensitat. Degut a la seva extensió i heterogeneïtat de textures es dividí la zona en 4 sectors provisionals. Amb aquesta distinció quedà clar que el sector Est quedava fora del marge d'acumulació de blocs de tamany gran i mig, així com el Sud i l'Oest pels marges forçats del talús. Resta només la part del Nord, és a dir l'extensió de la cala en aquest sector.

La interpretació de la cala 3 i la cronologia:

Resta difícil d'ésser interpretada per la superficialitat de l'excavació i la complexitat de les seves unitats estratigràfiques. La situació en el marge central i en una posició alta del replà, i en un principi, la presència d'un gran nivell d'enderrocament, ens assenyala que podem trobar-nos davant una gran estructura, de forma curva, concentrada entre els sectors A i B (oest i centre de la cala). La part oriental manca de les aglomeracions de grans blocs. Dels resultats obtinguts a la cala 5 i la seva proximitat ens ajuden a fer algunes interpretacions:

El marge occidental d'aquesta cala (sector A) ha donat els mateixos nivells d'abocament de còdols, que la cala 5, i la Secció MC-90078 els quals presenten un fort desnivell cap a ponent i cap el sud. Això indicaria que l'abocament antròpic masiu de materials aloctons procedents del desmantellament dels sòls edífics i roca mare tenen una funcionalitat constructiva, doncs s'adossen i es recolzen en aquesta suposada estructura enderrocada. Els nivells de derrubis conglomeràtics localitzats a la cala 3 donen una cronologia TPQ-TAQ (= -425, -350). En aquest mateix sector i en el racó NO, degut a la manca dels grans blocs es procedirà a un

sondeig on aparegué un mur (MR16) que sembla passaria per dessota de l'estructura. L'enderrocament d'aquest mur és datat, amb precaució, entre el -450, -400 a.C.

La cronologia aquí expresada s'apropa a la de la cala 2 i també com veurem a la de la cala 5.

2.- La Cala 5:

Situada en el quadrant II (a SE) ocupa una superfície de 42 m² (6x7 m) en el talús sud del Camp de Dalt. Té un desnivell de 4'91 m en una distància de 7m, és a dir un pendent aproximat de 30°. Les seves coordenades de la planimetria general són 162-169 / 1619-1624, amb alçades de 98,71 a 93, 96 m. desnivell NE - SO.. Aquesta cala es va realitzar per tal d'obtenir una secció lateral (en direcció E-O) del turó que complementés l'informació obtinguda en l'estudi edafològic de la Secció Mc-90078 (en direcció S-N).

La interpretació de la Cala 5 i la cronologia:

L'estudi edafològic del tall del camí diferencià tres grups dels 21 nivells estratigràfics, dels quals uns són diferenciats com sediments alòctenes i d'aportació antròpica, amb busament de més de 30°, altres són nivells de sedimentació natural efectuats en lapsus de la dinàmica antròpica o per alguna reorganització de l'espai i la resta són sediments plans clarament antròpiques (TABERNERO et al. 1991 en premsa).

El posterior retall del replà superior pel cantó Sud, tipus tell ha posat en evidència també una seqüència cronoestratigràfica que interpretem de la següent manera i de forma provisional (fig.3):

1.- La fase d'abandonament de la zona (Fase 5A) formada pel nivell superficial.

2. Reorganització de l'espai (Fase 5B).

Sobre un aplanament (UE 502) de la superfície irregular causada pel derrumb del nivell inferior (sediment de tobots) s'aboquen gran quantitat de derrubis conglomeràtics (UE 501) semblants als observats al tall del camí. Tals fets no poden ser considerats casuals sinó que responen a una voluntat de reocupació i reorganització d'aquest espai (Fase 5B1). El material arqueològic d'aquesta fase pertany a un conjunt heterogeni de domini homogeni (-525, -375 aC). Amb això interpretem que la reorganització de l'espai en aquesta zona és anterior al -375 aC (data ante quem de l'abandonament). El material més modern que comporta el nivell de derrubis conglomeràtics no passa del -350 aC.

L'aplanament dels derrubis del nivell inferior (fase 5B2), format per un sediment de tobots, ha estat realitzat amb molta cura i a sobre la qual es recolzen els nivells alòctenes d'aportació antròpica després d'un petit lapsus de temps en que es produeix una sedimentació natural. La superfície d'aquest sòl (SL) ha donat material arqueològic homogeni essent els criteris de datació la presència de ceràmiques àtiques de figures roges (skyphos, lekanis, etc.)

La cronologia d'aquesta remodelació de la cala 5 (fase 5B2) pot relacionar-se amb la de la cala 3, sobretot si s'avancen els resultats de la pre-campanya de l'any 1992, on la base de l'esmentada estructura superior ha donat una tapadora de lekanis amb figures roges. Amb això volem assenyalar que les aportacions alòctenes (potència de més d'un metre de fondària i amb un radi de base 4m i distància altimètrica d'uns tres metres) ha estat construït en relació a l'estructura que s'insinua a la cala 3. (El caràcter prospectiu de les cales no permeten donar més interpretacions).

3. Un nivell d'abandonament i d'enderrocament (Fase 5C1).

Aquest grup està format per els nivells que signifiquen la desocupació i posterior destrucció del grup anterior. L'abandó vindria representat estrictament pel nivell de sedimentació natural (UE 504) que recobreix el SL5 i la LL2. L'arrassament del MR3 i la UE 503

signifiquen el desmantellament paulatí i/o sobtat de les estructures d'habitació (sostres, murs).

El material arqueològic d'aquest nivell d'abandonament també pertany a un conjunt de datació ampla. Així la capa de sedimentació (UE504) que cobreix el SL5 té una cronologia de -450, -350 aC, però el nivell de destrucció (UE503) té una cronologia més tancada (TPQ-TAQ= -425, -375 aC).

4. – Un nivell de construcció i d'habitació (Fase 5C2) .

Aquest grup inclou un sòl (SL15) amb dues llars. Els materials arqueològic d'aquest nivell de construcció / habitació pertanyen a un conjunt homogeni de datació ampla. (TPQ-TAQ= -600, -400 aC). El mur MR1 que apareix a l'extrem SO no es relaciona directament i pot no ser sincrònic. Les UE 515 i 516 (que formen el SL15) s'inclouen dins d'aquest grup però han de ser considerades lleugerament anteriors per la seva posició estratigràfica. (material arqueològic anacrònic).

(Cal mencionar que per sota d'aquest sòl (SL15) queda encara més d'un metre d'estratigrafia).

La Cala 4:

Situada a l'extrem occidental del replà alt, dins el quadrant NO. En un terreny aparentment pla, ocupà una extensió de 8m x 10m. d'orientació S-N, essent les coordenades de la quadriculació general de 118-126 / 1713-1723. Presentava una lleugera pendent cap a NO. Aquesta cala fou realitzada en base a respondre unes anomalies detectades per fotografia aèria i que eran interpretades com a fosses-sitges (fig. 2.2).

La interpretació de la cala 4 i la cronologia:

La importància de la cala estriba en que un cop aixecat el nivell superficial (UE400), aparegué el subsòl el qual presentava dues classes d'anomalies. Unes taques fosques de forma circular (de 50 a 100 cms.) i unes altres amorfes, de color més clar i de dimensions més petites. Les primeres tenen una textura argilosa i heterogènea amb moltes inclusions antròpiques, culturals i orgàniques, i semblen excavades en el subsòl, mentre que les segones tenen una textura homogènea i compacta, argilosa-llimosa, de color groguenc sense inclusions de cap mena.

Les primeres són interpretades com fosses-sitges (FS), i les segones com aglomeracions discontinues (cubetes?) d'un material de construcció, (argila seleccionada pel cobriment de les parets de les fosses ?), per fer-les més impermeables, o en el cas de que aquelles es tractessin de fosses-sitges, material per tancar hermèticament les fosses. Aquesta hipòtesi ve fonamentada pel fet que a la vorera de la boca de les fosses s'observa aquesta classe de material. Aquestes taques es troben sobre el subsòl i aprofiten cubetes naturals, entre els espais buits de les fosses

El material arqueològic que comporta presenta una cronologia ampla de -500 a -200 aC. presentant un conjunt heterogeni amb domini homogeni. La finalitat de la cala era la determinació d'aquestes fosses, que s'excavarán en una propera campanya.

Conclusions:

Donat l'estat prospectiu de la investigació en el jaciment, s'estreuen de moment, les següents conclusions:

La instal·lació humana en el replà superior otorga una cronologia TPQ-TAQ del -600, -125 aC., essent la dominant els voltants del 400 aC. Això queda confirmat per la recollida

superficials de materials, per les excavacions 1975-1977 i pels nivells superficials de les cales 2, 3 i 5 de la campanya 1991. Les tres fonts mencionades fan referència sobretot a la zona alta del replà superior i prop del talús meridional (fig. 4).

A l'extrem Sud-occidental, les cales 3 i 5 assenyalen la construcció d'una estructura circular aixecada en blocs i sostinguda en tot el seu voltant pels nivells composts dels derrubis conglomeràtics, en posició inclinada ordenadament, donant l'aspecte d'una muntanya de forma troncocònica i construïda en terra i còdols. La base que sosté aquests sediments alòctons dóna una datació TPQ-TAQ= -425, -400 aC., i la base de sosteniment de l'estructura circular és exactament la mateixa. Amb aquesta coincidència podem estar segurs que tot aquest fenomen estructural ha estat construït per a una finalitat molt determinada.

Tota aquesta macroelevació protegeix un hàbitat instal·lat anteriorment i de funcions que ara desconeixem, si bé podem deduir que estaria format d'espais que construeixen en parets amb el sòcol de pedres i còdols i aixecades amb tobots paral·lelepípedes, que tenen sòls construïts i endurits i estructures de combustió simples. La data d'aquest hàbitat, en moltes precaucions, seria anterior al 400 a.C. Només la campanya de 1992 podrà perfilar millor aquesta cronologia.

La cala 1 situada a l'extrem oriental del replà superior ha donat part d'una construcció rectangular, el sector 1, de la qual tenim dues parets construïdes en blocs i disposats en dues fileres, formant angle recte. En una d'aquestes parets s'observa una obertura que s'interpreta com porta i en un lloc centrat es troba un basament de columna. En l'estudi de la fauna està segurament la funcionalitat del sector 1, en relació als materials ceràmics que hi apareixen, destacant la ceràmica a mà i les àmfores itàliques, indicant-nos alguna tasca molt concreta, possiblement relacionada amb la conservació de recursos animals. El material ceramològic trobat dóna una cronologia homogènea i tancada TPQ-TAQ: -175, -150 aC, i amb això confirmem la datació més moderna del replà. Aquesta datació també resulta força repetida en les intervencions antigues del jaciment.

A l'extrem occidental del replà superior manquen les estructures muràries i apareixen les fosses-sitges, un cop aixecat els nivells superficials. La datació no pot ser confirmada per manca d'excavació. En les intervencions antigues coneixem l'existència de fosses sitges en diverses zones del jaciment, de cronologia variada que van de finals del s. VII fins a finals del s. II a.C., però la cronologia més repetida es concentra entre finals del s. V i finals del s. II aC. L'existència de un nombre important de fosses-sitges i definides aquestes com dipòsits per a la conservació de cereals, és un dels puntals clarificadors per a la definició del tipus de jaciment que es va instal·lar a Mas Castellar. Podem afirmar que a qualsevol sediment amb intrusions orgàniques, que ha passat pel rentat d'aigua, ha donat una quantitat important de cereals. (estudi carpològic en preparació per R.BUXO i Mercé CATALÀ).

Discussió:

El conjunt de les prospeccions superficials i estratigràfiques dels anys 1990-1991 assenyalen l'existència d'una clara distribució de l'espai en el replà de Dalt, i una seqüència cronològica (-500 a -150 aC.) diferenciada en tres moments.

Malgrat el material es troba en una superfície d'un quilòmetre de radi i que abarca una cronologia de més de 6 segles, l'hàbitat sembla concentrar-se en el replà de Dalt i en totes les seves vessants. Aquest espai sembla no estar limitat en la part Sud per cap estructura murària defensiva, encara que sí aprofita els canvis de nivell per organitzar l'espai.

La població que ocupa el replà de Dalt organitza dues zones que tindran una funcionalitat diferent: L'hàbitat definit per estructures muràries construïdes (habitació, protecció, treball, consum?) (zones centrades i orientals) i la zona destinada a la conservació i

emmagatzematge de cereals amb la presència de les fosses-sitges, o estructures excavades en el subsòl. (zona occidental)³.

BIBLIOGRAFIA

ADROHER A. i PONS E. (1990 en premsa). El jaciment ibèric de Mas Castellar-Pontós. Alt Empordà. Prospeccions arqueològiques 1990. Anuari Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya (en premsa)

ADROHER A. i PONS E. (1990-1991-Inèdit) *Informe 1990 i 1991 de l'intervenció al jaciment de Mas Castellar-Pontós (Alt Empordà)*.

CARULLA i GRATACOS N. (1990-inèdit). *Estudi geomorfològic i d'anomalies en el jaciment de Mas Castellar. T.M. Pontós*. Estudis de geologia Aplicada. Altafulla-Tarragona 1990.

MARTIN i ORTEGA M.A. (1979) El yacimiento indígena prerromano de Mas Castellà de Pontós (Girona). *Congreso Nacional de Arqueología*. Lugo 1977-Zaragoza 1979. pp: 677-690.

OLIVA i PRAT M. (1968) Nuevo importante yacimiento prerromano en el Ampurdán: El poblado de Puig Castellar (Pontós, Girona). *Pyrenae* 4. Universidad de Barcelona 1968 pp:171-173.

E. TABERNERO, R. VALLEJO y E.PONS (en premsa). Indicadores analíticos de suelos como método de prospección: El yacimiento protohistórico de Mas Castellar, Pontós (Alt Empordà). *VIII Reunión Nacional sobre Cuaternario*. València- Setembre de 1991 (en premsa),

³.— El jaciment de Mas Castellar està inclòs dins el projecte del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya: "L'expansió del Món Iber: focus especialitzats i límits septentrionals". Davant les característiques diferenciadores entenem que aquest jaciment portarà a la llarga importants coneixements sobre l'Estat Emporità controlat pel triangle Empúrión-Ullastret-Pontós.

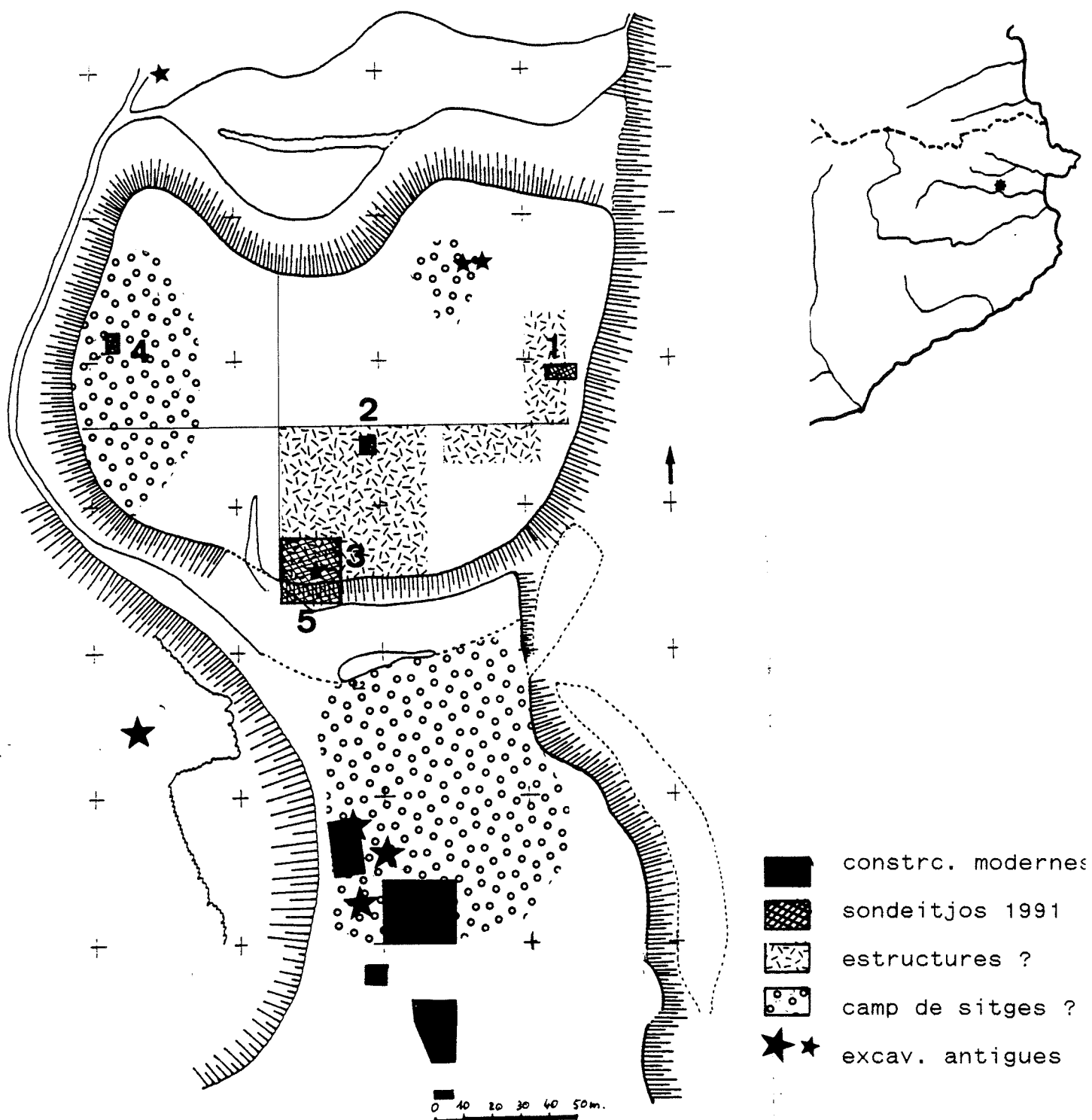

Fig. 1: Camp de Dalt de Mas Castellar. Situació de les cales i troballes arqueològiques

Fig. 2.4.

Sondeig 1: Els tres murs separen la zona en tres sectors

Fig. 2.5.

Sondeig 4: Vista general amb les taques de les fosses-sitges

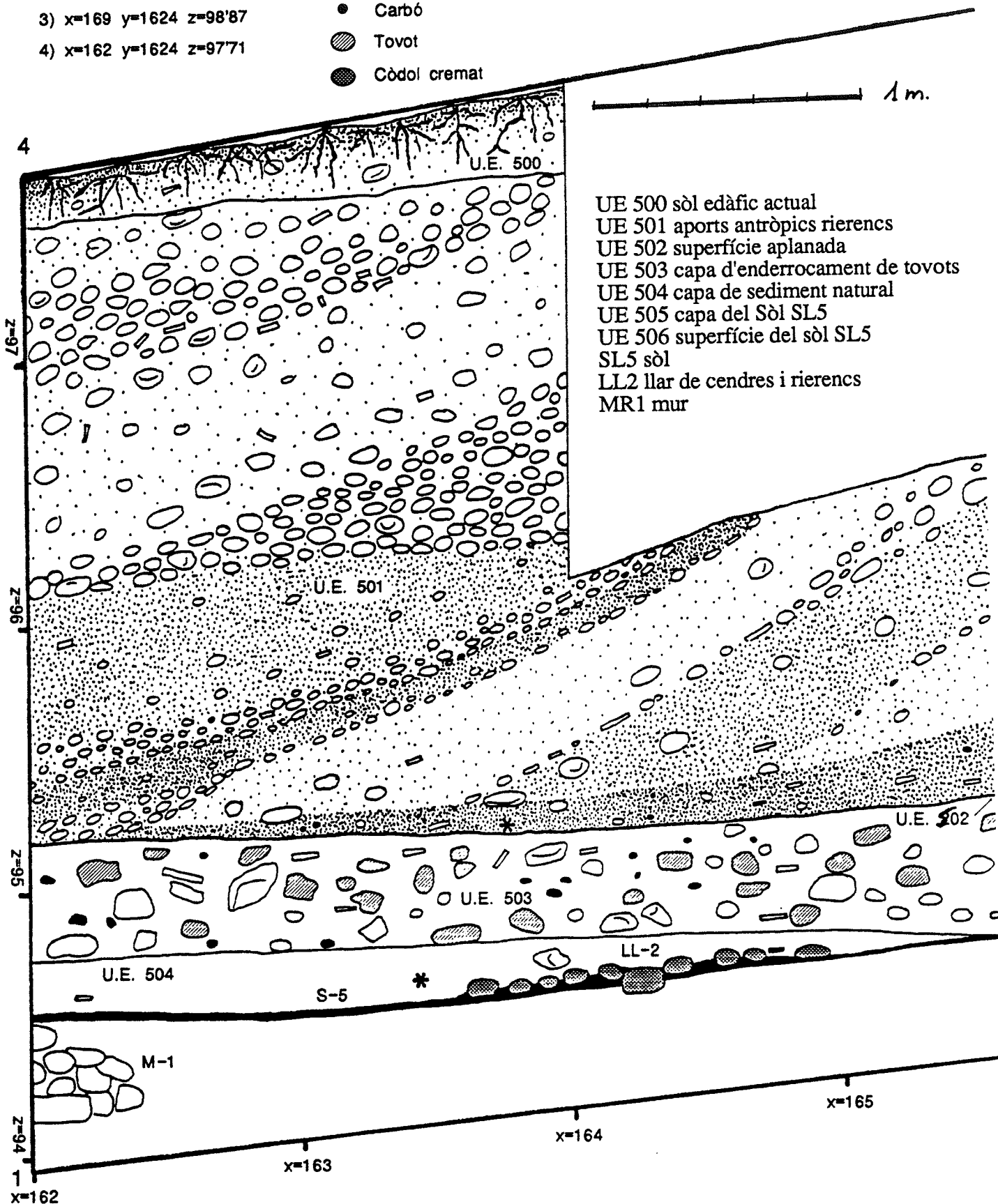
SECCIO PROJECTADA CALA 5

Constant y= 1618 Variables x i y

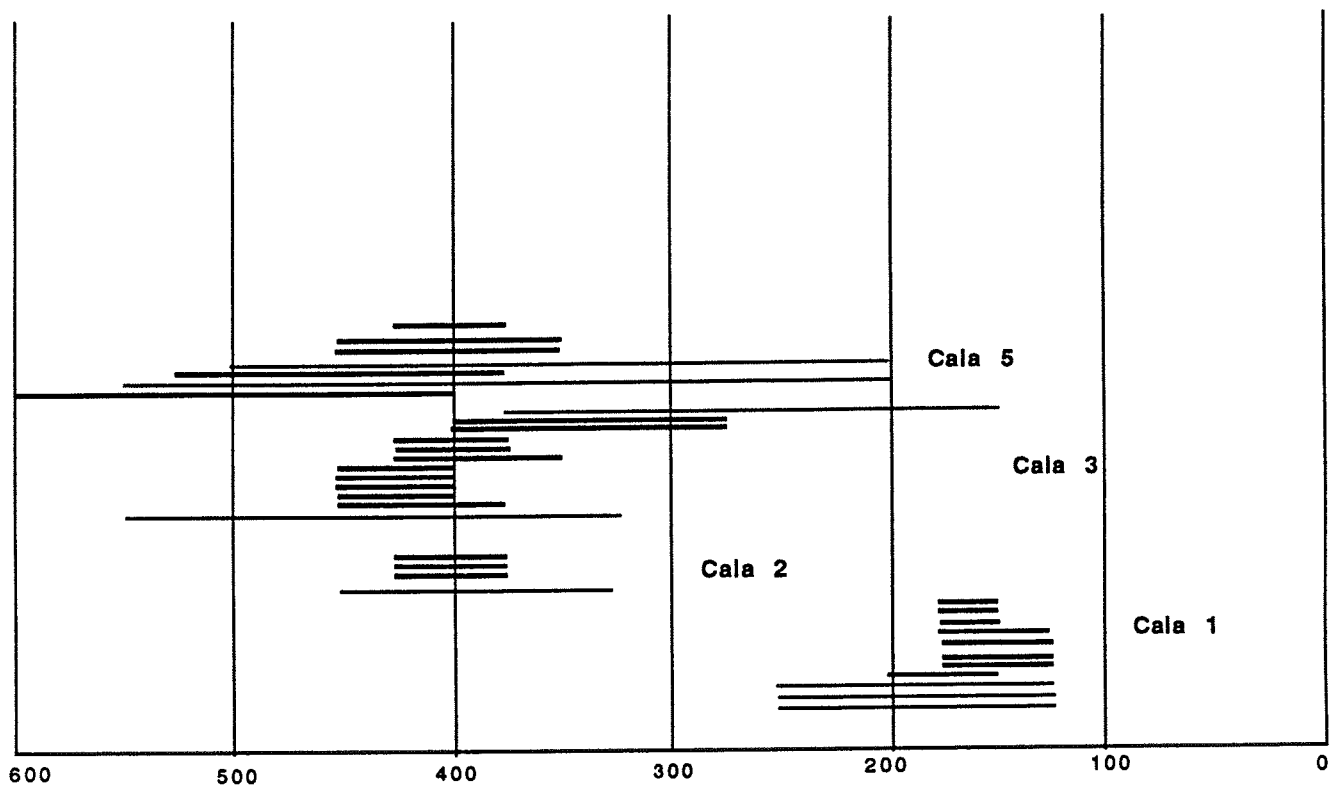
E. 1:20

- 1) x=162 y=1618 z=93'96
- 2) x=169 y=1618 z=94'73
- 3) x=169 y=1624 z=98'87
- 4) x=162 y=1624 z=97'71

- Ceràmica
- * Os
- Carbó
- ▨ Tovot
- Còdol cremat

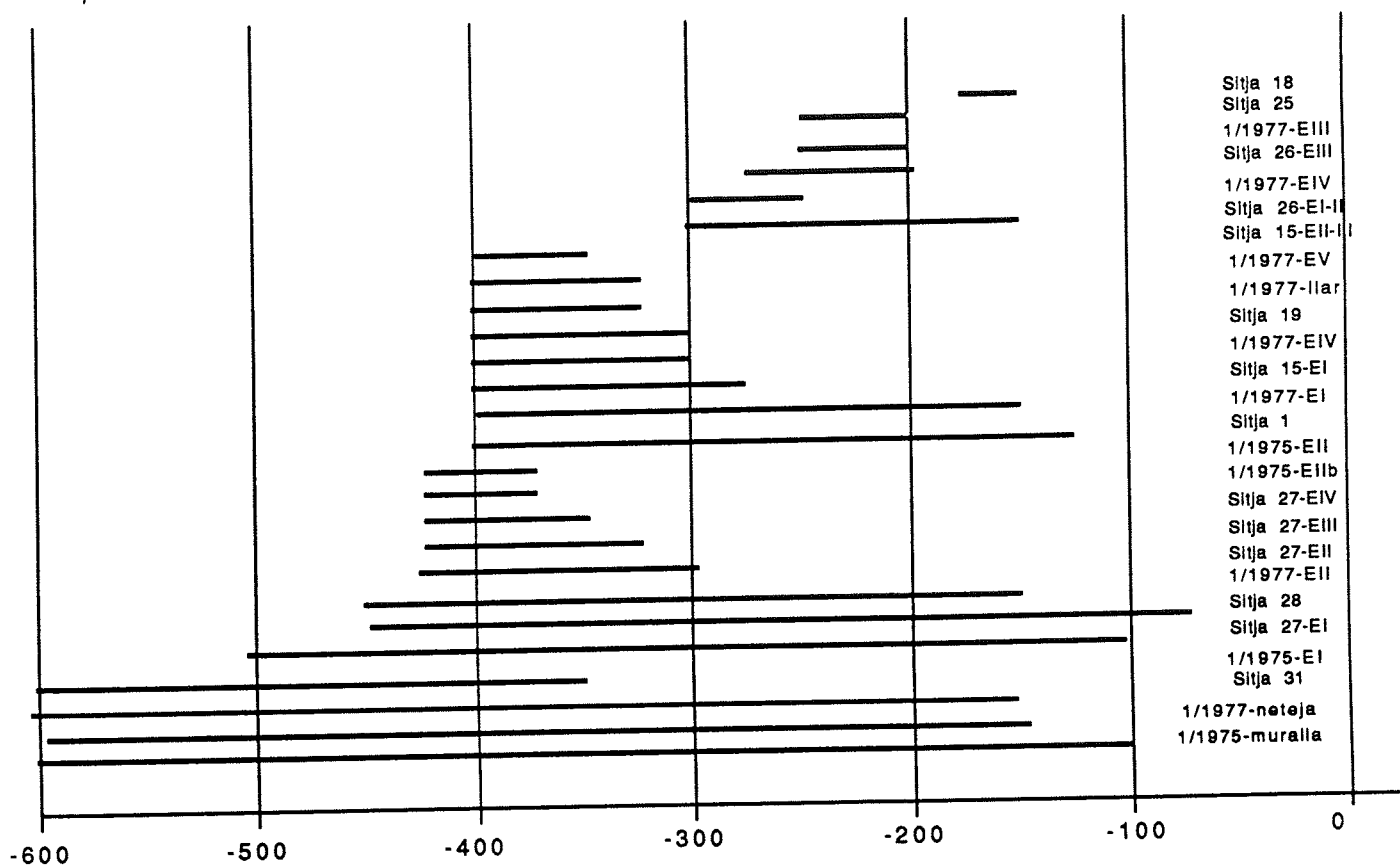

Fm. 3

Cronologies TPQ-TAQ a.C. dels sondejts realitzats a Mas Castellar 1991

Fig. 6.

Cronologies TPQ-TAQ dels sondeigs antics i troballes superficials

MONTBARBAT (LLORET DE MAR - MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA).

CAMPANYA DE 1991.

Maria del Vilar Vilà.
Esther Albiol.
Carme Barrachina.
Eugenio Burgueño.
Mercè Negre.
Sílvia Martín.
Esther Ramón.

El poblat ibèric de Montbarbat està situat al cim de la muntanya del mateix nom, de 311 metres d'altitud, que pertany a la Serralada Litoral Catalana, entre la Depressió de La Selva i la Mar Mediterrània, i separat de la costa uns 6,8 km en línia recta.

Administrativament forma part dels termes municipals de Lloret de Mar i Maçanet de La Selva, ambdós de la comarca gironina de La Selva.

El jaciment es troba en l'actualitat cobert per un bosc d'alzines sureres, de pins, i de diversos arbustos. La zona excavada durant quinze campanyes correspon bàsicament a l'àrea Sud-Oest del recinte, de la qual s'han descobert aproximadament 58 m de muralla repartits en dos trams perpendiculars - de 15 i 43 m, respectivament - que formen un angle de 90º, i una torre de defensa de planta rectangular, adossada a la fortificació, que mesura 2'70 m d'amplada i entre 5'30 i 5'60 m de llargada. Aquesta zona està ubicada molt per sota del punt zero a causa del fort pendent de la muntanya, les àrees situades tocant el parament intern de la defensa són les més profundes.

La muralla descoberta delimita una zona dins de la qual es troben diverses estructures constructives, que seguint l'esquema típic del món ibèric es recolzen en la fortificació, una al costat de l'altra, i amb parets mitgeres entre elles. També es poden identificar dos carrers, espais comuns que serveixen per relacionar les construccions internes.

A la campanya d'excavacions corresponent a l'any 1991 es conclouren les cales R8, R9A i R9B.

Es continua la Cala R8, iniciada a l'any 1989, es tracta d'un àmbit tancat per dues parets d'habitació, el parament intern de la muralla, i unes roques granítiques naturals molt grosses, les seves dimensions són 5'20 m al cantó de la muralla per 3'90 m perpendicularment. Aquesta habitació es l'entrada o vestíbul d'una vivenda quina cambra principal va ésser excavada anteriorment (Cala R7), i que es troba situada al costat, i té també com a mur posterior el parament intern de la muralla. Les dues estances formen la Casa VII.

Arquitectònicament, a R8 destaca la presència de graons excavats a la roca, - realitzats per tal d'accedir a l'exterior de l'estança, a un espai comunal o carrer-, i restes de possibles sostres de fang situats als Estrats III i IV (que corresponen a nivells d'habitació), constituïts per argiles molt compactes de tonalitats vermelloses i negres (cremades) d'uns vuit cm de gruix.

En tractar-se d'una habitació secundària, el material ceràmic trobat no és molt abundant, encara que hi són representats tots els grups més significatius: vernís negre, grisa emporitana, pintada, comuna, àmfora de tipus ibèric i de tipus púnic, i ceràmica a mà.

Iniciem l'Estrat VII, la zona arqueològica en aquest nivell s'ha reduït molt per què la roca natural aflora per bona part de l'àmbit, quedant per excavar l'àrea ran del parament intern de la muralla en tota l'amplada de la Cala (uns 5'22 m). Profunditat respecte del punt 0 a l'inici de l'Estrat: -3'32 m.

Apareixen gran quantitat de pedres caigudes paral·leles a la defensa. La terra presenta un color 5YR4/4 (marró mig) (1).

El material és escadusser, però el poc vernís que surt és àtic, cal destacar també un coll d'ampolla grisa, i un altre de comuna, i diversos fragments informes d'àmfora fenícia i massaliota. S'acaba de netejar la Cala. Profunditat final: -3'75 m.

La paret d'habitació que separa R7 de R8 té una longitud de 3'30 m i una amplada de 0'40 m, està construïda sobre un gruix de terra compacta d'uns 56 cm, essent la seva altura màxima de 1'30 m; els carreus són poc regulars.

Es marca l'entrada de R8 i la possible paret inexistent que tancava l'habitació de la part de dalt, i quina primera filada estava situada sobre una rasa feta a la roca natural. L'entrada a l'habitació mediria uns 1'76 m, després començaria la paret de tancament, de la qual no es conserva cap pedra.

El parament intern de la muralla té una altura màxima de 0'80 m, està edificat sobre terra, i les pedres són de dimensions grosses, principalment les situades a la filada superior. L'acabat de la defensa és molt irregular per que els carreus s'inclinen cap a l'exterior. Profunditat de la primera filada conservada del parament de la muralla: entre -3'07 i -3'22 m.

La Cala R9A, contigua a l'anterior, queda delimitada per unes grans roques naturals que la separen de R8; per una paret d'habitació, mitgera, -de 3'50 m de llargada per 0'50 m d'amplada i de 0'75 m d'altura màxima conservada-, amb la Cala R9B; i de la vessant Sud per la mateixa muralla. El mur que la demarcaria pel cantó oposat a la muralla (Nord) ha desaparegut per què el pendís és molt acusat en aquest sector. La zona neta mesura uns 9 m de longitud, i el desnivell des de la part alta fins a la defensa, 6 m es de més 2 m.

La Cala R9A inclou un àmbit de forma trapezoidal de 3'50 m de longitud per 4 m de base petita i 6 m aproximadament a la banda de muralla.

L'Estrat Superficial no aporta cap dada significativa. A la part més alta de la Cala apareix immediatament la roca natural, la qual cosa redueix sensiblement les dimensions excavables.

A l'Estrat I, que comença a -1'96 m de profunditat, afloren les primeres filades de l'única paret d'habitació que és perpendicular a la muralla. En aquest estrat el material és escadusser i poc significatiu, la terra presenta un color 5YR4/4 (marró moderat).

L'Estrat II, de la mateixa tonalitat que l'anterior, s'inicia a -2'43 m, i destaca per l'abundància de material, especialment ceràmic, es tracta fonamentalment de vasos de magatzem, recipients fets a mà i a torn (àmfora). A més, hi ha una peça de vernís amb decoració de gallons Forma 2500 (MOREL, 1981) i mitja dena de collaret de pasta de vidre blau fort.

Es continua treballant a la Cala R9A, a l'Estrat III. La profunditat inicial és de -2'71 m respecte del punt 0. La terra presenta dues tonalitats, un 10YR7/4 (ataronjat grisós) tocant a la muralla, i un 5YR5/6 (marró clar) del cantó oposat. El material més significatiu és la ceràmica a mà, representada per atuells grossos de magatzem, i una agulla de bronze fragmentada. Molt aprop de les roques naturals que la separen de R8, apareixen en el granit dues canalitzacions seguint el pendís natural i perpendiculars a la muralla, fan uns 80 cm de llargada, per 10 cm d'amplada, i disten entre sí, 32 cm, aproximadament.

Quant surten unes taques de cendra i carbons, de color N3 i N4 (grisos foscos), respectivament, i tovots 10R6/6 (vermell clar) de forma irregular en tota l'extensió de la Cala, començem l'Estrat IV. La profunditat en diversos punts de les cendres i els carbons oscil·la entre -2'86 i -3 m. Segurament es tracta del possible sostre de l'àmbit.

La terra de la Cala presenta una coloració 5YR6/4 (marró clar). La roca baixa cap a la muralla amb força desnivell. Apareix gran quantitat de material (especialment vasos grossos), és el nivell del pis d'habitació.

S'inicia l'Estrat V en arribar a una profunditat entre -2'86 i -3 m per sota del punt 0. Hi ha una gran taca roja en el centre, al costat del parament intern de la muralla, a uns 37 cm d'aquesta, a l'altre cantó desseguida hi ha la roca, dimensions de la taca: 108 cm de longitud per 70 cm d'amplada, uns 21 cm de gruix, i una profunditat de -3'27 m. Quant es prossegueixen els treballs es veu que no és una llar de foc, sinó una paret o un sostre caiguts. El material comença a ésser més escàs, cal destacar un fragment de vora de figures roges, i diversos fragments d'objectes de bronze.

L'Estrat VI correspon a la neteja final de la Cala, hem trobat un fragment informe de figures roges. Profunditat final: entre -3'89 i -4 m respecte del punt 0.

A R9A la muralla està molt degradada a causa del fort pendent de la muntanya en aquest lloc. Alguns del carreus es troben desplaçats, l'amplada és d'uns 1'15 m, aproximadament, i la profunditat del parament intern mesura entre -3'32 i -3'68 m,

mentre que la del parament extern és entre -4'13 i -4'01 m (primera filada).

La paret que separa R9A de R9B fa 0'50 m d'amplada aproximadament per 3'50 m de longitud, està molt degradada a la part més alta a causa del fort pendent de la muntanya, mentre que en el centre arriba a fer 0'90 m d'altura i, del cantó que enllaça amb el parament intern de la muralla només conserva la primera filada; està construïda en alguns trams sobre terra i en altres sobre la roca.

La Cala R9B medeix 4'73 m d'amplada, ja que té dues parets perpendiculars a la muralla que la delimiten. Es desconeix, malgrat els nou metres descoberts, el mur paral·lel a la defensa que tancaria l'àmbit. Una segona paret la separa de la zona que resta per excavar.

A R9B s'inicia l'Estrat I, apareixen diversos fragments de ferro i d'escòria, i tres troços de fíbula de bronze, molt degradada, surt poc material. Fa molt de pendent per què la roca natural baixa molt sobtada. S'acaba el nivell quan comença a sorgir la filada superior del parament intern de la muralla. Profunditat: -3'55 m. Queden uns 85 cm d'amplada de terra per excavar des de la roca fins a la muralla.

A l'Estrat II la terra és de color 5YR4/4 (marró moderat). A penes surten elements arqueològics: Apareix una plaqueta de bronze, i continuen essent freqüents els fragments d'escòria de ferro. S'acaba la Cala per què la roca baixa molt alta. Profunditats finals de la Cala, en el centre:- 4'30 m, en un extrem: -4'08 m, en l'altre: -4'38 m.

La muralla a R9B està igualment degradada que a la Cala R9A, presenta una amplada entre 1'40 i 1'60 m, segons el lloc, i una longitud de 11'50 m. Només conserva la primera filada, formada per grans blocs irregulars de granit, fou edificada sobre la roca, i es troba desplaçada de la línia original, principalment en el tram que correspon a l'àmbit R9A, per què el fort pendent de la muntanya ha desfet la construcció. L'amplada de la defensa és entre 1'15 i 1'60 m.

La manca de llars de foc, la troballa majoritària de vasos grossos, tant a mà com al torn, per a guardar provisions, els nombrosos fragments de metall principalment escòries i ferro, i el fort pendent existent en els àmbits R9A i R9B, fan pensar més en llocs de magatzem que no pas en vivendes. Cal destacar que aquestes dues estances tenen aproximadament la mateixa amplada. La forma d'accès s'efectuaria per la zona superior, desconeixem, per tant, les dimensions, la posició i l'estructura de les entrades, i si aquestes comunicarien amb un carrer o bé amb altres dependències de vivenda.

Barcelona, març de 1991.

NOTES

1.- Per les coloracions de les terres utilitzem THE ROCK COLOR CHART (The Geological Society of America). Aquesta carta de colors serveix també per les descripcions de les tonalitats de les pastes ceràmiques.

MONTBARBAT-BIBLIOGRAFIA

DOMÈNECH MONER, J. (1978): Montbarbat.
Lloret Gaceta, Núms 158 i 159.

DOMÈNECH MONER, J. (1981) : La petita història de l'Arqueologia a Lloret de Mar.
A El recinte fortificat ibèric de Puig Castellet. Girona.

JORBA, M.A. (1986) : Informe sobre el tractament de conservació de dues peces de ceràmica del jaciment ibèric de Montbarbat (La Selva).
Homenatge al Dr. J. Maluquer de Motes. Institut d'Arqueologia i Prehistòria. Universitat de Barcelona. (en premsa).

NEGRE, M. M.; VILÀ, M. del V. (1991) : El sistema defensiu de Montbarbat.
Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Manresa, 1990. pàgs. 273-280.

VILÀ, M. del V. (1979) : Tercera Campaña de excavaciones realizada en el poblado ibérico de Montbarbat (Lloret de Mar, Girona).
Fires i Festes de Sant Romà. Lloret de Mar.

VILÀ, M. del V. (1981) : El poblament ibèric de Montbarbat.
Publ. del Museu Municipal Núm. 1. Lloret de Mar.

VILÀ, M. del V. (1981) : Els jaciments ibèrics i romans en el terme municipal de Lloret de Mar.
Lloret Gaceta, Núm. 257.

VILÀ, M. del V. (1982) : El poblament de la comarca de La Selva en època ibèrica: Sistemes defensius.
XI Symposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular, Vic.
Ausa X/102-104, pàgs. 231-238.

VILÀ, M. del V. (1982) : Montbarbat, Lloret de Mar - Macanet de la Selva.
Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys.
Núm. 1. Generalitat de Catalunya. Barcelona. pàgs. 209-210.

VILÀ, M. del V. (1983) : La ciudad romana de Blandae. Carta Arqueològica de la Comarca de La Selva.
Resumen de Tesis de Doctorado. Universidad de Barcelona.
Barcelona.

VILÀ, M. del V. (1986) : Dues gerres decorades amb pintura blanca de Montbarbat.
Homenatge al Dr. J. Maluquer de Motes. Institut d'Arqueologia i Prehistòria. Universitat de Barcelona. (en premsa).

VILÀ, M. del V. (1987) : Dos capfoguers de Montbarbat.
Pyrenae 22-23. (en premsa).

VILÀ, M. del V. (1992) : La ceràmica negra mat de Montbarbat.
Cypsela (en premsa).

VILÀ, M. del V. et alii. (1984) : Poblat ibèric de Montbarbat.
Memòria de les campanyes d'excavació realitzades els anys 1981 i
1982. Habitació II.
Generalitat de Catalunya. Barcelona. (inèdita).

VILÀ, M. del V., RAMÓN, E. (1985) : Memòria del poblat ibèric de
Montbatbat (Lloret de Mar - Maçanet de la Selva) corresponent a
l'any 1983. Passadís I i Habitació IV.
Generalitat de Catalunya. Barcelona. (inèdita).

VILÀ, M. del V., RAMÓN, E. (1985-86) : La ceràmica a mà del poblat
ibèric de Montbarbat.
Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, Vol. XXVIII. pàgs. 45-71.

VILÀ, M. del V., RAMÓN, E., MARTÍN, S., NEGRE, M.M. (1986) :
Memòria del poblat ibèric de Montbarbat (Lloret de Mar - Maçanet
de la Selva, La Selva) corresponent a l'any 1984: Habitació IV.
Generalitat de Catalunya. Barcelona. (inèdita).

VILÀ, M. del V., BARRACHINA, C., MARTÍN, S., NEGRE, M.M., RAMÓN,
E. (1988) : Poblat ibèric de Montbatbat. Memòria de les campanyes
d'excavació realitzades els anys 1984, 1985 i 1986. Casa V.
Generalitat de Catalunya. Barcelona. (inèdita).

VILÀ, M. del V., BARRACHINA, C., MARTÍN, S., NEGRE, M.M., RAMÓN,
E. (1989) : Memòria del poblat ibèric de Montbarbat (Lloret de Mar
- Maçanet de la Selva, La Selva) corresponent a l'any 1987. àmbit
R2, Casa VI.
Generalitat de Catalunya. Barcelona. (inèdita).

VILÀ, M. del V., RAMÓN, E. (1990) : Imitacions indígenes de les
ceràmiques de vernís negre del poblat ibèric de Montbarbat (La
Selva).
XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Rubí (1986). pàgs.
181-193.

VILÀ, M. del V., BARRACHINA, C., MARTÍN, S., NEGRE, M.M., RAMÓN,
E. (1991) : El poblat ibèric de Montbarbat (Lloret de Mar, La
Selva).
Tribuna d'Arqueologia 1990-1991. Generalitat de Catalunya.
Barcelona. (en premsa).

VILÀ, M. del V., BARRACHINA, C., MARTÍN, S., NEGRE, M.M., RAMÓN,
E. (1991) : Montbarbat.
Anuari d'actuacions arqueològiques a Catalunya - 1990.
Generalitat de Catalunya. Barcelona. (en premsa).

VILÀ, M. del V., et alii (1990) : Montbarbat (1978 - 1985).
Lloret de Mar. (en premsa).

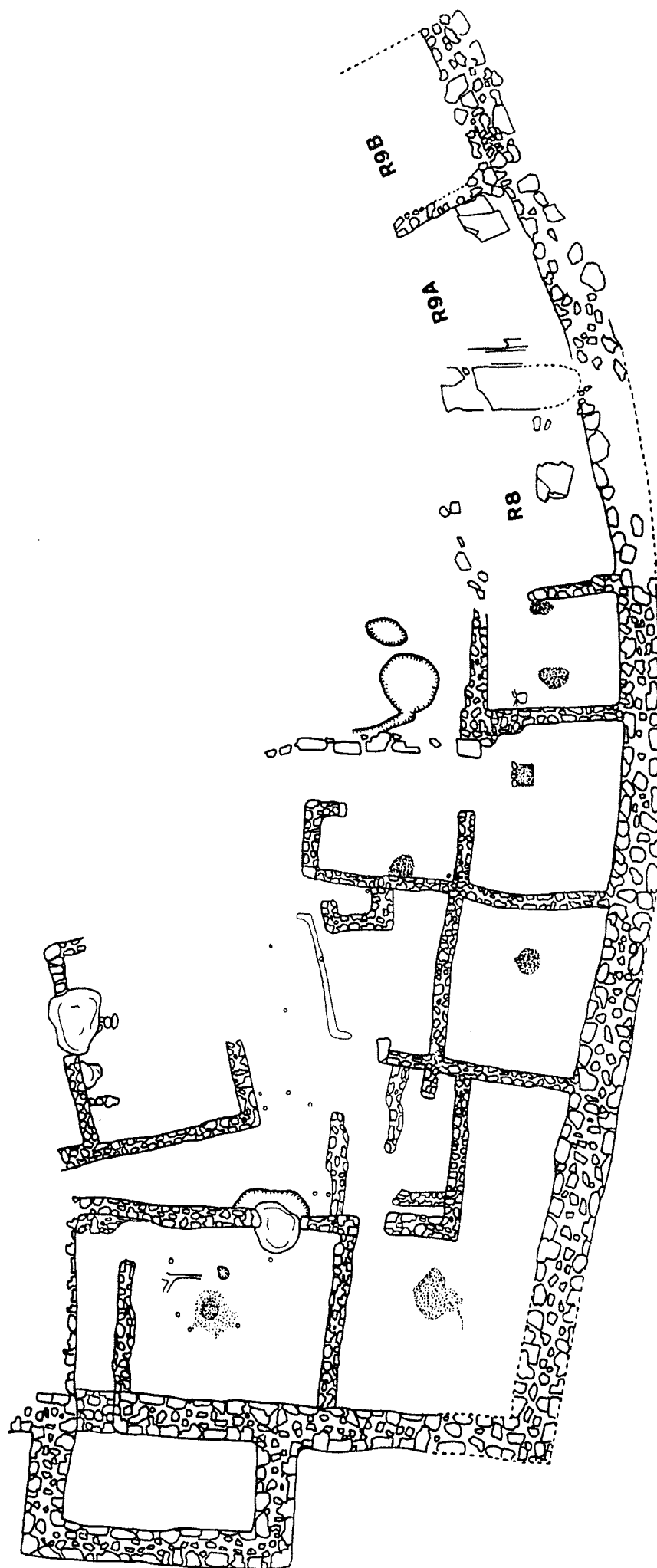
VILÀ, M. del V., ALBIOL, E., BURGUEÑO, E., BARRACHINA, C., NEGRE, M.M., MARTÍN, S., RAMÓN, E. (1991) : Memòria del poblat ibèric de Montbarbat (Lloret de Mar - Maçanet de la Selva, La Selva) corresponent a l'any 1989. àmbit R3. Casa VI. Generalitat de Catalunya. Barcelona. (inèdita).

VILÀ, M. del V., ALBIOL, E., BARRACHINA, E., BURGUEÑO, E., NEGRE, M.M., MARTÍN, S., RAMÓN, E. (1992) : Montbarbat (Lloret de Mar - Maçanet de la Selva, La Selva. I Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Sant Feliu de Guixols. (en premsa).

VILÀ, M. del V., NEGRE, M.M. (1992) : Les llars de foc de Montbarbat. Quaderns de La Selva, 5. (en premsa).

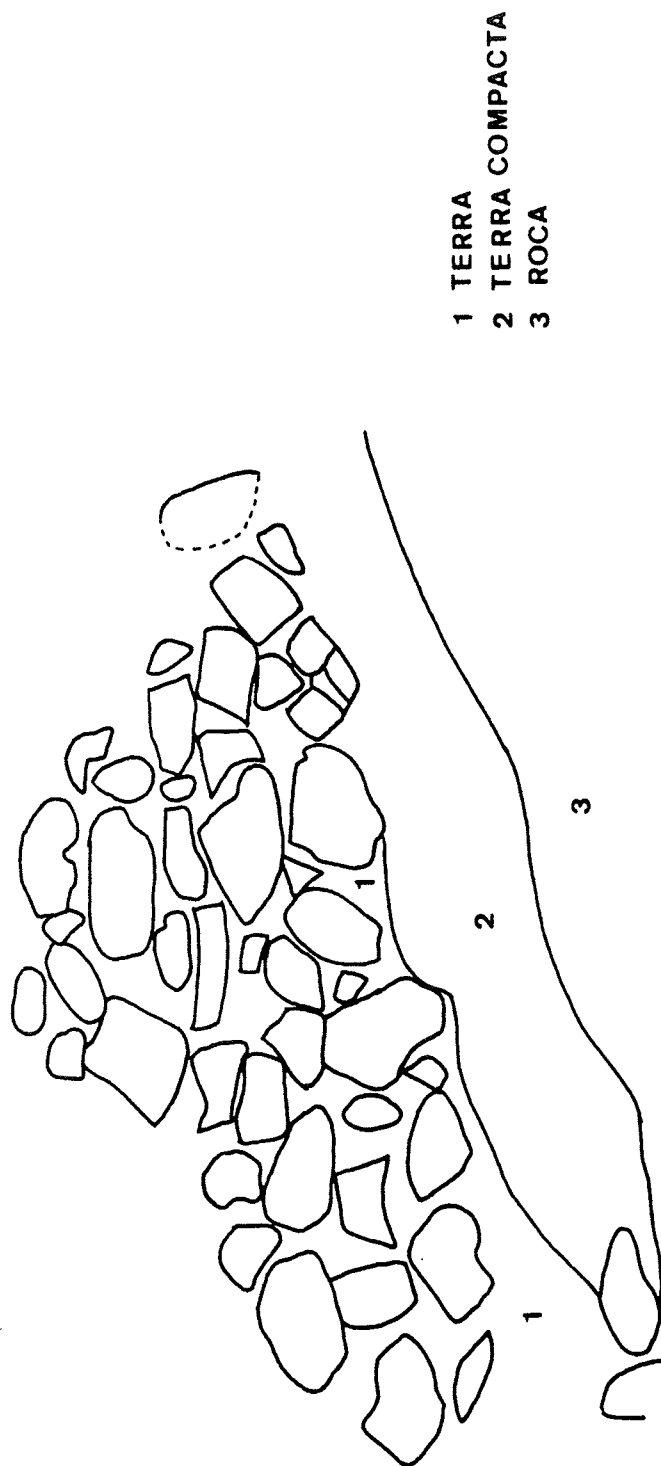

MONTBARBAT

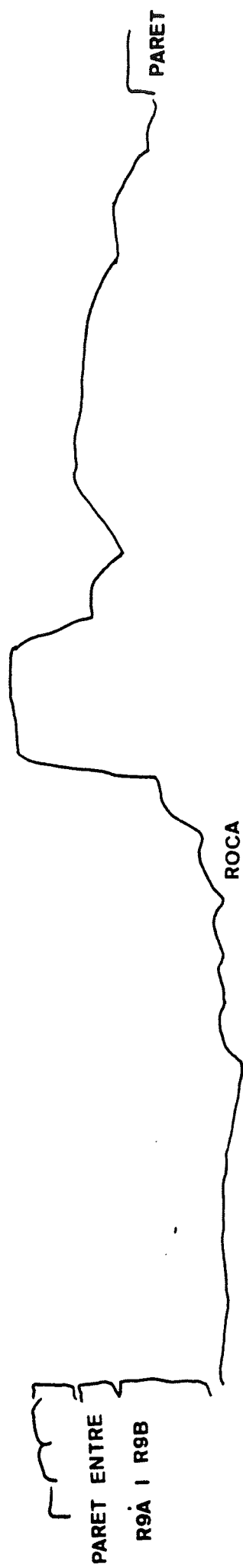

0 1 2m

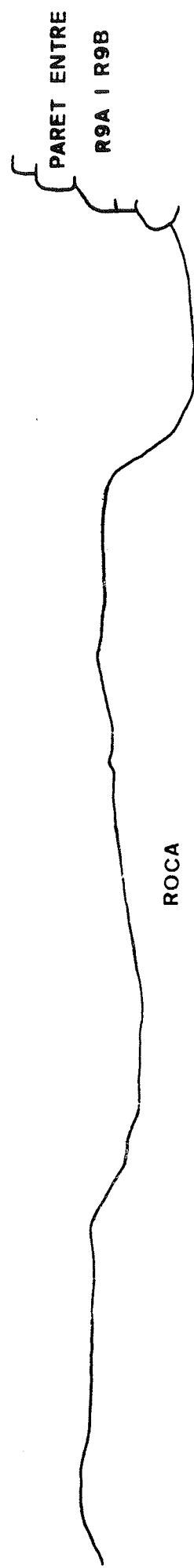
MONTBARBAT 1991
PARET ENTRE R7 I R8
DES DE R8

MONTBARBAT 1991
SECCIO R9B PARALLELA A LA MURALLA

SECCIO R9A PARALLELA A LA MURALLA

EXCAVACIONS ARQUEOLOGIQUEES EN EL TRAÇAT DE LA VARIANT DE LA CARRETERA NACIONAL-II AL SEU PAS PER GIRONA

J.Burch, C.Carrascal, LL.E.Casellas, J.Merino, N.Navarro

Introducció

El seguiment de les obres de la variant de Girona s'inicià poc temps després d'haver començat els moviments de terres a les zones afectades. La carretera té una llargada de gairebé 17 quilòmetres i atravesa cinc municipis: Fornells de la Selva, Quart, Girona, Celrà i Sant Julià de Ramis.

Els treballs d'excavació s'iniciaren a principis de juliol de 1991 i es perllongaren fins els primers dies de gener de 1992. Foren realitzats per 5 arqueòlegs i 18 auxiliars, amb el recolçament tècnic del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, i el finançament de l'empresa adjudicatària de les obres (OCIFE).

Es localitzaren un total de cinc jaciments: un a Fornells de la Selva: una sitja amortitzada a l'època romana; i quatre a Sant Julià de Ramis: l'antic camí d'accés a l'església dels Sants Metges, un camp de sitges ibèriques, una vil·la romana, i restes d'un camí, també romà.

Zona 1. Camí dels Sants Metges (St.Julià de Ramis)

Situat al sudest de la muntanya de Sant Julià, poc abans d'entrar en el Congost. Es tracta d'un mur de dimensions considerables, fet amb pissarres i algun rierenc, units amb morter de calç. La seva amplada és d'un metre a la base i de 70 centímetres a la part més alta conservada. Pel que fa a l'alçada, en línies generals està molt arrassat, encara que en punts determinats sobrepassa el metre. Pel seu costat esquerra s'hi recolzen diversos murs de feixa.

Aquest mur marca l'antic camí que pujava des d'un dels guals del Ter en el Congost fins a la Capella dels Sants Metges. Malgrat que la manca de materials arqueològics no en permet una datació massa acurada, a grans trets el situem a l'època medieval, tant per la cronologia de l'església, com pels paral·lels coneguts a les Gavarres i a la serra de Roda.

Malgrat que fou el primer en ser localitzat, finalment no resultà afectat per les obres de la Variant, que el deixa a pocs metres a la dreta.

Zona 2. Camp de sitges (Sant Julià de Ramis)

Aquest jaciment està situat a l'extrem més oriental del Puig de Sant Julià de Ramis, en els darrers pendents, només uns metres per sobre del riu Ter i a uns 400 metres en línia recta del poblat que hi ha a la part superior del turó.

L'excavació ha deixat al descobert un total de 119 sitges, moltes d'elles amb la part superior malmenada per l'acció de la màquina excavadora que netejava el bosc obrint el primer camí de la Variant. Morfològicament, les sitges són molt semblants i la majoria corresponen a la forma que hem anomenat "ovoïde", amb fondàries

molt desiguals, que varien entre els 30 centímetres i els dos metres i mig. S'han determinat també, en quantitats més petites, altres tipus de sitges: tubulars, amb les parets rectes i fons pla; còniques, amb les parets inclinades i el fons pla i globulars. No hem pogut determinar en cap cas l'amplada de la boca, encara que l'aparició de diverses lloses més o menys circulars, normalment de pisarra, i amb la possible funció de tapadora, indica que el diàmetre aproximat seria entre 50 i 70 centímetres, aproximadament.

Les sitges estan excavades en l'únic lloc de tota la zona oriental de la muntanya on el subsòl habitual format per pissarres és substituït per terres vermelles, a vegades recobertes per un estrat col·luvial d'argiles grogues, producte de les períodes crescudes del riu Ter. El canvi de subsòl assenyalava els límits del jaciment. Així mateix, és destacable el gran desnivell del camp, amb gairebé 10 metres de diferència entre la sitja de cota més alta i la més baixa.

En gairebé tots els casos les sitges funcionen de manera individual, encara que a vegades n'hi ha algunes que tallen sitges més antigues i que ja havien estat farcides. Aquest fet és degut, amb tota seguretat, al llarg període de temps en que el camp està en funcionament. Només en un sol cas s'han pogut determinar dues sitges que funcionaren conjuntament.

L'excavació de les sitges ha proporcionat una gran quantitat de material arqueològic. El primer tret remarcable és la poca quantitat de material d'importació que s'ha localitzat. D'un total de 3.252 individus, 2.736 (83.66%) corresponen a produccions indígenes i 332 (11.65%) a àmfores ibèriques. Pel que fa a les importacions, es comptabilitzen 45 individus (0.90%) en parlar de les ceràmiques fines i 139 (3.79%) àmfores. (*Totes les quantitats són*

provisionals).

Les importacions són majoritàriament vernissos negres àtics o itàlics, en el cas de les ceràmiques fines. Només hem documentat un sol fragment de tapadora de comuna itàlica. En el cas de les àmfores, dominen les greco-itàliques i itàliques, encara que també hi ha algun individu d'origen grec, púnic o massaliota.

Com hem vist, els materials més nombrosos corresponen a les produccions indígenes. L'excavació de les sitges ha proporcionat uns conjunts molt nombrosos i interessants de ceràmiques comunes oxidades i reduïdes que permeteran fer un estudi evolutiu d'aquests tipus de produccions entre els segles IV i II a.C. a les nostres comarques. Molt menys nombroses són les ceràmiques de vernís negre de producció local. S'han pogut classificar només 7 individus pertanyents al taller de Roses.

Entre els materials, cal destacar una peça molt interessant, decorada amb un relleu aplicat. Les característiques morfològiques de la peça són argila ataronjada, dura, molt ben depurada i recoberta d'una engalba molt prima, una mica més fosca. L'argila del relleu és també molt depurada, de color beige. Pel que fa a la forma, és de parets força rectes, una mica còncaves i vora plana. La decoració fou aplicada sobre la peça quan aquesta encara estava tendra.

La decoració de la peça és un relleu que reproduïx un personatge alat, assegut sobre un carruatge estirat per serps. El personatge s'ha identificat com a Triptòlem, un heroi d'Eleusis a qui Dèmeter encomanà l'ensenyament de l'agricultura a tots els homes. Més a la dreta, al seu costat, i sota un nansa horitzontal trenada, hi ha un cap de Dèmeter.

La cronologia del camp s'ha pogut establir fàcilment gràcies a la gran quantitat de material aparegut. Correspon a un període comprès entre el darrer quart del segle IV a.C. i finals del segle II a.C., encara que una bona part dels farcits es daten en el segle III a.C.

Zona 4. Vil·la romana (Sant Julià de Ramis)

El jaciment de Zona 4 està situat a la vessant septentrional de la muntanya de Sant Julià de Ramis, a 100 metres del riu Ter i dominant una ampla zona de conreu. A l'antiguitat devia estar molt a prop d'un dels brancals de la Via Augusta al seu pas pel Congost.

Els treballs arqueològics es van realitzar entre el 20 de Setembre i el 19 de desembre de 1991. Treballs que han estat complementats per una altra campanya d'excavacions durant el més d'Abril de 1992.

L'excavació d'aquest jaciment ha permès identificar les seves estructures i elements com a pertanyents a una construcció d'època romana i diferenciar-ne tres fases constructives que tot seguit detallem:

Primera fase

La primera fase està relacionada amb tres estructures situades a la part més oriental del jaciment. Es tracta de tres murs de pedra seca que presenten una tipologia constructiva ben diferent. Un d'ells (UE. 4155) està format per una sola filera de pedres gran sense treballar, un segon (UE. 4027) per carreus escairats, perpendiculars uns als altres i un tercer (UE. 4073) format per dos paraments de pedres planes, parcialment treballades, i ben disposades en successives filades. L'interior del mur està format per un rebliment de fang i pedres petites. La cronologia del material ceràmic

relacionat amb estrats (UE. 4116 i 4118) que es lliuren aquestes estructures fa possible datar-les a finals del s. II o principis del s. I a.C.

Segona fase

El conjunt d'estructures i elements d'aquesta segona fase conformen un edifici d'uns 1000 metres quadrats, situat en els forts pendents de la vessant oriental de la muntanya de Sant Julià de Ramis, pendents i desnivells que foren salvats com a resultat de l'acció antròpica sobre el lloc, és a dir, que en anterioritat a l'aixecament d'aquesta construcció hi va haver un treball previ sobre el medi natural que va consistir en l'anivellament en alguns llocs i l'arrassament en altres del subsòl de la muntanya. Aquesta nova construcció es realitzà a ponent del vell edifici, alguna part del qual continuà essent aprofitada.

A partir d'aquest moment, bona part dels aparell dels murs estan realitzats amb pedres, de càlcaria i pissarra, unides amb argamassa i amb els paraments arrebossats amb morter de calç i sorra. La majoria d'aquests murs estan sòlidament assentats sobre el terreny, ja que s'aixequen sobre fortes banquetes que alhora reposen sobre sòlides fonamentacions.

La distribució espacial d'aquestes estructures permet dividir l'edifici en dues parts ben diferenciades. Una més al nord, estaria formada per un sol àmbit de planta rectangular. En aquest espai s'han localitzat uns esglaons (UE. 4050 i 4051) que devien portar a un primer pis situat damunt de les habitacions meridionals d'aquest edifici. Posteriorment aquestes escales foren obliterades i possiblement colgades per terres d'anivellament i per un paviment d'*opus signinum* (UE. 4049). La part més meridional d'aquest edifici devia estar format per planta i primer pis. La planta baixa estava

formada per diverses estances que estan situades a tramuntana i llevant d'un espai obert, segurament un pati, de planta quadrangular d'uns 49 m².

Com a conseqüència del fort desnivell que pateix el conjunt d'aquest edifici, la comunicació entre els diferents àmbits es realitzava en base petites escales, tal i com queda reflexat amb l'escaló (UE. 4144), que comunica dos estances pavimentades a nivells diferents. (UE. 4127 i 4128). Pel material ceràmic exhumat cal datar aquesta segona fase a finals del s. I d.C. o, sobretot, a principis del s. II d.C.

Tercera fase

És la darrera gran fase constructiva i suposa l'ampliació per l'oest i pel sud, i la repavimentació d'alguna estança.

A migdia del pati, aprofitant la part meridional d'aquest, s'edifica una petita estança de planta rectangular, la tipologia constructiva del qual es sensiblement diferent a l'edifici que fins ara hem descrit, si aquest estava format per murs de pedra i argamassa, ara, en canvi, les estructures són de pedra seca (UE. 4095, 4096, 4104, 4123, 4124 i 4148) i si entre les restes dels enderrocs (UE. 4048 i 4058) de l'anterior construcció no havia aparegut cap *tegulae*, la qual cosa ens fa pensar en cobertes de fusta, en aquest monet l'enderroc (UE. 4103) està format bàsicament per *tegula* i *imbrex*.

A ponent també hi ha una reforma general d'aquesta part de l'establiment. Per una banda, s'amplia cap el nord i com a resultat d'aquesta ampliació es subdivideix aquest gran espai en tres estances, dues de les quals estan cobertes i la tercera resta a cel obert. De les dos estances cobertes la situada més a ponent es pavimentada amb un *opus signinum* (UE. 4015) i està enlairada respecte l'altra, que un cop desmuntat el *signinum* de la segona fase, s'hi construeix, al bell mig,

una fossa (UE. 4121) de planta rectangular. A l'espai que resta a cel obert s'han identificat set emprentes a la roca natural que s'han d'identificar com fons per inquirir dolia (UE. 4061, 4107, 4108, 4109, 4151, , 4153, 4154).

Aquesta tercera fase s'ha de datar a partir de la segona meitat del s. IV a.C.

Abandonament

L'abandonament de l'edifici ha estat identificat a partir dels enderrocs apareguts a quasi tota la superfície de l'establiment. Un cop ja abandonat, un esllavissament (UE. 4056) de la muntanya va destruir les estructures que formaven l'angle nord-est de l'edifici.

Posteriorment tota aquesta àrea, així com part de la muntanya de Sant Julià, va ser aterassada per adaptar-la al conreu de les seves terres, tal i com mostra la troball de diverses parets de feixa (UE. 4037 i 4080) que travessaven el jaciment i que utilitzaren per a la seva construcció pedres dels enderrocs de l'establiment d'època romana. Un cop abandonats aquests conreus, el lloc quedà colgat per matolls i arbres que forniren un túpid bosc, fins que a la segona meitat del segle XX, i com a conseqüència de l'establiment d'una línia d'alta tensió, es va obrir una gran rasa que va destruir tota la part meridional del jaciment.

En definitiva, la cronologia del jaciment que hem descrit es podria dividir en tres grans moments:

- a) Relacionada amb diversos murs i estrats d'anivellament i que caldria datar entorn els segles II - I a.C.
- b) Relacionada amb la construcció d'un gran edifici, etapa que es podria subdividir en dos grans períodes:

b1) Primera construcció, datable a finals del s. I d.C. o a principis del II d.C.

b2) Ampliació i remodelació de l'edifici a partir del segle IV a.C.

c) Abandonament de la vil·la, evidenciat a través dels importants enderrocs excavats.

Pel material ceràmic aplegat, on destaca la gran quantitat de *dolia*, pel tipus d'elements localitzats, fosses i forats de *dolia*, i pel tipus d'estances i àmbits registrats creiem que es tracta d'un establiment, amb funcions bàsicament de caire rústic, sigui com a lloc de transformació de materies primeres o bé com a centre d'emmagatzematge, amb un possible hàbitat, que es concentraria a l'angle nord-est d'aquest edifici amb el poblat situat a la part superior del Puig de Sant Julià. Les excavacions, fetes primer per F. Riuró i M. Oliva entre els anys 1935 i 1945 i després per Ll. Pericot els anys 1964 i 1971 han permès establir dues fases molt diferenciades: una primera en els segles VI i V a.C., de moment molt pobre i mal documentada, pendent de noves intervencions en el lloc, i una segona a partir del segle IV a.C., sobretot de la segona meitat, molt més esplendorosa, tant pel que fa a estructures com al material, i que s'allarga fins ben entrat el segle II a.C., moment en el que el poblat s'abandona. El camp de sitges de la Variant correspondria a aquesta segona fase, i es veuria complementat també per un segon camp, excavat a l'any 1971, situat al nord del turó, ja a la plana, i que té una cronologia molt tardana, de mitjans del segle II a.C.

Aquest jaciment ha estat totalment destruït per les obres de la Variant.

Zona 5. Sitja (Fornells de la Selva)

El jaciment està situat en el marge est de la Variant, uns tres-cents metres al sud de la cruïlla amb la carretera que porta des de la sortida sud de l'autopista A-17 cap a la costa.

La forma de la sitja és ovoidal amb el fons pla. La forma de la boca es desconeix ja que en el moment de la seva localització havia estat parcialment retallada per les màquines. L'alçada màxima conservada és de 114 centímetres i el diàmetre màxim conegut és de 180 centímetres i 1 metre a la base.

El reompliment és molt heterogeni, format per dos estrats de carbons i cendres. Malgrat aquesta varietat, tot fa pensar que està farcida en un sol moment, com indica el material arqueològic recollit en el seu interior.

El material ceràmic és majoritàriament de producció local, sobretot comunes oxidades i reduïdes i alguna grollera a mà. Les importacions són menys nombroses. Hem pogut documentar ceràmica de Parets Fines (Mayet XXXVII i XXXVIII), Terra Sigillata Sud-gàl·lica (Drag.18, 29 i 35), africana de cuina (Hayes 196) i Terra Sigillata Africana A (Hayes 3c).

Situem el moment d'obliteració de la sitja en el darrer quart del segle I d.C.

Zona 7. Camí (Sant Julià de Ramis)

Aquest jaciment està situat just a l'entrada de la Variant per Medinyà. Són les restes, molt malmenades, d'un antic camí. Situat en una zona d'argiles, la seva construcció es realitzà fent una rasa en aquestes argiles, farcint-la posteriorment de picadís de pissarra i algun rierenc, així com algun fragment molt escardusser de material arqueològic.

La seva utilitat és innegable, doncs està en una zona molt propera al riu Terri i que les argiles fan totalment intransitable després d'una ploguda o unacrescuda del riu.

Els materials situen el moment de construcció, a grans trets, en el segle II a.C., i seria un camí secundari que portaria des de la Via Domítia fins a algun establiment proper.

VARIANT NACIONAL-II GIRONA

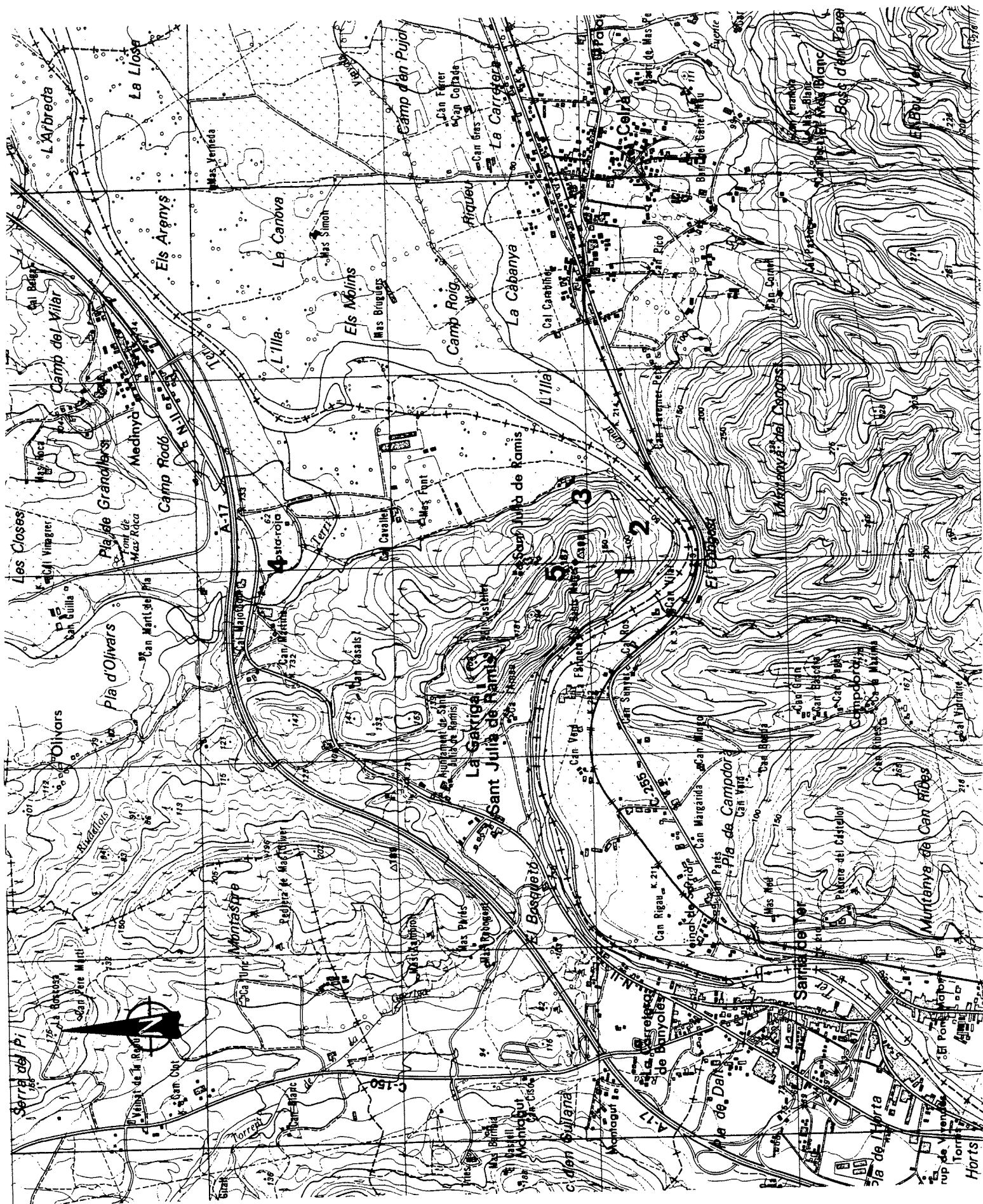
Làmines

1. Jaciments zona Sant Julià de Ramis

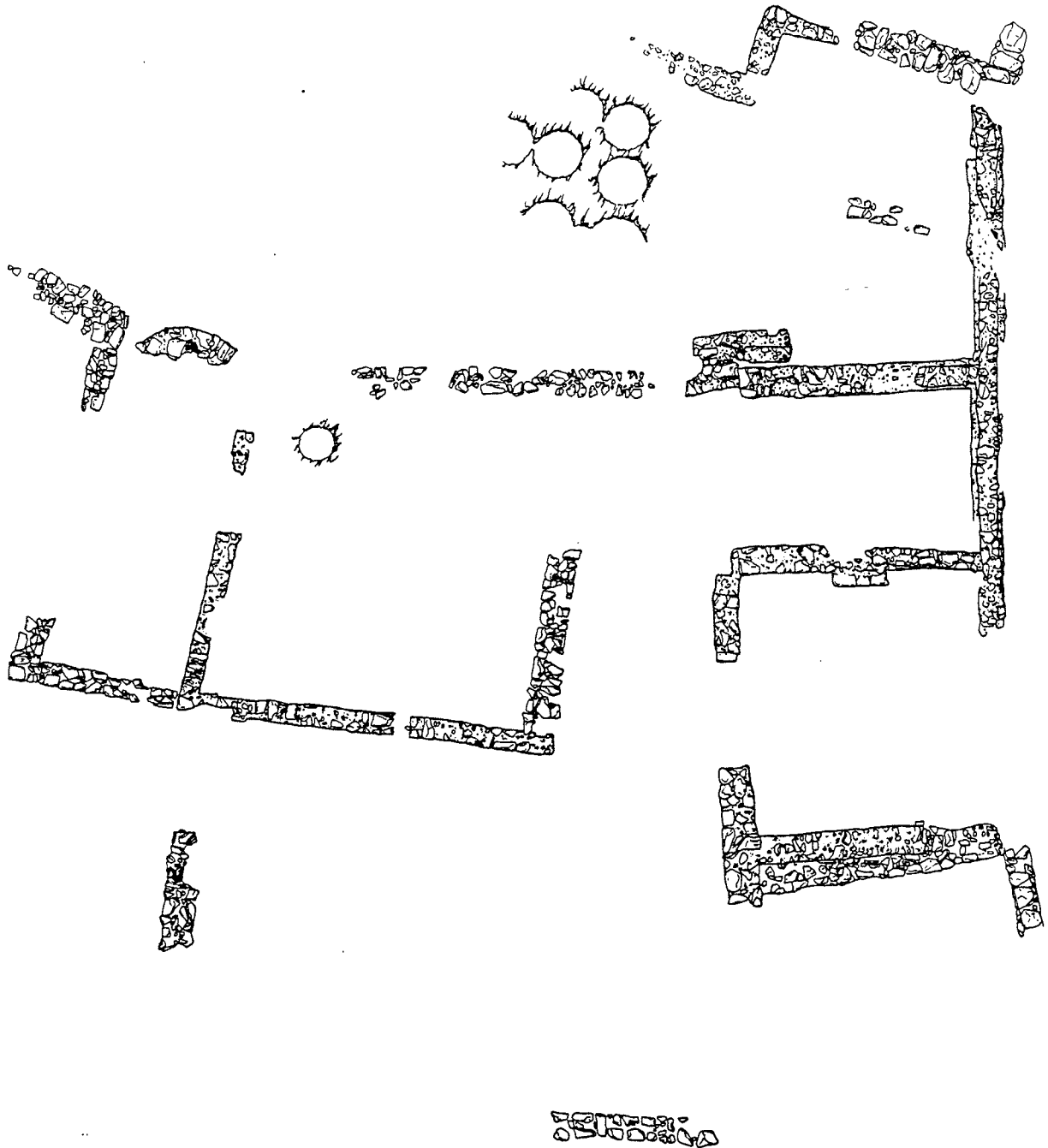
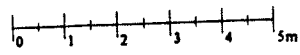
- 1. Antic camí dels Sants Metges**
- 2. Camp de sitges**
- 3. Vil·la romana**
- 4. Via romana**
- 5. Poblament ibèric de Sant Julià**

2. Planta camp de sitges (zona 2)

3. Planta vil·la (zona 4)

VNG 91-92 - ZONA 4

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA PLAÇA GRAN (PERALADA, ALT EMPORDA)

J.Llinàs, J.Merino, M.Miró, M.J.Pedron

1. Introducció

La intervenció a la Plaça Gran de Peralada s'efectuà amb motiu de les obres de pavimentació de la mateixa, que suposaren també el canvi de les xarxes de clavegueram i aigua potable, amb el consegüent moviment de terres.

La campanya s'efectuà durant els mesos de gener i febrer de 1991, amb el recolçament i col·laboració del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, el Castell de Peralada i l'Ajuntament de Peralada.

Més que una excavació en extensió, es realitzaren diversos sondeigs, un d'ells amb una superfície considerable, en els punts on les obres havien d'aprofundir més el subsòl. En total, se'n feren cinc, dels quals només dos permeteren documentar l'existència d'un nivell d'ocupació d'època ibèrica, sens dubte relacionats amb els jaciments propers del Convent de Sant Bartomeu i Costa del Rector,6, excavats l'any anterior. En els altres tres casos, la informació fou molt menor, doncs en tots tres la superfície de la cala estava pràcticament farcida per tubs moderns.

2. Les intervencions arqueològiques de l'any 1990 a Peralada.

Les excavacions de l'any 1990 es centraren sobretot en el convent de Sant Bartomeu, molt proper a la plaça. La causa de

l'inici d'aquestes excavacions, que es perllongaren des de l'abril fins al desembre, fou l'aparició d'unes estructures de fortificació en iniciar-se les obres de remodelació de l'edifici. Els resultats foren molt espectaculars, documentant una ocupació gairebé ininterrompuda del lloc des del segle VI a.C. fins a l'actualitat, haguent-hi només un parèntesi a l'època romana. Les fases documentades, a grans trets són les següents:

Assentament ibèric (s.VI-IV a.C.)

Cronològicament es pot situar el seu moment inicial entre finals del segle VI i inicis del V a.C. A partir d'aquí, s'evidencia una ocupació que sembla ininterrompuda fins a mitjans del segle IV a.C. La manca d'importacions de ceràmica àtica de la segona meitat del segle IV a.C. i l'escassetat de materials del III a.C. semblen indicar alguna mena de canvi significatiu en el poblament del turó.

Camp de sitges (s.III-II a.C.)

Les estructures que s'havien documentat en el turó s'han amortitzat i l'indret es converteix en una zona d'enmagatzematge. Es localitzaren diverses sitges classificables en dos tipus: unes més antigues, de petites dimensions, de forma troncocònica i unes més modernes, de forma ovoidal i més fondes. Pel tipus de material, situem els farcits entre finals del segle III i principis del segle II a.C.

Muralla republicana (s.II a.C.)

Es construeix una estructura de planta quadrangular, de la que s'ha conservat part del mur de tanca de l'est i del sud. Esta construïda amb rierencs de dimensions petites i mitjanes units amb

fang. La tècnica constructiva és de doble paret amb farcit interior. Per a la seva construcció es destrueixen els murs del poblat del segle IV a.C. i es farceixen les sitges del segle III a.C. La construcció s'ha pogut datar, pels materials, en el segon quart del segle II a.C.

Necròpolis medieval (s.VII - IX d.C.)

Han aparegut un total de 25 enterraments, tipològicament molt homogenis: 2 de fossa simple i 23 de caixa senzilla, en alguns casos coberta de lloses. La majoria dels enterraments tenen una sola utilització, i només en dos dels casos hem pogut documentar un reaprofitament. Finalment, destaca la completa manca d'aixovars en els enterraments, fet molt freqüent en aquesta època. Els únics elements que permeten la datació són tipològics i estratigràfics. La situem, a grans trets, entre els segles VII i IX d.C.

El castell dels vescomtes (s.X - XIII d.C.)

S'han localitzat diverses estructures que corresponen a la part SE de l'antic castell dels vescomtes. El sistema constructiu és de doble paret amb farcit de pedres i morter a l'interior. La part exterior està feta de còdols de riu sense treballar o lleugerament repicats, moltes vegades posats de manera inclinada, però sense arribar a un *opus spicatum*. L'abandonament del castell està documentat amb uns potents estrats d'incendi i coincideix amb les fonts escrites, que indiquen la destrucció a l'any 1285, com explica R.Muntaner a la Crònica.

Convent de Sant Bartomeu (s.XIV-XX d.C.)

Corresponen a aquest darrer moment moltes de les estructures que encara actualment són visibles. Podem establir dues

fases: la primera, és l'edificació primitiva, datable a la primera meitat del segle XV, mentre que la segona correspon a una important remodelació datada a l'any 1835, després que l'edifici hagués quedat molt malmès després de la seva utilització com a caserna durant la Guerra del Francès. L'ocupació es manté, amb diverses reformes, fins l'any 1975, moment en el que la comunitat de monges canoneses agustines abandonen definitivament el convent.

3. Desenvolupament de l'excavació

3.1. Sondeig 1

Situat en l'espai central de la plaça, en el seu extrem nordoest. Està orientat de nord a sud i és un quadrat de 3 metres de costat. L'estratigrafia és molt senzilla: hi ha diversos farcits amb material molt modern, datables tots ells en el segle XX. A la part de ponent del sondeig apareix una claveguera de rajol que encara està en funcionament. Per sota d'aquests farcits moderns apareix l'argila del subsòl.

3.2. Sondeig 2

Situat a la part central de la plaça, en el sector de ponent. Després de successives ampliacions, tingué una superfície total de 21 metres quadrats.

La seqüència estratigràfica documentada és la següent: un paviment de pedretes petites i sorres, amb diversos estrats de preparació i anivellament, datable en el segle XX. S'hi relacionen diverses conduccions d'Uralita que corresponen a l'actual xarxa d'aigua potable del poble; un segon paviment fet de pedres petites, codolets i fragments petits de material constructiu, morter i sorra. També en aquest cas hi ha diversos estrats d'anivellament, fets amb

terres i materials d'escombrera. S'hi relacionen dues clavegueres fetes de rajols units amb morter de calç, actualment fora de servei. A continuació apareix, en tota la cala, l'argila del subsòl, que ha estat retallada per dos petits "dipòsits" que han estat reomplerts amb runa molt moderna, contemporània als paviments del segle XIX. Desconeixem la utilitat d'aquests dipòsits.

Finalment, i també excavades a les argiles, han aparegut un total de 8 sitges. Tenen dimensions molt diverses, i tipològicament s'agrupen en dos tipus: de forma ovoidal i troncocòniques amb la base plana. Estan molt malmenades per les intervencions posteriors: la construcció dels "dipòsits", els anivellaments de les pavimentacions i les rases per a la instal·lació de les xarxes d'aigua potable, clavegueres i enllumenat.

Els materials arqueològics dels farcits de les sitges no són massa nombrosos, i cronològicament les situen en el mateix moment que les excavades en el convent de Sant Bartomeu. (segona meitat del s.III a.C.- inicis del s.II a.C.), encara que n'hi ha alguna que sembla una mica més antiga, podent arribar fins el segle IV a.C.

3.3. Sondeig 3

Aquest sondeig està situat al sud de la plaça, just al costat de l'àmbit central. L'orientació aproximada és la mateixa que els altres. Es també un quadrat de 3 metres de costat.

A la part superior s'han documentat diversos paviments, amb les respectives preparacions, de molt poca potència i idèntics als que ja hem comentat en l'alterior sondeig. Amb aquests nivells es relaciona una claveguera feta d'Uralita. Just per sota s'aquests nivells s'ha documentat una gran claveguera amb les parets fetes de còdols lligats amb argamassa. La coberta està feta amb grans lloses de pedra. Aquesta claveguera té un recorregut nord-sud,

amb pendent cap el sud. Cap el mig del sondeig està tallada i desmuntada per una claveguera de rajols, encara en funcionament. La datem en el segle XVIII o XIX, relacionada amb els primers paviments.

Per sota d'aquests nivells ja apareix l'argila del subsòl, que està retallada per dues sitges, parcialment malmenades per les estructures posteriors. Pels materials del farcit, no massa nombrosos, podem datar l'amortització de les sitges a finals del segle III i inicis del segle II a.C.

3.4. Sondeig 4

El sondeig 4 està situat al costat de les cases a la part nord de la plaça, a l'extrem de ponent. A l'igual que els sondeigs 1 i 3, és un quadrat de 3 metres de costat. La part nordoest no s'ha pogut excavar per la manca de fonamentació de la casa veïna.

L'estatigrafia no ofereix gaire diferències: hi ha diversos paviments d'aquest mateix segle, tallats per les actuals conduccions d'aigua i corrent elèctric. Per sota d'aquests nivells apareix l'argila estèril del subsòl. En aquesta argila s'hi retallaren tres sitges, la cronologia de les quals coincideix, pels materials recollits, amb la de les altres sitges localitzades en els diferents sondeigs. Totes les sitges estan molt retallades i malmenades per les diferents conduccions modernes, extremadament abundants en aquest angle de la plaça.

3.5. Sondeig 5

Situat a l'extrem nord-est de la plaça, a la dreta de la baixada d'accés des de l'església. En aquest cas ha estat necessari reduir les dimensions del sondeig, per tal de no entorpir la circulació en aquesta zona de la plaça.

Els resultats foren gairebé nuls. Per sota de la pavimentació actual i de la seva preparació aparegueren dos tubs d'Uralita de dimensions considerables que atravessaven la cala longitudinalment, deixant només un petit espai al nord, on aparegueren immediatament les argiles del subsòl.

4. Conclusions

Després de les excavacions, es poden distingir dues fases molt clares d'ocupació de la zona de la Plaça Gran.

La primera correspon a l'època moderna i contemporània, entre els segles XVIII i XIX. Es documentà l'existència de diversos nivells del sòl de la plaça: alguns eren sòls de pedretes i grava, altres d'argila. Aparegueren també diverses canonades de rajols i morter relacionades amb aquest nivell de la plaça. Encara que la majoria d'aquestes canonades ja no estaven en funcionament i havien estat substituïdes per d'altres més modernes, se'n localitzà alguna que encara era utilitzada per a les aigües residuals.

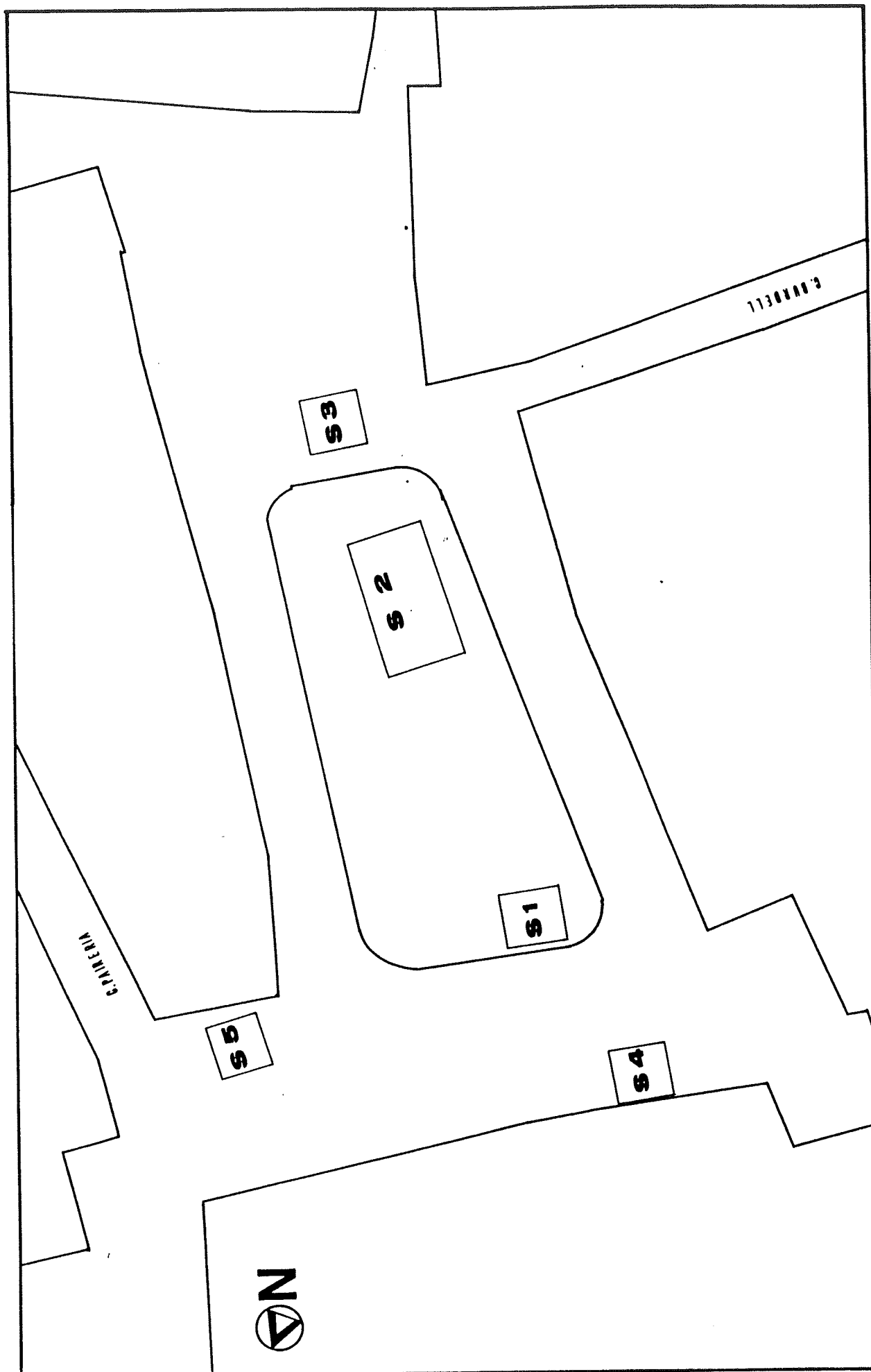
El segon nivell correspon a l'època del poblat ibèric. Es tracta d'un important conjunt de sitges de grans dimensions, que es daten majoritàriament en el segle III a.C., coincidint amb les que s'havien localitzat a Sant Bartomeu, encara que n'hi ha alguna que pot arribar a ser del segle IV a.C. La majoria de les sitges són de secció ovoidal, si bé n'hi ha alguna que té la base plana. Cal destacar la manca d'estructures i nivells d'ocupació relacionats amb aquestes sitges.

Es interessant observar la manca d'estructures entre els dos moments d'ocupació. No es descobrí cap resta arqueològica entre el segle III a.C. i el segle XVIII d.C., malgrat que les altres excavacions demostren una ocupació permanent del turó.

PLAÇA GRAN (PERALADA, ALT EMPORDA)

Làmines

- 1. Planta general de la Plaça Gran**
- 2. Planta sondeig 2**

PLAÇA GRAN
PERÀLADA
ALT EMPORDÀ
1:200
SITRACIO - CALES

LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS DE 1991 A SANTA MARIA DE PANISSARS (LA JONQUERA, ALT EMPORDÀ).

J. M. Nolla i I. Rodà

1. Precedents i situació.

Les ruïnes de l'església romànica de Santa Maria de Panissars, amb data de consagració del 1010 o 1011, i de les interessants dependències annexes del vell priorat que depengué de Ripoll, s'alcen damunt mateix de la partió d'aigües de la serralada i de l'antic pas de muntanya de Panissars un camí fressat a bastament des d'època immemorial i que acabà per abandonar-se. Des de 1659, data del tractat dels Pirineus, la carena de la muntanya senyala la frontera entre l'estat francès i l'espanyol la qual cosa ha servit per dividir el jaciment arqueològic en dues parts i que depengui, per tant, de dues administracions la qual cosa el fa notablement pintoresc.

L'església romànica que continua unes freqüentacions anteriors (segles IX i X), s'alça damunt de les restes, molt arruïnades i malmeses però encara imponents, d'una estructura romana que es data a època baix-republicana i que ha de correspondre, no en dubtem gens, al trofeu gegantí que es féu bastir el general Pompeu l'any 71 a.C. en retornar vencedor d'Hispania dels exèrcits de Sertori.

La identificació del monument militar i l'inici de les excavacions programades i científiques començà el 1984, al costat nord, sota la direcció de Jordi Castellví. A instàncies d'aquest prudent arqueòleg, l'any 1989 s'incorporà un equip del sud amb la intenció d'explorar senser el jaciment per poder-lo entendre i explicar-lo correctament. D'aleshores ençà, els dos equips han treballat junts aconseguint solucionar algunes qüestions que quedaven poc clares o possibilitant plantejar noves hipòtesis, més fonamentades, sobre les característiques dels trofeus i sobre les possibles restitucions.

2. La campanya de 1991.

S'havia plantejat com una gran campanya d'excavació en extensió en tot el sector meridional del jaciment, la gran façana dels trofeus tal com havien palesat les exploracions de l'any 1990. I fou possible assolir tots els objectius proposats gràcies, en primer lloc, als treballs de neteja del bosc endegats per l'ajuntament de La Jonquera que aleshores presidia el Sr. Josep Rigau, que va canviar la fesomia del lloc i va fer possible l'actuació de màquines i camions per enretirar la terra, i a la subvenció atorgada pel Departament de Cultura de la Generalitat. Les excavacions estratigràfiques s'havien centrat en quatre sectors diferents i a més fou possible, encara, iniciar altres treballs complementaris no previstos. Passem tot seguit a ressenyar-los:

2.1. Sector 32.

Se situa just damunt l'angle sud-occidental de la plataforma oest del monument romà, immediatament al costat del sondeig estratigràfic obert el 1990. La forma del lloc era la d'un

triangle rectangle de 6 m per cada un dels catets i d'uns 8'50 m d'hipotenusa, entre els límits de la rasa meridional de la plataforma est del trofeu, al sud, l'excavació de 1990, a l'oest, i, al nord, la línia fronterera. Fou localitzada una inhumació en els nivells superiors amb el cap a tramuntana i, per sota, un mur de l'establiment medieval que correspon a les estructures del suposat claustre del priorat que reposava damunt d'un potentíssim farcit que hem datat al segle XI i que arribava directament fins al sòl geològic, la roca granítica tallada pic i nivellada pels constructors romans. La rasa, perfectament conservada, un cop neta mostrava, al fons, els senyals dels grans blocs de sorrenca del forrat exterior del monument. Era ben clar que allí els carreus havien desaparegut abans de la construcció del cenobi medieval. En el nivell de reompliment de colmatació de la rasa es recuperaren alguns fragments valuosos de ceràmica antiga i alto-medievals.

2.2. Sector 33.

Correspon a l'àrea nord de l'excavació de 1990 i connecta directament amb l'excavació de la via romana efectuada per l'equip de Perpinyà i que constitueix l'eix central i definidor del monument. Aquesta cala tenia una forma trapezoidal amb el costat nord inclinat seguint la direcció de la frontera.

Afectava, tot el sondeig, l'interior d'una gran cambra conventual, la més occidental de totes, que presentava dues fases o moments clarament marcats, un d'ells antic, de la primera època del priorat, una gran dependència rectangular orientada de nord a sud amb una porta que comunica cap al suposat claustre, i un altre, més modern, que cal datar al segle XVI, que comporta la reordenació del lloc amb la reducció, espectacular, de la superfície de la dependència, amb el paredat de l'antiga porta que conduïa al suposat claustre, i la creació de dues eixides, a cel obert, al nord i al sud de l'habitació. Aquesta segona fase, amb uns potents estrats d'enderroc, s'abandonarà definitivament a resultes del tractat dels Pirineus. A l'eixida septentrional l'exploració arribà a nivell de roca on vàrem trobar la via romana on eren evidents les roderes dels vehicles. Dins de la cambra, per sota dels enderrocs, trobarem restes estructurals complexes (llar, abeurador,...) i una magnífica pavimentació de lloses de pedra ben conservada. Semblà prudent, de moment, deixar aquestes restes *in situ* en constituir un document únic dels darrers moments d'ocupació d'aquest lloc.

2.3. Sector 34.

Aquest sondeig es localitza entre el mur perimetral oest de la gran cambra suara esmentada i la part més meridional de la cara est de la plataforma occidental dels trofeus. Aquest sondeig servia per unir els treballs de l'equip dirigit per Jordi Castellví amb els nostres a l'hora que permetia posar al descobert les restes del monument romà.

En aquest indret havia estat assenyalada l'existència d'un camí medieval i modern que els nostres treballs no han pogut identificar. De fet es tracta d'un sector absolutament afectat per reformes tardanes del priorat que van malmetre els estrats preexistents a l'hora que elevaven significativament el nivell

del sòl. Tanmateix, sobre la plataforma granítica foren descoberts els fonaments de murs de pedra i morter de calç, un dels quals aprofitava fragments de pedra sorrenca amb motllures que caldrà relacionar amb la decoració exterior del monument romà. Aquests fonaments corresponien a un poblat medieval i modern que s'alça damunt mateix de la plataforma occidental del trofeu i més enllà.

L'excavació, a més de proporcionar dades valuoses sobre la rasa romana i de permetre tenir una visió de conjunt de la via romana, mostra totalment net el mur de la gran habitació romànica i en permet observar diferents detalls constructius. Aquí, fora de contextos purs, sovintegen les troballes de material antic.

2.4. Sector 35.

L'àrea més gran que coincideix amb tota la zona sud de la plataforma occidental. Calia excavar-la per arribar a nivells de roca i posar al descobert les rases i els senyals deixats pels constructors. L'excavació fou plantejada en extensió documentant-se un nivell d'enderroc de l'antic poblat medieval que va néixer i es va desenvolupar a redós del priorat i del camí. Un cop foren ben delimitats els murs de pedra seca o travats amb morter de calç que constituïen la fonamentació dels habitatges, s'inicià l'excavació d'alguna d'aquelles dependències, concretament les que se situaven damunt mateix de la rasa occidental del monument antic. Aquestes habitacions són de planta rectangular o lleugerament trapezoidal, s'adapten admirablement al lloc i aprofiten la protecció del sector nord de la plataforma rocosa de cara al vent del nord.

L'excavació de la gran trinxera ens mostra els retalls peculiars del subsòl granític seguint la inclinació natural. Cal assenyalar que un imponent esboranc que es localitzava al bell mig de la cara oest del costat occidental del monument romà i que plantejava problemes d'interpretació en poder formar part de l'estructura originària dels trofeus commemoratius no era altra cosa que una petita pedrera per extreure el pedruscall necessari per basir els sòcols de fonamentació de les cases del poblat.

En aquest sector les exploracions tan sols han començat quedant, encara, molts metres quadrats per excavar convenientment.

2.5. Altres tasques.

Durant aquesta campanya també procedirem a netejar unes interessants restes que es localitzen una vintena de metres al sud-oest de la plataforma occidental del monument a redós del que sembla el traçat de la via romana. És una estructura de planta quadrangular retallada a la roca granítica de manera semblant a les grans rases dels trofeus però a una escala molt menor. S'ha suposat, a manera d'hipòtesi de treball, que podria tractar-se de la fonamentació de l'altar que féu bastir Juli Cèsar, al costat del monument pompeïà, per celebrar el triomf a Ilerda el 49 a.C. en els inicis de la Guerra Civil i que coneixem gràcies a Dió Cassi. És un dels sectors que caldrà acabar en pròximes campanyes.

Afegim, finalment, que hom procedí a netejar tota l'esplanada que hi davant de la façana meridional del monument,

la principal, i que durant bona part de la campanya un equip d'arquitectes de la Universitat Politècnica treballa *in situ* per adequar les plantes i per aportar dades de cara a les restitucions volumètriques de monument antic.

3. Els trofeus de Pompeu. La forma del monument.

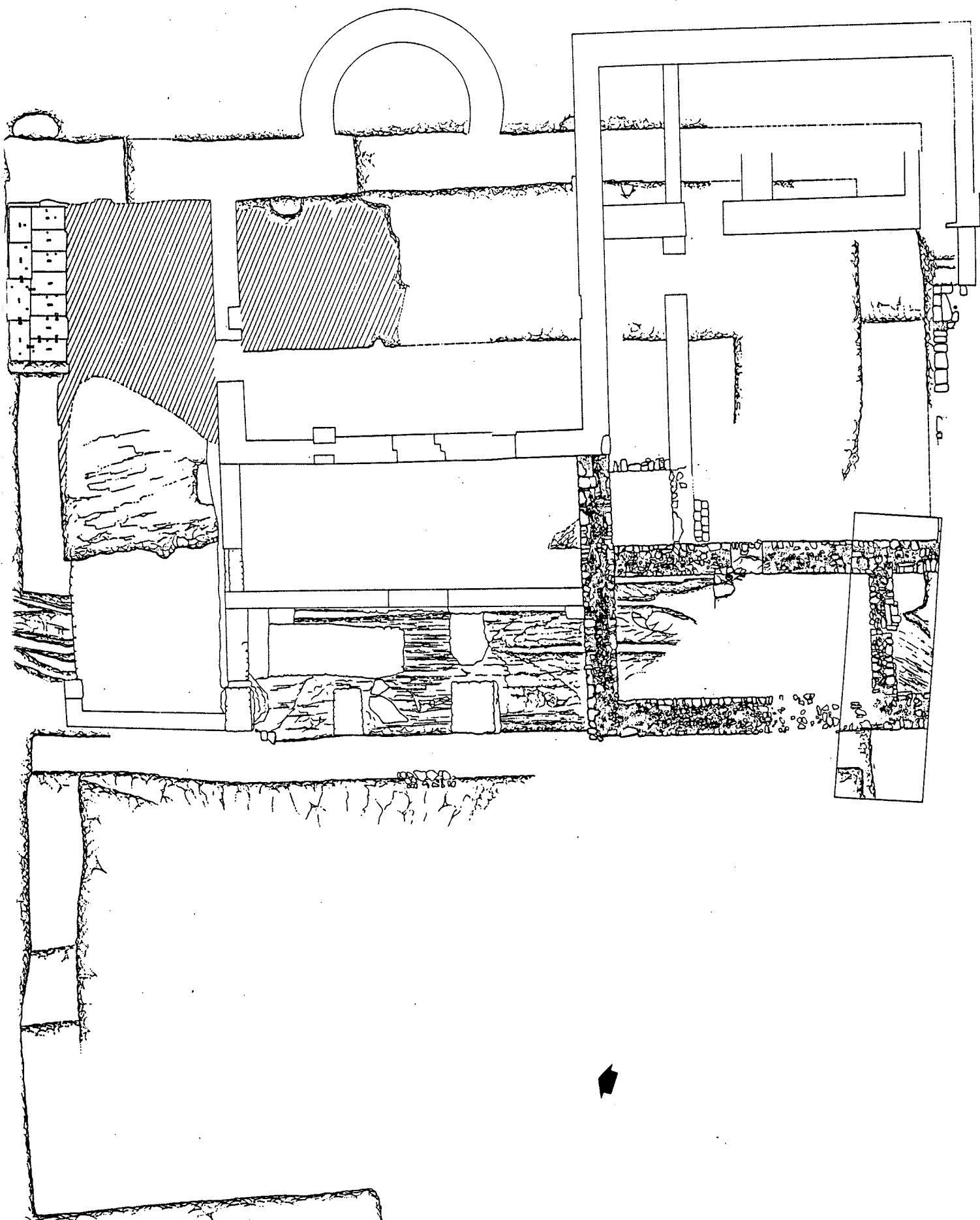
Les excavacions de 1990 varen provar amb claredat que la façana de l'edifici mirava cap a Hispània i que en el moment percís que la via, que en serà l'eix de simetria, penetrava el monument, venint des de l'oest, aquesta s'estrenyia considerablement en haver-se bastit el que interpretem com els brancals d'una porta/arc que monumentalitzava el pas. Aquest espai, per altra banda, presentava la roca llisa sense cap mena de senyal de circulació de vehicles com és evident i palès només uns pocs metres més al nord cosa que només pot significar l'existència d'un enllosat desaparegut. Res d'això s'havia pogut veure en la cara septentrional de l'estructura que cal considerar el darrera del monument i, per tant, mancat d'algun dels components simbòlics que conformen la façana.

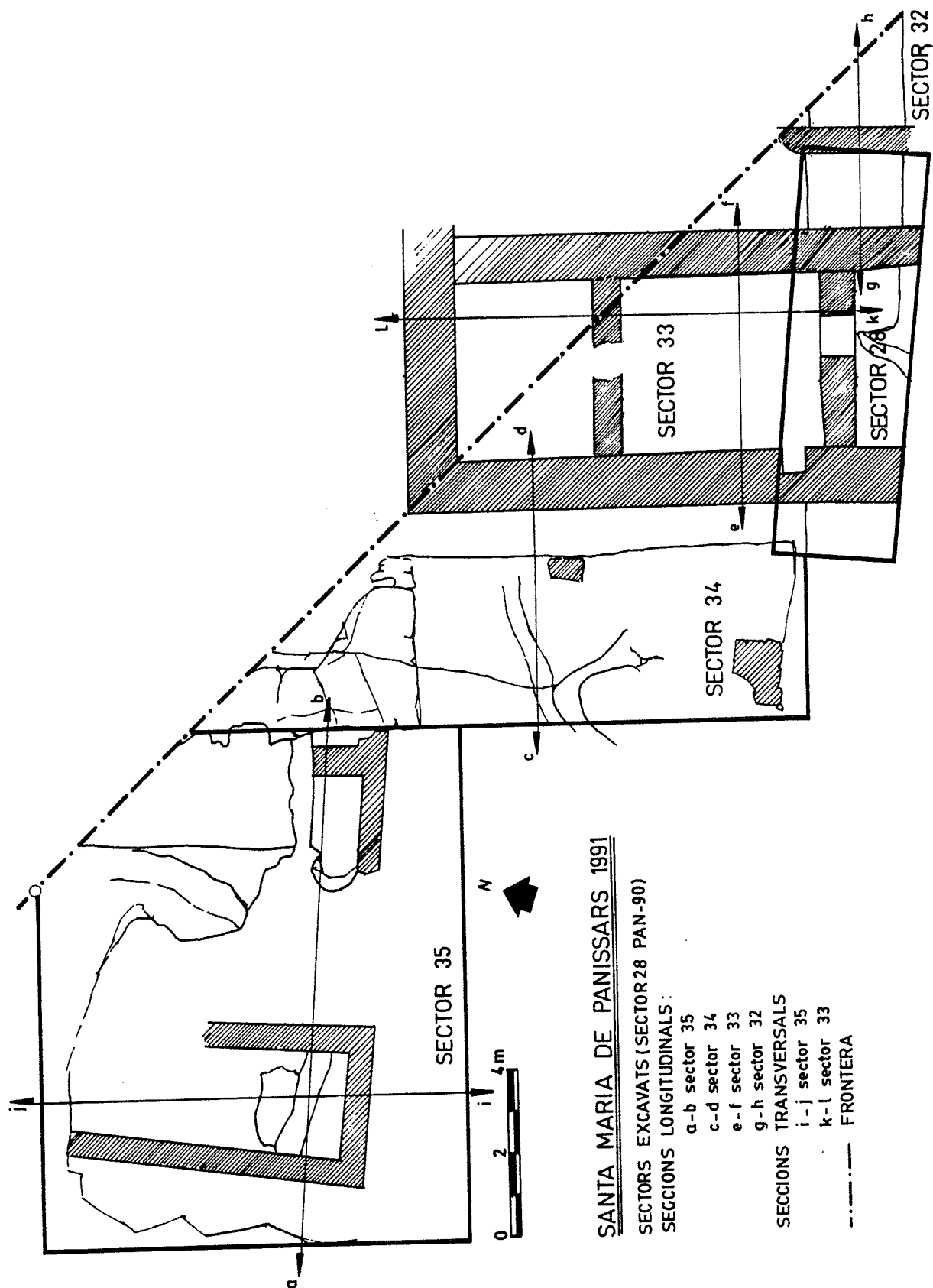
Quant a la forma i dimensions dels trofeus, a partir d'aquestes evidències i de l'existència comprovada a cada una de les plataformes de l'estructura d'uns retalls en forma d'U disposats simètricament i que han de tenir una funció arquitectònica determinada, és possible pensar en una estructura prismàtica d'una alçada considerable, cobrint la via, i dalt de tot la imatge de l'**imperator** mirant vers el sud cap a Hispània, la terra del èxits que volia commemorar. És molt probable, però, que tota la estructura superior fos d'un material feble i poc resistent car l'exvacació sembla haver provat l'arruïnament de les estructures superiors ja a principis del segle segon. Les grans plataformes romandrien dempeus fins a mitjan segle quart en què, en bastir-se els castells de les **clausurae**, foren en bona part desmuntades i reutilitzades. L'espoli continuà vers el 1000 quan s'edificà l'església de Santa Maria i el priorat i ja finalment quan s'edificà a la segona meitat del segle XVIII la fortalesa de Bellaguarda que conserva aquí i allà blocs de sorrenca aprofitats.

Figures.

1.- Planta general del jaciment amb la via romana i els dos basaments del monument romà. Requadrada l'excavació de 1990.

2.- Planta general i situació dels sectors excavats el 1991 assenyalant-se les estructures descobertes.

EL CONJUNT TERMAL DEL PUIG DE SANT GRAU (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA). CAMPANYA DE 1991.

per J. Merino, J. M. Nolla i M. Santos

Història de la investigació.

El conjunt monumental de Sant Grau és conegut de molt antic. En trobem la primera referència en l'obra imponent de Cean Bermúdez (1832, p.17) on llegim: "Caldas de Malavella, villa de Cataluña del corregimiento de Gerona. Tiene baños termales, llamados en la denominación de los romanos Aquae Voconiae en la región de los layetanos, de los que se conservan ruinas. Fueron la tercera mansión del camino romano que venía de los Pirineos".

Les primeres descripcions científiques de l'indret són del darrer quart del proppassat segle (Botet i Sisó, 1876, p. 73-74; Lletget, 1881, p.167-169) cosa que, tanmateix, no serví per aturar l'extracció de pedres del lloc. Pagès i Rueda, a finals de segle lamentava que no fossin ja visibles totes les restes descrites pels seus predecessors.

A finals de segle, els terrenys foren adquirits pel Sr. Estapé amb la intenció d'explotar industrialment l'aigua mineral. Fou l'especial interès d'aquest que va fer possible que Font i Sagué hi endegués les primeres excavacions que deixaren visibles les piscines petites i, més tard, la gran que estaven colgades per un potent nivell de sediment i runa que en algun lloc ultrapassava el dos metres de potència. Aquesta excavació va permetre recuperar un conjunt important de material arqueològic avui perdut.

L'estudi més extens i seriós que s'ha portat a terme fins a la intervenció actual fou realitzat per Serra-Ràfols per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans i publicat finalment l'any 1941 on descriu totes les restes visibles i on avançava unes interpretacions funcionals (Serra-Ràfols, 1941, p.304-314).

Tanmateix aquest espectacular conjunt no és l'única mostra d'època romana del municipi; cal fer esment d'un segon conjunt termal, el del Puig de les Animes, actualment destruït, de dos basament d'estàtua amb inscripció, una dedicada Apol.lo August i l'altre a un important personatge de l'èlite municipal (Fabre, Mayer i Rodà, 1991, p.33-36) i d'una interessant necròpolis tardana explorada al carrer de Sant Esteve (Merino-Agustí, 1990), troballes totes elles que confirmen l'interès d'aquest jaciment que correspon al municipi flavi d'Aquae Calidae en el territorium del qual s'hauria de localitzar la mansio Aquae Voconiae.

Després de l'excavació exhaustiva del cementiri del carrer de Sant Esteve, començat el 1986 i acabat el 1989, va semblar oportú, aprofitant l'interès municipal de remodelar el sector de Sant Grau, explorar el sector termal amb la intenció de documentar-lo adequadament, d'explicar-ne la funció concreta de cada àmbit i, si era possible, datar-lo. L'estiu de 1990 s'iniciaren les tasques d'excavació i neteja.

Les termes del Puig de Sant Grau. Descripció de les estructures i dels treballs.

El Puig de Sant Grau, situat a no gaire distància del Puig de les Animes, en el sector nord-oriental de la vila actual, és una elevació natural conformada, en part, per les deposicions ocasionades per les surgències de les aigües termals que s'hi localitzen i que hom coneix amb el nom de "Els Bullidors". El topònim el rep de l'esglésiola dedicada a aquest sant que domina l'àrea.

Les restes de l'edifici termal romà foren utilitzades, en part, pel Castell de Caldes del qual se'n conserva un llenç de muralla i dues torres que delimiten per llevant el monument antic. Ja en època moderna se'ns parla, en relació amb aquest indret, de l'"Hospital del pobres" que novament devia aprofitar les propietats salutíferes d'aquestes aigües reaprofitant, probablement, algunes de les velles estructures romanes. Malgrat tot, encara a les darreries del segle passat es conservaven algunes de les voltes antigues i la part més alta d'alguns murs com és possible comprovar en analitzar els treballs de Botet i Sisó o de Lletget (Botet i Sisó, 1876; Lletget, 1881; Puig, De Falguera i Goday, 1909; Puig i Cadafalch, 1934). Malaauradament, una bona part d'aquestes estructures va ser destruïda poc temps després abans dels treballs d'excavació i neteja endegats per Font i Sagué entre 1897 i 1902 (Font i Sagué, 1903 i 1904). Puig i Cadafalch popularitzà el conjunt (1909) i, en fer servir el treball monogràfic de Serra-Ràfols, en dibuixà un excel·lent estat de la qüestió (Puig i Cadafalch, 1934, p.225-227) que acabà de reblar l'article de l'esmentat erudit publicat immediatament acabada la Guerra Civil (Serra-Ràfols, 1941, p.304-314). Llevat de diverses millores de tipus urbanístic propiciades per l'ajuntament de la vila de cara a preservar el jaciment i a facilitar-ne la visita, no tenim constància d'altres treballs posteriors.

El 1990 l'estat del monument, obert al públic permanentment, exigia iniciar, en primer lloc, una neteja a fons i una adequació de l'entorn que fes possible valorar els principals problemes de restauració i conservació de les estructures (tasca que només ha començat i que exigeix una intervenció més decidida i de més ampli abast per part de les institucions) i unes intervencions arqueològiques que havien de servir per aplegar una nova documentació planimètrica del monument i per efectuar divesos sondejos que servissin, si era possible, per determinar el moment de construcció del complex i si n'hi havia, les diverses fase de reforma del conjunt. Un tercer objectiu consistia en netejar de concrecions que dificultaven l'entesa global de les estructures i que en dificultaven, enormement, la seva comprensió i que emascaraven alguns sectors de la gran piscina monumental i les dependències annexes de llevant.

El nucli articulador de la planta d'aquest conjunt termal està constituït per una gran piscina quadrangular de 9'60 m (nord/sud) per 9'40 (est/oest), amb tres dels seus quatre costats (nord, est i sud) proveïts de cinc esglaons o grades, de grans blocs de pedra sorrenca. L'entrada d'aigua, des de la font termal, es feia mitjançant una petita canalització que, procedent de llevant travessava el pilar central de l'ala est de la galeria que donava el tomb a tota la piscina. A l'angle sud-oest, a l'interior de la gran bassa, s'aprecia l'orifici de desguàs,

adaptant-se admirablement a aquestes circumstàncies el bloc més occidental del darrer esglaió de les grades de migdia. El sòl de la piscina era fet d'una gruixuda capa d'**opus signinum**, exteriorment molt malmès, conformant una moltllura de mitja canya a tot l'entorn del gran dipòsit. Tanmateix aquest sòl només correspon a una segona fase de funcionament de la **natatio**. En efecte, el sondeig obert en el sector nord-oest va posar al descobert un paviment anterior de grans lloses irregulars de pedra, semblant al que mostra el sòl de la piscina del Puig de les Animes. No fou possible datar el moment de la reforma. El gruix de la capa de **signinum** i la mitja canya que l'envolta varen servir per anul·lar el darrer graó de l'escala que encara conservava restes del la concreció calcària dipositada per l'aigua durant l'etapa de funcionament del paviment antic.

La gran piscina està envoltada per un ambulacre d'uns 2 m d'amplada originàriament cobert per voltes de canó i obert mitjançant uns arcs que es recolzen sobre sòlids pilars situats a cada un dels angles de la piscina i al mig. Queda constància textual i gràfica que a les darreries del segle passat encara es conservava sencera bona part de la volta del passadís oriental. Ara només és possible constatar l'arrencament de la volta de l'ala de migdia així com la part inferior d'alguns dels pilars, de grans carreus de sorrenca; únicament el de l'angle sud-est es conserva quasi bé fins a l'altura de l'arrencament de l'arc, amb restes de la moltllura que conformava la imposta.

La paret que tancava pel nord l'ambulacre, conservada quasi del tot per sota del mur actual, no mostra cap obertura cosa que ens permet deduir que l'edifici no continuava en aquella direcció o que si continuava calia arribar-hi per un altre lloc. Un dels sondejors endegats consistí en excavar tota la superfície de l'ala nord de la galeria on la conservació del paviment antic, d'**opus signinum**, ens n'assegurava la possibilitat de resseguir la seqüència constructiva i datar el moment de fundació de l'edifici. De fet podem dir que totes les ales de l'ambulacre conservaven restes importants del paviment original, detectant-se aquí i allí, refaccions i perforacions posteriors.

L'exploració de l'ala nord va permetre reconèixer les diverses capes de preparació del paviment amb còdols cobert de capes de calç damunt de les quals hom diposità el morter. El material ceràmic i les monedes recuperades han permès datar la primera fase de l'edifici en plena època júlio-clàudia en oposició a la datació més tardana fins ara proposada. **Terra sigillata** sud-gal·lica, sense cap de les formes flàvies, ceràmica de parets fines del segon quart del segle primer, llànties augustals i postaugustals i monedes en llatí encunyades per les ciutats hispanes són elements segurs. Per sota de les preparacions del sòl i de les petites filades que conformen la fonamentació de les estructures de parets i pilars, s'excavà un estrat que constituïa la capa superior de les argiles naturals del terreny que contenien una notable quantitat de fragments ceràmics baix-republicans que cal datar en el segle II i primers anys de l'I a.C. (**kalathoi** pintats, ceràmiques emporitanes, campaniana A i B, àmfora itàlica Dressel 1,...).

L'ala meridional de l'ambulacre comunicava, mitjançant tres

arcades amb un altre àmbit paral·lel també cobert per una volta. La seva funció devia ser la de facilitar l'accés a la cambra de la piscina. És un espai complex, destruït en part, i que planteja dubtes de moment insolubles. La cota actual del carrer situat més al sud, uns 2'50 m per sota del paviment de les estructures romanes palesen les grans modificacions que ha sofert aquest sector i que fan impossible saber els límits definitius de l'edifici. És molt probable, tanmateix, que ja a època antiga existís un fort desnivell en aquesta zona.

De les tres arcades existents entre l'ala sud de la galeria i l'espai veí, se'n conserven dues, una a l'extrem oriental i una altra més a l'oest, una mica més gran (2'30 m de llum) en part tapada pels sediments calcaris dipositats en època moderna i que no poden ser eliminats si abans no es retauren les dovelles de sorrenca molt degradades. Més a l'oest encara existia un altre arc, semblant a l'anterior, que fou clausurat en un moment concret de la història de l'edifici que comportà modificacions substancials. Al sud de l'emplaçament d'aquesta tercera arcada, un sondeig posà al descobert el paviment original, recobert de concreció, perfectament tallat pel mur de contenció modern que delimita les ruïnes per migdia.

La galeria oriental comunicava originàriament amb tres petites dependències. A la central, més ampla i de planta rectangular, s'hi arribava per una triple porta amb els brancals i les llindes de grans blocs de sorrenca visibles encara en dibuixos d'època (Botet i Sisó, 1876; Puig i Cadafalch, 1934, figs. 280-281), desmuntats més tard i dipositats al costat de les arcades de l'ambulacre sud on encara romanen. A través de l'espai central d'aquesta triple entrada passava la canalització que portava l'aigua a la piscina. Cal considerar que això determina la funció d'aquest espai.

En un moment molt posterior aquest indret fou sobreel·levat, paredant-se els accessos des de l'ambulacre a fi efecte de disposar, a un nivell superior, dos petits dipòsits comunicats entre si. Aquestes dues piscinetes responen a una reutilització segurament molt moderna de les velles estructures per l'aprofitament de les aigües termals potser en relació amb l'antic hospital.

Aquest espai central estava emmarcat per dos àmbits més petits amb entrada des de la galeria a través d'arcs (visibles en la documentació figurativa antiga) dels quals només en conservem, avui, els carreus que conformen els brancals respectius, revestits de **signinum**. L'interior se'ns mostra emmascarat per una potent capa de concreció que arriba a cobrir quasi del tot l'àmbit meridional.

Pel que fa a l'ala occidental de la galeria, el mur que forma el seu límit oest, conservat parcialment per sota de la paret moderna que s'hi sobreposa, presentava certes diferències constructives amb relació a la resta dels paraments originals de l'edificació. Aquests es caracteritzaven per un aparell de petits carreus regulars que recorda l'**opus vittatum** mentre que aquí, el mur, se'ns mostrava molt menys acurat. Aquesta diferència fou entesa després d'explorar l'extrem occidental del jaciment que encara no ha finalitzat. En aquest sector hi havia, fins ara,

la plataforma d'accés al monument que colgava una font circular bastida a principis de segle i diversos dipòsits d'aigua posteriorment inutilitzats. Per sota dels nivells moderns de sobreelevació hem constatat l'existència de paviments, murs i altres restes que corresponen a l'edifici termal. Tot i no haver-ne acabat l'exploració podem avançar que les restes conservades, molt arrasades, semblen repetir la planta tripartida del costat est, amb un àmbit central que conserva part del paviment, idèntic al de l'ambulacre, i que cal datar al mateix moment com han palesat els materials ceràmics recuperats en els estrats de preparació. A cada costat hi hauria dos espais mal conservats. A l'oest, aquests espais estaven delimitats per un mur de contenció doble que ens indica la situació de forts desnivells d'època antiga. Els accessos des de l'ambulacre a aquests àmbits foren closos en un moment donat bastint un mur continu que serveix de fons a la galeria occidental, fet que explica les peculiaritats constructives d'aquesta paret abans esmentades. L'àmbit més meridional, molt malmès per dipòsits i canalitzacions modernes, sembla haver estat originàriament un dipòsit o piscina secundària, conservant encara una petita part de les diverses grades de pedra sorrenca. En època antiga, durant una remodelació de l'edifici, aquest sector hauria estat completament modificat amb la construcció d'una gran cisterna de planta absidiada. Aquest dipòsit es troba parcialment conservat, tallat pel mur de contenció que clou el monument.

Aquesta segona fase constructiva va suposar, per tant, l'arrasament de tot el sector occidental de l'edifici inicial i la sobreelevació de la zona. És també el moment en què s'elimina l'arcada més occidental de la galeria meridional. És probable que calgui situar en aquest moment la refacció del paviment de la gran piscina i algunes de les reparacions dels sòls dels l'ambulacres. Malauradament els nivells de farciment que cobrien les estructures occidentals inutilitzades foren buidats a començaments de segle i només hem pogut excavar-ne algun petit sector. Tanmateix el material recuperat permet avançar una datació precisa per a les grans reformes estructurals de l'edifici que, si s'escau, acabarem de precisar més endavant. Destaquem la presència de T. S. Africana A2 (forma Hayes 3C, la forma Lamboglia 9A/Hayes 27) i les olles i tapadores de ceràmica de cuina africana i les cassoles de la forma Lamboglia 10B que ens situen en el darrer quart del segle segon als voltants del canvi de segle.

A l'extrem sud-occidental de la galeria de migdia de l'ambulacre, varem poder excavar el que quedava d'un dels nivells d'abandonament de l'edifici termal romà protegit entre l'angle d'unió dels murs i part de la paret caiguda. Hi havia poc sediment. Destaquem, però, alguns fragments de T.S. Africana D i una moneda de bronze dels fills de Constantí (Constant o Constanci) que ens situen de manera imprecisa en el Baix Imperi si més no a partir de mitjan segle quart. Tanmateix l'Africana D sembla que podria fer retrocedir aquesta data fins ben entrat el segle cinquè.

Conclusions.

Les campanyes endegades en el conjunt termal del Puig de Sant Grau a Caldes de Malavella han servit per poder conèixer convenientment un dels monuments d'època romana més populars de Catalunya i a l'hora més desconeguts, però també, i pensem que és un aspecte tan important com l'altra, per oferir una imatge autèntica de les antigues termes, netes de concrecions, i per iniciar un procés de consolidació i conservació que li era imprescindible. Un cop acabades les excavacions, després de la campanya de 1992, podrà començar la recuperació de l'espai que podrà explicar-se i visitar-se correctament.

El nivell baix-republicà localitzat sobre l'argila natural, si bé sense relació amb estructures, serveix per confirmar la importància del lloc en funció de les aigües minerals salutíferes i de la proximitat dels grans eixos de comunicació. Aquest són dos punts de referència constants de la història de Caldes. Aquest material i altres troballes donen cos a l'existència de la ciutat estipendiària dels **aquicaldenses** d'època d'August segons ens recorda Plini (Nat. hist. III, 23).

De la puixança del lloc i de la importància social de les seves deus ens en parla la construcció d'un gran edifici entorn de la font del "Bullidor" durant el principat de Claudi (39-54), uns quants anys abans de que fos promocionada a municipi de dret llatí pels flavis.

L'excavació també ha servit per reflexionar sobre les característiques d'aquest conjunt termal que no té res a veure amb els **balnea** de les ciutats i **domus** romanes atès que es tracta d'un santuari on s'aprofiten les avantatges medicinals d'una aigua que brolla a 60 graus. No cal cercar-hi les dependències clàssiques (**frigidarium**, **tepidarium**...) i si, en canvi, una estructura sacralitzadora, dedicada a la divinitat de les aigües termals associada, potser, a Apol·lo August des de finals del segle I a.C. El descobriment de moltes monedes, asos de bronze, damunt dels graons de pedra sorrenca que facilitaven l'accés a la piscina, recobertes per la concreció, tal com passa en altres llocs similars (a **Aqua Sullis**, per exemple) ho palesen; són modestes ofrenes en pagament de la salut recuperada o tot esperant recobrir-la. L'estructura tipartida de l'àmbit més oriental de l'edifici, les característiques de les cambres laterals, on no hi ha res concret, i l'enfatització de l'espai del mig amb una triple porta simètricament coberta amb llinda i no amb arc, més imponent la central que les laterals per on passa la conducció que porta l'aigua a la **natatio**, ens fan pensar en un àmbit sacralitzat, un **aedes**, on es rendiria culte a l'aigua assimilada a una divinitat greco-romana que intentaria sintetitzar els trets definidors d'un déu o deessa anterior. Un santuari, doncs, d'origen pre-romà on es celebraven les virtuts inqüestionables d'unes aigües extraordinàries.

Bibliografia:

BOTET i SISÓ, J. (1876), *Aquis Voconis*, Revista Històrica, III, Barcelona, PP. 72-76.

CEAN-BERMÚDEZ J. A. (1832), Sumario de las Antiquedades Romanas que hay en España, Madrid.

FABRE G., MAYER M. & RODÀ I. (1991) Inscriptions romaines de Catalogne. III. Gérone, Barcelona.

FONT i SAGUÉ N. (1903) Troballes arqueològiques a Caldes de Malavella, Il·lustració catalana, 24, Barcelona.

FONT i SAGUÉ N. (1904) Caldas de Malavella y manantial "Els Bullidors". Descripción científico-histórica: Los romanos y sus termas, Barcelona.

LLETGET T. (1881) Excursió a Caldes de Malavella (20 de febrer de 1881), Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana, Barcelona, pp. 156-173.

MERINO J. & AGUSTÍ B. (1990) La necròpolis paleocristiana de Sant Esteve (Caldes de Malavella, la Selva), Cypselà, VIII, Girona, pp. 219-238.

PUIG i CADAFAŁCH J., De FALGUERA A. & GODAY J. (1909) L'arquitectura romànica a Catalunya, Barcelona.

PUIG i CADAFAŁCH J. L'arquitectura romana a Catalunya, Barcelona, 1934.

SERRA-RÀFOLS J. de C. (1941) Las termas romanas de Caldas de Malavella (Gerona), Archivo Español de Arqueología, 43, Madrid, pp. 304-315.

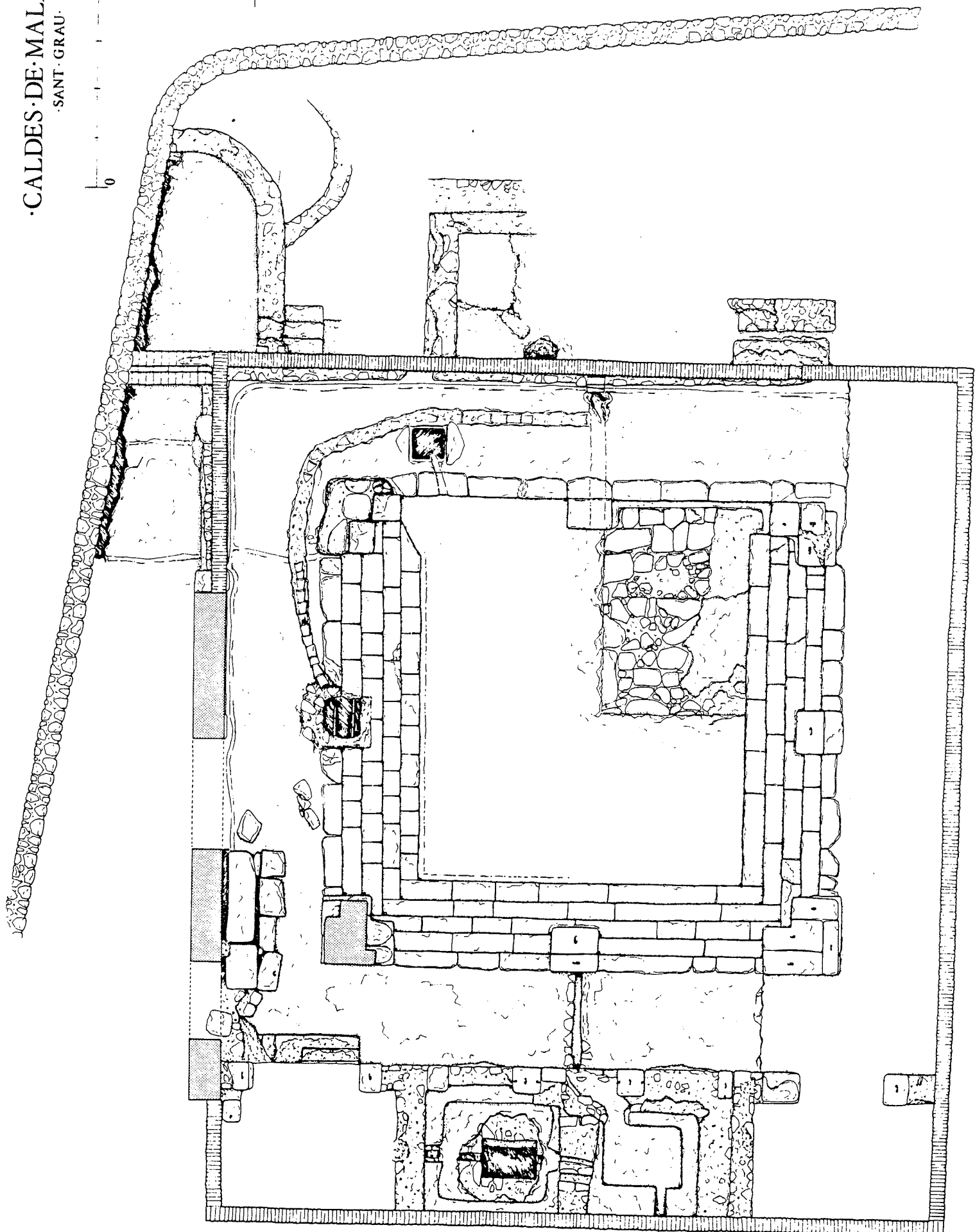
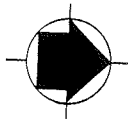
Figures.

1.- Planta general del conjunt termal del Puig de Sant Grau (Caldes de Malavella, la Selva).

2.- Alçat dels arcs de l'ambulacre meridional.

3.- Alçat de la cara de llevant de l'ambulacre oriental.

· CALDES · DE · MALAVELLA ·
· SANT · GRAU ·

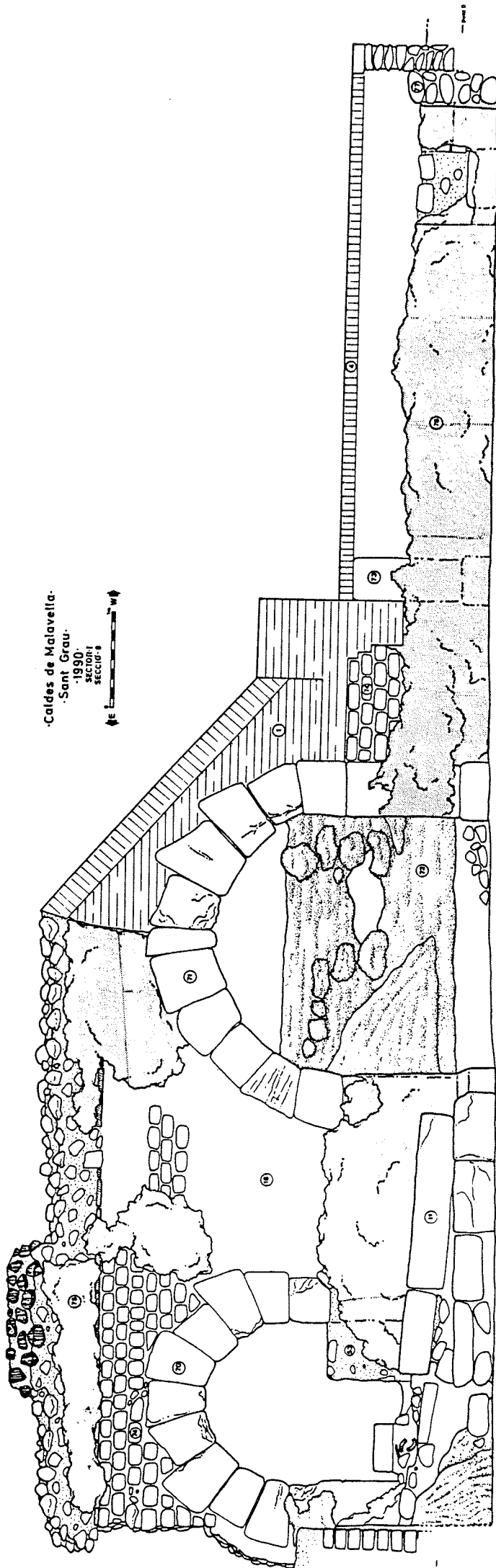
Caldes de Malavella.

Sant Grau.

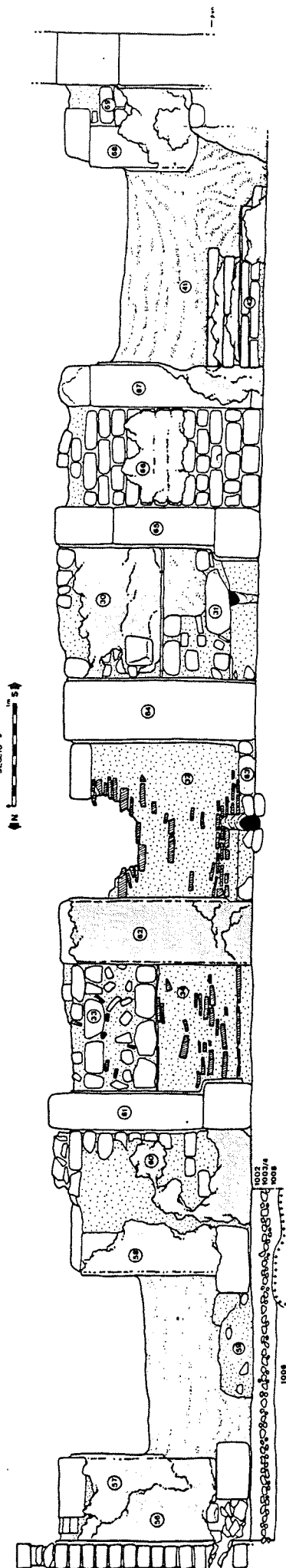
1990.

SECTION

SECTION 8

Caldes de Malavella.
 "Sant Grau".
 1990.
 sector I
 section 1

NOVES CONSIDERACIONS SOBRE LA VIL·LA ROMANA DE VILAUBA.
La campanya de 1991.

Joaquim Tremoleda i Trilla
Pere Castanyer i Masoliver

L'agost de 1991 es va realitzar la XIV campanya d'excavacions a la vil·la romana de Vilauba, per a la qual vàrem decidir l'obertura d'un nou espai d'uns 300 m², situat al sud de la part excavada del Camp Alt, que juntament amb la part oberta l'any anterior, ens hauria hagut de donar la continuació estructural de l'edifici de la fase II, que fou destruït per un espectacular incendi a finals del segle III.

Les novetats estructurals i cronològiques que permeten intuir els treballs d'aquesta campanya fan més aconsellable no restringir-nos en aquesta comunicació a la descripció de les darreres novetats sinó, a partir d'aquestes, donar un estat de la qüestió de la investigació a Vilauba.

La part millor coneguda de l'edifici fundat en època flàvia, i pràcticament completa, està format per un cos amb una filada d'habitacions, en direcció est-oest, tancades a nord per un mur perimetral seguit, de la qual en formen part el rebost i el larari (Tremoleda & Castanyer, 1989; Castanyer, Tremoleda & Roure, 1990), i dues més de laterals que tanquen les cantonades, que li donen una forma de U invertida. Totes les habitacions obren a l'interior, part ocupada per un pòrtic cobert, al qual s'accedeix des de les habitacions per uns graons que salven un lleu desnivell. La part frontal del porticat estava sostinguda per quatre pilastres, de les quals n'han quedat només el basament, en forma de quatre carreus de grans dimensions.

Les mesures d'aquestes habitacions són molt regulars, gairebé

estandarditzades, de 4 metres d'amplada per 5 de llargada, excepte la de l'estrem de ponent que té una amplada de 9,30 metres, més del doble que les altres. En aquest espai hi havia el rebost, lloc per on, amb tota seguretat es va iniciar l'incendi, probablement fortuït, que va destruir tot el cos, ja que concentrava una gran quantitat de fusta carbonitzada i peces cremades; simptomàticament, a mesura que ens allunyem d'aquest punt, les restes de cremat disminueixen i els enderroc esdevenen menys potents. Així passava a l'habitació contigua del costat de llevant, que estava destinat a complir una funció religiosa i on fou localitzat el conjunt de figuretes de bronze. A l'altre extrem, per la banda sud, se li adossa una petita habitació, a la qual s'accedia frontalment des del pòrtic, probablement un petit cubiculum, que embellia la paret de fons amb pintura mural. Les habitacions restants que se situen a la meitat est del cos foren excavades en els primers anys de treball (Roure et al., 1985) i, malgrat tenir reedificacions al damunt, mostren perfectament els seus antics accessos per la banda sud.

La tècnica constructiva es manifesta en les fonamentacions i els sòcols dels murs que tenen una obra més cuidada que no els de la part de treball, sempre lligats amb morter de calç i, de vegades, amb l'ús de carreus de travertí, aquests murs solen anar revestits, sense decorar, amb l'excepció dels llocs de pas o espais molt concrets. Les pavimentacions, són d'una austeritat total i sovint només en queda un lleu rastre de calç.

L'estructura d'aquest cos permetria classificar aquesta part de la vil·la, segons les tipologies, com una vil·la de corredor. La galeria, aliniada amb la paret de façana, més que un caràcter ornamental, tindria la funció de donar suport a l'estructura del teulat, de protegir l'alçat de tàpia de les parets i d'entrada de llum. La dualitat residència/treball que s'ha pogut determinar en algunes d'elles es corrobora a la llum de les troballes que s'han efectuat a Vilauba. Malgrat que la tendència apunta més aviat a una activitat de vivenda, aquestes instal·lacions es veurien complementades amb altres dependències destinades de manera

específica al treball, sobretot agrícola i ramader, encara que no estiguin connectades directament amb aquesta part.

En aquest sentit sembla que apunten els resultats obtinguts en la campanya de l'estiu de 1991, durant les quals va ser possible relacionar, mitjançant una superposició estructural, dependències d'aquest edifici alt-imperial amb la seva immediata reedificació.

De moment no podem avançar l'estructura d'aquesta part nova, destinada al treball, que estaria separada del cos descrit anteriorment probablement per un pati o àrea oberta. Tots aquests punts caldrà contrastar-los i, si és possible ratificar-los en les futures campanyes d'excavació.

De totes maneres, a aquesta zona parcialment excavada s'endevina una organització en base a un mur frontal pel nord, en sentit est-oest, fet amb pedres grans i treballades, del qual en parteix un altre en direcció nord-sud, que tancaria un àmbit que contenia diverses cisternes revestides d'*opus signinum*, destinades a contenir líquids, disposades en direcció est-oest. Se'n defineixen dues, una més al nord, de dimensions més reduïdes i una altra al sud; en contacte amb aquestes tenim una sèrie de murs de compartimentació, contra els quals es recolzen les esmentades estructures. El mur que tancaria aquesta dependència pel sud no ha estat trobat encara, ja que s'hauria de buscar més enllà del mur que tanca l'habitació de la fase següent per ^{la banda meridional} límit actual de l'excavació.

La destrucció de l'edifici que acabem de comentar, suposa canvis importants al jaciment, no només en la disposició i característiques estructurals sinó també en les seves bases econòmiques. Durant aquest darrers anys hem treballat amb dues hipòtesis: la primera és que l'incendi de finals del segle III d.C. no afectà la totalitat de les estructures i, la segona, que aquest primer edifici, quedà molt malmès, de manera que els seus habitants decidiren reconstruir-lo de bell nou.

Aixó ens porta a una altre qüestió: es tracta d'una reconstrucció immediata o bé entre ambdós edificis hi ha un lapsus de temps?. La última campanya d'excavació aporta algunes dades interessants al respecte. Efectivament, per primera vegada, sembla constatar-se l'existència d'uns nivells d'enderroc, recuperats de manera esporàdica, que per la seva potència i extensió són molt diferents dels que signifiquen la fi de l'edifici original. Tots aquests estrats es relacionen de manera directa amb unes estructures, que es superposen a les de la fase II.

Els materials apareguts sota l'enderroc de teules i al damunt dels paviments de les habitacions ens fa pensar que la reedificació es degué produir de manera immediata. Segurament, en cas que l'incendi no afectés la totalitat de la vil·la, devia ser més fàcil fer tota aquesta part nova que no pas intentar reconstruir-la, atès que la part nord (larari, rebost,...) era del tot irrecuperable. Malgrat que encara no coneixem la totalitat de les estructures corresponents a la fase III, podem donar algunes dades sobre la seva disposició.

La reconstrucció de la vil·la sobre les restes de l'edifici anterior comportà l'adequació prèvia del terreny, a fi i efecte de buscar uns nivells horitzontals per asentar-hi els murs. La part més ben coneguda és el sector est i sud del Camp Alt. Pel que sembla s'organitzaria entorn d'un pati o àrea oberta, potser de dimensions superiors al de l'edifici anterior, al voltant del qual s'hi trobem una sèrie d'habitacions, de planta rectangular. Algunes d'aquestes habitacions es coneixiem ja dels primers anys d'excavació, com ara la VII i la XI. L'ampliació cap al sud de l'àrea de treball ha permès veure la seva planta sense la superposició d'estructures posteriors. Són de mesures semblants i, en un inici, totes elles comuniquen amb el pati, encara que en un moment imprecís aquest accés s'inutilitza, pel que suposem que l'entrada es realitzaria per la part est. Durant la campanya de 1991, excavarem l'angle su-est, on s'hi troba una gran nau,

atravessada per una clavaguera que ve de l'àrea oberta.

Tots els murs estan fets amb rierencs units amb abundant argamasa. Destaca la diferència entre la part vista i la fonamentació, més ample, marcant clarament una banquetta per asentar-hi el paviment. La fonamentació pot tenir més de 50 o 60 cms. de fondària. Els nivells de paviment, molt mal conservats són d'*opus signinum* o bé de terra trepitjada.

Més difícil de seguir és la seva part nord-oest, més elevada i molt afectada per les tasques de conreu del camp. Totes les estructures descobertes de la fase III s'interpreten com a la part rústica de la vil·la i per tant són sensiblement diferents de les de la fase II. Les més interessants són les que es troben a l'angle nord-est de l'excavació, a tocar la carretera, on hi han indicis d'una primera premsa, segurament d'oli. D'aquesta estructura, només se'n ha conservat la part corresponent als fonaments. La clau per a la seva interpretació és l'existència d'una base, feta de pedres unides amb argamasa, que servia per sostenir l'ara de la premsa. També d'aquest mateix moment són les restes d'algunes cisternes per contenir aquest líquid.

Sembla, que si bé el conreu de l'olivera era conegut al nostre país, fins i tot abans de l'arribada dels romans, l'explotació a gran escala no es produeix fins al Baix Imperi. Inicialment el seu consum no devia ser molt extès i per tant la producció molt reduïda, de manera que tampoc són necessàries grans instal·lacions (sales de premsat, cisternes,...). A més, la importació d'oli és un fet provat durant l'Alt Imperi, pels nombrosos envasos amfòrics (Dressel 20) trobats en els jaciments de les nostres comarques.

La fi de la fase III ens queda marcada per alguns nivells d'enderroc, de poca potència i molt escadussers. Segons aquestes evidències no sembla pas tractar-se d'una destrucció, sinó més aviat de l'abandonament d'unes

determinades parts. Efectivament, no sembla pas que totes les estructures de la vil·la deixin de funcionar, sinó que són sobretot les habitacions de la part sud. Per contra, sembla que continuarà utilitzant-se, durant la fase IV, la premsa del sector nord-est.

Aquest estrats d'enderroc no presenten senyals d'incendi i de fet conserven només una petita part de les teules de la teulada, la qual cosa ens fa pensar que segurament s'utilitzaren per efectuar les remodelacions posteriors. Segons el material ceràmic recuperat en els nivells de funcionament i d'abandonament, la fi d'aquesta fase es situaria en la segona meitat del segle IV d.C., de manera que el temps de vida d'aquesta part de la vil·la hauria estat d'uns 60 o 70 anys. Corroboren aquestes datacions la presència de importacions de ceràmica sigillata africana clara D (Hayes 58 A), que cronològicament ho situa dins la primera meitat del segle IV d.C.

És difícil explicar els motius de l'abandonament d'aquesta part de la vil·la, però pensem que la conservació de les estructures de la premsa i la construcció d'una altre, podem marcar la tendència cap a una especialització del jaciment en la fabricació d'oli. Efectivament, serà al damunt de les restes del murs del sector sud-est que s'hi construeix un nou *torcularium*, aquest millor conservat que l'anterior, encara que de característiques i funcionament molt semblant. Consta de tres estances disposades de manera correlativa. La primera serviria per emmagatzemar les olives. L'habitació central correspon a la sala de premsat, de la qual se'n ha conservat els forats on anaven encaixats les bigues de fusta que sustentaven la premsa. L'oli es guardaria en una cisterna situada just al cantó, que té un forat per a la decantació. Per unes escales s'accediria a un estança inferior on hi haurien els dolia (Roure et alii, 1988, pp. 52-54). Constructivament, aquesta remodelació es distingeix també de l'anterior. És d'aspecte més pobre i utilitza els rierencs units en sec. Alguns dels seus murs estan fets amb utilitzant la tècnica *opus spicatum*.

Les dimensions de l'edifici de la fase IV són menors que els precedents. A la part oest sembla que s'hi troba un gran pati, només conegut parcialment, mentre que les estructures es concentren a l'est. Sembla segur, que més al sud del torculari (Hab. I i II) no hi han restes associables a la darrera fases d'ocupació del jaciment. Funcionalment totes elles corresponen a l'àrea de treball. L'existència de dues màquines de premsat presuposa un volum de producció considerable.

La fi de l'ocupació de la vil·la de Vilauba queda marcada per un enderroc, format bàsicament per les pedres de l'alçat dels murs, prou potent. La no existència dels materials corresponents a la coberta, com ara teules, pot indicar un abandonament lent, durant el qual els seus ocupants tingueren temps d'aprofitar molts d'elements constructius o de mobiliari. Els materials apareguts entre aquests estrats situen aquest moment cap a mitjan segle VII d.C., encara que la poca presència de ceràmiques d'importació fa difícil afinar més la datació. La causa d'aquest abandonament potser cal cercar-la en el malestar i la inseguretat social que culmirà posteriorment amb la invasió serraïna.

RECULL DE BIBLIOGRAFIA.

- CASTANYER P., ROURE A. & TREMOLEDA J. (1986) La vil·la romana de Vilauba (Camós). 9 anys d'excavacions –Resultats i perspectives–, *Revista de Banyoles*, 672, pp. 11-13.

- CASTANYER P., ROURE A. & TREMOLEDA J. (1988) La vil·la romana de Vilauba després de 10 anys de recerca, *Revista de Girona*, 126, Girona, pp. 67-74.

- CASTANYER P., ROURE A. & TREMOLEDA J. (1988) Dioses Lares. El larario de Vilauba, *Revista de Arqueología*, 89, Madrid, pp. 50-57.

- CASTANYER P., ROURE A. & TREMOLEDA J. (1989) Les darreres excavacions a la vil·la romana de Vilauba: la part residencial, *Tribuna*

d'Arqueologia, 1988-1989, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, pp. 63-70.

- CASTANYER P., TREMOLEDA J. & ROURE A. (1990) Troballa d'una peça de l'Aouja a Vilauba, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, Banyoles, pp. 80-92.

- CASTANYER P., TREMOLEDA J. & ROURE A. (1991) Estudi d'un conjunt ceràmic de finals del segle III a Vilauba, *Cypsela* VIII, Girona.

- JONES, R. F. J. - KEAY, S. J. - NOLLA, J. M^a - TARRÚS, J. (1982), The late Roman villa of Vilauba and its context. A first report on field-work and excavation in Catalunya, North-east Spain, *The Antiquaries Journal* LXII, part II, London.

- JONES, R. F. J. - KEAY, S. J. - NOLLA, J. M^a - TARRÚS, J. (1984), Landscape, ancient settlement and survey archaeology in Catalunya, *Papers in Iberian archaeology*, B.A.R. International Series 193, Oxford.

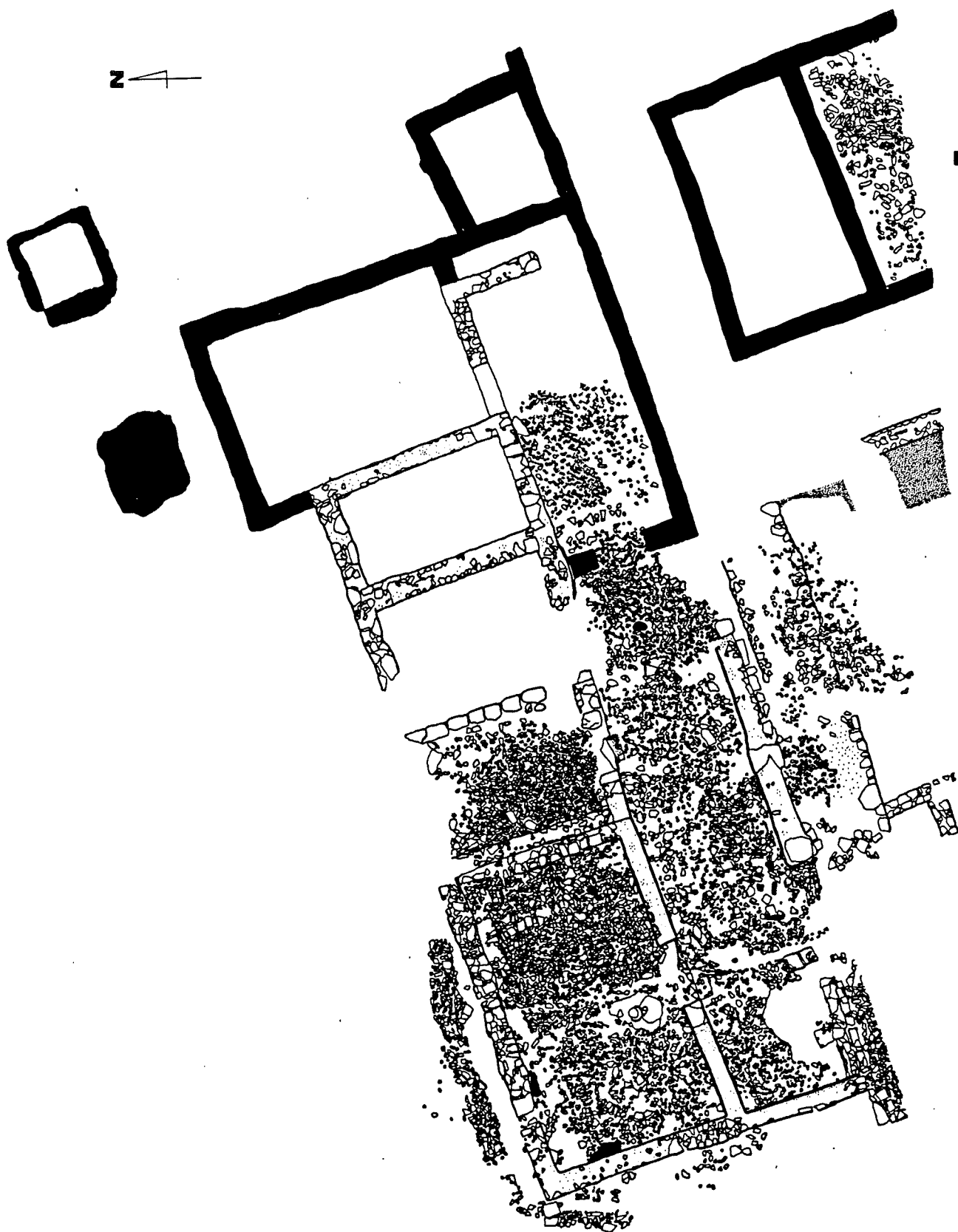
- NOLLA, J. M^a (1982), Vilauba (Camós), *Les excavacions a Catalunya en els darrers anys. Generalitat de Catalunya*, Barcelona.

- NOLLA J.M^a, TARRÚS J. & CHINCHILLA J. (1984) La vil.la romana de Vilauba (Camós), la campanya de 1978 i els materials de 1932, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, pp. 49-98.

- ROURE A., CASTANYER P., NOLLA J.M^a, KEAY S., TARRÚS J. (1988) *La vil.la romana de Vilauba*, Monografies Arqueològiques, VIII, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

- TREMOLEDA J., CASTANYER P. & ROURE A. (1989) Vilauba: estudi preliminar del larari de la vil.la, *Cypsela*, VII, Girona, pp.49-69.

- TREMOLEDA J., ROURE A. & CASTANYER P. (en premsa) Troballa d'un conjunt monetari a Vilauba, *Empúries*, 48-50, Barcelona.

FASE II-III (final)

Ca n'Espoya. Una vil·la d'època romana a Celrà (Gironès).

Narcís AMICH
Josep CASAS
Josep Mª NOLLA

El jaciment es troba situat a prop d'una zona boscosa, molt a la vora de la masia de Ca n'Espoya, a uns 3 km. al sud-est del nucli de Celrà. S'hi pot arribar per la carretera que uneix els pobles de Celrà i Juià i un camí de terra que mena directament a la masia.

El marc natural en el qual es troba enclavat el jaciment està format per una petita vall, que limita pel nord, sud i est amb les darreres estribacions de Les Gavarres, mentre que per la banda de ponent comunica directament, per mitjà d'un corredor natural, amb les planes de Celrà i Bordils. Es tracta d'un lloc adequat per a l'explotació agrícola intensiva, essent-hi freqüent ja des de molt antic el conreu dels cereals, la vinya i l'olivera. L'aigua també és abundant a tota la zona, atès que a poc menys de cinc-cents metres trobem la riera de Palagret, la qual recull totes les aigües dels torrents del sector, fet que permet que durant bona part de l'any, menys a l'època d'estiu, el cabal d'aigua sigui força constant.

L'existència en aquest indret d'un jaciment arqueològic d'època romana és coneguda des de fa anys, i era freqüent que la gent de Celrà o els habitants de la masia de Ca n'Espoya trobessin en aquell indret abundants fragments de ceràmica d'època romana i nombroses *tegulae*, al mateix temps que hi ha el testimoni de la troballa, anys enrera, d'importants restes de paraments de murs.

De totes maneres, no va ser fins fa pocs anys, durant la tardor del 1987, que ens vam adonar de la importància que podia tenir el jaciment, època en que es va visitar l'indret fent-ne una exploració a fons, la qual va proporcionar un interessant lot de ceràmiques africanes (TSA A, TSA C i TSA D), ceràmiques d'origen gal (TS brillant o "lucente"), àmfora i tot un seguit de bocins de ceràmiques comunes. Aquests primers materials situeven el període d'activitat de la vil·la entre els segles II i V de la nostra Era.

Cal citar, també, l'existència d'altres jaciments no gaire lluny d'aquest. Bàsicament d'època ibèrica, ens documenten l'antiguitat del poblament en aquest sector del terme municipal. A poc més de 1500 m.

al nord-est de Ca n'Espoya, en un turó pròxim al poble de Juià, l'any 1990 es van descobrir les restes del que sembla un hàbitat indígena, i fins i tot un de nosaltres va poder excavar una sitja en la que van aparèixer restes ceràmiques indígenes molt fragmentades i amb una cronologia que abastava els segles IV-I a.C. També al sud de la masia de Ca n'Espoya, a tres o quatre-cents metres, a Can Tarradell, es poden trobar força fragments de ceràmica dels segles III-II a.C. La localització d'aquests modestos jaciments indígenes, l'existència de la vil·la de Ca n'Espoya i la identificació d'algunes vies de segon ordre d'època romana ens basteixen un interessant panorama pel que fa al poblament antic a la part sud i més muntanyosa del terme municipal, a l'inici de la serralada de Les Gavarres.

La Campanya de 1991.

Els treballs arqueològics en els que s'inscriu aquesta curta campanya (del 5 al 7 de juliol de 1991), van estar motivats pel fet que amb l'obertura, neteja i aixamplament d'un camí forestal va quedar afectada part d'aquesta vil·la, coneguda des de feia temps.

El pas de les màquines va permetre el descobriment d'algunes estructures de la vil·la i dels estrats d'abandó. Malgrat tot, la remonició de terres no van malmetre massa el jaciment, però el fet d'haver quedat al descobert feia témer que en un curt termini i amb el pas de vehicles o amb l'acció de les aigües pluvials es podia degradar ràpidament aquell sector de l'edificació.

Per aquest motiu, doncs, i amb les corresponents autoritzacions administratives, es va portar a terme la campanya centrada únicament en la zona que quedava al descobert i enmig del camí, deixant-se per a altres ocasions les parts que es troben sota el bosc o camps, les quals no presenten cap perill immediat de destrucció. Per tant, la cala va ser de mides reduïdes (uns 80 m² aproximadament), però va permetre obtenir dades de gran interès sobre l'estructura de la vil·la, sistemes de construcció i datació aproximada.

Es va poder constatar, en primer lloc, que els murs es van construir seguint les alineacions nord-sud (o est-oest), formant habitacions de dimensions variables, però, en general, força grans; tres d'elles pavimentades amb *opus signinum* (núm. 4, 5 i 6) i, les altres dues, amb terra piconada (núm. 3 i 8). Aquests diferents tipus de paviments semblen respondre a les diverses funcions de cadascun dels àmbits. Podem observar, per exemple, que l'habitació núm. 3 correspon al que semblaria una caixa d'escala delimitada a est i oest per dos murs i, al sud, per un sòcol que quasi no sobresurt del nivell de paviment. El terra d'aquest àmbit, que hauria quedat sota l'escala, no necessitava

cap paviment.

Per altra banda, l'habitació núm. 8, que només tenia un paviment de terra trepitjada, molt dur, i al damunt del qual només hi havia les restes d'una capa de morter i l'enderroc d'una teulada (igual que el que va aparèixer damunt el paviment de l'hab. 5), està delimitada a l'est pel mur perimetral de la vil·la. Aquest sòl de terra batuda, situat a un nivell més alt que el *signinum* de l'habitació veïna, sembla indicar que, o bé es tractava d'un espai descobert (i en aquest cas l'enderroc provindria de les cambres annexes), o bé que correspondria a un espai destinat al treball, magatzem, cobert, etc.

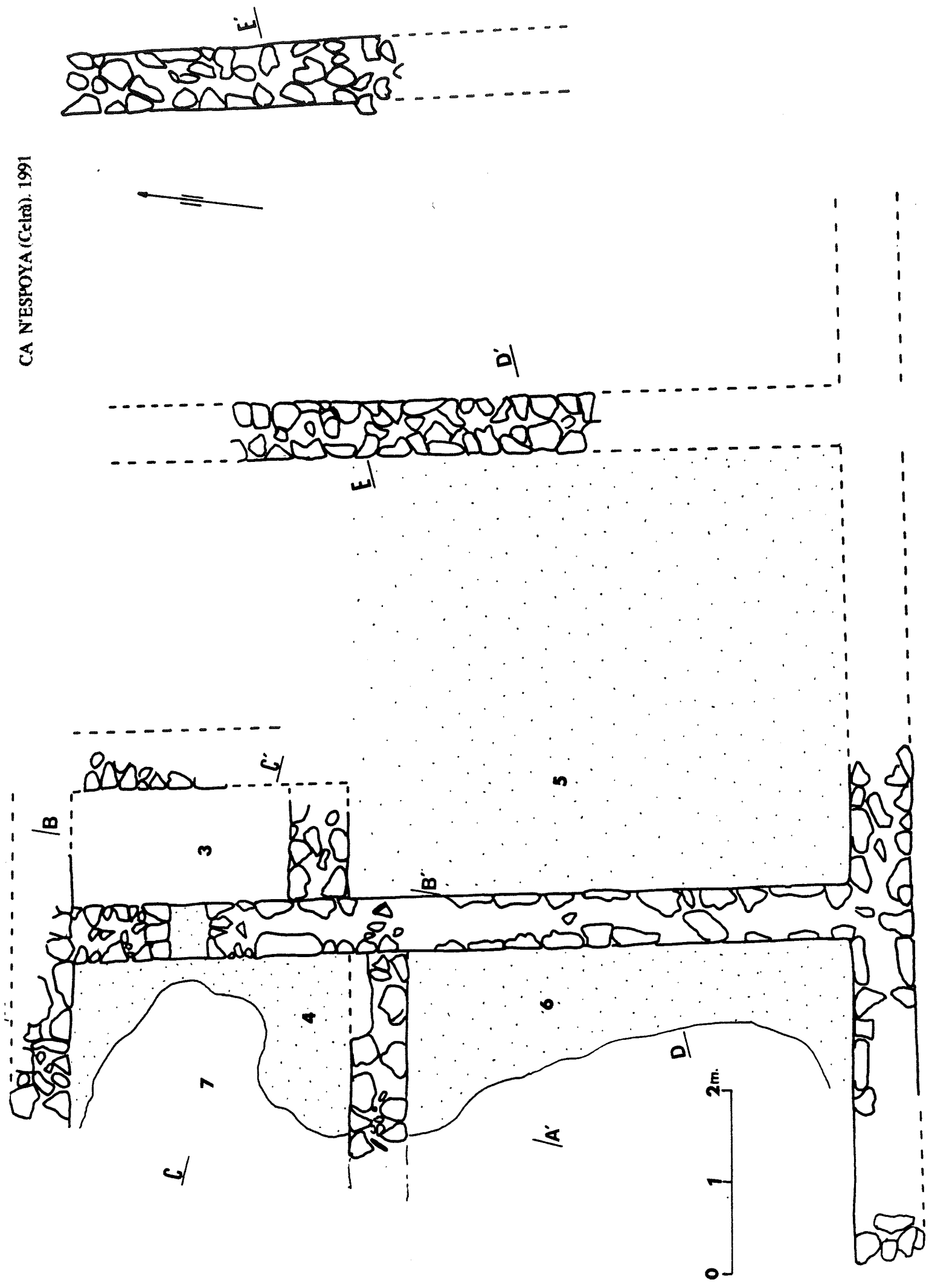
Les altres tres habitacions excavades estaven pavimentades amb morter d'*opus signinum* de gran qualitat i duresa, malgrat que en alguns casos havia quedat malmès per les arrels d'arbres o pel camí que travessa la vil·la. En els llocs en els que no es conservaven tan bé, es varen aixecar per tal de poder determinar la data de la seva construcció i, només en un cas, es van trobar bocins de ceràmica situats sota la preparació del paviment o utilitzats en el mateix *signinum*. El paviment de l'habitació 6 va proporcionar un petit lot de fragments de ceràmica que corresponen tots, excepte dos, als segles II-I a.C. Es tracta de ceràmiques grises emporitanes i indígenes oxidades, ceràmica d'engalba blanca, etc. Però entremig d'aquesta dotzena de fragments tardo-republicans varen aparèixer dos bocins de ceràmica africana de cuina (aparentment de la forma Hayes 23), la qual cosa sembla indicar la construcció o refecció del paviment en el s. II de la nostra era.

Com que no es van localitzar les rases de fundació de cap dels murs, ara per ara és l'únic element de datació de què disposem. Però en els estrats d'abandó també s'hi va trobar algún bocí de sigil·lata sud-gàl·lica, lleugerament anterior. Si per una banda es constata una presència en el lloc en època baix-republicana, per l'altra, res ens autoritza a datar amb anterioritat al s. II les estructures posades al descobert en aquesta campanya.

Quant a la data d'abandonament definitiu del jaciment, és tan o més difícil d'esbrinar com la de la seva fundació, atès que els elements de datació són extremadament escadussers. Pocs bocins de ceràmica en els estrats d'abandó i destrucció i, d'entre ells, pocs que es puguin datar, fan molt difícil conèixer aquest moment. Podem citar, únicament, una moneda de Gal·leri (per Dioclecià), encunyada poc després del 294 d.C. en la que es llegeix a l'anvers GAL VAL MAXIMIANVS NOB CAES. i al revers, CONCORDIA MILIT...

Peus de figures

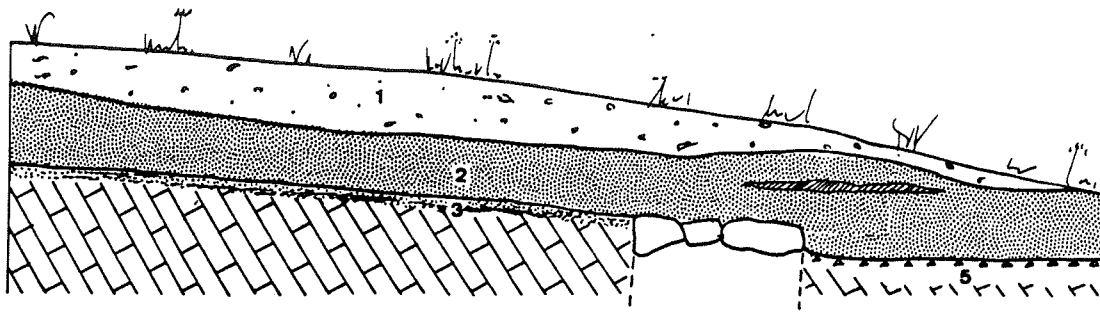
- 1.- Planta general de l'àrea excavada el 1991.
- 2.- Seccions estratigràfiques del sector oest.
- 3.- Seccions estratigràfiques del sector est.

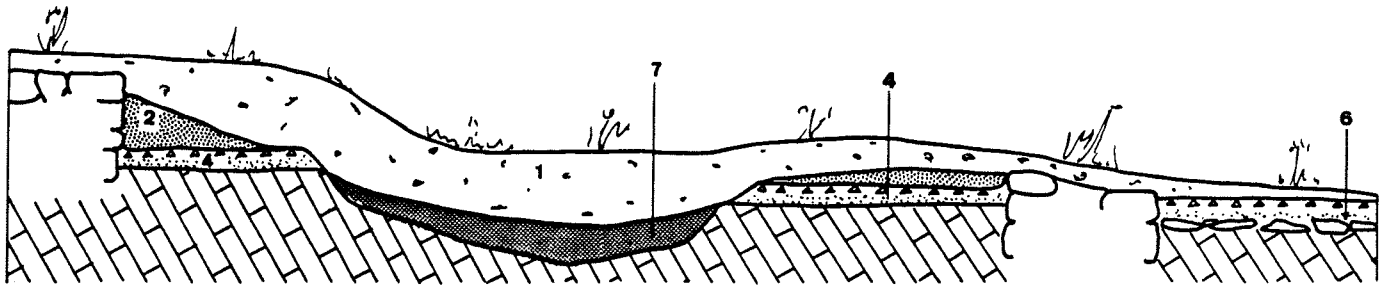
O
B

1 m.

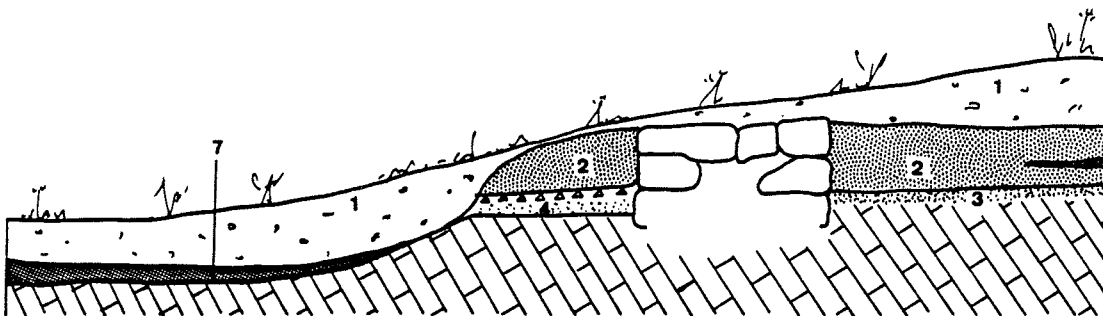
CA N'ESPOYA (Cetra). 19
B'

A
A'

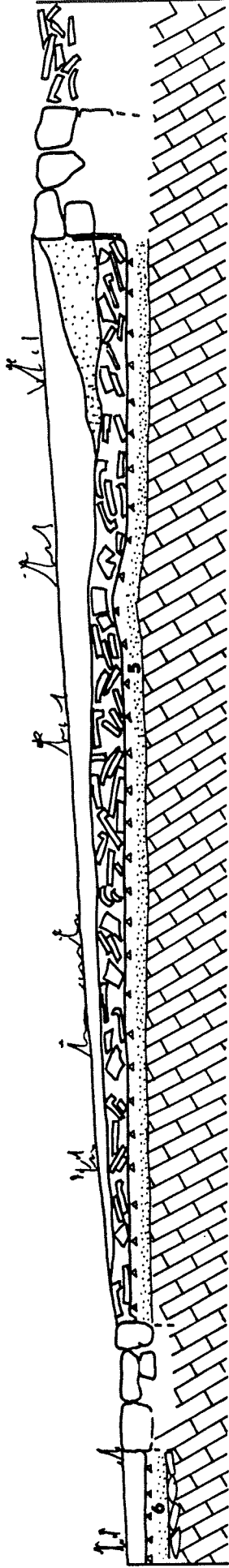
C
C'

1m.

0 1 0

0

E

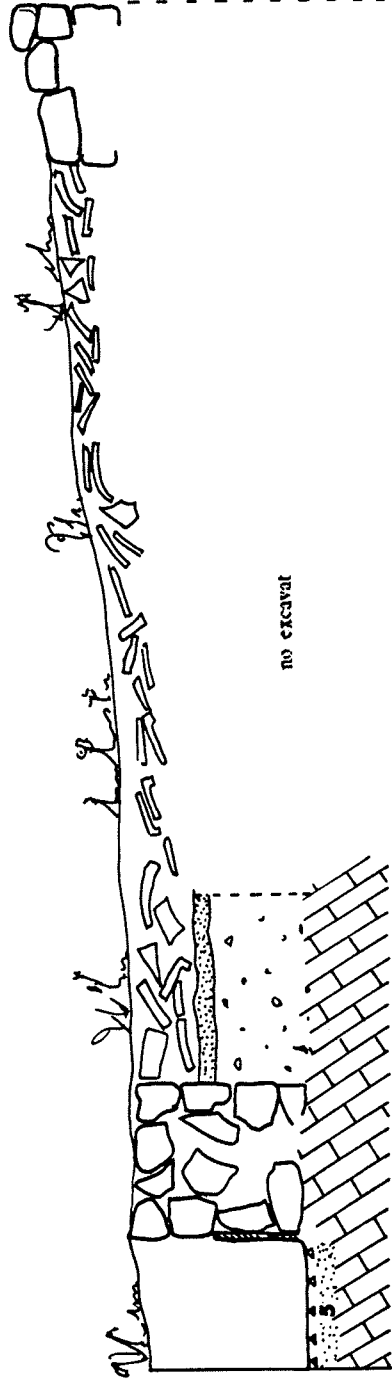
T

T

T

T

E

LA VIL·LA ROMANA DE VILARENYS (VALL-LLOBREGA), L'ACTUACIÓ D'URGÈNCIA DE 1991.

Xavier Rocas i Gutiérrez
Mª José Caja Briasco

INTRODUCCIÓ

Aquest jaciment apareix esmentat per primera vegada en el llibre d'en Joan Badia "L'arquitectura medieval de l'Empordà" (p. 449) on s'assenyala la troballa de fragments de ceràmica romana procedents d'un camp a ponent de l'antiga estació de Vall-Llobrega. Aquests materials estarien dipositats al Museu Cau de la Costa Brava. Tot i això, Badia no li dona categoria de jaciment.

L'investigador de temes locals de Palamós Pere Trijueque fou qui, ara fa quatre anys, revisant documentació conservada a l'Arxiu Històric de Girona trobà el mot Vilarenys com a topònim per designar aquest camp. Es va iniciar una primera prospecció del lloc en el qual hi van participar un seguit d'estudiants d'arqueologia juntament amb nosaltres mateixos. S'hi recollí un seguit de material que confirmava l'existència del jaciment (Terra Sigillata sudgal·lica, Africana A i C, àmfores Dressel 2/4, així com restes de tègules i imbrices).

Es donà coneixement d'aquestes troballes al C.I.A.G. qui a la seva vegada comunicà a l'Ajuntament de Vall-Llobrega la seva existència. Malgrat això, la zona on s'ubica el jaciment queda afectada pel Pla parcial de Vall-Llobrega com a zona industrial. El rebaixament d'aquests terrenys comencen a l'agost de 1990, essent aturades pel propi Ajuntament en no tenir encara els permisos corresponents per iniciar-se.

Assabentats de l'inici d'aquestes remocions s'avisa de les mateixes al C.I.A.G., el qual para definitivament les obres i determina la necessitat de realitzar-hi una excavació. Aquests treballs s'inicien el 4 de març de 1991 i acaben el 22 d'abril del mateix any, essent l'objectiu principal determinar l'extensió del jaciment i valorar-ne la seva importància.

UBICACIO DEL JACIMENT

Es localitza en el quilòmetre 40 de la comarcal C. 255 Girona-Palamós, entre el Puig Maruny al Nord i el Puig Manxa al sud. A l'est es troben les naus comercials que donen a la carretera. Coneixem que abans de 1580 el camp estava conreat amb vinya, i era anomenat "Vinya de l'Abat". Després d'aquesta data serà camp de conreu. En aquests moments estava situat a llevant dels masos Esteve del Bosch i Costa (A.H.G. N.P. núm. 124, 27-5-1580. Font: Pere Trijueque).

La villa es troba situada a la part alta d'un vessant de suau pendent de terreny argilós, dominant el paisatge del seu entorn i ben comunicada pel pas, just al seu costat, del camí Ral, probablement ja en funcionament en època romana. També es troba prop d'una riera, amb fonts naturals i aigua abundant en el subsòl.

A part de l'explotació agropecuària, que probablement seria la principal activitat econòmica, d'altres recursos naturals podien haver estat explotats: l'argila, de gran puresa, sobre la que s'assenta el jaciment possibilitaria la manufacturació de ceràmica; el fet d'estar en les estribacions de les Gavarres afavoriria una explotació dels recursos del bosc; la riquesa en galena argentífera i pirita dels encontorns facilitaria una probable explotació minera.

DELIMITACIO DE LA VIL·LA

L'objectiu fonamental d'aquesta urgència era intentar delimitar l'extensió que ocupa el jaciment. A l'hora de planificar la prospecció de camp calia tenir en compte, d'una banda, la gran magnitud de l'espai a prospectar i, de l'altra, el fet que una part del jaciment es trobava afectada per les remocions. Davant aquesta problemàtica es decidí aplicar dos sistemes de prospecció segons l'interès que a priori podia tenir la zona: la realització de sondeigs puntuals i l'establiment d'un seguit de rases paral·leles i perpendiculars entre elles a diferents parts del terreny, intentant trobar restes d'estructures o, en el seu defecte, nivells arqueològics. (Lám. I).

A més de l'estudi de delimitació en extensió del jaciment, el qual s'ha reduït a aixecar el terreny superficial i netejar les estructures descobertes per a poder determinar la seva orientació, s'ha realitzat un estudi estratigràfic de dues de les zones, que ha esdevingut l'excavació arqueològica pròpiament dita.

Els diferents àmbits de la vil·la que han posat de manifest els treballs realitzats han estat:

L'abocador (Làrn. 1): Situat a la part oest del jaciment, just en l'àrea rebaixada per les màquines. La magnitud d'aquest ara per ara ens és desconegut, tot i que sembla força extens si fem cas a la taca de cendres i a la dispersió del material arqueològic que s'extén gairebé a tota la franja afectada per les remocions de terra.

L'actuació en aquest sector va consistir en la realització d'una petita cala de 3 x 3 mts, amb la finalitat de comprovar quin era el grau de destrucció que havia sofert el jaciment en la zona afectada per les màquines, així com intentar esbrinar en quina part d'aquell ens trobàvem. El material arqueològic descobert demostra la categoria del jaciment, havent aparegut, a més d'un important volum de ceràmica corrent entre mitjans del s. I d.C. i finals del s. II d.C., un seguit de peces que podem considerar de luxe: tesseles de mosaic (blanques i negres), plaques de marbre, peces de collaret, etc. Destacar també la troballa d'un fragment de T.S. Africana A de la forma Hayes 11, tipus rarament documentat a casa nostra.

El moment final d'inutilització d'aquesta escombrera no es pot precisar ja que ha estat parcialment arrassada pels treballs moderns de terraplenament.

Al nord-oest del jaciment, ben a prop del marge superior del camp, i també malmès per les màquines, ha aparegut en prospecció superficial rebutjos de material de construcció i ceràmica passada de cuita, el que ens fa pensar que ens trobaríem amb un forn o la seva escombrera. (Làrn. 1). A més, la presència de bosses de terres cendroses amb material arqueològic al llarg del perfil tallat pel rebaix modern, poden indicar la existència de sitges o forats de *dolium* amortitzats.

El pati (Làrn. 1): Hem denominat així a la zona situada en el perfil superior del camp en la qual s'han descobert un seguit d'estructures de planta circular que podrien correspondre a doliums amortitzats. La disposició gairebé en línia amb aquelles bosses del perfil tallat per les màquines, permet suposar que ens trobem davant d'un veritable camp de dolies i, per tant, en un possible pati de la vil·la.

Edifici termal (Làrn. 1; Làrn. 2): L'excavació ha posat al descobert un seguit de murs que delimiten diverses habitacions d'un edifici termal.

TECNICA CONSTRUCTIVA

Tots els murs presenten la mateixa tècnica pel que fa a la seva construcció:

La natura geològica del sòl (argiles molt compactes i dures) fa que les estructures estiguin mancades completament de rasa de fundació. Els fonaments de l'edifici es troben encaixats dins una trinxera tallada a l'argila natural de la mateixa amplada que els murs, fet que impossibilita, per tant, l'existència de farcits que estiguin relacionats amb aquestes rases.

La mateixa paret de les rases va servir d'encofrat dins del qual es va abocar la pedra i el morter. És normal observar-hi les línies de fonamentació formades pels excedents de morter, en la zona de contacte amb el nivell natural del terreny.

Els murs són construïts amb una estructura barreja de pedres sense escairar (de diferents mesures, però sempre de format mitjà o petit) i morter de sorra i calç. També s'hi observen fragments de *tegulae* i *dolia* inserits dins aquesta.

En una de les parets exteriors de l'edifici s'observa una obertura (U.E. 5021) que s'inicia a l'altura del sòl natural i que vé rematada amb un inici d'arc de maons reajuntats amb morter.

DESCRIPCIO DE L'EDIFICI

El seu estat de conservació és dolent, restant la majoria de murs arrassats per sota el nivell de paviment o, fins i tot, totalment desapareguts.

La excavació ha posat al descobert tres habitacions de l'edifici, les quals hem designat com àmbit **A**, **B** (dividit en dos espais **B1** i **B2**) i **C**. (Làmina 2)

Àmbit A: Situat al costat est de l'edifici, és de planta rectangular i amida 2 mts. d'amplada per 5 mts de llargada. Aquesta habitació ha aparegut molt deteriorada, restant part dels seus murs robats per aprofitar les seves pedres. Tot i això, s'ha pogut delimitar perfectament gràcies a les restes de morter que van caure durant el seu expoli en el mateix espai que abans ocupaven les pedres.

Àmbit B: A l'oest de la sala **A** i de idèntiques dimensions que aquesta, es troba dividida en dos espais de planta quadrada **B1** i **B2** per un mur

interior obert en el seu espai central a nivell de sòl natural. Aquesta obertura comunicaria ambdues sales per sota el nivell de paviment. L'habitació **B2** presenta una altra obertura en el seu costat més meridional, que s'obre cap a l'exterior de l'edifici i en la qual es conserva l'inici d'una arcada de maons.

Ambit C: Situat en el costat més occidental de l'edifici, és de forma quadrangular, amidant 80 cm. d'amplada per 1'40 mts. de llargada. Aquesta ha estat l'única habitació en la qual s'ha conservat el seu paviment o preparació de paviment, fet amb picadís de ceràmica (de teula bàsicament) lligada en sec. Sens dubte, aquest àmbit seria un afegit a l'estructura inicial de l'edifici, com ho prova el fet que els seus murs es recolzen als de l'estructura principal i que, per realitzar la seva pavimentació, s'hagin desmuntat algunes filades del mur que tancaria per l'oest l'àmbit **B2**. Així mateix, el fet que es conservi el paviment prova que s'hi accediria a través de l'àmbit **B2**.

A l'exterior de l'edifici s'han trobat algunes estructures que podrien relacionar-se amb aquest conjunt. Així, es conserven les restes de dos petits focs, un a cada banda de l'obertura exterior de l'habitació **B2**.

INTERPRETACIO FUNCIONAL

És molt difícil intentar donar una interpretació funcional a les restes conservades, ja que tant el seu estat de conservació parcialment arrasat com el no tenir l'edifici excavat en la seva totalitat dificulta el poder fer-nos una idea general de la disposició i organització d'aquest. Tot i això, hi ha prou elements com per poder assegurar que l'edifici descobert correspondria a un conjunt homogeni de clara funció termal.

La clau per entendre la funció de l'edifici ens la dona l'àmbit **B**, el qual presenta un seguit d'elements que fan pensar en un recinte proveït de calefacció artificial, amb el sistema d'hipocaust.

El paviment trobat a l'àmbit **C** demostra com els sòls de les habitacions dels àmbits **B** i **A** es trobarien en un nivell superior al de les restes conservades. Això porta a pensar en que les obertures constatades en l'àmbit **B** comunicarien a un espai buit. Interpretem aquest espai com la cambra de calor (hipocaust) sota el paviment,

L'obertura rematada amb arcada de maons que dona a l'exterior de l'edifici i que comunica amb la cambra de calor seria sens dubte una boca de foc de l'edifici termal (*praeurnium*). Així mateix, caldria interpretar l'altra obertura que comunica els àmbits **B1** i **B2** com una boca de pas entre els hipocausts d'ambdues sales.

Malgrat no conservar-se cap resta in situ de pilar d'hipocaust, l'excavació d'aquest àmbit ha proporcionat una quantitat prou representativa de rajols bipedals com per poder atorgar-los una funció de pilars de sustentació del paviment (*pilae*).

D'altres materials exhumats durant l'excavació ajuden a confirmar aquest caràcter de conjunt termal, com ara el fragment de *tubuli* aparegut en l'estrat que farcia l'habitació **B2** i que correspondria probablement al sistema de calefacció parietal.

Els petits focs de l'exterior de l'edifici, situats a un costat i altre de la boca de calor, podrien funcionar com a petits forns que subministrarien la calor necessària per al funcionament de les termes.

De fet, tots aquests elements correspondrien a les instal·lacions que farien possible el funcionament de les termes. Així doncs, l'àmbit **B** s'ha d'interpretar sense dubtes com la part càlida d'un edifici termal, essent les estructures descobertes pròpiament les cambres d'hipocaust sota el paviment. L'àmbit **C** seria un annex posterior que complementaria l'habitació **B2**, mentre que l'àmbit **A** resta massa destruït com per a poder aventurar-nos a la seva identificació (tot i que pertany al mateix edifici).

En aquest moment semblaria massa agosarat intentar donar una interpretació funcional al conjunt d'habitacions d'aquest edifici, no només pel fet que és parcialment excavat i que estratigràficament resti molt deteriorat, sinó també pel fet de no haver trobat cap resta dels serveis que acompanyarien al conjunt termal. En aquest sentit no hem trobat cap desguàs ni clavaguera, no sabem res del sistema d'aportació i sortida d'aigua, ni de la seva distribució interna. A més, el fet que únicament es conservin les restes de les fonamentacions impedeix situar els accessos als diferents àmbits.

CRONOLOGIA:

Malgrat que la construcció resta força malmesa estratigràficament (al menys en la zona excavada), podem datar amb seguretat l'àmbit **C**, és a dir, la petita ampliació de l'oest de l'edifici, que manté el paviment segellat.

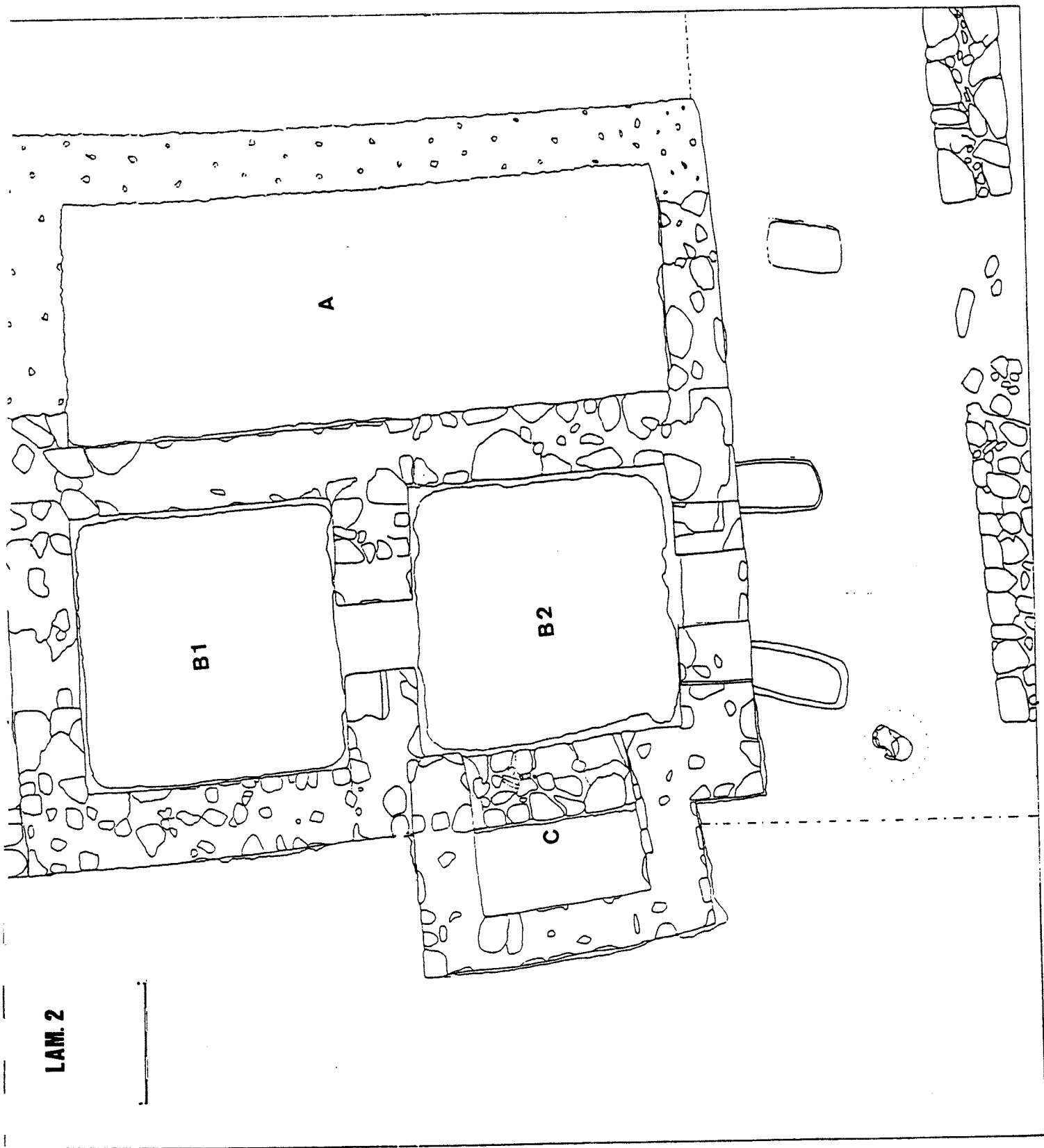
El material més modern aparegut en l'estrat sota paviment (U.E. 5024) i que correspondria a l'anivellació del terreny prèvia a la construcció de l'anexe, és un individu del plat/cassola de ceràmica africana de cuina Hayes 23 A, poguent-se datar el moment de fundació d'aquesta habitació, amb una presència significativa de material d'època júlio-clàudia i flavi a les darreries del s. I d.C.-primer quart s. II d.C.

Tenint en compte que els paraments d'aquesta ampliació són del tot semblants a aquells de la resta de l'edifici, pensem que no hi hauria una gran diferència de temps entre la construcció del cos principal i aquesta petita reforma.

Altres estructures (Lám. 1, 1 a 8): En la resta del terreny l'actuació arqueològica s'ha limitat a la realització d'un seguit de rases que, neixent de l'edifici termal, abarquen tota l'extensió de la zona a prospectar. En aquestes rases ha aparegut gran quantitat de murs on, malgrat haver estat descoberts únicament a nivell superficial, s'hi detecten clares diferències tant en la seva tècnica constructiva com en la seva disposició en el terreny. Així, hem agrupat totes les estructures descobertes dins dos grans grups, determinats un per la construcció dels paraments amb pedres de format mitjà lligades amb abundant argamassa i una orientació NW/SE, l'altra amb parets de pedra lligada en sec i orientats NE/SW. Probablement aquests dos grups correspondrien a almenys dues grans fases estructurals.

El material recullit tant en l'excavació com en la prospecció ens parla, a més, d'una llarga pervivència d'ocupació, ja que si els murs datats ens porten cap a mitjans segle I d.C., la ceràmica recuperada pot arribar al s. VI d.C. (àmfora africana Keay LV A). A més, d'altres materials asseguren una freqüentació de l'indret en plena edat mitjana.

LAM. 2

INTERVENCIO ARQUEOLOGICA A LLAFRANC
(PALAFRUGELL- BAIX EMPORDÀ)
Joan Llinàs i Pol i Jordi Sagrera i Aradilla

Durant els mesos de març i abril de 1991 una excavació d'urgència realitzada a la cantonada dels carrers Llevant i Monturiol, a Llafranc, posà al descobert unes intreressants restes arqueològiques d'època alt-imperial. La troballa era del tot previsible, donat que des del segle XVIII es coneix l'existència d'un establiment romà a l'àrea del nucli urbà de Llafranc. (Pella i Forgas, 1883)

Els orígens d'aquest poblament caldria buscar-los en el veí poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guaita que s'alça enturonat al cim mateix de Llafranc, i que ha sigut objecte d'algunes intervencions arqueològiques. L'abandonament d'aquest hàbitat es xifra pels vols de l'any 100 a. C. que coincidiria *grasso modo* amb els vestigis més antics localitzats vora la platja (Barti & Plana, 1989, p. 145)), de manera que hom pensa que la romanització de la contrada esperona un procés de trasllat de la població del pujol vers la riera i la petita depressió que forma abans d'arribar al mar.

La nova població s'instal·laria a banda i banda de riera en un suau pendent encarat al sud, en un entorn amb òptimes condicions d'habitabilitat; donat que, enclotada entre Sant Sebastià i la Punta d'en Blanc, Llafranc es mostra com un magnífic recés natural protegit de llevantades i tramuntanes. La comunicació per terra és igualment bona remuntant el pas que amb el temps ha anat forjant la riera i que permet accedir còmodament a la plana de l'Empordà.

Les notícies i vestigis que ens han arribat ens mostren un hàbitat diversificat amb una extensió encara poc definida però que ultrapassa amb escreix la magnitud d'una troballa isolada. Efectivament, el subsòl és prolífic en paviments de tota mena, edificis, monedes i material ceràmic. Entre les restes caldria fer esment del descobriment, els anys 50, d'una necròpolis d'inhumació, ara pràcticament desapareguda, localitzada a les immediacions de l'actual església parroquial (Pericot & Oliva, 1952, p. 364). Molt interessant també, fou la descoberta, durant la temporada 80-81, de les restes d'una rajoleria alt-imperial al nº 40 del carrer Isaac Peral així com la identificació de produccions locals de ceràmica comuna (Nolla, Canes & Rocas, pp. 147-183) que denoten una certa activitat econòmica i industrial. El 1987 s'excava al carrer Llevant nº 8 on es registren estructures i paviments dels segles IV i V d.C. (Barti & Plana, 1989).

Tantmateix, la veritable problemàtica esdevé en concretar el tipus d'establiment que es forma a Llafranc. Les diverses troballes i recerques indiquen un espai habitat prou ampli per descartar una villa que no fos de proporcions gegantines. Altrament la manca de notícies referents a un possible municipi romà a Llafranc és absoluta. Tot fa pensar que ens trobem davant d'un poblet, un *vicius*, amb un teixit funcional poc conegut en el seu conjunt que, des del segle I a.C., fins almenys el VII d.C. (Nolla & Casas, 1984, p. 137) desenvolupa un seguit d'activitats econòmiques abocades, en bona mesura, al comerç i al mar.

L'excavació de 1991 centrà la recerca en un rectangle de 7'36 per 4 metres, en el solar on s'aixecava una casa construïda els anys 20. Malauradament els fonaments i l'antiga zona de jardí havien malmenat els estrats superiors. Malgrat això s'ha pogut rastrejar una estratigrafia sellada per paviments que documenta, en quatre fases successives, la història de dos edificis superposats. El primer, i més antic del segle I d.C., mentre que el segon del segle II d.C.

FASE I.

En els primers anys del segle I d.C., i damunt d'un llit de sorres d'alluvió es construeix un poderós mur de pedra que orientat de nord a sud segueix paral·lel a la veïna riera. No se li coneix lligams amb d'altres estructures, i funciona per si mateix com una unitat pròpia. Dona la sensació d'ésser un mur perimetral, resistent i ben fonamentat capaç de suportar les revingudes de la riera que donada la proximitat deuria ser un greu problema.

A l'empara d'aquest mur es basteix, en els primers anys del regnat de Tiberi, una habitació quadrangular, soterrada uns 50 cms, de parets febles de rajol, i fang (Llinàs & Sàgrera, en premsa). Les cares internes llueixen un arrebossat que talla el paviment: una estesa de sorra trepitjada i envoltada d'una estreta capa de 40 centímetres d'amplada d'*opus signinum*. La funció d'aquest àmbit escapa a les nostres possibilitats, però és molt probable que tingués un us industrial, tal i com ho sembla indicar la gran quantitat d'àmfora trobada a l'estrat d'amortització.

FASE II

La destrucció per un incendi general enceta una nova etapa, però han de passar uns anys per detectar de nou senyals d'activitat humana. A finals del segle I d. C. s'anivella el terreny. El vell mur de contenció és l'única estructura perdurable i que preserva la zona ocupada de la riera situada a llevant. De fet l'espai recuperat deu continuar usant-se com a magatzem, tal com semblen testimoniar la base de *dolium* trobada *in-situ* i dels senyals evidents d'una altra.

FASE III.

Un nou incendi marca l'inici d'un període constructiu important, que comença a llevant del mur de contenció amb el bastiment de dues cambres. La utilització de materials febles dona la sensació de provisionalitat, que ve reforçada pel posterior us com abocador un cop edificada la vivenda principal, que continua essent a ponent del vell mur i a recés de la riera.

La pedra lligada amb morter dona solidesa a unes habitacions ben construïdes que segueixen l'orientació de les velles estructures, és a dir, segons els punts cardinals.

Val a dir que no s'han conservat prou elements per judicar un canvi en la utilització dels nous paraments tal i com es veurà a la fase posterior. La deficient conservació dels paviments i el remenament general per les reformes més tardanes no permeten una datació fideligna, però que, en tot cas, es pot situar a la primera meitat del segle II d. C.

FASE IV.

La nova fase es caracteritza per parets amb estucs pintats i paviments d'*opus signinum* que confereixen indubtablement a l'antic edifici clars trets de vivenda. Nous envans compartimenten l'espai amb estances més reduïdes. Els potents farcits previs a la pavimentació, alcen considerablement el nivell del sòl i proporcionen

gran quantitat de material ceràmic, que ha permès datar abastament les reformes suara esmentades a principis d'època severa.

ALGUNES OBSERVACIONS ENTORN AL MATERIAL CERÀMIC APAREGUT.

-T.S. Itàliques: Malgrat que és minoritària, hi ha algunes peces destacables, com una Drag. IX decorada del taller de M. PERENNIVS, i un fragment indeterminat amb decoració aplicada.

-T.S. Sudgal·lica: Es freqüent a la fase II. Predominen les formes més habituals (Drag. 29A, 29B, 27, 15-17 i 18), per bé que trobem algun exemplar més rar com la Drag. 11, un vessador de la forma tardana rag. 45 i una peça inèdita.

-T.S. Africana A: Apareix molt tímidament a la fase II, mentre que augmenta molt en nombre a les fases III i IV. Les formes primerenques són representades bàsicament per la Lamb. 2A-Hayes 9A, juntament amb d'altres com la Lamb. 1-Hayes 8A, Lamb. 4/36-Hayes 3B, Hayes 10 i Hayes 138. Més tardanes són les formes Lamb. 23-Hayes 6B, Hayes 6C, Lamb. 6-Hayes 34 i Lamb. 14-Hayes 140, només presents a la fase IV.

-Africana de cuina: Apareix en força a la fase II i esdevé la forma més exitosa de les fases III i IV. Les formes amb vora fumada no apareixen fins a la tercera fase.

-Bol de Llafranc: Es tracta d'una producció local identificada ja en campanyes anteriors (Nolla, Casas & rocas, 1982, pp. 160-166), provinent dels estrats de la fase IV.

-Amfora:

Pascual 1. La trobem a la fase I. Pertany a un tipus local identificat per Badia (Badia, 1966, pp. 265-266). Es coneixen alguns exemplars amb la marca P.VSUL.VEIEN, taller del qual hem descobert que també produí *tegulae* i *dolia* (Llinàs & Sàgrera, en premsa)

Dressel 2/4. Substitueix a la Pascual 1 ja a la primera fase i predomina del tot a les fases II i III.

Dressel 30. Es una variant local de base plana molt estesa als nivells més tardans de la fase IV.

BIBLIOGRAFIA

BADIA J. (1984) Hallazgo de ánforas romanas en Llafranc (Gerona), a *Ampurias*, XXVIII, pp. 265-266.

BARTI A. & PLANA R. (1989) Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc, a *Cypselos*, VII, pp. 137-146.

LLINAS J. & SAGRERA J. (en premsa) Una construcció alt-imperial a Llafranc. Fases, estratigrafia i materials, a *Cypselos*, X.

NOLLA J. M., CANES, J.M. & ROCAS, X. (1982) Un forn romà de terrissa a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà), a *Empúries*, 44, pp. 147-183.

NOLLA J. M. & CASAS, J. (1984) *Carta arqueològica de les comarques gironines*. Girona.

PELLA I FORGAS, J. (1883) *Historia del Ampurdán*. Barcelona.

Fig. 1 situació del dolar excavat.

Fig. 2 Fase I. Planta 1) Fase II. Planta 2)

Fig. 3 Fase III. Planta 1) Fase IV. Planta 3)

Fig. 4 T.S. Itàlica: 1) f. Drag. 9 2) f. indeterminada 3) Amfora, f. Pascual I. T.S. Sudgàl·lica: 4) f. Drag. 15/17. 5) f. Drag. 18. Marques del terrisser P.VSUL.VEIEN sobre tègula de 6 a 9)

Fig. 5 1) Amfora, f. Dressel 2/4 T.S. Sudgàl·lica: Drag. 27 2 i 3). 4) Africana de cuina, f. Hayes 197.

Fig. 6 1) T.S. Itàlica, f. Goud. 38b. 2) T.S. Sudgàl·lica, f. Drag. 11. 3) T.S. Africana A: 3) f. Lamb. 23-Hayes 6B 4) f. Lamb. 14-Hayes 140. Africana de cuina: 5) f. Lamb. 10A-Hayes 23B 6) f. Hayes 196-Ostia III.

Fig. 7 1) T.S. Sudgàl·lica, f. no catalogada. T.S. Africana A: 2) f. Hayes 10 3) f. Hayes 138. Africana de cuina: 4) f. Ostia II 5) f. Lamb. 9-Hayes 26. 6) Grollera oxidada a torn, imitació Africana de cuina.

Fig. 8) 1) Amfora, f. Dressel 30. T.S. Africana A: 2) f. Lamb. 2A-Hayes 9A 3) f. Lamb. 6-Hayes 34.

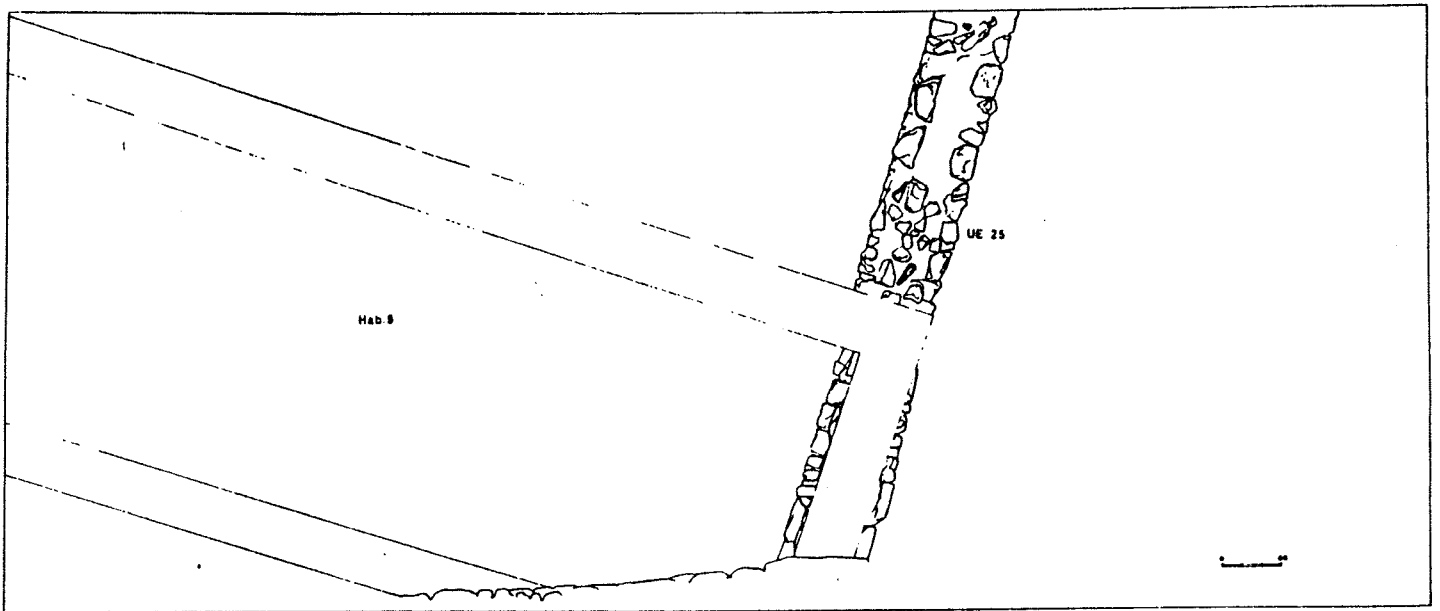
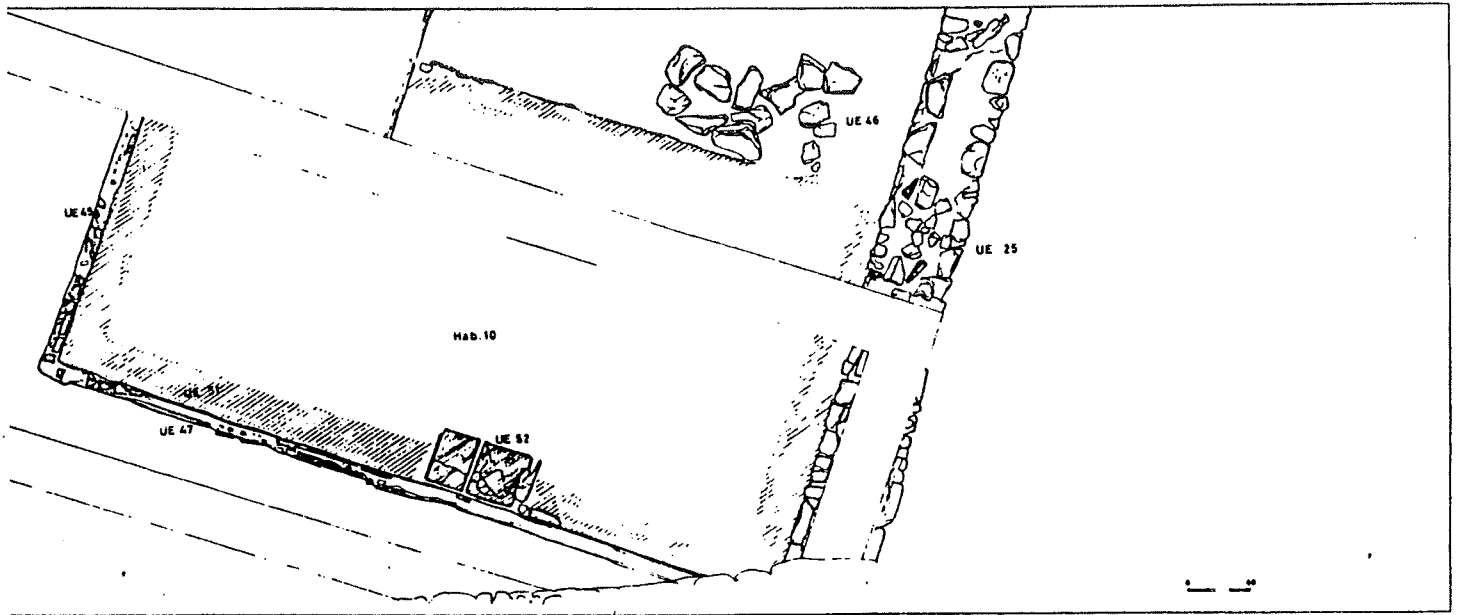

FIG. 2.

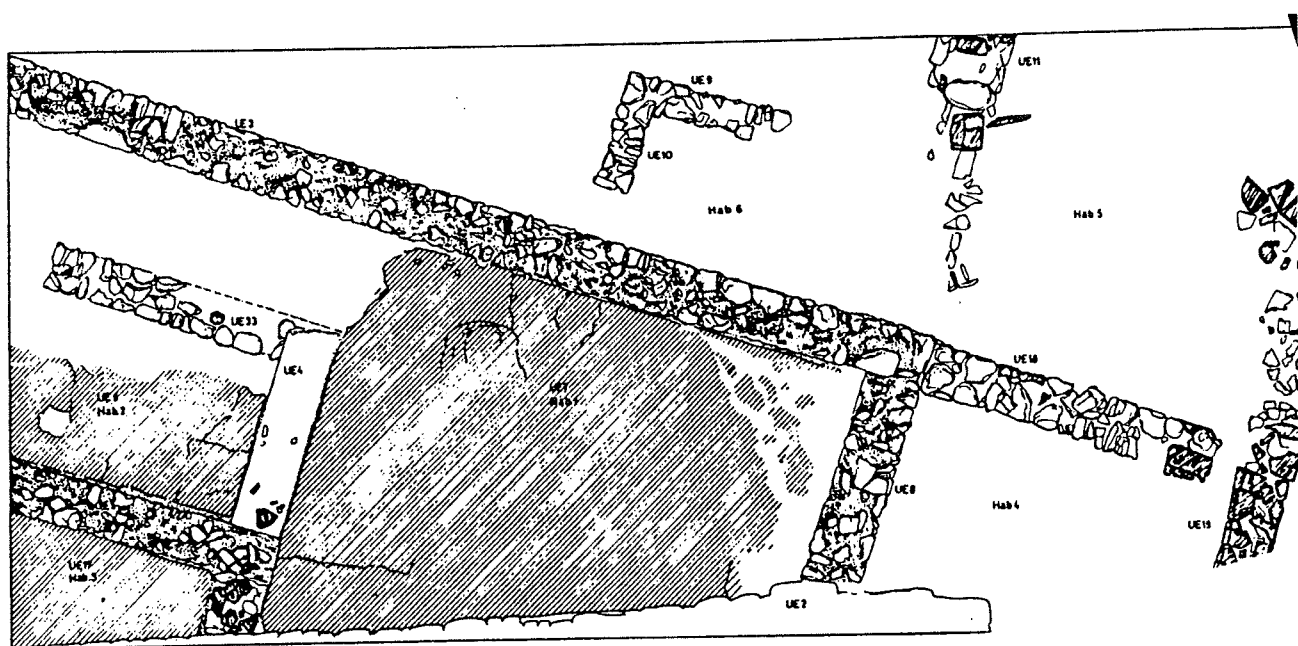
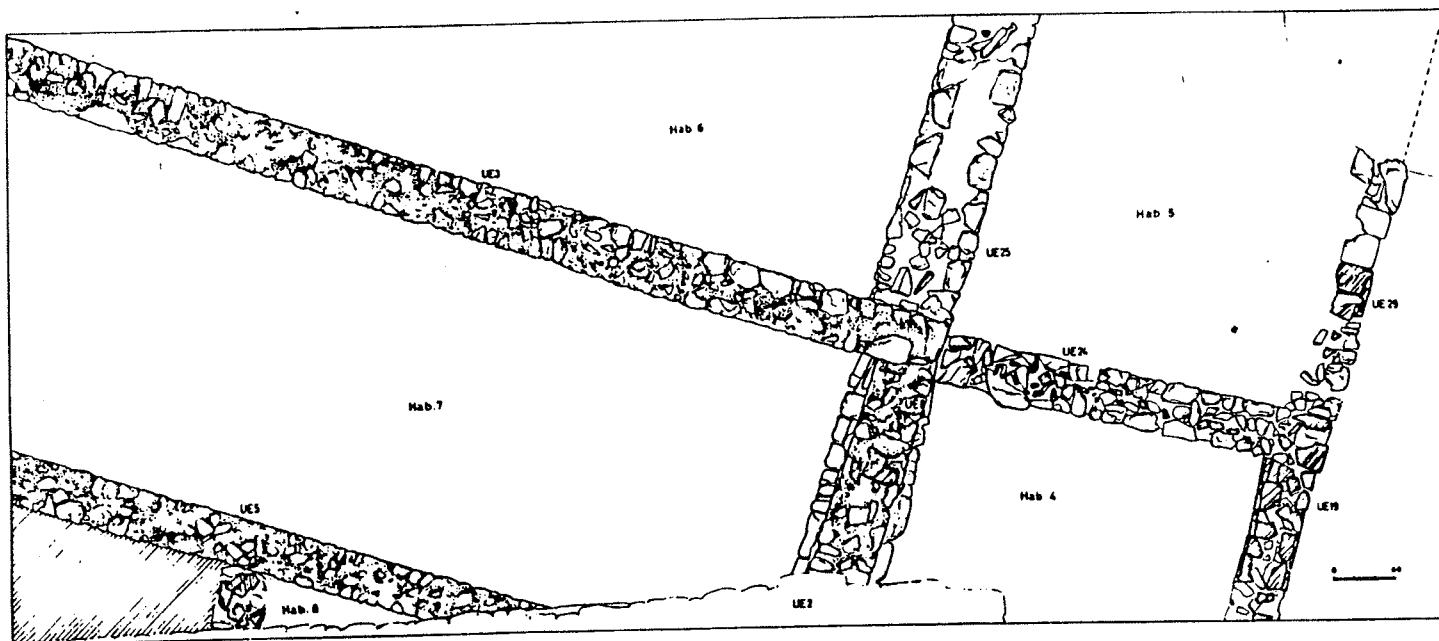
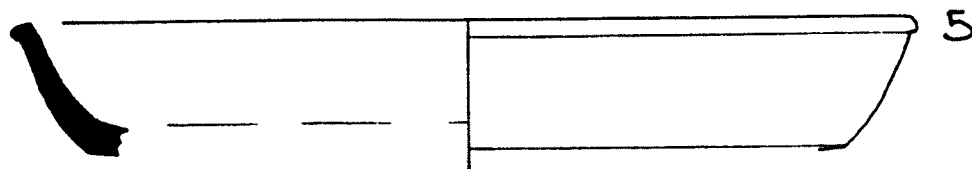
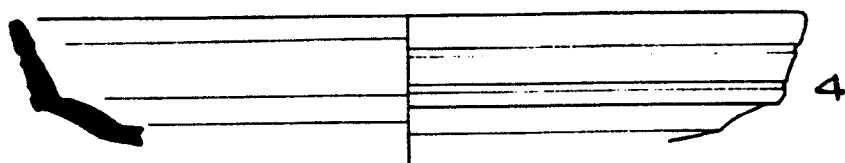
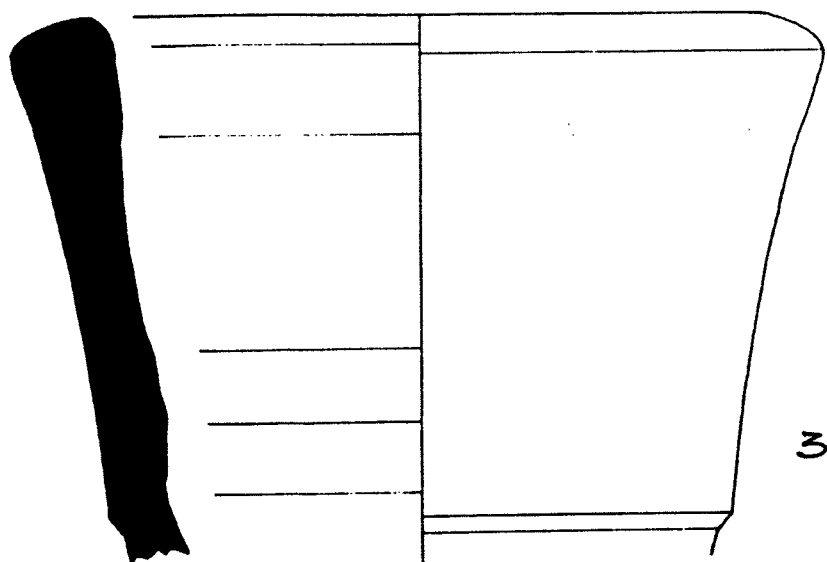
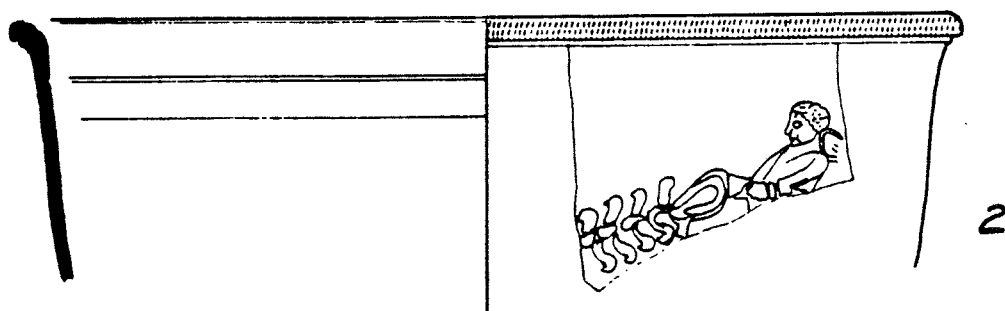
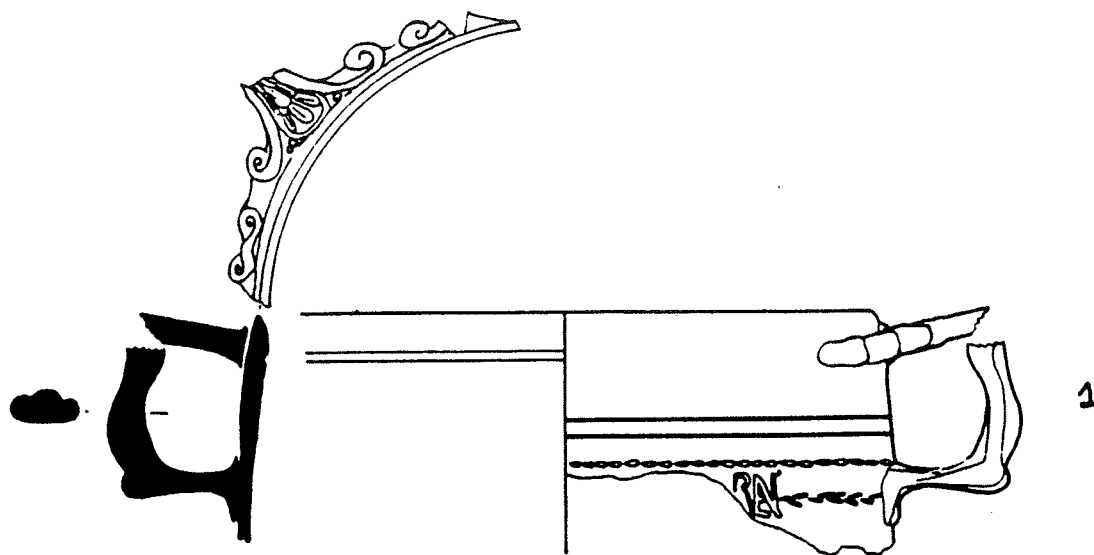

FIG. 3.

FIG. 4.

RVSVAEIE

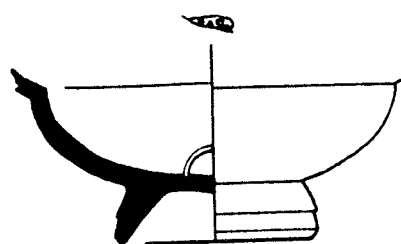
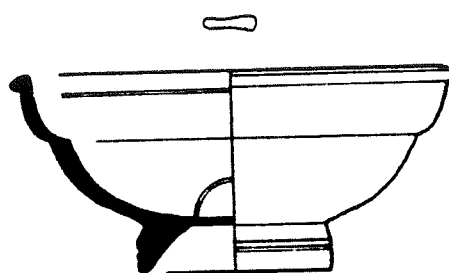
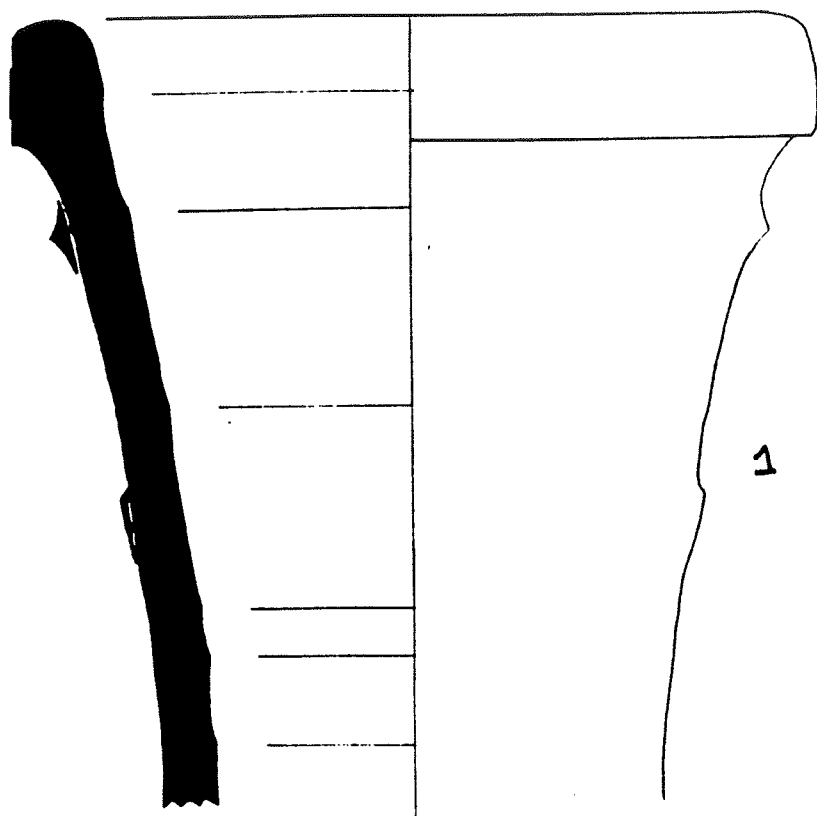
RVSVAE

RVSV

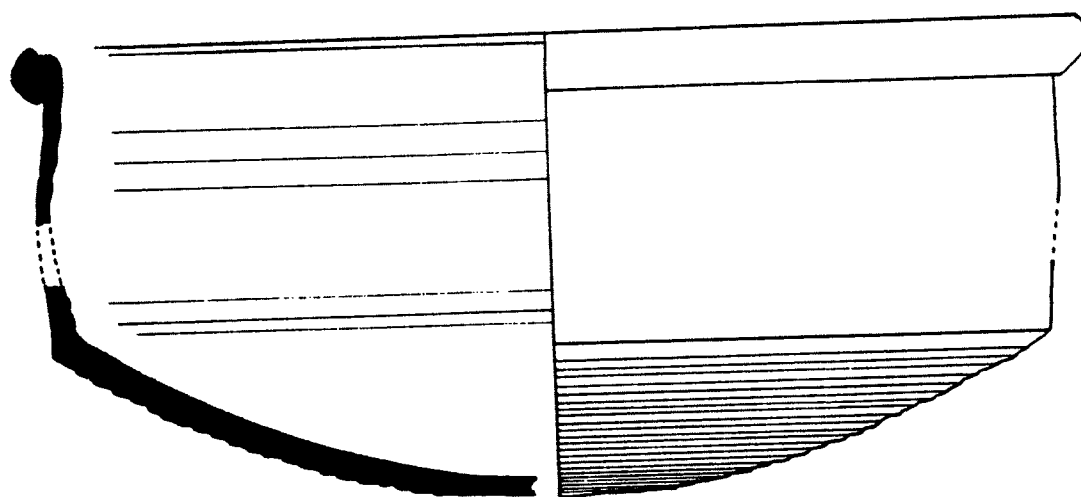
VAEIE

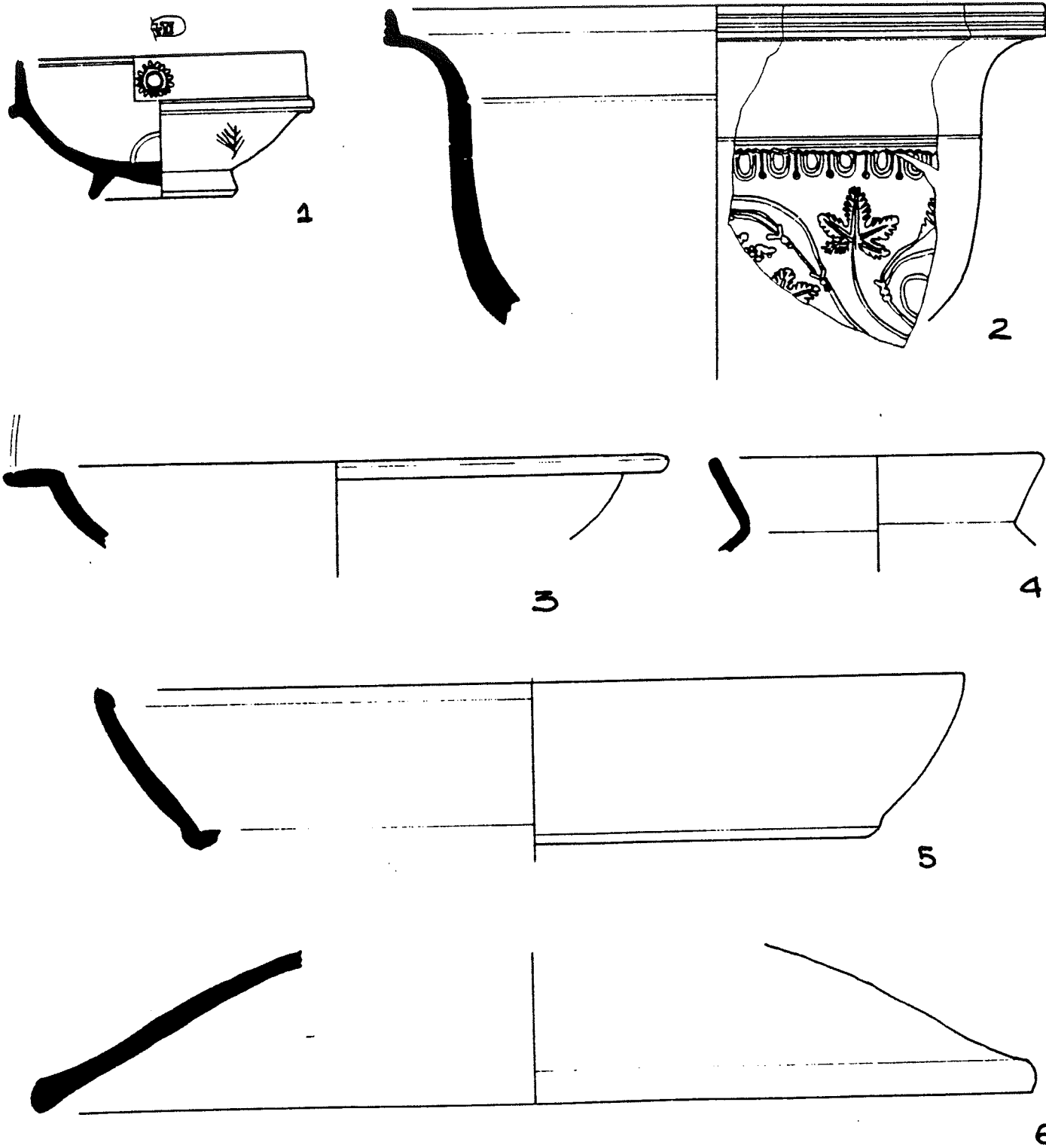
0 5cm.

FIG. 5.

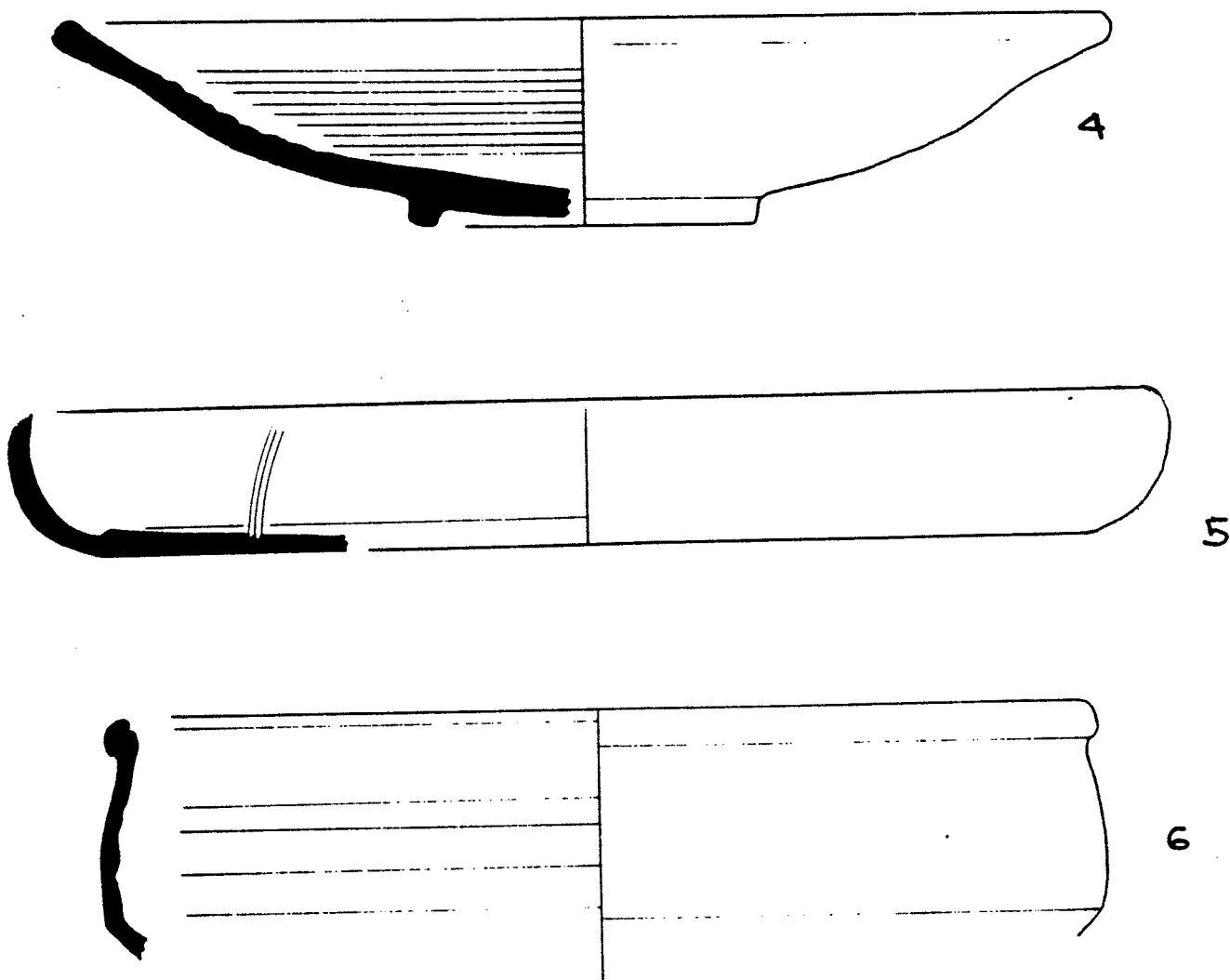
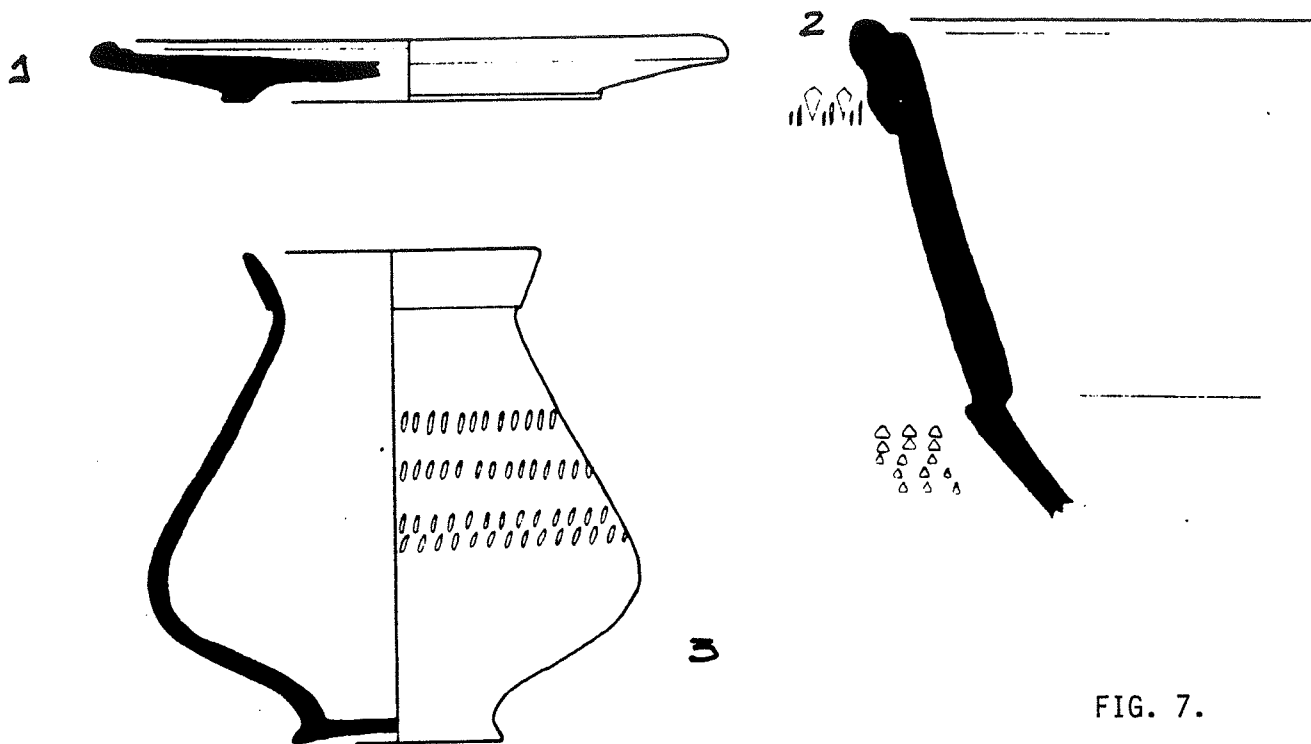
0 5cm.

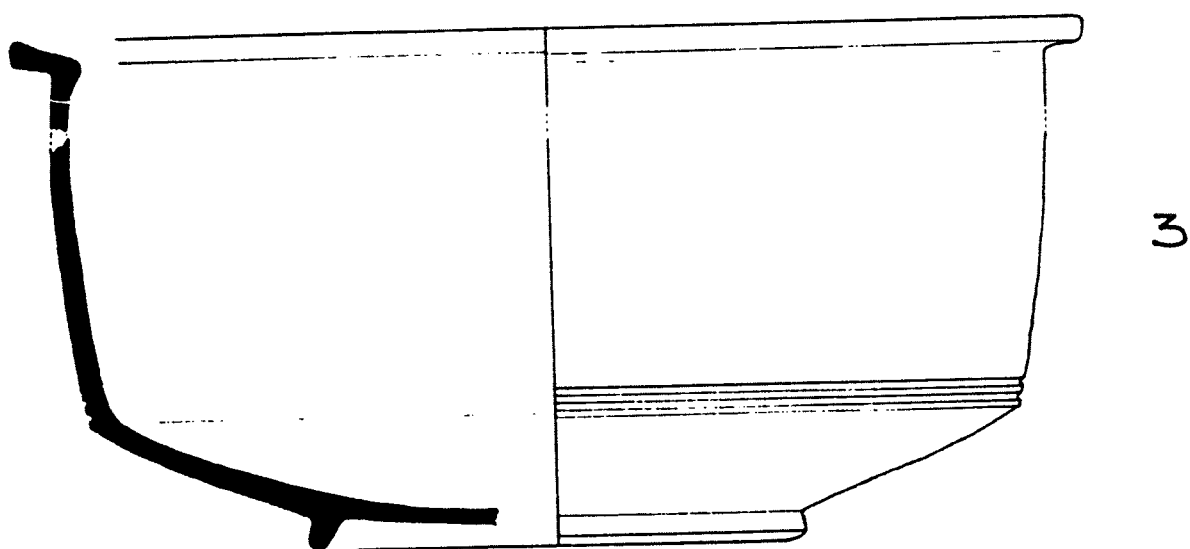
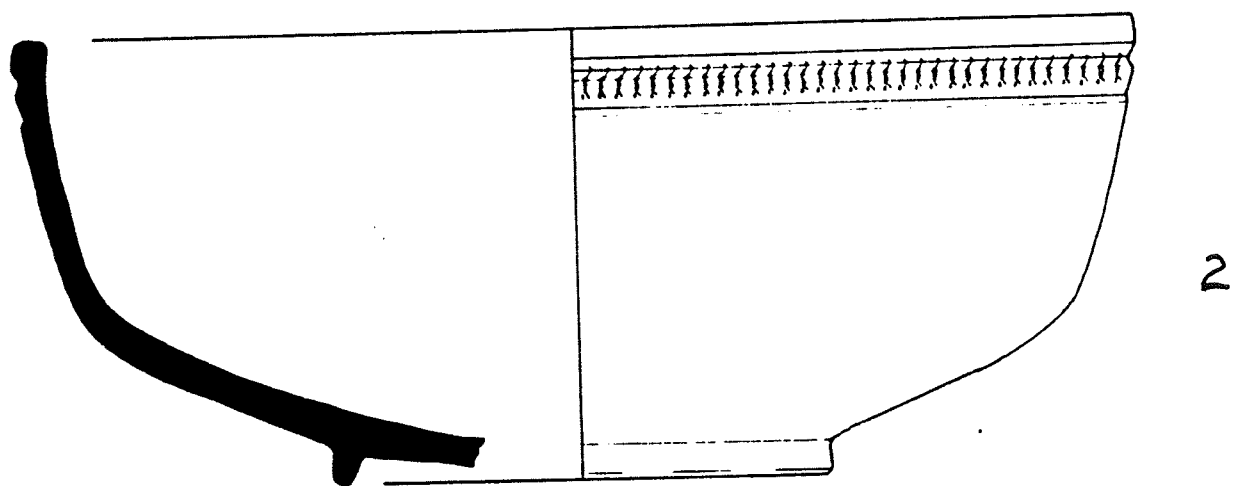
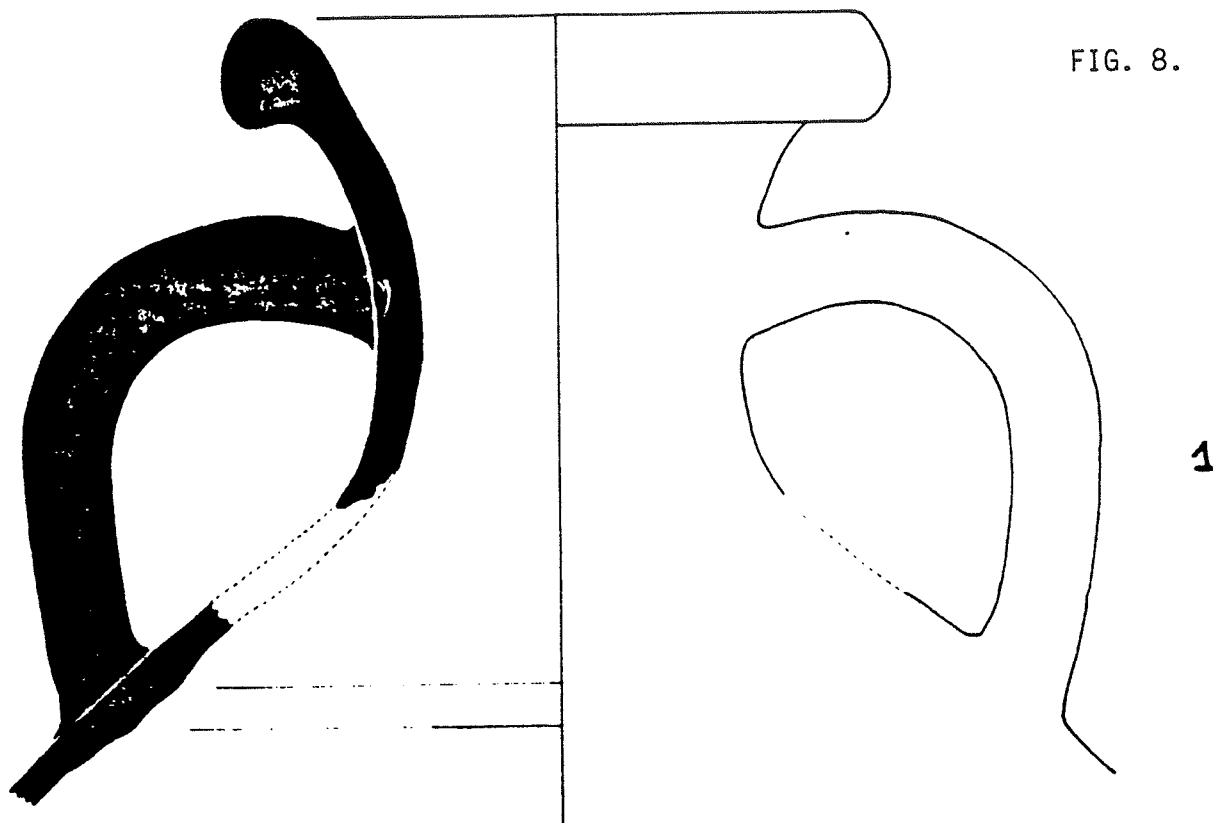
0 5cm.

FIG. 6.

0 5cm.

FIG. 8.

0 5cm.

Tolegassos (Viladamat). Campanya de 1991.

J.Casas i Genover

De ben poca cosa serviria exposar els resultats obtinguts durant una campanya d'excavacions en una vil·la amb una extensió de més de 2.500 m² si abans no se situés el jaciment en el seu context i no es reculés el suficient per poder copsar de manera àmplia el conjunt de la vil·la. Una campanya aïllada, tant si és la última com la primera, ofereix uns resultats que s'han d'inserir en un marc més gran, més global, per poder comprendre i interpretar adequadament allò que es posa al descobert en una actuació puntual, limitada en l'espai i en el temps, com pot ser una campanya de 30 dies.

Per tant, abans d'exposar amb més detall les informacions proporcionades per la campanya de 1991, donarem un cop d'ull retrospectiu als resultats de les campanyes anteriors, des del 1983, fent un breu resum de les diferents fases del jaciment. Les dades obtingudes al llarg del 1991 s'insereixen i es relacionen, per força, amb tot el conjunt d'informacions anteriors i formen part indefectiblement d'una o altra fase ja coneguda des d'anys enrera.

Les estructures i àmbits més antics del jaciment, que podem anomenar "precedents" o fase 0, es localitzen a la part alta del camp, i corresponen a la fi del s. II a.C. Estructuralment, són troballes molt modestes i corresponen sempre a sitges i dipòsits tallats al sòl geològic, les quals foren farcides cap els darrers anys del segle segon abans de la nostra Era. No obstant, ens parlen d'una ocupació més vella; una cabana indígena, una modesta casa de pagès construïda en un moment indeterminat del s. II a.C. que fou abandonada a la fi del mateix segle amb motiu, probablement, de la construcció d'una primera vil·la de tipus itàlic, de poca extensió, i de la qual amb prou feina arribem a identificar les estructures.

Aquesta primera vil·la tardo-republicana, de mides petites, no estava desprovista de cert luxe, com palesen les restes de revestiments pintats, plaques de marbre, paviments d'*opus signinum* amb tesselles i elements d'estatuària trobats enmig dels farcits de sitges i dipòsits obliterats en època augustal, coincidint amb la fi d'aquesta fase més antiga.

La Fase 1 correspon a la construcció, *ex nihilo*, de la gran vil·la que ara es pot veure, cap al primer terç del s. I de la nostra Era, pocs anys després de l'abandonament de l'edifici més antic. En aquesta fase,

la vil·la es va edificar partint un nou projecte pre-establert, sense deixar lloc a les improvisacions. Hores d'ara, sabem que estava formada per un edifici de planta quadrada amb un pati interior i un porxo adossat a la façana de llevant, destinat a habitatge. L'edifici delimitaba el conjunt de la vil·la per la banda sud-oest, mentre que per l'extrem sud-est el recinte quedava tancat amb un segon edifici en dues plantes que s'hauria destinat previsiblement a graner i magatzem. Els dos bastiments, situats en dos extrems oposats de la vil·la, quedaven units pel mur perimetral del recinte i en formaven part.

Al nord d'aquest primer conjunt s'estenia un pati de grans proporcions; lloc de treball i de trànsit que constituïa el centre de la vil·la. La major part d'aquest pati estava lliure d'edificacions i instal·lacions, però al seu centre s'obria el pou que abastava d'aigua l'explotació. Al seu extrem nord-oest, en canvi, s'hi va instal·lar un gran magatzem de *dolia*, amb capacitat per uns 150 recipients.

A la fi del s. I o inicis del s. II, la vil·la es va ampliar cap a la banda sud, amb la construcció de nous àmbits que van doblar la superfície del graner situat a la banda sud-est i amb una nova paret perimetral que resseguia els edificis de la fase anterior cinc metres més cap al sud que el primer mur perimetral, constituint un pati estret i llarg. Tot plegat forma part del que hem anomenat Fase 2.

Sense canvis importants o detectables a partir de l'estudi dels fonaments, la vil·la continua en activitat fins que s'acaba el segle segon. A la fi del segle o, com a màxim, en el primer decenni del s. III, es produeixen canvis substancials en tot el conjunt. És el que anomenem la Fase 3.

En aquest moment, es deixa d'utilitzar el pou de la vil·la i es colga amb terra d'escombreres fins dalt; també sembla que s'abandona i s'oblitera el magatzem de *dolia*, es construeixen noves estances adossades a l'angle sud-est dels edificis inicials i sembla que es canvia l'ús que es donava a alguns dels àmbits que ara s'han modificat. Poc a poc, la vil·la va caient en un estat d'abandó i manca de conservació que aviat es generalitza i que es posa de manifest en els intents de reparació del porticat del primer edifici que, a la llarga, no impedeixen el seu esfondrament. Un cop net, l'espai s'habilita per col·locar-hi 25 petits *dolia*. Un segon intent d'aprofitar àmbits més vells el trobem en el gran magatzem de *dolia* situat al nord-oest, en el que es posen nous recipients formant un magatzem que ha vist reduïda la seva superfície a la meitat en relació amb el període anterior. En qualsevol cas, a la segona meitat avançada del s. III, la vil·la s'abandona.

Seixanta o setanta anys més tard té lloc una reocupació parcial del jaciment (si es vol, la Fase 4). Durant molt pocs anys, a mitjan del s. IV, la part més elevada del camp és ocupada per tancats i potser per corrals de bestiar i una modesta cabana, tal com semblen indicar les malmeses estructures que hem pogut excavar. Aquesta ocupació temporal s'acaba ben aviat i el jaciment queda abandonat fins els nostres dies, deixant a part algunes activitats que hi van tenir lloc amb motiu, segurament, de les guerres remences i els fets d'armes de Viladamat a la segona meitat del s. XV.

La campanya de 1991

El magatzem de dolia.

Com deiem a l'inici, els resultats d'aquesta campanya s'insereixen en el conjunt que ha permès esbrinar l'història del jaciment que acabem d'exposar, aportant noves informacions que complementen i amplien els coneixements que ja teníem.

La primera part de la campanya es va concentrar a la zona nord-oest, en el magatzem de *dolia*, i el seu objectiu era acabar la delimitació i excavació del magatzem i d'aquell extrem de la vil·la. Fóra inútil, ara, explicar novament els resultats obtinguts, atès que d'alguna manera han quedat explicats més enrera al comentar les fases de la vil·la i del pati de *dolia*. Recordem, tan sols, que aquest magatzem fou instal·lat dins el primer terç del s. I, abandonat a la fi del s. II i tornat a utilitzar durant la fase 3 amb una superfície reduïda a la meitat de l'original. Els farcits dels negatius de *dolia*, els més recents situats al damunt dels més antics, han proporcionat materials suficients per confirmar una vegada més aquesta datació. A més, s'han pogut observar les restes de murs de pedra seca, molt malmesos i difícils de resseguir en tota la seva extensió, que haurien delimitat el magatzem més recent.

Cal dir, però, que la forma del magatzem i l'orientació dels límits generals de la cala, lleugerament diferents als del pati, no han permès la seva total excavació, per la qual cosa no es rebutja la possibilitat que encara quedin per localitzar mitja dotzena de negatius de *dolia* situats en un dels extrems.

Fossat exterior a l'angle sud-oest.

Anys enrera, examinant les fotografies aèries del jaciment, es va poder observar una gran taca fosca, circular, d'uns cinc metres de diàmetre, situada a 15 metres al sud de l'angle de la vil·la. Era evident que només podia correspondre a una depressió, un dipòsit o a qualsevol mena de fossat obert en el sòl geològic i farcit amb terra més toba que les argiles i graves del subsòl natural. Per aquest motiu, una vegada localitzat el punt exacte en el jaciment, s'hi va obrir una cala de 5 x 5

m. per tal d'excavar-la totalment.

El fossat, difícil d'interpretar, té l'aspecte d'una gran sitja amb un diàmetre de 4'5 m. Tot i que no es va poder excavar totalment i, per tant desconeixem la seva profunditat, es posaren al descobert dos estrats del seu farcit, fins arribar als dos metres de potència. Encara que per qüestions metodològiques els dos estrats es van excavar per separat, ben aviat es va fer evident que ambdós eren contemporanis, al poder casar fragments trobats en un i altre.

De l'estudi preliminar d'aquest material se'n desprèn que correspon majoritàriament a mitjan del s. IV d.C., encara que hi hagi fragments anteriors. Ens ho confirma, de totes maneres, l'aparició de fragments de T.S. brillant o "lucente", T.S. Africana D i àmfores africanes. Caldrà relacionar-lo amb els estrats i estructures excavats els anys 1989 i 1990 a la part central i nord del pati de la vil·la, i correspon al període de reocupació del jaciment a mitjan del s. IV.

Escombreres del sector 2.

La segona part de la campanya es va portar a terme al sector est de la vil·la, amb la intenció d'acabar l'excavació de les escombreres, obtenir una estratigrafia més completa de la que es disposava de campanyes anteriors, així com per localitzar el mur perimetral i l'accés est del recinte.

Els anys 1984 i 1985 ja s'havia excavat una petita part d'aquestes escombreres situades a l'extrem est del jaciment, fora la vil·la, a ran del mur perimetral de la fase 3. Enguany, consideravem important continuar la seva excavació degut a que es relacionen directament amb les estructures d'aquesta darrera fase i, al mateix temps, ens permetia anar avançant en la delimitació de la vil·la per aquell costat.

Pel que fa als murs perimetrals de la vil·la en les fases 1 i 3 (ambdós paral·lels), ben aviat es va constatar que quedaven tallats sobtadament, donant pas al que sembla ser l'entrada al recinte de cara a llevant. Degut a la disposició de la cala, no serà fins una propera campanya que es podrà veure l'amplada total de la porta, que endevinem força gran.

A part d'aixó, es van descobrir diverses sitges situades just a sota els extrems de cadascun dels murs, a part de les restes d'altres situades sota les escombreres.

El farcit de les dues primeres sitges corresponia a dos

moments diferents, com ja sol ser habitual en les altres excavades a la vil·la. Els estrats més antics corresponen a la fi del s. II en un cas i a inicis del s. I a.C. en l'altre. Però els estrats superiors es poden datar, en una i altra, en època augustal o molt a inicis el s. I d.C., moment en que es van obliterated també les altres sitges de Tolegassos.

Quant a les altres dues, el fet d'estar situades dins el fossat de les escombreres i sota l'estrat més antic d'aquestes, i el fet d'haver estat tallades (escapçades) per la meitat, posa en evidència que el fossat que es va anar utilitzant per abocar part de les escombreries de la vil·la no té un origen natural, sino que hi va ser obert expressament, afectant, doncs, la part superior de les sitges més antigues. La seva obertura per la ma de l'home també explica el fet que el límit nord de les escombreres coincideixi precisament amb la suposada entrada al recinte i quedi tallat en angle recte respecte al mur perimetral.

Pel que fa a l'estratigrafia d'aquesta escombrera, ha resultat molt més complexa que la del sector excavat anys abans. Si en aquell sector van apareixer només quatre estrats, a més del superficial, que com més al sud s'avançava es convertien en tres, a l'extrem nord de les escombreres excavades des del 12 al 23 d'agost de 1991 es va posar al descobert una successió de 10 estrats i el superficial, amb una seqüència cronològica ininterrompuda des del primer terç del s. I fins a mitjan del s. III o poc més enllà. De tota manera, l'estudi detallat del material d'aquests estrats podrà ajudar a afinar més la datació i límits cronològics de cadascun dels estrats. D'altra banda, els milers de fragments ceràmics recuperats, especialment ceràmiques fines d'importació, han de permetre conèixer millor el repertori més habitual dels atuells de cuina o de taula en una vil·la d'aquestes comarques durant l'Alt Imperi.

TOLEGASSOS VILADAMAT

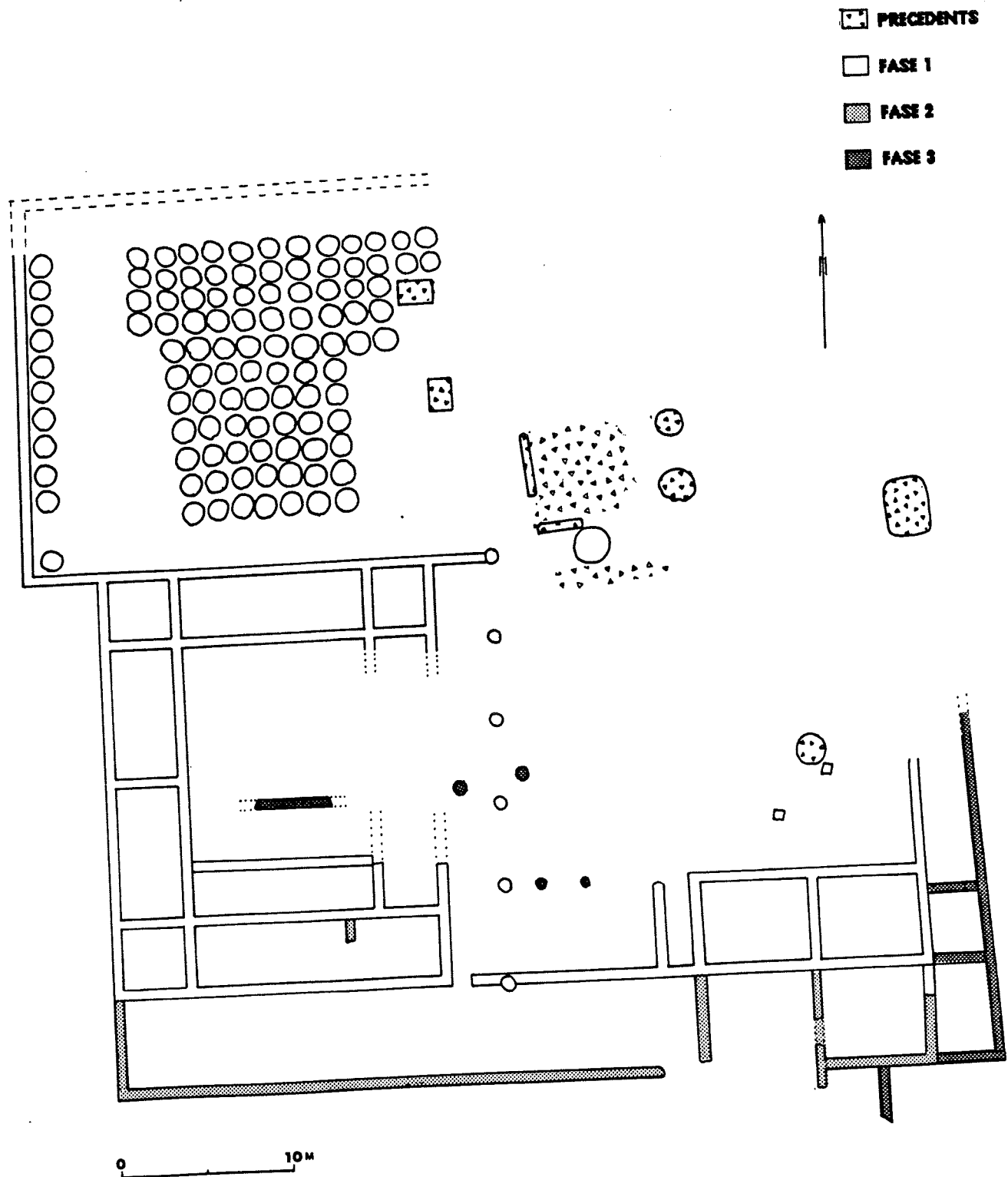
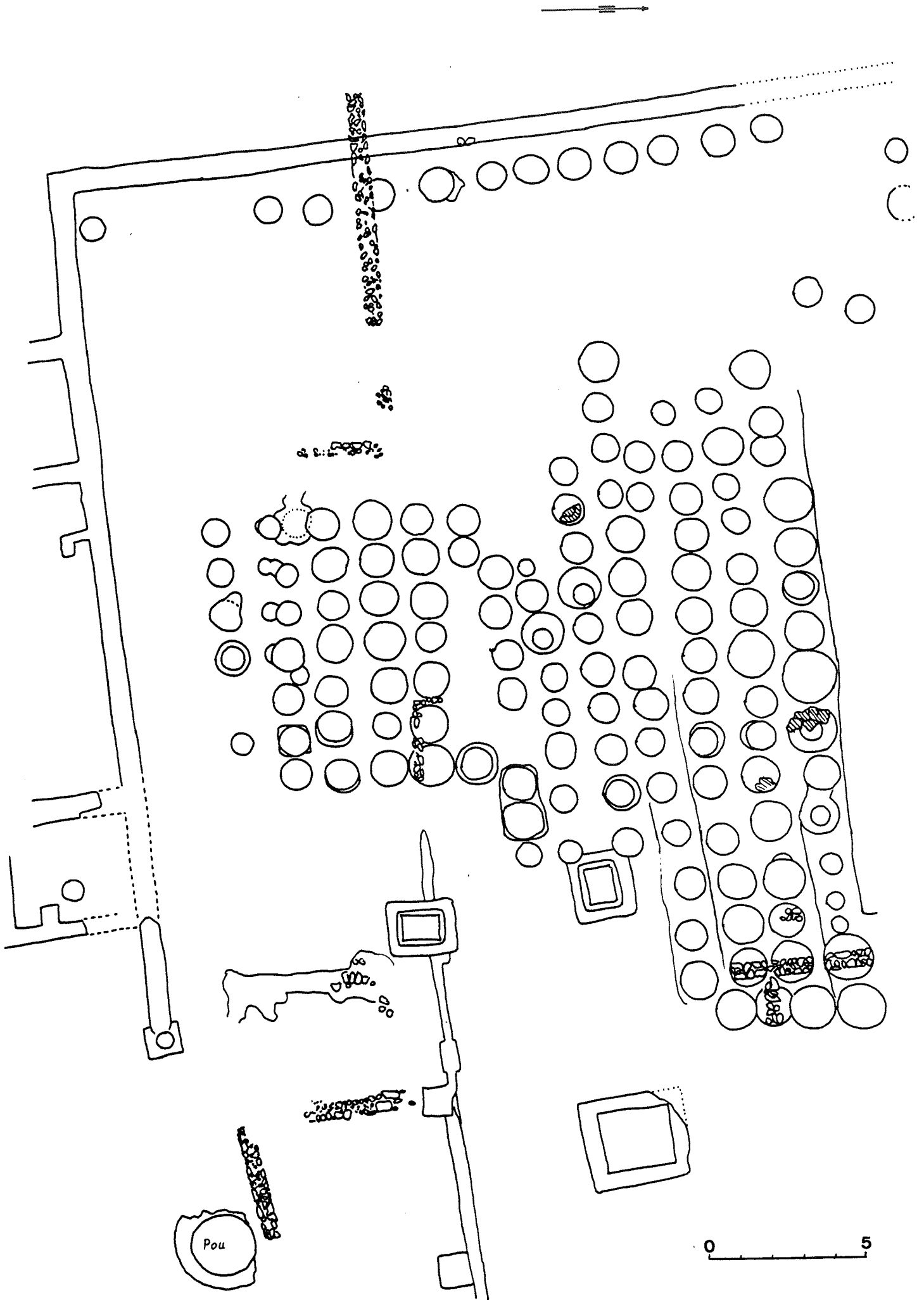

Fig. 1. Planta general del jaciment dels Tolegassos, amb indicació de les diferents fases

Fig. 2 Vista general del magatzem de *dolia* situat al nord de l'edifici 1, en el sector 1 (oest) de la vil.la. Enmig es pot veure un dels dipòsits colgats en època augustal.

EXCAVACIÓ DE SALVAMENT A LA VIL·LA ROMANA DE LA FONT DEL VILAR (AVINYONET DE PUIGVENTÓS).

Pere Castanyer i Masoliver
Joaquim Tremoleda i Trilla

El coneixement de l'existència de restes romanes en un indret de la urbanització "La Torre-Mas Pau", al terme municipal d'Avinyonet de Puigventós, no és nou. Ja fa temps a la part més elevada es varen localitzar restes de ceràmica procedents d'enterraments. Amb motiu de les obres d'infraestructura de l'esmentada urbanització es varen localitzar estructures i també es va recuperar material arqueològic, bàsicament ceràmic, entre el qual cal esmentar una moneda de Claudi I i fragments d'una placa metàl·lica decorada amb relleus que hauria fet de recobriment d'una caixa de fusta. Aquestes troballes foren degudes, en primer terme, als membres de l'associació "Patronat Santa Eugènia" i, més tard, a la vigilància de les obres que va establir el llavors Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques. Es van realitzar un total de 40 cales de prospecció per tal de delimitar el possible jaciment, de les quals 12 obtingueren resultats positius. Els resultats d'aquests treballs es varen publicar de forma anònima al volum dels Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos de l'any 1983.

Aquesta informació, combinada amb altres d'orals i la possibilitat d'edificació de les parcel·les al voltant de la zona on s'havien localitzat les restes i la segura destrucció d'aquest establiment ens va empènyer a demanar per la via d'urgència el consegüent permís a la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya per tal de realitzar-hi tasques de prospecció i excavació. Paral·lelament ens posaren en contacte amb l'Ajuntament d'Avinyonet, el qual ens va facilitar tota mena d'informacions i ens donà el suport necessari, sense el qual difícilment els treballs que s'han fet haguessin estat tan ràpids i efectius. Volem agrair també públicament la compresiva actitud del propietari de la parcel·la prospectada, el Sr. Josep Gutiérrez Galindo.

SITUACIÓ.

El nom pel qual es coneix tradicionalment aquest indret, situat dins l'actual urbanització "La Torre-Mas Pau" és "La font del Vilar", nomenclatura que adoptem per a donar nom a la vil·la. Es situa a 42° 14' 15" de latitud nord i 6° 35' 15" de longitud est, al full 258 del Mapa Topogràfic del Instituto Geográfico y Catastral.

L'assentament es va realitzar al bell mig d'una extensa zona planera, amb un suau pendent en direcció nord i voltada de zones boscoses, queda delimitada pel riu Manol a la banda nord-est; al sud per unes suaus elevacions, al tombant de les quals hi trobem els pobles d'Ordis i Borrassà; pel nord, tot i que actualment a quedat separada per la carretera de Figueres a Besalú, la unitat natural de l'àrea devia seguir fins la vall del mateix Manol al seu pas per Taravaus. El marc geogràfic era, com veiem, ideal per un establiment d'aquesta, ja que reunia les condicions per a cobrir les seves necessitats.

L'EXCAVACIÓ.

L'excavació va permetre obtenir uns excel·lents resultats, que van superar totes les expectatives inicials i han permès aprofundir en el coneixement d'aquesta vil·la, omplint una petita part del buit arqueològic que es detecta en aquesta esplèndida plana ampordanesa, atès que en època romana hauria estat totalment ocupada.

Els sondetjos es varen fer en extensió, sense límits definits, on les pròpies estructures anaven marcant la seva continuïtat, fins definir àmbits o àrees prou àmplies. D'aquesta manera podem parlar de dos grans sectors, que es localitzen a les parcel·les 40 i 42 de la urbanització. En aquesta darrera és on ja s'havien posat al descobert algunes restes que, posteriorment, foren colgades de runa en construir el xalet del costat. Aquest fou doncs, el punt d'inici ja que ens fornïa unes dades certes i segures que, no obstant, fou abandonat quan no demostraven continuïtat. Acte seguit ens vàrem centrar en la parcel·la 40, que deixava entreveure també algunes evidències.

Estructures.

Al primer sector es varen poder definir dos àmbits complets (I i II) que corresponen, respectivament, a les restes d'un dipòsit i una habitació. El primer servia per a contenir líquids, revestit d'*opus signinum*, que estava molt malmès per la banda sud. Els murs que el delimitaven eren de bona qualitat, fets de rierencs de petites dimensions, lligats amb abundant argamassa, amb un gruix aproximat de 60 cms., excepte el de la banda est, més prim, entorn els 40 cms. que estava travessat per un canaló de ceràmica que servia per a buidar el líquid de l'interior. La banda sud estava pràcticament arrasada i era l'únic punt que estava en contacte amb altres estructures, ja que pels altres tres costats, tot i baixar per sota del seu nivell de fonamentació, era exempta.

Immediatament situat al sud i adosat al dipòsit es va definir l'àmbit II, de forma allargada, en direcció est-oest, amb una gran obertura centrada al costat de llevant, i sense els límits definits per ponent, ja que l'obra de construcció d'un dels carrers de la urbanització el va destruir.

Els seus límits el formen dos trams de murs. El del nord es va realitzar combinant dues tècniques constructives, un primer tram, de petits rierencs sense lligar s'annexava a la cisterna, continuat per un altre amb abundant argamassa, en forma de L, l'extrem del qual marca l'obertura. El costat sud és més homogeni, amb un sol tram de rierencs sense lligar, construït però en doble parament, l'interior del qual fou farcit desordenadament de rierencs. A l'extrem oriental s'hi va adosar un petit muret de rierencs i argamassa, orientat de nord a sud. Entre aquest i l'angle del mur septentrional s'obria la porta.

Dins d'aquest ambient no va aparèixer cap estructura, a excepció d'una caixa formada per tres teules planes al fons, resseguides per unes altres de clavades verticalment amb les vores girades cap enfora, formant un receptacle, la part superior de les quals hauria correspost al nivell de pavimentació, a l'interior del qual no va aparèixer cap tipus de resta que ens parlés de la seva funcionalitat. Coneixem, en canvi, dos paral·lels a la vila dels Ametllers i a la de Tolegassos en els quals s'identifiquen dues habitacions amb aquest mateix element com cuines, en les quals aquests receptacles hauria funcionat com a llar

o fogó. És remarcable que aquesta estructura de forma rectangular, que amida 1,50 per 0,60 m., quan es va construir es va adossar a l'angle sud-est de l'àmbit II.

Encara que incomplets, es varen definir dos espais més al sud del que acabem de descriure, àmbits III i IV, insinuats per dos murs fets en pedra seca en direcció sud, un dels quals en la mateixa línia que el frontal de l'habitació II. Tot i haver desaparegut el límit sud d'aquest dos àmbits, per notícies orals sabem que un mur situat sota el jardí de la parcel·la veïna feia de tancament er la banda meridional i proporcionava una amplada semblant a la de l'habitació coneguda.

Davant mateix dels àmbits I, II i III es devia obrir una gran àrea interior, no coberta, que devia funcionar com a pati (àmbit V). Aquest estava travessat en diagonal per una canalització en forma de V, feta amb *tegulae* clavades oblíquament al terra, que devia desguassar el líquid de la cisterna en direcció sud-est.

Per que fa a les estructures excavades a la parcel·la núm. 40 cal dir que s'hi va trobar una gran nau de forma rectangular que constitueix el tercer magatzem de *dolia* documentat a les comarques gironines, després dels de l'Olivet d'en Pujol i dels Tolegassos, amb unes dimensions, incompletes, de 23 metres de llarg per 6,5 metres d'amplada. Aquesta nau (àmbit VI), excepte per l'oest estava ben delimitada per murs d'una amplada aproximada de 60 cms., fets de rierencs i abundant argamassa. L'estat de conservació era força bó, si tenim en compte que tant sols s'havien conservat de dues a tres filades de les fonamentacions.

L'interior d'aquest magatzem estava ocupat pels forats que contenien les bases de *dolia*, que havien estat coberts de terra, dels quals en varem comptabilitzar, a la part excavada, un total de 21. Estaven disposats ordenadament, formant tres filades en sentit longitudinal i, més o menys centrat hi havia el basament d'un pilar que devia tenir funcions de suport de la teulada, davant seu, gairebé adossats al mur del sud se'n localitzaren tres més. El nivell de circulació no estava marcat per cap tipus de pavimentació, ja que el terra trepitjat acomplia aquesta funció.

L'estructura millor conservada és, però, un dipòsit revestit d'*opus sigininum* que servia per a contenir líquids, possiblement aigua o oli (àmbit VII) de 3,50 metres de llarg per 2 d'ampla. El seu bon estat de conservació, entre 60 i 80 cms. d'alçada, es deu al fet que estava excavat al subsòl i fou alterat només en la seva part superior. Està situat a l'angle sud-est de la nau, adossat a la cantonada i definit per quatre murs que estan revestits interiorment amb el mateix material que el terra i li dona impermeabilitat. A la cantonada nord-oest es va construir un graó, també revestit, per accedir al seu interior. Totes les junctures estan curosament resseguides per una mitja canya, que alhora les protegia i facilitava la neteja de l'interior del dipòsit. El sòl no és totalment horitzontal, sinó que està dotat d'una lleugera inclinació vers la part central on s'hi va construir un forat de decantació de prop d'1 metre de diàmetre, element habitual i imprescindible en aquesta mena de contenidors.

Al mur de tancament sud del gran magatzem s'hi entregaven tres murs i és molt probable que definissin altres àmbits, que no van ser excavats, en direcció a la part oberta central de la vil·la.

Estratigrafia.

L'estratigrafia era molt senzilla i reduïda, degut sobretot a la poca potència que presenta el jaciment.

L'extracció de l'estrat superficial es va realitzar amb pala mecànica, sota el qual apareixien ja la part superior de les estructures. Al primer sector, el seu arrasament va fer que no quedessin pràcticament restes de sediment entre el superficial i el nivell de circulació, que juntament amb el fet d'haver estat parcialment excavat el va convertir en una part estèril de material arqueològic.

El sector nord tampoc presentava complicacions estratigràfiques, ja que sota la capa superficial es podien detectar, no sense esforç, els forats de *dolia* que farcien el magatzem i que estaven excavats sobre l'argila del subsòl que servia com a nivell de circulació. El farciment de cadascun d'aquests elements fou diferenciat amb la finalitat de fer identificable el material aparegut al seu interior. L'únic lloc que presentava estratificació era l'interior del dipòsit del

magatzem. Aquí fou possible distingir sis nivells: el primer, apareixia des de l'afloració de l'estructura, sota l'estrat superficial, fins un nivell d'enderroc, que no era general, sinó que es concentrava al costat sud i era el resultat de la caiguda de la teulada i el mur perimetral; sota d'aquest enderroc parcial, hi havia un estrat de la mateixa composició que el primer, que de fet es va formar contemporàniament i fou igualat. Cal dir que en aquests primers nivells va aparèixer la quasi totalitat del material arqueològic. Sota aquests estrats n'aparegueren d'altres amb una composició totalment diferent i pràcticament estèrils; una capa de terra marró-beix, argilosa, poc potent i uniforme; un estrat sorrenc amb molta calç i material de construcció desfet i, finalment, sobre el paviment de *signinum* una finíssima capa de llims, producte del fang format després de l'abandonament del dipòsit.

Material.

El material recuperat durant l'actuació no va ser gaire abundós però sí que fou suficientment significatiu com per a permetre datar el moment d'abandó de la vil.la. Del moment de fundació, en canvi, tot i que en determinats punts es va excavar per sota el nivell de circulació, no va aportar cap mena de material. No obstant això, la primera intervenció de l'any 1983 sí que va recuperar material antic, datable en època republicana i permetria pensar en una gran continuïtat d'habitació.

Com hem dit anteriorment, al primer sector excavat el material arqueològic era inexistent i, per tant, a part dels elements estructurals va aportar poca informació. Al segon sector, en canvi, va ser possible recuperar un conjunt d'elements que s'han de considerar com part de la cultura material dels habitants de la vil.la en el moment del seu abandonament i que foren abocats a l'interior de les estructures quan aquestes foren amortitzades.

Cronologia.

És difícil esbrinar la cronologia d'aquesta interessant vil.la alt-empordanesa. Malgrat la superfície excavada i les importants estructures posades al descobert, el material arqueològic recuperat en els diferents àmbits i estrats és limitat en nombre i en varietat i, d'altra banda, correspon quasi tot al moment d'abandó de la vil.la. Cap material, en canvi, ha aparegut en els

nivells de fundació ni en estrats relacionats amb la construcció dels diferents murs o dels dipòsits.

No obstant, en els nivells superficials o barrejats amb els materials dels estrats d'abandó del jaciment, han aparegut alguns esquerdissos de ceràmiques antigues, testimonis de la presència humana almenys des del s. II-I a.C. Es tracta d'alguns bocins d'àmfora itàlica i, potser, àmfora tarraconense i algun esquerdís aïllat de ceràmica emporitana tardana. Tot plegat, ben poca cosa.

Els nivells relativament més rics corresponen al moment final de la casa. Els farcits dels negatius de dolia del magatzem del sector nord i del dipòsit annex són els que han proporcionat els materials més interessants. Malgrat tot, continua essent baix en nombre de peces o fragments i molt limitat el seu repertori formal. Hem de citar, en tot cas, la presència força corrent de les ceràmiques narboneses, tant la sigil.lata grisa paleocristiana com de les produccions rosades, ambdues amb decoració estampada i de gran qualitat (malgrat l'erosió que han sofert amb l'acidesa de la terra). Tampoc és estranya l'aparició d'alguns fragments i plats de TS africana D, amb el vernís quasi sempre perdut. Més abundants, els fragments d'àmfora corresponen majoritàriament a tallers africans i, la ceràmica comuna, oxidada o reduïda, a tallers locals.

El repertori de ceràmiques fines més extens correspon a les produccions estampades narboneses, amb plats, tapadores i bols. Cal destacar, especialment, els plats atribuïbles a les formes Rigoir 3 (Atlante VII-5), el bol de la forma Rigoir 6 A o C (Atlante VIII-3 i 5), i la tapadora de la forma Rigoir 30 o similar (Atlante VII-6). Tot plegat, s'ha de datar en el s. V.

La sigil.lata africana D, representada per alguns bocins sense forma i mig plat decorat de la forma Hayes 59 (Atlante XXXIII-1), sembla correspondre a la fi del s. IV o primera meitat del s. V; igual que un petit plat alt o bol assimilable a la forma Hayes 73 o Atlante XXXI-3, sense vernís i amb una senzilla decoració al llavi.

En altres ocasions, amb conjunts de material amb una major quantitat de peces, es podria afinar més la cronologia, observar les absències de formes

més antigues o més modernes que ajuden a delimitar, pel cim o per sota, el marc cronològic general. Aquesta vegada, però, amb un repertori tan limitat, ignorem si aquestes absències són degudes al fet de trobar-nos en un moment molt pròxim de mitjan del s. V d.C. o si, senzillament, responen a l'escassetat de material ceràmic recuperat a l'excavació. No hauria de ser rar que l'excavació d'altres àmbits o altres indrets de la vil·la proporcionés el suficient material per permetre afinar més la data en que va deixar d'estar en activitat aquesta explotació agrícola. Ens haurem d'acontentar, doncs, a deixar oberta la datació final de la vil·la, constatant, només, que aquesta no deuria tenir lloc abans de mitjan del s. V de la nostra Era.

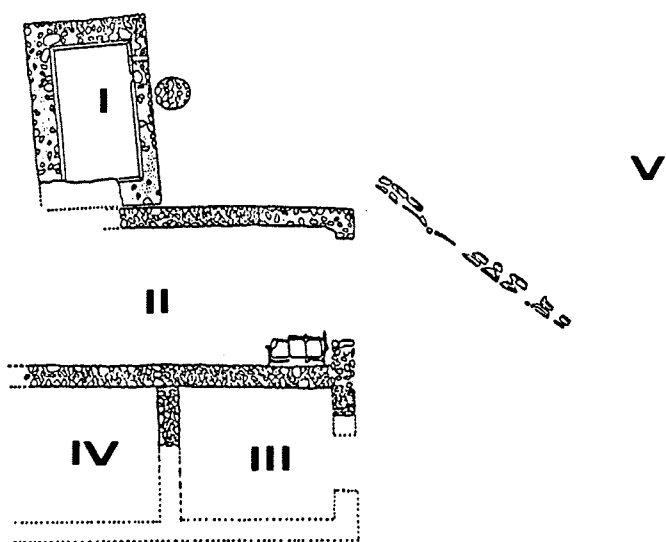
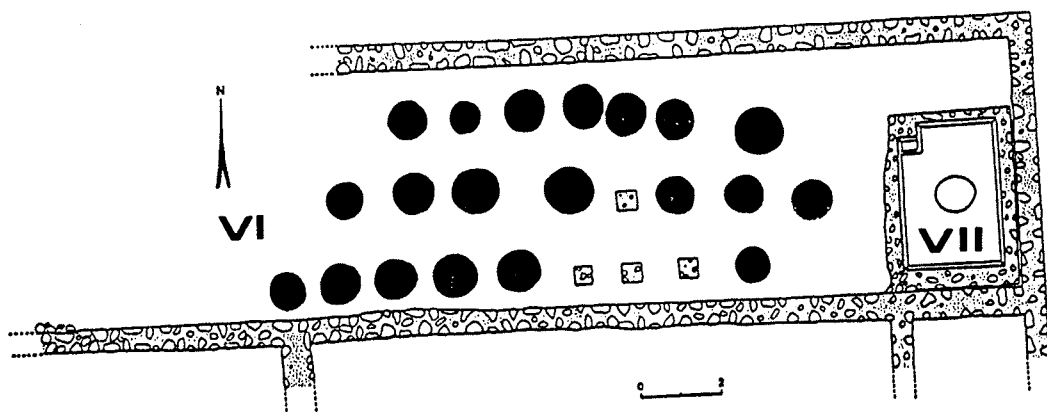
BIBLIOGRAFIA.

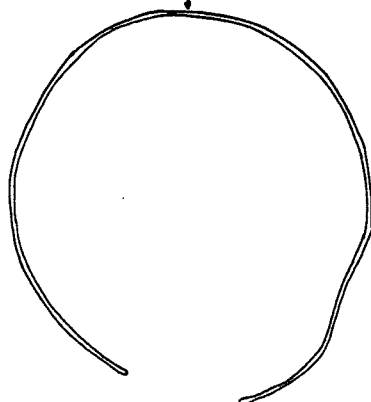
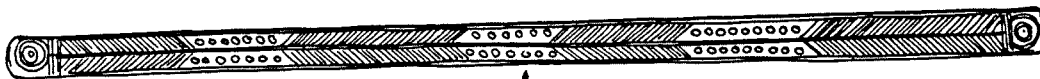
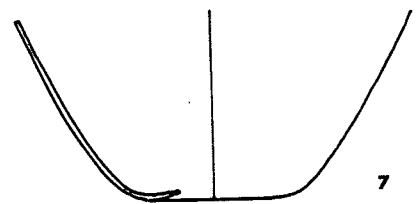
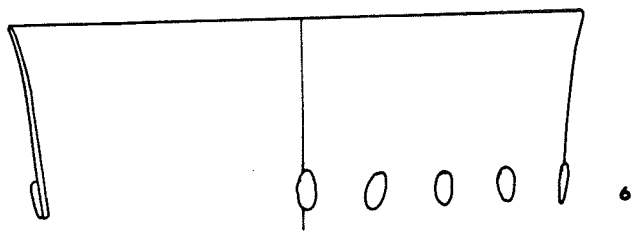
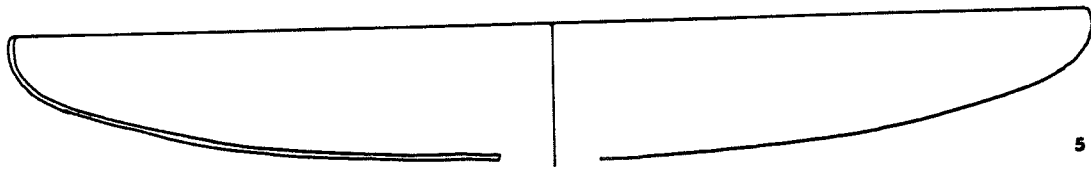
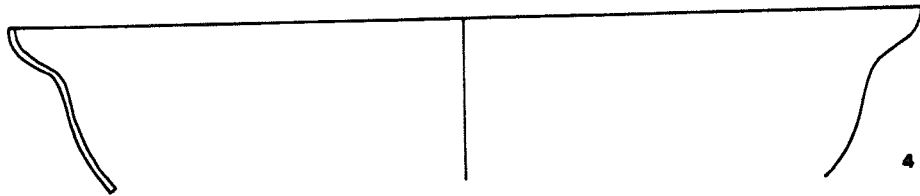
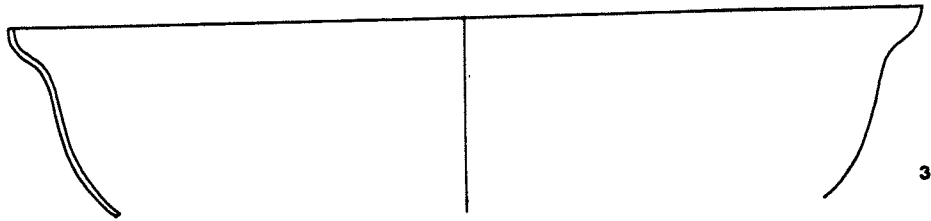
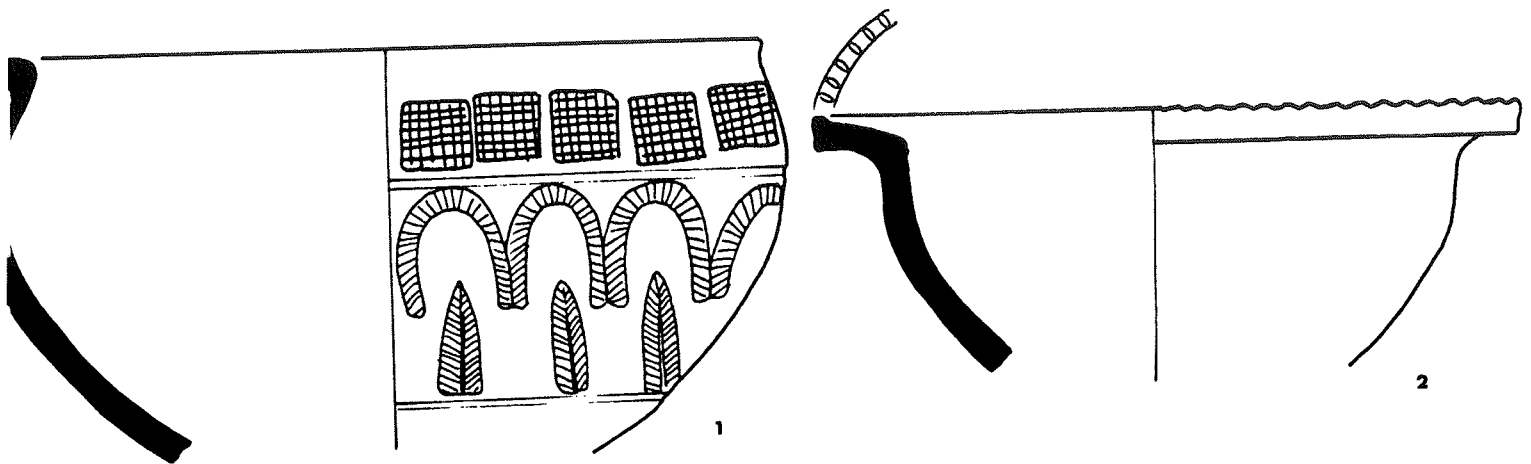
ANÒNIM (1983) Troballa de restes romanes a Avinyonet de Puigventós, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 16, pp. 391-397.

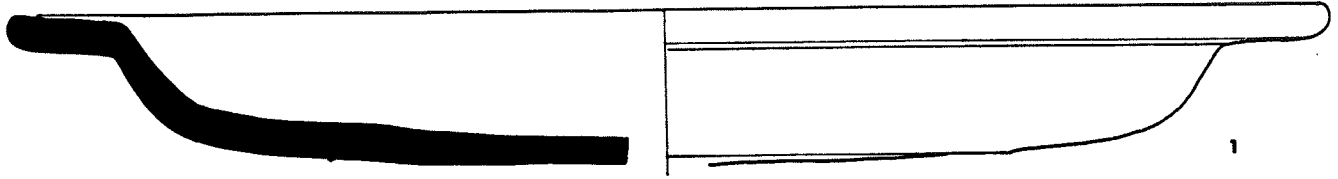
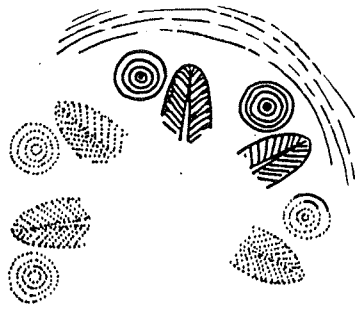
BADIA J. (1978) *L'arquitectura medieval de l'Empordà, II-A-Alt Empordà*, Dipuració Provincial de Girona, p. 25.

CASAS J. CASTANYER P. NOLLA J. M^a & TREMOLEDA J. (en premsa) *Ceràmiques comunes i de producció local a les comarques orientals de Girona, I. D'època augustal al segle III*, Monografies Arqueològiques, 12, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

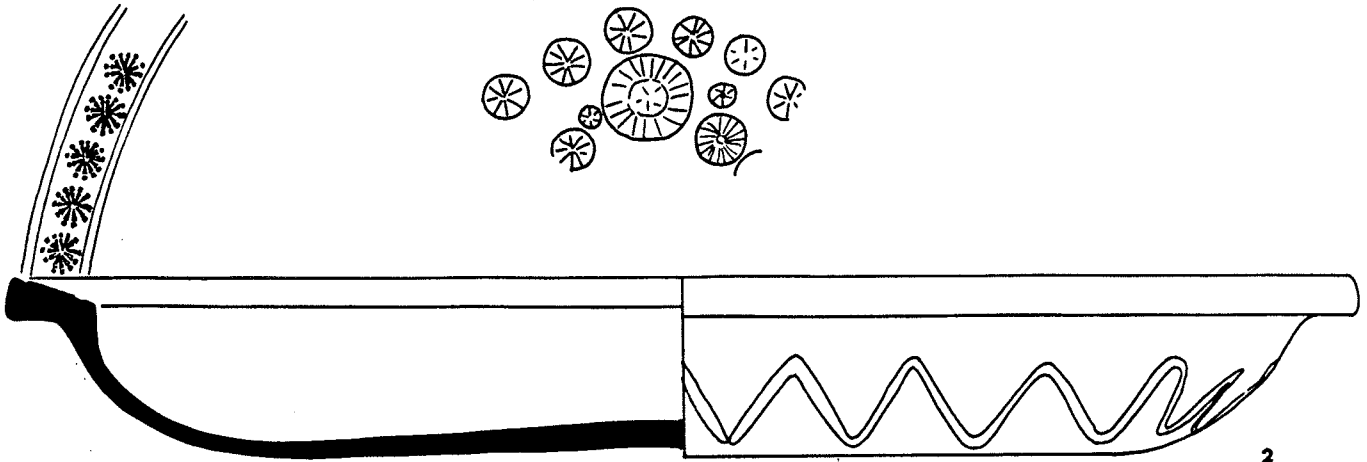
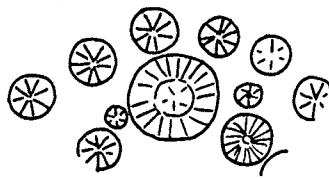
NOLLA J. M^a & CASAS J. (1984) *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, p. 71.

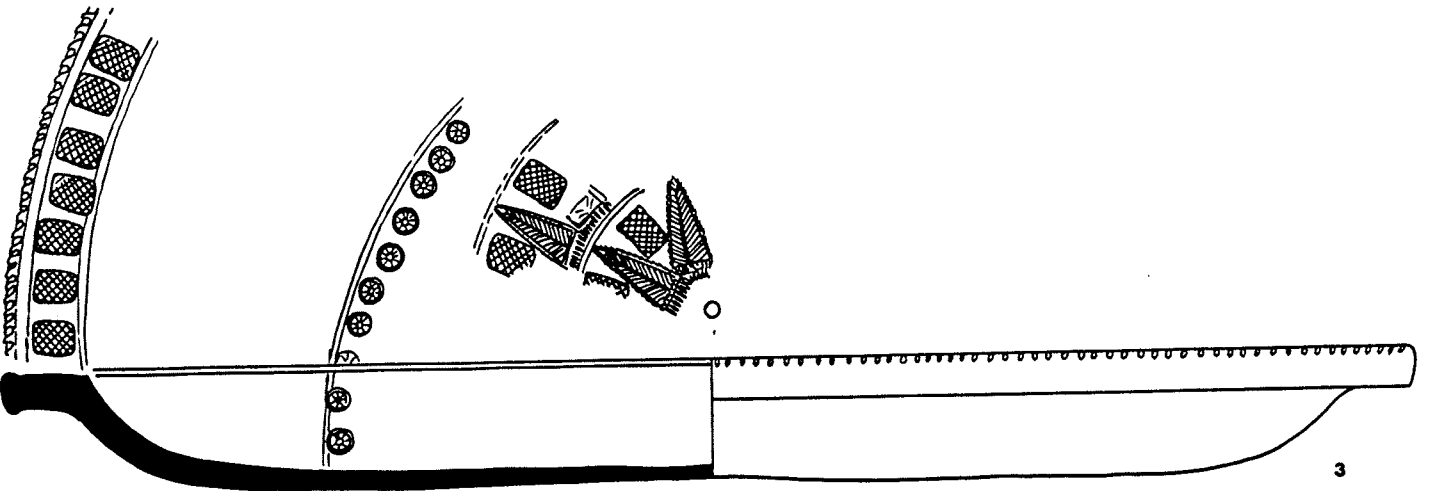

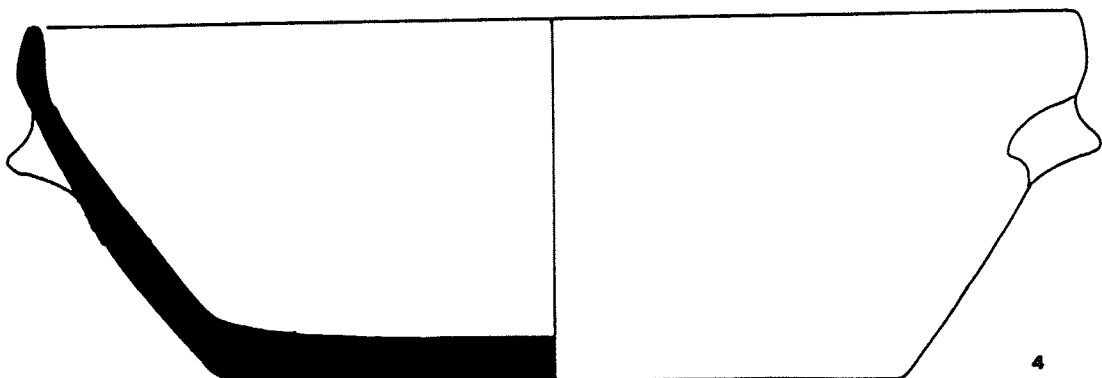
1

2

3

4

L'EXCAVACIO D'URGÈNCIA A LA CARRETERA DE SANT MARTÍ D'EMPÚRIES A LA CARRETERA D'ORRIOLS A L'ESCALA.

Xavier Rocas i Gutiérrez
Susanna Manzano i Vilar
Anna Maria Puig i Griessenberger (*)

El projecte inicial d'ampliació de la carretera, elaborat per la Diputació de Girona i finançat per la mateixa Diputació i l'Ajuntament de L'Escala, contemplava el millorar l'accés al nucli de St. Martí mitjançant l'eixamplament de la carretera per la banda de llevant, i la incorporació d'una zona de vianants, un carril-bici i una zona ajardinada. Aquests treballs afectaven a priori part de la muralla d'Empúries, una domus anexe a aquesta muralla, part de la necròpolis Estruch, així com una pedrera de cronologia incerta.

A principis de setembre de 1991 es fa una reunió de totes les parts implicades per trobar una solució i salvaguardar el patrimoni afectat. Es decideix, d'una banda, modificar el projecte inicial desviant-se el traçat per preservar la muralla i domus i, de l'altra, s'encarrega al Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona la realització de les prospeccions arqueològiques en aquelles parts on es mantenia el traçat previst en el primer projecte. La Comissió del Patrimoni de la Generalitat quedava encarregada d'avaluar la importància de les troballes realitzades durant aquesta prospecció i decidir sobre la seva conservació.

Les intervencions s'iniciaren el dia 24 de setembre i acabaren el 20 de desembre de 1991. A partir dels resultats obtinguts, el 5 de febrer de 1992 la Comissió decideix preservar el jaciment.

S'ha excavat tot el tram a llevant de l'actual carretera que va des de la cruïlla de la carretera general fins al cementiri actual de St. Martí, ampliant allà on la dinàmica de l'excavació així ho aconsellava. En total, la superfície excavada fou d'uns 1.700 mts. quadrats, dividida en vint-i-tres quadres correlatius, individualitzats a partir de la senyalització que Obres Públiques de la Diputació va marcar.

El volum de les troballes ha anat d'acord amb l'espai físic excavat, havent-se presentat una gran complexitat estructural que, junt amb el grau important d'arrassament que pateix la zona, fa difícil el poder interpretar clarament el conjunt del jaciment. Els resultats als que hem

arribat els presentem agrupats en blocs temàtics que faciliten una major comprensió de l'àrea objecte d'estudi.

1. ANIVELLAMENTS D'EPOCA REPUBLICANA

En diversos punts de la superfície excavada, i concretament allà on la roca presenta importants desnivells, s'han constatat un seguit de bossades amb material arqueològic d'època baix republicana. La seva distribució, localitzada indistintament arreu dels quadres, junt amb la limitació imposada per l'espai excavat, són inconvenients a l'hora d'arribar a una conclusió entorn a la funció d'aquests terraplenaments.

Acostumen a ser nivells de terres argiloses amb abundant pedres, que tant els trobem colgant grans forats naturals de la roca (U.E. 207-311, 921, etc.), com cobrint àmplies superfícies (U.E. 1521, 1522 i 1603; veure Lám. I), possiblement establint un sòl anivellat.

Pel fet de no haver-se trobat cap estructura que es relacioni directament amb aquests estrats, no podem fer més que parlar d'una possible freqüentació de la zona en època baix-republicana, ben segur motivat per la proximitat de la veïna ciutat d'Empúries.

Els materials trobats ens proposen una data aproximada entorn a finals del segle II a.C. i principis del s. I a.C. (àmfores itàliques Dressel 1, alguns fragments del tipus "DB", àmfora púnica i àmfora ibèrica de boca plana, ceràmica d'engalba blanca, oxidada i reduïda emporitana, campaniana A i B).

2. L'ÀREA DE NECROPOLIS ALT IMPERIAL I TARDO-ROMANA

En el moment d'iniciar les prospeccions ens plantejarem la possibilitat de retrobar la necròpolis Estruch, descoberta i excavada parcialment per Almagro en les campanyes de 1945 i 1954 just uns pocs metres a llevant d'on ara anàvem a excavar (ALMAGRO, 1955, pp. 305-320). Aquestes expectatives inicials s'han vist confirmades amb la

troballa d'un total de 19 noves tombes, repartides a tot el llarg de la zona excavada. D'aquestes, el ritus funerari predominant és la inhumació, tot i que, a diferència del que fins ara s'havia constatat en aquesta necròpolis (ALMAGRO, 1955, p. 305), almenys en tres casos segurs ens hem trobat amb incineracions. Aquest fet implica, o bé variar la datació inicial de la necròpolis Estruc proposada per Almagro, o bé ampliar la distribució dels espais d'enterrament a ponent de la ciutat en època alt imperial, en relacionar-se directament aquestes incineracions amb aquelles de la necròpolis Torres-Nofre.

Tanmateix, l'excavació ha permès descobrir un segment d'un camí (U.E. 1711; veure Lám. 1), cobert pel nivell d'abandó general de la zona, amb les senyals de les roderes ben marcades sobre la roca mare, la circulació del qual, travessant l'àrea excavada en direcció est-oest, possiblement es dirigiria vers l'entrada sud de la ciutat romana. El fet que just al seu costat hagin aparegut un seguit d'inhumacions sembla que ajudaria a comprendre millor la ubicació i distribució dels sepulcres dins aquesta necròpolis.

L'establiment d'una cronologia per a tot aquest conjunt de tombes és difícil degut a que l'arrassament general de la zona no ha permès trobar una seqüència estratigràfica fiable. A més, la manca d'una superposició entre els diversos sepulcres dificulta el poder establir cronologies relatives dels diferents tipus d'enterraments. El nostre estudi únicament pot agrupar les diferents tombes segons el seu ritus funerari, intentant valorar cronològicament les datacions absolutes postquem subministrades per les escasses peces d'aixovar i pels diferents tipus de contenidors. Malgrat tot, es pot parlar de dues grans fases d'enterrament en l'àrea excavada, reflexades en el diferent ritual funerari.

2.1 Les incineracions. La primera fase de necròpolis.

Malgrat haver aparegut molt malmeses, s'han documentat les restes d'un petit edifici sepulcral (U.E. 1332; veure Lám. 4, fig. 1.1), de tipologia similar a aquells trobats per Almagro en varies de les necròpolis emporitanes d'època alt-imperial (ALMAGRO, 1955, làms. I i V). Les restes conservades permeten confirmar les característiques generals de l'estructura, una mena de podi cúbic de planta rectangular, orientat NW./SE. i que en el nostre cas amidaria 1'10 mts. d'amplada per 1'50 mts. de llargada. Al centre hi hauria un buit on s'hi dipositaria una o varies urnes així com el seu aixovar. Les parets són construïdes amb pedres de format petit lligades amb argamassa, estucades i pintades de color vermell.

A migdia de l'edifici sepulcral, i gairebé tocant-lo, va aparèixer una altra incineració dins una urna de ceràmica africana de cuina (U.E.1336; veure Lám. 3), col·locada en un retall circular a la roca. La forma d'aquesta peça sembla inèdita o almenys no l'hem pogut trobar en els repertoris més coneguts, malgrat que ja la trobem dins les necròpolis emporitanes tot i classificada erròniament (ALMAGRO, 1955, fig. 97). La forma general és la d'una cassola/olla de fons carenat molt alt i gairebé esfèric, cos troncoconic amb dues nanses aplicades, coll estrangulat i llavi tombat cap a l'exterior amb un perfil interior ben marcat per una acanaladura que serveix d'encaix a una tapadora. Exteriorment el llavi i part de la paret resten coberts per la característica patina de color gris fosc. Completava l'urna una tapadora del mateix tipus ceràmic, amb agafador i solcs ben marcats, dipositada de manera invertida tapant el conjunt.

Crònicològicament aquesta producció abarca un període molt ampli, arribant amb una certa abundància als jaciments de la Mediterrània occidental a partir del s. II d.C., si bé algunes variants antigues haurien començat a arribar abans i tot (ATLANTE, 1981, pp. 208-211). Pensem que l'exemplar recuperat s'ha d'incloure dins aquests productes més antics, doncs els tipus predominants i abundantíssims des dels primers decennis del segle II d.C. són les cassoles de perfil d'ametlla i les seves variants.

Tant l'edifici sepulcral com l'urna de ceràmica africana de cuina restaven parcialment destruïts pel retall fet en obrir-se una sitja (U.E. 1340; veure Lám. 4, fig. 1.1), fet que ens aporta una data post quem per a la construcció d'aquesta i, per extensió, de tot el camp de sitges.

L'altra incineració trobada (U.E. 824; veure Lám. 3), es situa a uns 45 metres al sud-est de les altres dues, i consisteix en una urna de ceràmica comuna oxidada amb la seva tapadora, acompanyada d'un aixovar compost d'un anell de ferro amb camafeu (dins l'urna). A tot volt exterior han aparegut claus de ferro, així com moltíssims fragments d'ungüentari de vidre, mig fosos i de tipologia variada (piriformes i estrangulats), que correspondrien almenys a deu individus diferents comptabilitzats. Falcada per un seguit de pedres, es recolçava en un estrat que, malgrat no ser totalment estèril, no aporta cap element de datació.

A més d'aquestes tres incineracions segures, d'altres materials recuperats durant l'excavació semblen apuntar a l'existència d'altres tombes amb aquest tipus de ritual funerari. Concretament, es tracta d'un grup de tres ungüentaris de vidre de colors, cos troncoconic i coll petit, situat just per sota d'un mur del quadre deu (U.E. 1005), el qual molt probablement hauria destruït la incineració de la qual en formaven part com a aixovar. També s'han localitzat restes disperses d'ossos cremats,

així com fragments d'ungüentaris ceràmics i de vidre, abocats dins de les sitges, reflexe d'altres tombes d'incineració i destruïdes a rel de l'ocupació del mateix territori per altres necessitats.

La troballa d'aquestes incineracions sembla provar l'extensió de la necròpolis Torres-Nofre molt més al sud-oest del que pensava Almagro (ALMAGRO, 1955, fig. 193), disposant-se a banda i banda del camí descobert a la present excavació. La cronologia sembla correspondre a aquella ja proposada, no poguent-se assegurar una utilització d'aquest espai com a necròpoli d'incineracions més enllà de finals s. I d.C.

2.2 Les inhumacions. La darrera fase de necròpolis.

Han estat localitzades i excavades un bon nombre de sepultures d'inhumació d'època tardoromana, presentant una diversitat notable en la tipologia d'enterraments. L'orientació predominant d'aquestes és E./W., tot i que en alguns casos s'organitza en direcció NW./SE. El sentit dels cadàvers, en aquells en que aquest s'ha pogut determinar, és cap a l'est (veure Lam. 1 i 2).

Els tipus de sepulcres d'inhumació trobats en aquesta intervenció han estat: enterraments en àmfores (U.E. 605, 810, 822, 1606, 1607, 1705 i 1707), enterraments en fossa (U.E. 813, 815, 847, 1018, 1702 i 1709), enterraments en cambra (U.E. 933), enterraments en sitja (U.E. 1358-1359 i 1342-1343) i, finalment, enterraments en cista (U.E. 1017).

Enterraments en àmfora. Dels set enterraments d'aquest tipus documentat, només en dos casos podem identificar amb certesa la forma de l'àmfora que feia funcions de taüt. En aquest sentit, la datació que ens proporciona l'àmfora pot ser indicativa per adscriure la inhumació al moment cronològic d'utilització d'aquest contenidor. Les formes documentades són la Keay III B (inhumació U.E. 810) i la Keay LIV B (U.E. 605). Ambdues formes tenen cronologies força àmplies, fet que no ajuda a precisar gaire la datació dels seus enterraments. Així, el tipus Keay III B es situa entre el segon quart del s. III i primera meitat s. V d.C. (KEAY, 1984, pp. 100-109), mentre la Keay LIV B, identificada per primera vegada justament en la mateixa necròpolis Estruch (ALMAGRO, 1955, fig. 305), s'ha documentat entre les darreries del s. IV fins almenys la segona meitat avançada del s. VI d.C. (KEAY, 1984, pp. 278-289).

Tant un com altre contenidor no semblen contradir la cronologia

proposada per Almagro de s. IV o V d.C com a datació de la necròpolis Estruch, tot i que probablement algunes àmfores poden ser més tardanes. En tots els casos l'enterrament correspondria a una inhumació infantil.

Enterraments en fossa: Tots els sepulcres d'aquest tipus apareguts en la intervenció resten molt malmesos, i és molt difícil el poder fer gaires precisions o establir criteris de diferenciació tipològica entre ells. Dels enterraments en fossa documentats, els menys arrassats serien els U.E. 813, 815 i 1709, on el mort es disposa en una esquadra de la roca. Aquesta sovint es retalla a fi de donar-li una forma més o menys rectangular, i una base anivellada. El llit funerari estaria constituït per *tegulae*, sense poder assegurar quin tipus de coberta tindrien (potser de lloses si fem cas de la gran pedra que es trobava dins el farcit interior de la inhumació U.E. 815). D'altres sepulcres (U.E. 847 i 1018) semblarien limitar-se a un simple retall a la roca sense configurar cap planta específica i molt probablement mancats de coberta.

En un únic cas (U.E. 815) hem trobat restes d'aixovar, consistent en un anell de bronze, sense cap característica especial i d'adscripció cronològica difícil.

A la necròpolis del Parc de la Ciutat de Tarragona aquests tipus d'enterraments es situen dins un ampli marc cronològic de finals s. III i primera meitat s. V d.C. (TED'A, 1987, p. 109).

Enterraments en cambra: L'excavació ha permès documentar un d'aquests edificis funeraris col·lectius, malauradament força malmès no tan sols pel fet de trobar-se gairebé a ras de superficial, sinó també en quedar afectat per les obres de construcció, durant els anys seixanta, de l'actual carretera d'accés a St. Martí.

Les restes conservades no permeten fer-nos una idea exacta de la seva planta, tot i que molt probablement aquesta seria rectangular (veure Lám. 4, fig. 2). L'interior resta dividit per un màxim de quatre nínxols rectangulars (*formae*). Les separacions entre ells es realitzen amb murets de pedra i morter, revestits, en dos dels casos, amb *tegulae* tant a la base com a les parets i disposant-se seguint l'estructura de l'edifici. El sòl d'aquestes estructures semblaria també haver estat anivellat amb un llit de morter. El conjunt de nínxols s'entrega, a llevant, a un ampli mur constituït per pedres de format petit perfectament lligades amb abundant argamassa, conservant restes d'enllicuit. Tota l'estructura es recolza sobre la roca o, en algun punt, en estrats geològics completament estèrils.

El fet que just davant seu hi hagi les restes d'una barrinada pot ajudar a comprendre el grau d'arrassament del sepulcre, el qual, sense cap

fiabilitat estratigràfica, només pot ser datat per comparació amb d'altres estructures de característiques similars. Un paral·lel gairebé exacte ens el proporciona el Sepulcre de Cambra nº 1 trobat a l'excavació del Parc de la Ciutat de Tarragona, el qual és datat entre finals s. III i el s. V. d.C, sense arribar al s. VI. (TED'A, 1987, p. 137).

Potser la inhumació nº 26 de la necròpolis Estruch (ALMAGRO, 1955, p. 306) seria un tipus d'estructura similar, tot i ser un enterrament aïllat.

Enterraments en sitges: La troballa d'enterraments dins sitja, documentats concretament al quadre tretze, ens proporciona una nova tipologia sepulcral a considerar en aquesta necròpolis tardo-romana.

En un cas, hem trobat una sepultura doble (U.E. 1358 i 1359), amb els cossos dipositats directament sobre el fons de la sitja, i colgats simplement per terra. Ambdós esquelets, un d'ells d'una dona en avançat estat de gestació, es trobaven enllaçats, fet que fa pensar en un enterrament simultani. En l'altra inhumació segura (U.E. 1345, veure lám. 4, figs. 1.2 i 1.3), el cos restava dipositat dins d'una cista feta amb pedres soltes alineades i coberta de grans lloses de pissarra. L'esquelet es disposava directament en el fons de la sitja, a excepció del crani que es recolzava sobre la base del forat de comunicació entre la sitja on es trobava i la contigua, que és precisament la que contenia l'enterrament doble. En cap d'aquestes dues tombes va aparèixer aixovar funerari.

La cronologia d'aquests enterraments s'hauria de situar, segons la datació que ens proporcionen els estrats que cobreixen directament els morts, en un moment imprecís entre el segon quart del segle IV i mitjans del segle V d.C. (Hayes 59 i 61) (HAYES, 1972, pp. 96-107; ATLANTÉ, 1981, pp. 82-84). Aquesta cronologia, a més, ens dona una data ante quem per a l'excavació de les sitges.

Fora d'aquest context cronològic cal esmentar l'existència de dues osseres a les sitges contigües a les dues abans esmentades. La total desconexió anatòmica de les restes humanes que contenen, junt amb la presència d'ossos d'animals, ens fa abandonar la idea d'enterrament i suposar que hi foren simplement abocats.

Enterraments en cista: A més de la tomba ja descrita en el tipus de sepulcre anterior (U.E. 1345), que tipològicament té cabuda en ambdós grups, s'ha documentat un altre cas d'inhumació en cista (U.E. 1017). Aquest enterrament, gairebé destruït per l'aixecament d'un mur més modern, conserva tan sols part d'un dels laterals fet amb pedres soltes alineades. Les restes de l'esquelet es redueixen únicament a la tibia, peroné i peu, de la cama esquerra, tot i que és suficient per a

determinar-ne una orientació cap a llevant. L'estrat on es recolza aquesta estructura aporta una data post quem per aquesta inhumació entorn a mitjans del s. IV - principis s. V d.C. (per una Africana de cuina, forma Ostia IV, fig. 59) (ATLANTE, 1981, p. 213).

3. LES SITGES

En el tram excavat i concretament allà on la roca mare és més disgregada, s'ha documentat un total de trenta sitges, distribuïdes des del quadre vuit fins el quinze, i concentrades, majoritàriament, entre els quadres tretze a quinze. (veure lám. 1)

Amb la limitació imposada per l'estreta franja d'àrea excavada, i a causa, també, del tall violent produït per la construcció de la carretera de St. Martí d'Empúries que sens dubte malmeté alguna d'aquestes, l'estudi queda limitat a assenyalar els tipus i distribucions principals així com proposar la data de colgament a partir del material recuperat en la seva excavació.

Tipològicament les sitges trobades presenten la boca arrodonida, secció còncava i base aplanada. Aquestes, excavades al subsòl, es disposen al·leatòriament en funció de la major o menor duresa de la roca. En algun cas, però, sembla que es doni una intencionalitat prèvia en la seva distribució, podent-se agrupar bàsicament en quatre grups:

Sitges individuals. S'ha diferenciat d'entre aquest primer tipus dues variants: sitges totalment aïllades i sitges, que sent individuals, s'agrupen en conjunts d'un nombre constant de tres.

Sitges relacionades interiorment. En alguns casos hem documentat grups de sitges que es comuniquen des de l'interior a través de forats practicats a les seves parets. És el cas de dos exemples documentats al quadre tretze.

Sitges comunicades mitjançant canals. Aprofitant el desnivell del terreny, aquests canals estableixen relacions entre sitges aïllades a ras de boca. Malgrat el seu estat de deteriorament, es comencen a apreciar a partir del quadre tretze fins a les primeres sitges del quadre quinze. En certs casos sembla ser que els canals únicament tindrien la funció de vessar continguts dins d'una sitja, sense comunicació evident.

amb cap d'altre.

Sitges amb boques contigues, tallades entre si. En coneixem dos exemples: un grup de tres sitges al quadre catorze, alineades sobre un eix longitudinal N.S., i un altre conjunt al quadre quinze, format per quatre sitges agrupades. En origen, aquestes funcionarien contemporàniament, i la seva distribució seria pensada en el moment inicial de la seva construcció. Posteriorment, es produeix una modificació en la seva disposició, consistent en l'aixecament d'uns murets refent el contorn de dues d'elles, alhora que es procedia a colgar totalment les altres dues. Aquest fet implicaria un canvi funcional en el darrer moment de la seva utilització.

No és possible determinar diferenciacions cronològiques apreciables entre aquests quatre grups. El fet que les sitges siguin excavades a la roca no ens permet proposar cap data concreta pel moment de la seva construcció. Unicament, i extrapolant un cas en el quadre tretze, en què la construcció de la sitja afecta a unes estructures funeràries datades entorn a finals del s. I d.C., podem establir una data post quem pel moment inicial de les sitges. És impossible precisar més entorn aquesta data, però cal allunyar-la considerablement ja que implica un oblit de la zona com àrea de necròpolis.

Pel que fa al moment final d'utilització, aquest està en funció de dos canvis substancials d'ocupació en l'àrea on es troben les sitges. El primer respon a la reutilització de la zona com a àrea de necròpolis en època tardoromana (necròpolis Estruch). Dos enterraments dins sitja datats grosso modo a partir del segon quart del s. IV fins a mitjans del s. V d.C., estableixen la data post quem pel moment inicial d'amortització.

El definitiu colgament de totes aquestes estructures (incloses aquelles amb enterraments) es produiria entre mitjans i tercer quart del s. VI, a partir d'un anivellament general de la zona constatat en tots els quadres.

4. L'AMORTITZACIO GENERAL EN EPOCA VISIGOGA, I LES ESTRUCTURES TARDANES

Des del quadre dos fins el quadre vint-i-dos i en tota la superfície excavada, hem constatat la presència d'un nivell de terres, de potència

irregular, que sembla terraplenar el terreny.

Cronològicament, aquest fet es produeix un cop la zona s'abandona com àrea de necròpolis. Dins d'aquest període cal distingir dos moments que determinen el relativament llarg procés d'abandó, malgrat que les diferències cronològiques no siguin apreciables. En un primer moment, es procedeix a colgar totalment les sitges amb aportacions de terres i pedres, entre les que es fan evidents restes d'enterraments de la mateixa necròpolis. La data proposada per aquesta amortització, que és global per a totes les sitges, és de mitjans-tercer quart segle VI (Hayes 93 A i B, 99, 104 A i B; Keay LXI, LXII i LIV).

El definitiu abandonament es produiria, poc després, en una segona fase caracteritzada per uns estrats d'anivellament generals.

A partir d'ara cal situar la construcció d'uns murs, que pel seu estat d'arrassament a nivell de fonaments en una o dues filades, excepte alguns casos que les superen, no podem fer més que situar-los cronològicament en un moment posterior al terraplenament, i no anteriors a la necròpolis tardo-romana. En dos exemples dels quadres vuit i deu, la construcció dels murs reventa estructures funeràries d'aquesta necròpolis.

Des d'un punt de vista constructiu, podem establir dos tipologies ben diferenciades. Un tipus de mur es reconeix a partir d'un parament constituït per dues filades de pedres grans, amb l'espai interior d'entre aquestes pedres reomplert amb pedres petites i terra, amb una amplada aproximada d'entre 60-70 cms. L'altre tipus, presenta únicament filades de pedres sense cap disposició regular. Ignorem si aquesta diferenciació tipològica respon a algun criteri cronològic.

Possiblement contemporàniament a aquests murs, funcionaria l'únic paviment descobert, localitzat a l'extrem N.W. del quadre dotze i malauradament sense relació aparent amb cap mur. Es tracta d'un sòl de terra batuda disposat directament sobre nivells d'escombrera datats a partir de mitjans del s. VI d.C. (veure lám. 1).

Sense poder concretar el moment inicial de la seva construcció, però segurament relacionat durant aquesta fase amb les estructures fins ara descrites, cal parlar del pou documentat al quadre vuit (U.E. 850). Tallat a la roca mare, presenta un contorn de boca reforçat per una estructura de pedres sense lligar, antigament embellida per un brocal de pedra calcàrea de la zona. La seva amortització es realitza íntegrament en el mateix moment, datant-se, com a mínim, i a partir de la troballa d'un únic fragment de Clara D forma Hayes 109, entre les darreries del segle VI i mitjans s. VII d.C. (HAYES, 1972, p. 172). Probablement aquesta data

hauria de pujar-se encara més, si fem cas a la magnífica col·lecció de grolleres reduïdes i en menys quantitat de comunes oxidades, material d'adscripció cronològica difícil. Aquest cegament del pou s'hauria de relacionar cronològicament amb els estrats superficials que tanmateix ens daten el moment final de l'ocupació d'hàbitat en la zona.

5. LA PEDRERA

El tram on s'havia d'intervenir arqueològicament afectava una pedrera, documentada ja en els plànols de les excavacions d'Almagro (ALMAGRO, 1955, fig. 193). La possibilitat d'una utilització d'aquesta en temps més antics ens va dur a excavar-la íntegrament, fet que suposava ampliar considerablement l'espai prèviament traçat d'actuació arqueològica (veure lám. 2). La presència arreu de la pedrera de forats de barrina i restes de barrinades ens ha obligat a datar la seva explotació en època moderna. L'extracció de la pedra, però, no es feia únicament amb aquest sistema, sinó que hem constatat a més restes de manipulació de blocs.

AGRAIMENTS

(*) Expressem el nostre agraïment als arqueòlegs Joan Llinàs i David Vivó per la seva participació en l'excavació, a en Benjamí Bofarull, dels Serveis Tècnics de l'Ajuntament de l'Escala, per a la realització de la planta topogràfica general de l'excavació, i a Lluís Ubeda per les seves fotografies.

BIBLIOGRAFIA

ALMAGRO M. (1955): *Las necrópolis de Ampurias*, vol. II, *Necrópolis romanas y necrópolis indígenas*, Monografías Ampuritanas, III, Barcelona.

ALMAGRO M. & PALOL P. de (1962): Los restos arqueológicos paleocristianos y alto-medievales de Ampurias, a *Revista de Gerona*, 20, pp. 27-41.

ALMAGRO M. (1964): *Excavaciones en la Palaiapolis de Ampurias*, Excavaciones Arqueológicas en España, 27, Madrid

HAYES J.W. (1972): *Late roman pottery. A catalogue of roman fine wares*, Londres.

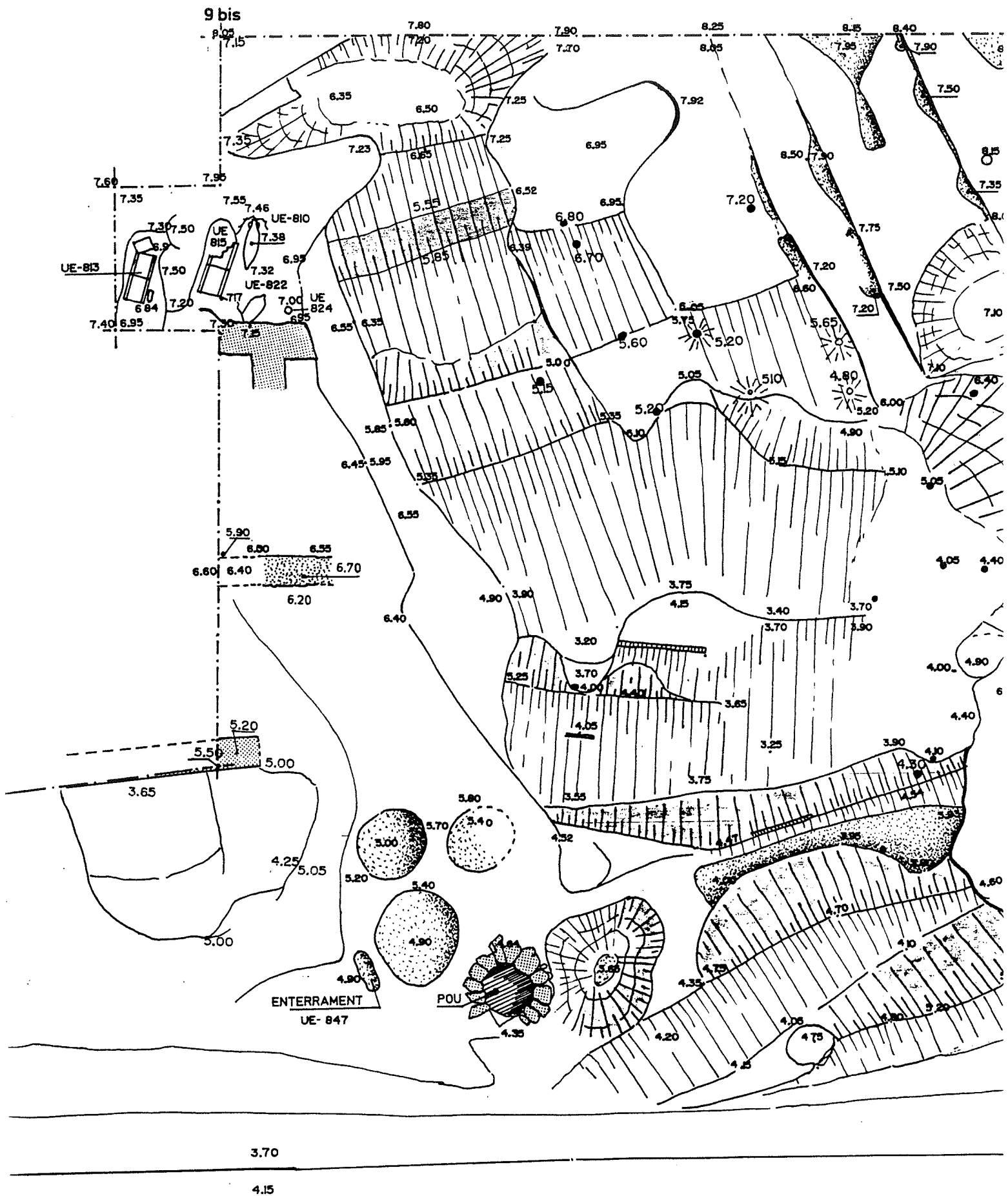
ATLANTE (1981): *Atlante delle forme ceramiche. I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (Medio e Tardo Impero)*, Roma. Coordinat per A. Carandini.

NIETO F.J. (1981): Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias, a *Rivista di Studi Liguri*, Bordighera, pp. 34-51.

KEAY S.J. (1984): *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study; the Catalan evidence*, Oxford. BAR International Series 196 (I i II).

TED'A (1987): *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tarraco*, Memòries d'excavació, 1, Tarragona.

TED'A (1989): *Un abocador del segle V d.C. en el Fòrum provincial de Tarraco*, Memòries d'excavació, 2, Tarragona.

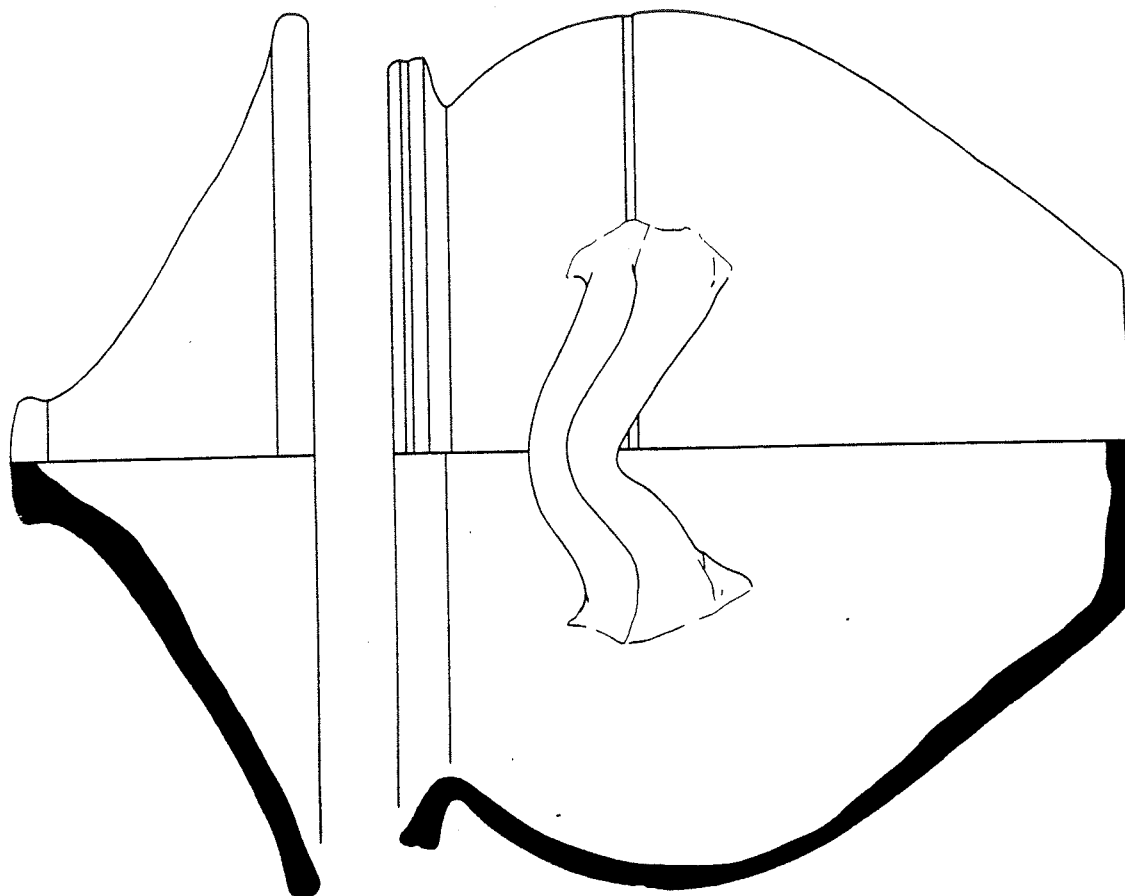
EXCAVACIO DE SALVAMENT EMPURIES-91

CARRETERA DE SANT MARTI D'EMPURIES

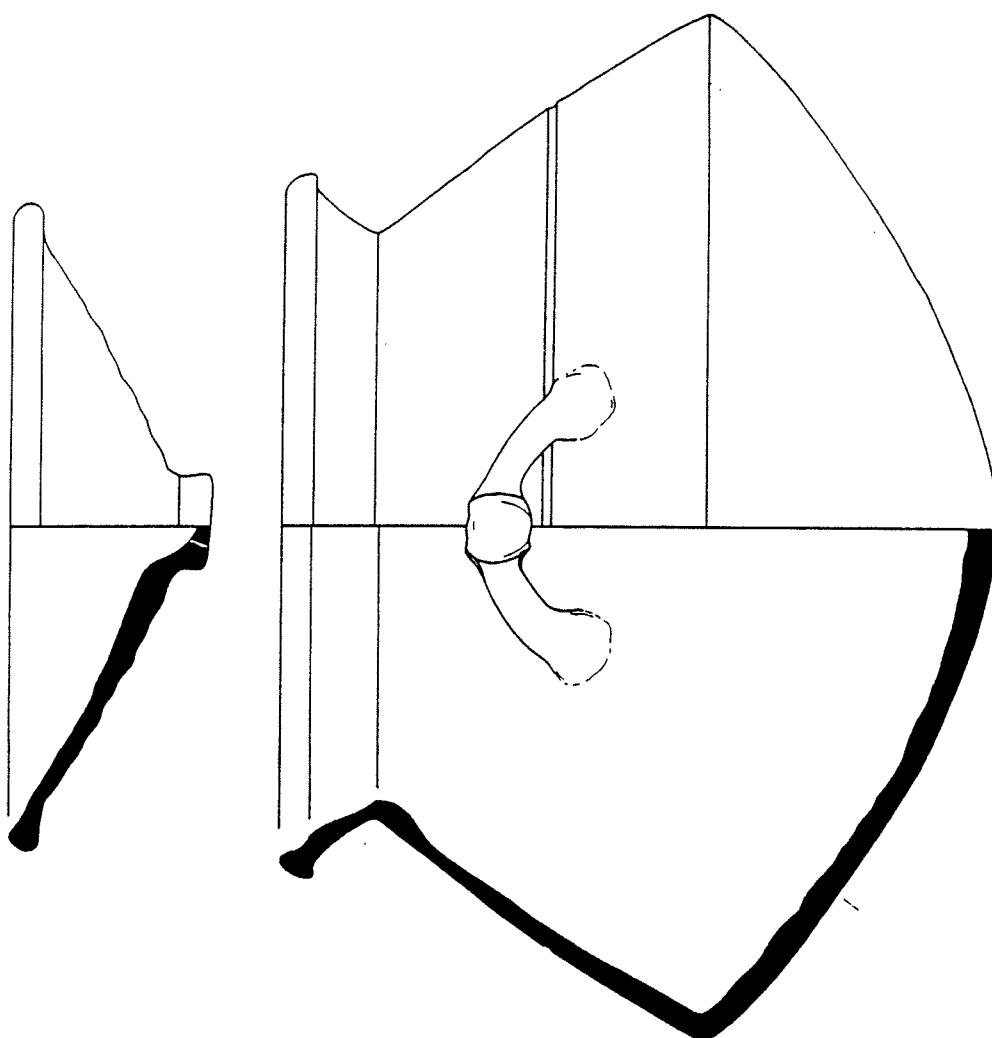
L'ESCALA - ALT EMPORDA

PLANTA SECTOR NORD DEL QUADRE 8

LAM. 2

Incineració en urna amb tapadora,
de ceràmica comuna oxidada.

Incineració en urna amb tapadora,
de ceràmica africana de cuina.

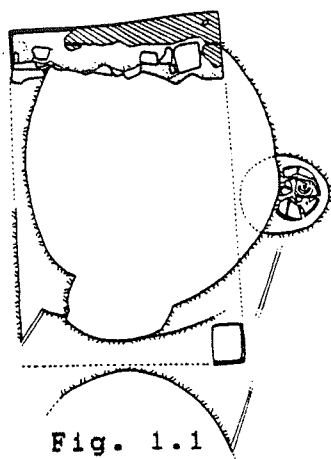

Fig. 1.1

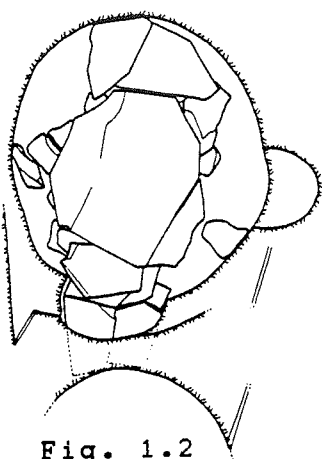

Fig. 1.2

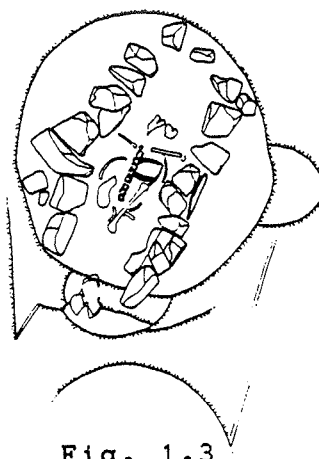
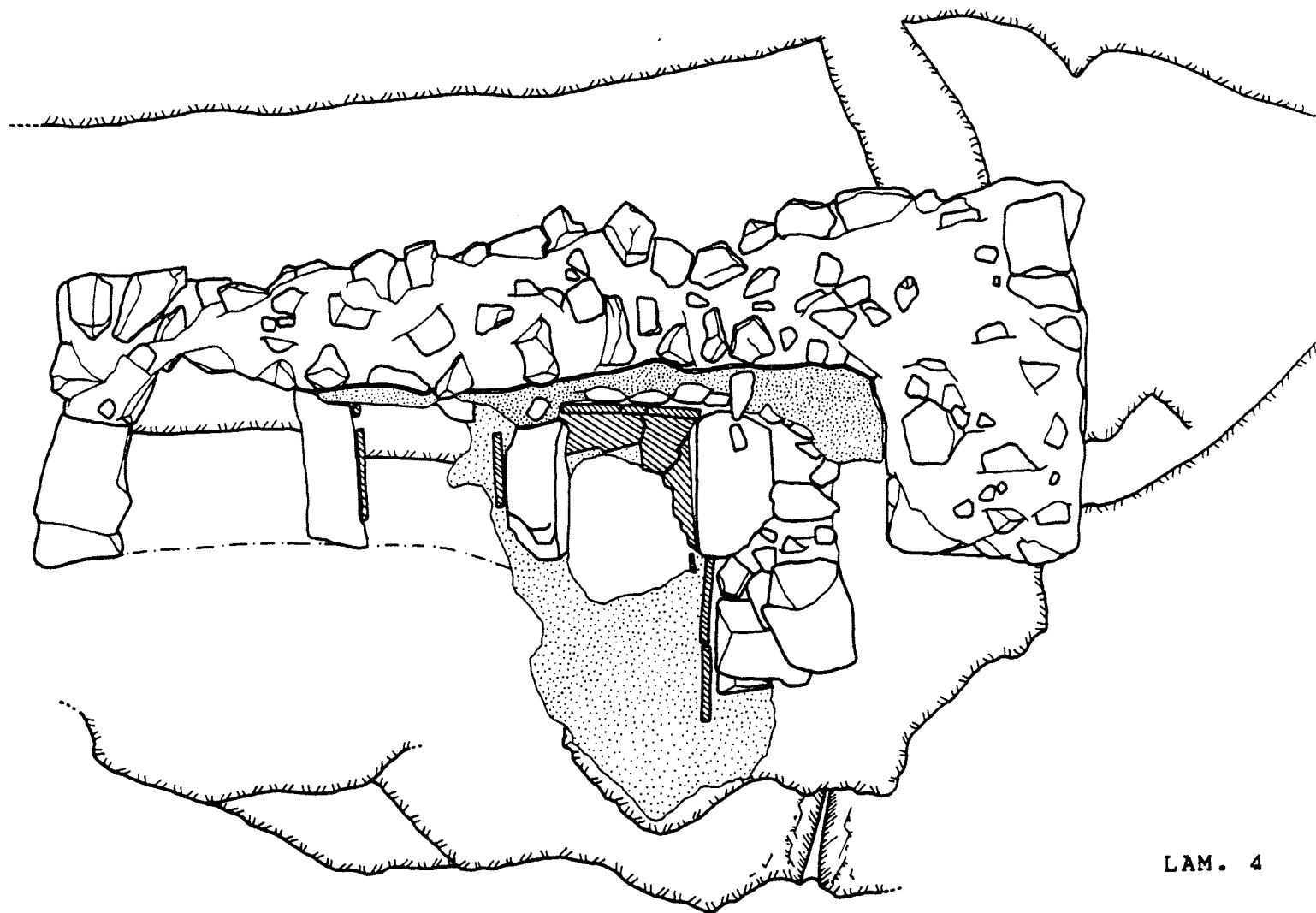

Fig. 1.3

Fig. 1: Seqüència cronològica dels enterraments de la necròpolis alt-imperial afectats per la construcció d'una sitja, i posterior utilització d'aquesta com a enterrament en època baix-imperial.
 Fig. 2: Planta de l'enterrament en cambra (a baix).

EXCAVACIONS ARQUEOLOGIQUEES D'URGENCIA A L'ANTIC HOTEL DELS
ITALIANS DE GIRONA

Montserrat MATARO i PLADELASALA
Antoni RIGO i JOVELLS

Montserrat MATARO i PLADELASALA
Antoni RIGO i JOVELLS

EXCAVACIONS ARQUEOLOGIQUEES D'URGÈNCIA A L'ANTIC HOTEL DELS ITALIANS DE GIRONA.

SITUACIO DEL JACIMENT I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIO:

El solar de l'antic Hotel dels Italians de Girona es troba situat en el casc antic de la ciutat, prop de la riba dreta del l'Onyar. El seu emplaçament entre els actuals carrers de Ciutadans i de la LLebre i de la plaça de Sant Josep el situa historicament al sud de la muralla de la ciutat romana de Gerunda i just al costat oriental de la Via Augusta.(fig. 1). El jaciment es troba doncs situat en un terreny compost per argiles aportades pel riu Onyar, en una zona que segons la documentació coneguda començaria a ésser ocupada per l'extensió de la ciutat en el segle XIII.

A rel de les obres que s'estaven efectuant en aquest indret per a la construcció d'un aparcament amb pis subterràni i d'altres en alçat,el Servei d'Arqueològia de Girona va observar l'existència de diverses restes arqueològiques. Per aquesta causa i per la ràpida destrucció que el jaciment estava sofrint es varen aturar les obres per tal d'iniciar-hi els treballs arqueològics corresponents.

La finalitat de la intervenció d'urgència era en primer terme la de valorar l'interés històric que podien tenir les restes i la de delimitar la seva extensió. En una primera fase es va realitzar doncs

una neteja, sondeigs i rebaix controlat de terres amb una màquina excavadora

Aquests treballs confirmaren l'existència de restes constructives d'època medieval i d'una necròpolis d'inhumació anterior. A partir d'aquestes dades es va decidir portar a terme una excavació en extensió, a excepció d'aquells sectors extrems al costat dels carrers i edificis que podien presentar perills de seguretat així com d'una rampa que permetia l'accés de màquines i camions. L'objectiu principal a partir d'aquest moment era el de documentar exhaustivament unes restes arqueològiques que es consideraven importants per al coneixement de la història de Girona. En aquesta comunicació exposem els resultats dels treballs realitzats

L'àrea estudiada, d'una superfície d'uns 250 m², fou dividida en 5 sectors materialitzats per les diferents estructures muràries aparegudes, algunes de les quals havien estat en gran part destruïdes abans de la nostra intervenció.(fig. 2)

Els sectors 1, 2 i 3:

Ocupen la meitat sud-est de l'àrea estudiada. Estan formats per diversos murs d'uns 50 a 60 cm. d'amplada, fets de còdols i pedres irregulars, la majoria d'ells són lligats amb morter. Absents de qualsevol element de fonamentació, es conserven en més o menys potència a causa de la destroça feta pels constructors de l'obra que és expressament notable en aquesta part del solar. El conjunt de murs, coneguts només en part, semblen delimitar diferents estances que conserven la preparació de paviments fets de calç. La datació d'aquest nivell d'ocupació es fa impossible a causa de l'absència total de material arqueològic. Per sota d'aquests primers nivells conservats, es constata una ocupació romana representada per Terra Sigillata Hispànica, comuna africana i àmfora Tarraconense. Aquest material, extremadament escàs, es correspon possiblement amb un mur localitzat en el sector 1. Es tracta d'una estructura murària important, feta amb grans blocs de pedra, alguns d'ells esllavisats, i que coneixem molt parcialment degut

a que queda en gran part sota el límit de l'excavació, en direcció de la plaça de Sant Josep. Malgrat el coneixement incomplet d'aquesta estructura, per les seves dimensions i per les característiques del lloc que ocupa (lloc d'inundacions i de fort desnivell del terreny), es pot pensar, a nivell d'hipòtesi, en un important mur de contenció o de delimitació.

El sector 4:

Dins d'aquest sector distingim dues ocupacions cronològicament diferenciades, i una que podem datar dins de l'antiguitat tardana i una altra medieval

La primera està representada per una necròpolis d'inhumació. El conjunt de les sepultures està situat a uns 17 m. de l'actual carrer dels Ciutadans i a una profunditat mínima de 2'60 m. i màxima de 3'82 m. (mesures compreses entre el primer i el darrer nivell d'enterraments), dins d'un context geològic format per diversos estrats d'aportació al·luvial compostos principalment per argiles i sorres i amb forts indicis de decantació.

El nombre total de sepultures exavades és de 20. Una d'elles ho fou de manera parcial en quedar la meitat inferior de l'esquelet en el límit de l'àrea excavada per raons de seguretat en els treballs. Així mateix, cal dir que diversos esquelets quedaren sepultats dins dels límits nord i sud evidenciant que l'extensió original de l'àrea de cementiri era basta.

El sistema d'enterrament és generalitzat. Es tracta d'una forma de sepultura simple, consistent en fer una fossa més o menys profunda, en el sòl d'aportació al·luvial, destinada a albergar una sola inhumació orientada orientada d'est a oest. L'esquelet mira sempre a llevant. Només en quatre cassos es detecta l'absència de qualsevol tipus de preparació i el cadàver és dipositat directament sobre el sòl i colgat amb terra, mantenint sempre però la posició predeterminada.

Dins del conjunt d'inhumacions en fossa en destaquen cinc per tenir una coberta de lloses. Quatre d'elles pertanyen a individus adults i una cinquena a un infant. La coberta de lloses és feta amb pedra de grès molt fi o amb numulítica de Girona i reposa sempre directament sobre les vores laterals de la fossa. En cap cas s'han trobat ni lloses laterals ni de base. Per a la resta de fosses sense coberta, cal dir que aquestes foren reomplertes amb el mateix sediment que s'extragué en cavar-les.

Estratigràficament, podem distingir quatre nivells de sepultures en una potència de 100 cm. Dins del conjunt d'esquelets diferenciem quatre individus joves, tres dels quals presenten les epífisis no soldades, i un infantil que conserva encara la fontanela bregmàtica. La resta sembla pertànyer a individus més o menys adults. D'entre aquests, alguns presenten un fort desgast dentari especialment remarcant en els queixals que han perdut pràcticament la corona. La conservació dels ossos és més o menys bona en cada cas i en diversos individus s'observa una coloració fosca, gairebé negra, dels ossos curts, especialment dels de les mans. No donem en aquesta comunicació la posició específica de cada un dels membres dels esquelets excavats, però si constatem que en el cas en què els braços es troben doblegats sobre l'abdòmen, les falanges així com la resta d'ossos de les mans es localitzen molt sovint sobre i sota de les costelles, la qual cosa, demostra que els individus foren sepultats en un espai buit de manera que en el procés de descomposició dels cadàvers es produí una desconexió i desplaçament dels ossos més petits.

La datació d'aquest conjunt de sepultures crea un problema important ja que cap de les inhumacions contenia aixovar i tampoc els estrats on estan excavades les fosses ni aquells que les cobrien han proporcionat material. L'aproximació cronològica s'ha de fer, en conseqüència, a partir del context geogràfic i de la tipologia dels enterraments. El tipus de sepultura simple en fossa, la ubicació geogràfica i topogràfica del cementiri fora de les muralles de la ciutat romana de Gerunda i just al costat de l'antiga Via Augusta, l'absència de coneixement tant documental com arqueològic de qualsevol

església alt-medieval en un lloc proper als enterraments fa difícil proposar-los aquesta cronologia. Es per aquest seguit de raons que datem la necròpolis en l'antiguitat tardana *lato sensu*.

L'ocupació medieval es constatada per la presència d'una estructura tancada, de forma quadrada conservada en una alçada d'aproximadament 1 m. i que tingué possiblement en origen una funció de diposit. contenia en el seu interior terres amb detritus i una gran quantitat d'ossos i de ceràmica. Els nivells inferiors proporcionaren principalment ceràmiques grises i alguna vidriada comuna, mentre que el material dels nivells superiors estava compost basicament per vaixella de taula decorada en verd i manganès i monòcrama en manganès, la majoria de producció catalana, possiblement local, i per una petita producció de ceràmica valenciana. El conjunt proporciona una cronologia del segle XIV.

El sector 5

Està situat a l'extrem nord-oest del solar. Ha estat excavat molt parcialment ja que bona part queda sota el tros de l'Hotel dels Itlians que no s'enderrocà. Malgrat el coneixement parcial d'aquest àmbit, l'existència d'alguns elements fan pensar que ens trobem davant d'un edifici alt medieval representat per un gran mur construït amb carreus ben escairats i provist d'una porta i per un pou de planta quadrada que no va oferir malauradament cap material datable.

Conclusions

L'excavació d'urgència efectuada al solar de l'antic Hotel dels Italians aporta noves dades al coneixement de la història de la ciutat de Girona.

Basicament s'han localitzat restes que podem situar dins de l'antiguitat tardana i època medieval. Els escassos fragments de

ceràmica romana localitzada indiquen també l'existència d'una ocupació antròpica anterior del lloc de la que malauradament no podem dir gran cosa.

L'antiguitat tardana està representada per la necròpolis. El marc geogràfico-geològic on es localitza , permet dir que el paisatge de l'època era obert fins al riu Onyar. De fet, sembla que l'empresa humana destinada a guanyar terreny al riu no comença fins a l'època alt-medieval. Els enterraments de diversos individus s'efectuaren doncs prop d'una antiga via de pas, la via Augusta romana, i en la plana d'inundació del riu Onyar que probablement devia desbordar-se amb freqüència sense esdevenir però, un impediment seriós per a l'ocupació antròpica.

Pel que fa a les restes medievals, destaca l'abocador al que ja hem fet referència. L'existència d'aquesta estructura així com del pou i d'altres murs trobats en molt mal estat de conservació ,a causa de les obres iniciades en el solar abans de l'actuació dels arqueòlegs, confirmen l'extensió de la ciutat cap a la zona sud, a la vora de l'Onyar, segurament en el segle XIII, de la qual ja es coneixien notícies documentals.

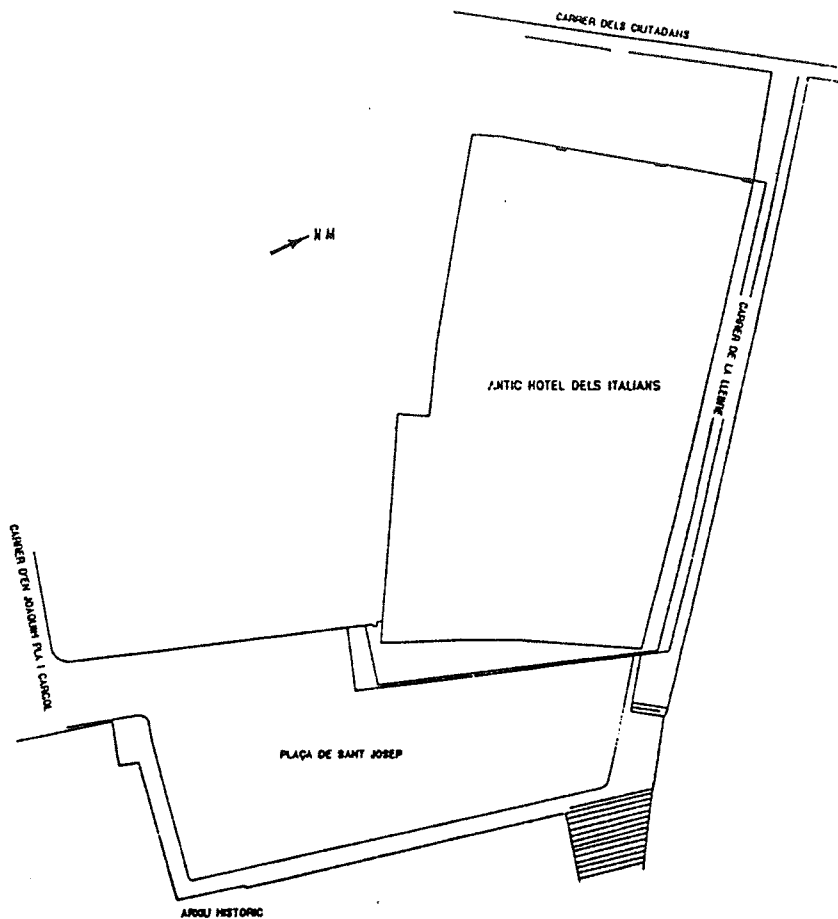

FIG. 1 SITUACIÓ GEOGRÀFICA DEL SOLAR.

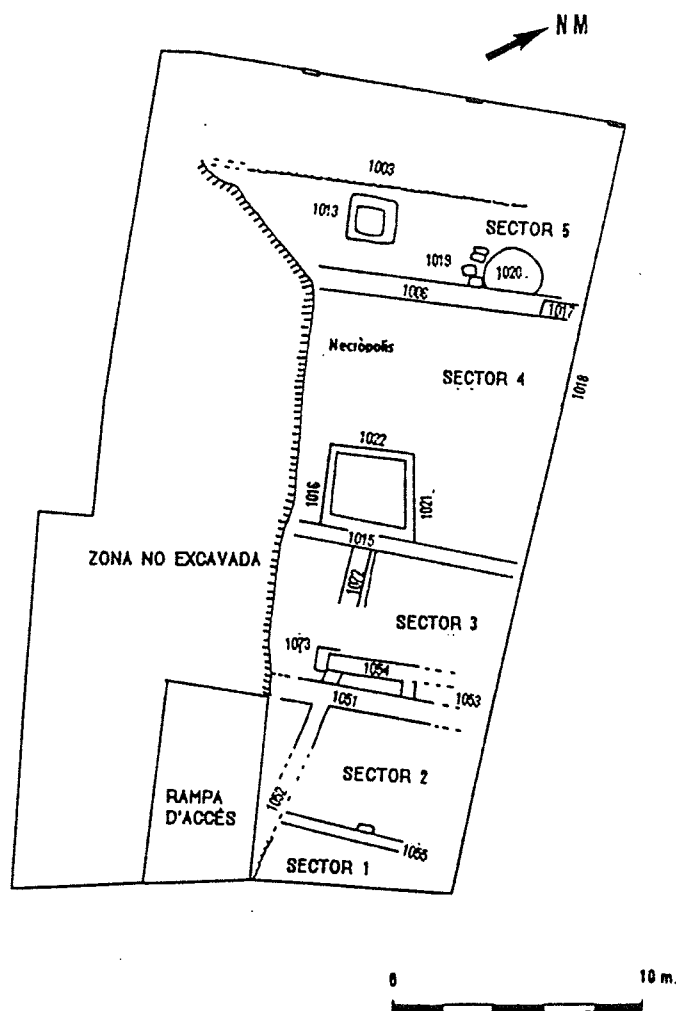

FIG. 2 PLANTA GENERAL DE L'EXCAVACIÓ.

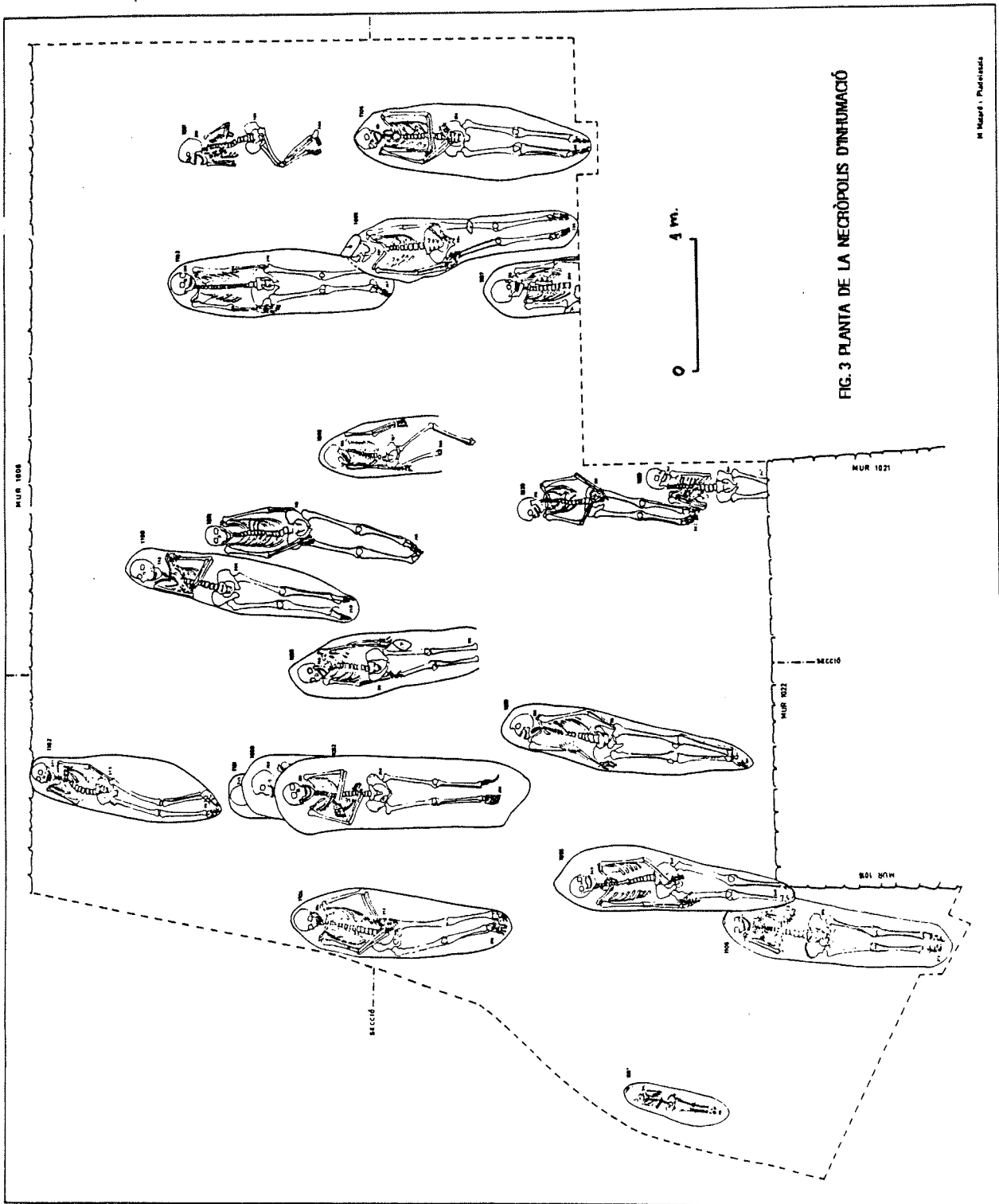

FIG. 3 PLANTA DE LA NECRÒPOLIS D'INHUMACIÓ

LA NECROPOLIS DE LES GOGES (Sant Julià de Ramis, Gironès)

Lluís Esteve Casellas, Bibiana Agustí, Gabriel Foguet,
Joan Llinàs, Jordi López, Jordi Merino, Josep Pou, Xesca Tió

El jaciment de Les Goges va ésser excavat amb caracter d'urgència entre el mes de febrer i el mes de juny de 1991, al veure's afectat per les obres d'accés de la carretera de Banyoles-Girona a l'autopista A-7, en el terme de Sant Julià de Ramis.

SITUACIO I MORFOLOGIA GEOLOGICA

La necròpolis de Les Goges, al terme municipal de Sant Julià de Ramis, comarca del Gironès, es troba a uns 6 km. al nord de Girona, just on l'anomenat pla de Girona es tanca per les darreres estribacions de les Gavarres i les primeres de la Serralada Transversal, formant un congost vorejat pel riu Ter.

El cementiri es situa en un pla intermedi d'un turó del marge esquerre del Ter, a ponent del pla de Campdorà, i arran de la carretera N-II, vora l'antic camí que pujava el Congost de la Costa Roja. Aquest turó, abans partit per l'autopista A-7 i actualment pràcticament desaparegut, està limitat força accidentadament al nord pel torrent de la Garriga, a l'est pel Ter, i al sud per un penya-segat, mentre que per l'oest els pendents es dilueixen més suaument fins a esdevenir camps de conreu, avui en vies d'urbanització.

El substrat geològic és la segona de les considerades com a baixes terrasses del Ter, entre 20 i 25 metres per sobre el seu nivell. Sobre aquesta terrassa s'han format nivells de travertí alternats amb nivells de llims, coberts per una primera capa de terres col·luvials. Aquest sòl tou i fàcilment alterable del travertí on foren excavades les fosses que la intervenció arqueològica ha deixat al descobert.

CONTEXT HISTORIC

Com a zona de trànsit important des d'èpoques molt reculades, el Congost de la Costa Roja sobresurt per la llarga presència d'assentaments humans en el seu territori, des del Paleolític fins els nostres dies, ja siguin de caire esporàdic o bé més sedentari. La seva privilegiada situació, en els contraforts més occidentals de les Gavarres, permet un fàcil control del territori del Pla de Girona, així com de les vies de comunicació que hi conflueixen, vertebrades o en funció del Ter. Aquests eixos viaris posen a l'abast la relació del litoral, per la banda de llevant, amb

l'interior, a ponent, per mitjà del Pla de Banyoles, alhora que formen cruïlla amb el pas natural nord/sud de la zona: l'antic camí d'Heracles, més tard la Via Augusta.

Així doncs, no és d'estranyar que la combinació de plana, muntanya, aigua i comunicacions atregués des d'antic tot tipus d'assentaments humans sobre aquesta zona. Malauradament, les referències a l'època que ens ocupa són escasses i, en concret per la necròpolis de Les Goges, del tot inexistents. Tanmateix sí que podem comprovar l'existència de nuclis importants de població, anteriors a la necròpolis, que demostrin la continuïtat en l'explotació del territori -poblat ibèric del **Puig del Castell**, camps de sitges del **Camí i de la Variant de Girona**, vil·les romanes com la del **Pla de l'Horta i la de la Variant de Girona**, la del **Bosquet del Rajoler, Palol de Rebardit**-, i una densitat presumiblement més que acceptable pels períodes en els que ens movem.

Pel que fa al poblament medieval, amb documents que comencen a partir del segle IX i X, tenim exemples des del mateix poble de **Sant Julià de Ramis i Riudellots de la Creu** com a assentaments dispersos o **Palol de Rebardit i Campdorà**, com assentaments concentrats.

DESCRIPCIO ARQUEOLOGICA

La necròpolis té una disposició de fosses ordenades en filades, amb únicament dues reutilitzacions, el que fa pensar en una organització conscient de l'espai sepulcral i una senyalització exterior.

Les tombes es troben sempre orientades d'oest a est, amb lleugeres variacions degudes al canvi estacional de la sortida del sol, aspecte del que n'hem extret l'època en què es produïen més enterraments: en el pas de la tardor a l'hivern i de l'hivern a la primavera.

En la tipologia de les fosses el tipus més predominant és la forma de banyera amb una representació del 54%, amb variacions que fan la fossa més rectangular amb angles arrodonits, i en algun cas amb forma lleugerament trapezoidal. Un altre tipus és la fossa rectangular (19%). Tan aquest com l'anterior contenen indistintament individus adults o infantils, mentre que el tipus següent -el de les fosses amb encaix lateral (8%)- sol contenir adults. Menys sovint hem localitzat caixes de lloses fetes amb grans lloses calcàries i algun cop amb grans rierencs. Les cobertes solen ser de travertí i de pissarra, i, en algun cas, també de grans rierencs.

En un sol cas una sepultura amb coberta de lloses havia estat segellada amb morter de calç.

LES RESTES HUMANES

En l'estudi antropològic actualment comptem únicament amb les dades que ens donen una informació bàsica per reconèixer el tipus de població de Les Goges.

L'estat de conservació no és molt bó. Els esquelets més superficials van ésser afectats pel tractor que treballava el camp que, per sort, no era una màquina pesant. De 207 fosses registrades, només contenien restes 173 i les 34 restants eren buides.

Les tombes amb restes no sempre han conservat tot l'esquelet ni en unes condicions idònies per a ser recuperat. Lògicament, les restes infantils són les que pitjor s'han conservat. El seu teixit ossi és més fràgil i menys dens que el dels adults. En ocasions només hem recuperat alguna peça dental. De la mateixa manera, en els adults s'han conservat millor les zones òssies amb teixit compacte -diàfisis i neurocrani- mentre que les esponjoses i les de teixit prim com l'esplacnocrani (cara) solen estar molt deteriorades. També les peces dentals, a més de tenir un grau de desgast molt important, tenen l'esmalt molt deteriorat. Inclús en les denticions deciduais -dents de llet- destaca un desgast considerable de la cara oclusal que fa pensar en una dieta dura, de conseqüències destructives.

Notem com les tombes més profundes han preservat millor els esquelets, especialment les que han conservat la coberta.

Normalment hem trobat els ossos en connexió. Unicament els ossos de l'avantbraç, de la cama, la mandíbula i les falanges s'han desplaçat una vegada han desaparegut els lligaments que els mantenien en posició.

Podem observar una mena d'agrupacions de tombes infantils, més o menys a la vora d'individus adults, no sempre dones, a vegades entre un home i una dona. En aquest punt ens hem de plantejar a què responen aquestes agrupacions que tant poden ser per vincles familiars com per haver-se produït en un període de temps pròxim les unes de les altres.

Hem determinat l'edat en un 76% dels casos, a partir de l'erupció dentària i l'ossificació dels ossos llargs. Una visió simplificada dels grups d'edat la tenim en:

menors de 14 anys = 26 individus
majors de 14 anys = 142 individus

El sexe l'hem determinat a partir de la pelvis i els caràcters morfològics i de capacitat cranial. Hem obtingut un diagnòstic sexual en un 48% dels casos. En el 52% restant, no determinat, hi hem d'incloure els individus infantils pels quals el diagnòstic sexual ha estat gairebé sempre impossible. Unicament s'han pogut determinar dos casos. Dins el grup amb sexe determinat tenim un 43%

d'individus masculins -36 individus- i un 56% d'individus femenins -47 individus-.

Relacionant el sexe amb l'edat hi ha gairebé el doble de dones que d'homes que moren entre 15-29 anys, l'anomenada edat fèrtil; pensem que les morts en el part o el pospart devien ser molt freqüents. El percentatge no varia entre els 30 i els 39 anys, i en canvi, a partir dels 40 s'han registrat únicament dones.

L'alçada l'hem calculat només seguint el mètode que proposa Olivier a partir d'ossos llargs. En el nostre cas hem utilitzat l'os més preponderant -el fèmur esquerre-, i en els casos que aquest falta, hem utilitzat el fèmur dret, obtenint una mitjana de 162cm per les dones i una mitjana de 168cm pels homes.

El diagnòstic cranial és d'un 67% de dollicocranis, un 29% de mesocranis i un 4% de braquicranis.

La posició dels esquelets és gairebé sempre en decúbito dorsal, és a dir, panxa enlaire i cames estirades. Els braços solen estar al costat del cos o sobre la pelvis (57.5%) i poques vegades doblegats sobre el pit (9%), sense guardar una disposició especial en la planta.

Per regla general els esquelets es troben cenyits dins la tomba. No s'han trobat restes de claus de ferro ni restes de fusta. Tot plegat ens indica que no eren enterrats en caixa.

Únicament dues tombes han estat reutilitzades. En un cas -E216- es tracta d'una fossa simple amb dos esquelets adults masculins, l'un col·locat exactament damunt l'altre, i en l'altre -E131- d'una fossa simple contenint un sol esquelet adult que va ésser ampliada cap a migdia per encabir-hi un individu masculí adult.

L'AIXOVAR.

Únicament hem recuperat material en les tombes E108 i E190.

L'aixovar de l'enterrament E108 està format per dues monedes de Khindasvint, una d'or i una altra de coure banyada amb or, un anell de bronze i diverses denes de collaret.

La primera de les monedes va ser trobada als peus de la fossa. Es un trient visigòtic d'or, encunyat a la seca de Tarragona durant el regnat de Khindasvint (643-653). A l'anvers la imatge del monarca, molt estilitzada i esquematitzada, apareix de front i vestit amb un paludamentum creuat subjectat mitjançant una fíbula rodona a l'espatlla esquerra. La llegenda resa CHIND:SVINI:R+ (Chindasvintus Rex). El revers presenta un bust gairebé idèntic al de l'anvers. La llegenda diu TARRACO:AIVO:+ (Tarracona Iusto). El diàmetre és d'uns 19,5mm, el gruix d'1mm i pesa 1.38g. L'estat de

conservació és molt bó.

El paludamentum de la imatge de rei que recorda la vestimenta dels emperadors romans, és un tret propi només de les encunyacions de la província de la Tarraconesa, amb les úniques excepcions de les seques de Barcelona i Roses. La repetició del bust al revers és també un tret comú de les encunyacions tarraconeses de la primera meitat del segle VII.

La segona moneda és de coure i banyada amb una fina capa d'or. També prové de la seca de Tarragona i pertany al regnat de Khindasvint. Tant l'anvers com el revers presenten la mateixa imatge del rei vestit amb el paludamentum creuat, però amb trets deficients i mal conservats. La llegenda de l'anvers diu CHI(...)SVINTH(...) (Chindasvintus (rex?)) i la del revers diu TARR:+ACOPIV: (Tarraco Pius).

La conservació és més dolenta, el bany d'or gairebé ha desaparegut. A més té un forat al centre. Segurament fou usada com a dena de collaret. Va aparèixer sota la mandíbula, damunt del coll. Els trets gairebé grotescos del dibuix i la disposició de la llegenda on la creu és al bell mig del nom de la seca són sospitosos, així com el fet que sigui de coure i que s'utilitzés com a dena. Tot plegat ens fa pensar que podria tractar-se d'una moneda falsa.

Hi ha un total de 13 denes de collaret, totes de pasta de vidre. Destaquen, per la seva bellesa i bona conservació, la més gran de color blanc i dues de color blau fosc. Hi ha també tres boletes foradades, una de color taronja i dues de verdes, dues denes minúscules de color verd i quatre denes de tonalitat àmbar, a més dels fragments d'una altra dena de color blau.

L'anell de bronze és un cercol obert en forma de segell, d'un diàmetre aproximat de menys de 20mm i 1mm de gruix. A la part superior té una decoració incisa en forma de S i unes garlandes a banda i banda. Per les seves dimensions deuria pertanyer a una dona.

L'enterrament E190 correspon a un individu infantil d'uns 8-9 anys. El seu aixovar consisteix únicament en un anell de bronze que vam recuperar en diversos fragments. Tot i estar mal conservat s'hi pot veure una decoració incisa reticular a la part externa.

CONCLUSIONS

El marc cronològic del jaciment l'hem delimitat amb l'escàs mobiliari de la segona meitat del segle VII i les troballes properes amb datació similar -una sivella i dues sitges-. Ens trobem encara a l'espera dels resultats de l'anàlisi de C14 efectuat sobre mostres òssies.

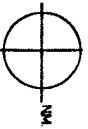
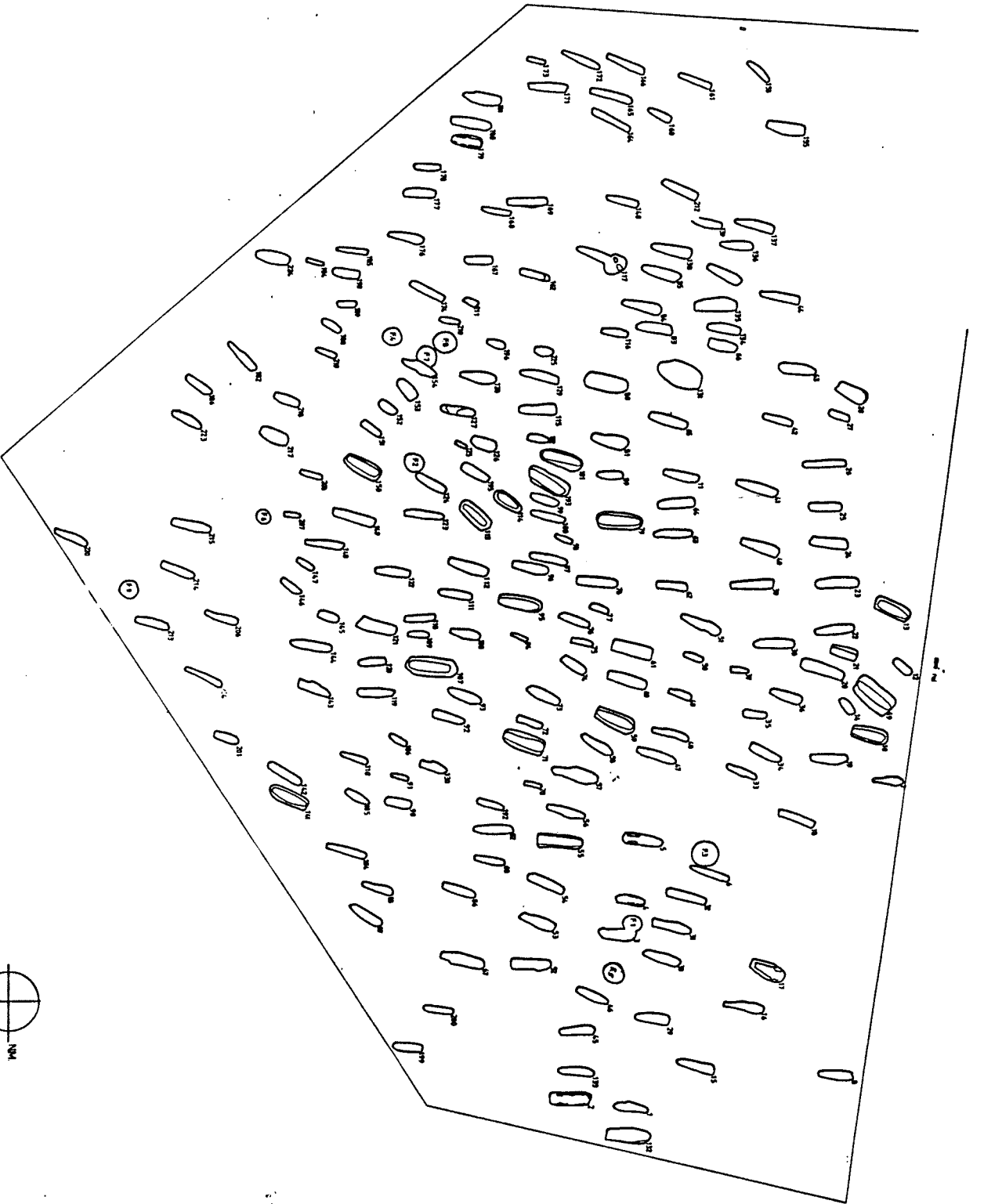
Fixant-nos en l'estructuració del cementiri, organitzat en filades més o menys alineades i el fet que només en un cas s'hagi afectat una fossa per a construir-ne una de nova, fa pensar en algun tipus de senyalització exterior i també en una duració no molt llarga que hagi permès el manteniment d'aquesta senyalització.

Tradicionalment s'han considerat aquest tipus de cementiris com d'època antiga tardana, relacionats amb la proximitat de camins als afores dels nuclis de població importants, i que anirien desapareixent durant els segles VII i VIII. L'absència de ceràmica o tègula de fabricació romana però, fa avançar aquesta datació.

Pel que fa a les fosses, el fet que la majoria siguin excavades o semiexcavades en la roca ens recorda les necròpolis dels segles IX i X. Tanmateix, la seva tipologia s'assembla de nou a les de tradició antiga: les rectangulars o trapezoïdals amb extrems arrodonits, amb o sense encaix, es situarien en els segles VI i VII, tot i que perduren fins el IX, a l'igual que les de grans lloses; les de tipus banyera serien posteriors al segle VII, mentre que les pisciformes i antropomorfes començarien a partir del segle VIII.

Totes aquestes puntualitzacions ens porten a creure que la datació més aproximada del cementiri de Les Goges es situa entre finals del segle VI o principis del VII, fins a principis del IX, és a dir, en un espai de temps entre 200 o 250 anys.

Desconeixem, naturalment, la situació que devia tenir el poblat corresponent a aquest cementiri. L'observació de la zona ens fa pensar en la part alta del turó com a lloc idoni, malgrat no tenir-ne constància arqueològica ni documental. Dissortadament, les intervencions que ha sofert aquest turó per la construcció de l'autopista A-7 primer, i del nou peatge de connexió amb la N-II actualment, sense haver obtingut resultats arqueològics positius, fan que, de moment, això no passi de ser només una suposició.

JACINTES LES GOGES
MUNICIPI: ST JULIA DE RAMIS
COMARCA: GIRONES
ACTUACIO: Febrer-Juny 1991
TITOL: Planta general
Escala: 1:100

ACTUACIÓ D'URGÈNCIA A LA "PLAÇA DE LES LLUDRIGUES" (Salt, Gironès). Aproximació a l'àmbit físic funerari medieval saltenc.

El mes de juny de 1991, es van localitzar fragments de rodes de molí i restes òssies humanes en l'obertura de rases en el decurs de les obres de pavimentació de la plaça, i de dotació de noves canalitzacions i serveis al carrer Llarg, al barri vell.

El fet era força sorprenent, no pel tipus de troballa, sinó per l'indret, força allunyat de l'àrea d'enterrament conegut de la vila (veure planta 1).

Efectivament, els anys 1988 i 1989, havíem excavat conjuntament amb Josep Burch, el mas Llorens de Salt, on a més de resseguir les seves fases constructives s'havia posat al descobert una necròpolis anterior al mas (segles XI-XV), limitada a l'oest per la torre de defensa, ja documentada a principis del segle XIII, però ben segur més antiga (ALBERCH-BURCH, 1991 A).

En aquesta excavació, ja havien aparegut les diferents tipologies d'enterrament que s'han pogut documentar en aquesta urgència i que són vàlides pel conjunt de l'àmbit funerari saltenc. Tots els enterraments són inhumacions, amb el cos orientat d'oest a est, reposant dins una fossa oberta a la terra verge, amb els cossos ben estirats i generalment amb els braços paral·lels al cos, llevat dels casos en què un dels braços apareix creuat sobre el pit o bé sobre l'estómac, sense restes ceràmiques o de qualsevol altre tipus que puguin ajudar a datar-los.

A partir d'aquestes característiques generals, en podem distingir tres tipus:

A.- Enterrament amb fossa voltada de rierencs i coberta per rodes de molí, molts cops substituint el rierenc que marca el cap per un fragment de roda de molí.

B.- Enterrament amb fossa voltada de rierencs o de rodes de molí indistintament, i coberta amb terra.

C.- Enterrament amb fossa, omplerta per la mateixa terra.

L'actuació a la plaça de les Llúdrigues

Els objectius d'aquesta intervenció van ser:

1) Seguiment de totes les rases que s'havien de realitzar, bé a la plaça, bé al carrer Llarg i carrer Lluís Moreno, i excavació i documentació dels enterraments que hi apareixien (veure planta núm. 1, zones tramades dels carrers).

2) Excavació en extensió d'un sector de la plaça de les Llúdrigues per poder establir si la planificació i evolució del sector més allunyat a la necròpolis del mas Llorens responia als paràmetres establerts en aquesta.

Igualment, i d'acord amb els Serveis Tècnics Municipals, es van fer les modificacions necessàries al projecte per tal que la pavimentació prevista a la plaça no malmenés cap dels enterraments existents fora de la zona d'actuació.

El seguiment de les diverses rases als carrers Llarg i Lluís Moreno (Sondeig Rasa), va permetre lligar físicament les restes localitzades a la plaça amb les excavades amb anterioritat al mas Llorens. Els enterraments d'aquesta àrea, un total de 10, són generalment del tipus A. El fet de trobar-se a ben poca profunditat del nivell de circulació actual, ha comportat que apareguessin força remenats. La reduïda amplada de les rases no

ha permès fer-nos tampoc una idea clara de la planificació d'aquest sector, si bé sembla que ens trobem amb un sol nivell d'enterraments, tal i com apareixia al mas Llorens.

D'altra banda, a l'extrem de llevant de la plaça, es va obrir un sector d'aproximadament 5 X 9 metres per excavar-lo en profunditat.

Per sota del nivell de grava que servia de pavimentació de la plaça abans de les obres, apareixia un segon nivell, molt desigual, de terres argiloses i argamassa que s'ha de relacionar amb el nivell de circulació més antic, documentat des de mitjan segle XVIII, quan pren forma l'estructura urbanística de la zona tal i com la coneixem.

Lligat a aquest nivell apareixen els primers enterraments, que com a novetat respecte a les altres zones, apareixen en diferents nivells i com a resultat de diferents planificacions.

El nivell més antic, en contacte amb el balastre que conforma el sòl natural del pla de Salt, agrupa un total de tres enterraments, amb una orientació oest-est, i gairebé equidistants entre ells, seguint una mateixa alineació.

Dissociat a aquests enterraments, però en un mateix pla, apareixia un nivell d'argiles vermelles d'uns 15 cm de potència en un metre quadrat de terreny que contenia materials ceràmics datables a finals del segle III a.C. (Campaniana A, comuna romana, etc.), la presència dels quals esdevé una incògnita, al tractar-se d'un fet aïllat i no relacionable amb cap estructura.

Per sobre d'aquest nivell, n'apareixia un segon amb el nombre més important d'enterraments -sis-, que es realitzen en algun cas sobre els enterraments anteriors, sense mantenir la mateixa cura en l'orientació, que en molts casos esdevé més aviat sud-oest-nord-est. En relació a aquests enterraments n'apareixen d'altres, molt remenats, a l'estar en contacte amb la pavimentació antiga de la plaça, i situats en un moment cronològic no massa diferenciat, com seria el cas de l'infant sobreposat a l'adult de l'enterrament E- 7 (veure planta **3**).

La majoria d'aquests enterraments apareixen amb fossa voltada de rierencs i coberta amb roda de molí o amb la mateixa argila, sense poder atorgar un determinat tipus amb una planificació concreta.

Conclusions prèvies

Abans de res, cal dir que sembla obvi el lligam entre la necròpolis descoberta al mas Llorens i la de la plaça de les Llúdrigues, tal i com ho demostren les troballes dels carrers Llarg i Lluís Moreno (Sondeig Rasa).

Ens trobem, doncs, a manca d'una seqüenciació cronològica dels diferents sectors, amb una àrea d'enterrament enorme (més de 2.600 m²), en principi força desproporcionada al potencial demogràfic medieval saltenc (estimat en aquest període entre 100-150 habitants).

Cronològicament, malgrat la manca de materials datables directament relacionats amb els enterraments, disposem d'algunes dades que permeten acotar mínimament el període d'utilització de tota l'àrea en general:

L'existència de l'església parroquial de Sant Cugat, documentada el 882. La necròpolis del mas Llorens, limitada per ponent per la torre de defensa del segle XI, i per la construcció de la "sala" del mas molt a principis del segle XVII i que inutilitza aquest sector d'enterrament. Igualment tenim documentada la primera urbanització del sector del carrer Llarg a principis del segle XVIII. Finalment, el cementiri parroquial va quedar reduït a l'espai comprès entre l'església i el mas Llorens, fins al seu trasllat a finals del segle passat al seu actual emplaçament, vora l'autopista.

Igualment constatar dos fets, el primer, la troballa prop de la plaça, fa pocs anys, d'un tresoret monetal del qual només s'ha pogut recuperar un diner de Jaume I datat el 1276, troballa que s'oposem relacionada amb la necròpolis. D'altra banda, l'existència dels enterraments devia condicionar l'urbanisme de la zona, configurant-se així la plaça com el primer espai públic conegut a Salt.

L'existència d'aquesta gran àrea d'enterrament ha d'explicar-se per la manca d'un nucli de poblament concentrat a Salt a època medieval, alhora que el seu descobriment obligarà a canviar determinats llocs comuns de l'evolució urbanística i viària de la vila, bàsicament l'assimilació: camí ral d'Amer = carrer Llarg que haurà de substituir-se per un altre eix, ja documentat, que segueix paral·lel a la sèquia Monar (ALBERCH-BURCH 1991 A i 1991 B).

Pel que fa a la necròpolis en si, el fet que bona part dels enterraments apareguin remenats, que no es puguin datar els diferents tipus d'enterraments o delimitar l'època d'utilització

dels diferents sectors, obliga a plantejar-nos la necròpolis com una gran àrea conjunta utilitzada entre els segles XI-XV, i possiblement en algun sector el segle XVI-XVII, fins a la urbanització del sector a llevant, quedant ja reduït com a cementiri municipal a redós de l'església de Sant Cugat.

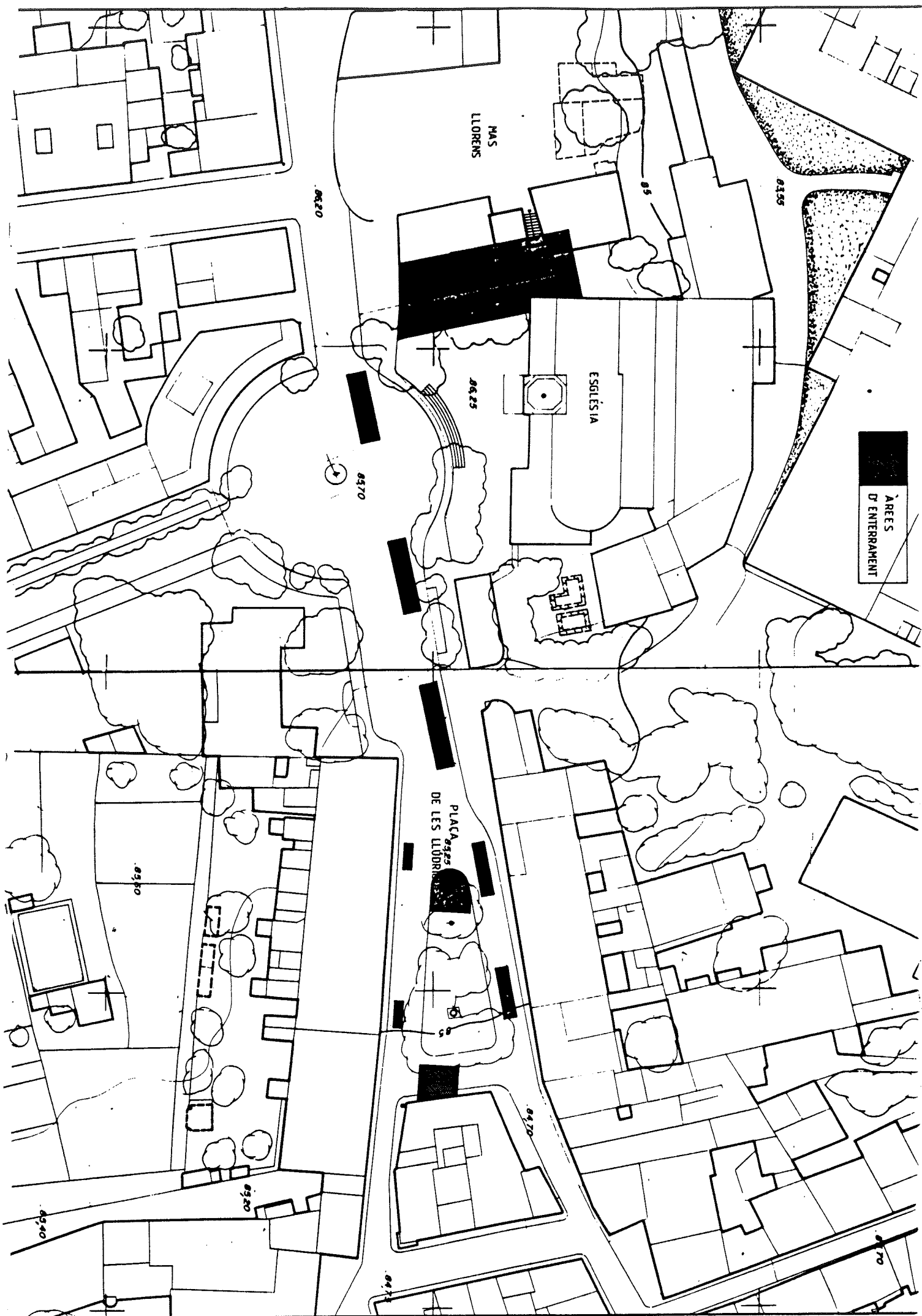
Salt, abril de 1991

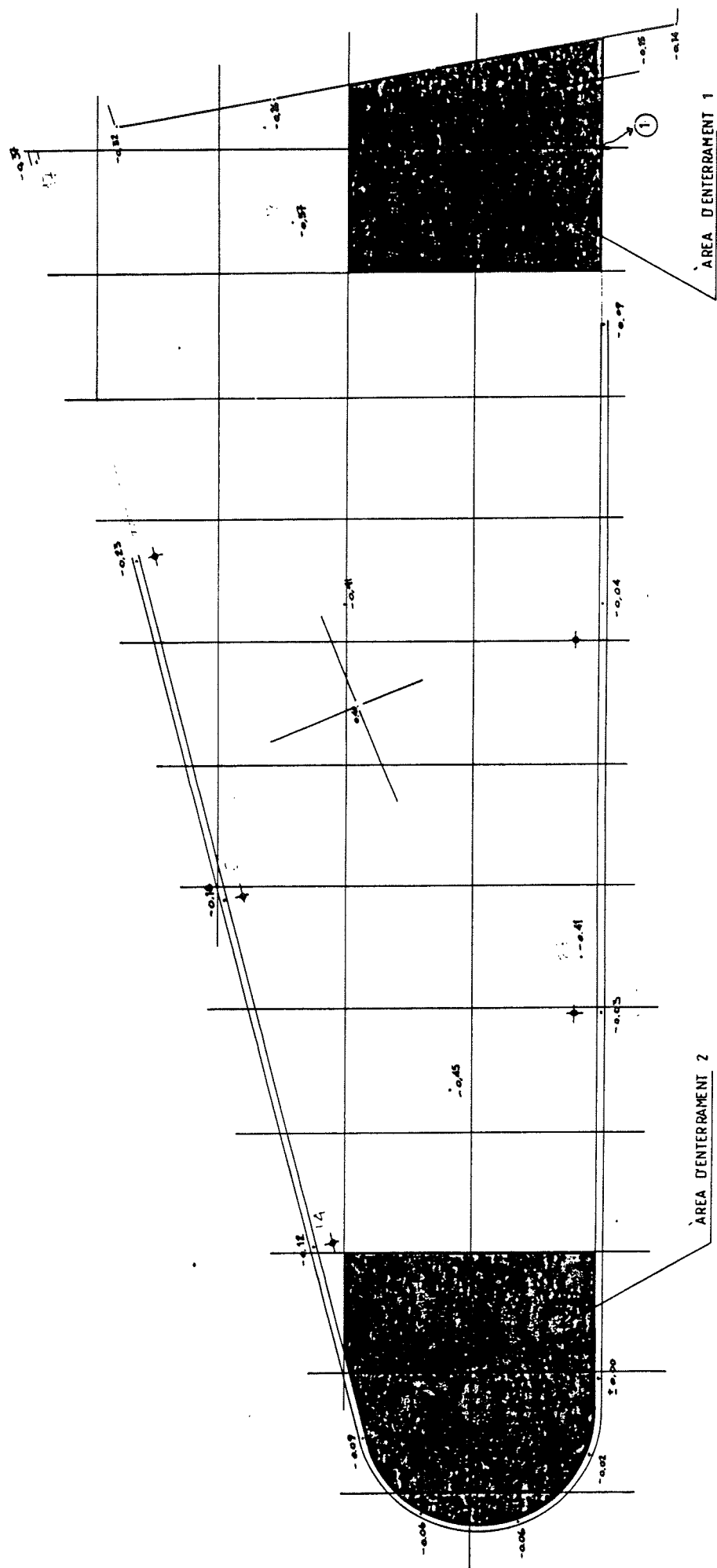
Xavier Alberch i Fugueras

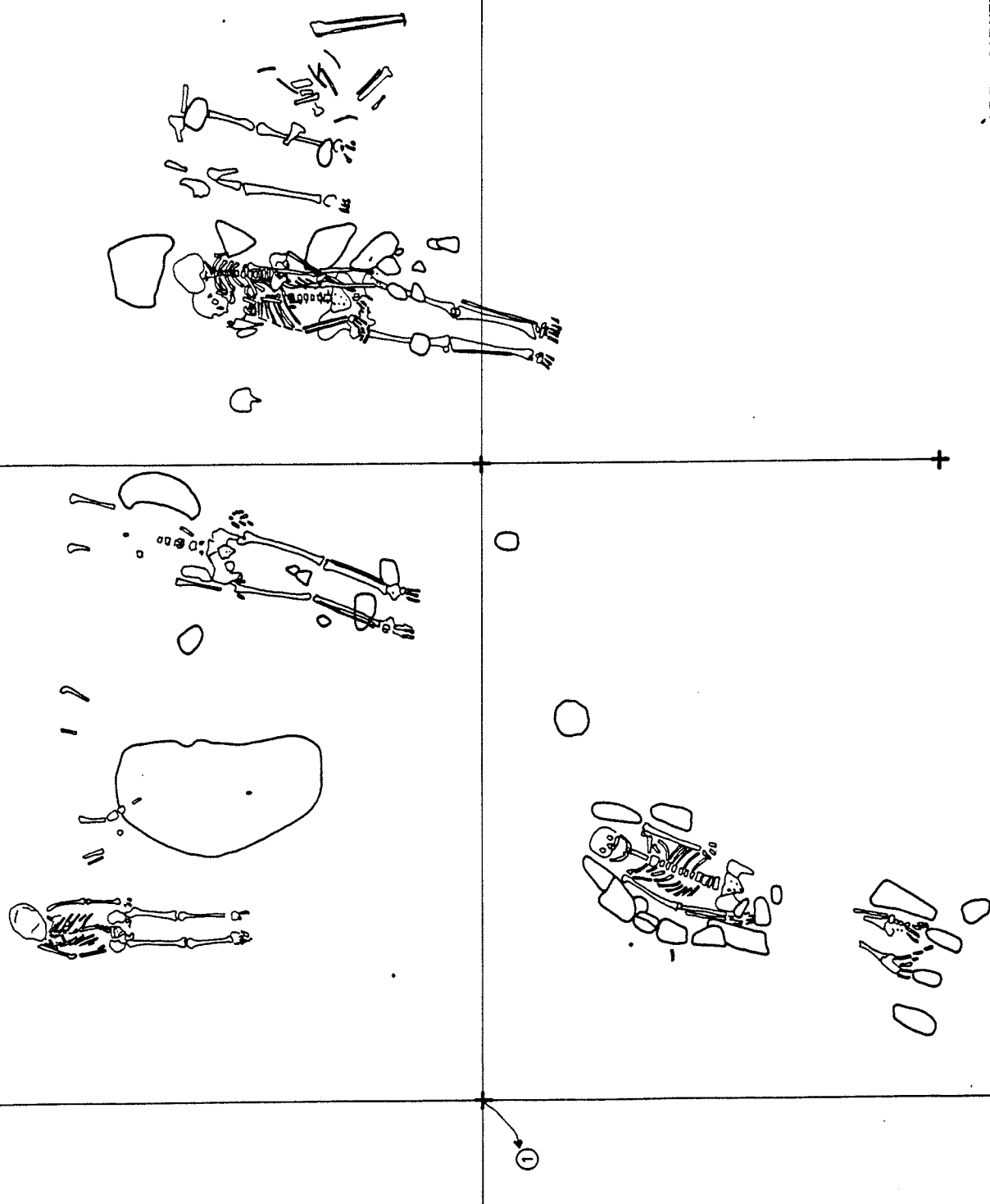
Bibliografia

ALBERCH, X. i BURCH, J. (1991 A) **Els masos fortificats del pla de Salt**. Ajuntament de Salt, Abril de 1991.

ALBERCH, X i BURCH, J. (1991 B) "Excavacions Arqueològiques a Salt, 1988-1991" a **Quaderns d'Història 3**. Salt, setembre-desembre de 1991.

JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS 1992

Intervencions arqueològiques als Banys Àrabs de Girona (1991)

LLuís-Esteve Casellas i Serra

Introducció.

Amb motiu de les obres de restauració dels Banys Àrabs de Girona, iniciades el 1990, es veié la necessitat d'intervenir en les zones que, afectades per aquestes, podien tenir un interès arqueològic i, per tant, aportar alguna nova informació sobre el monument. Així, els treballs arqueològics començaren el mateix any amb la realització de dues campanyes d'excavació que tingueren la seva continuïtat en altres dues l'any següent. Després d'aquestes campanyes podem dir que gairebé s'han esgotat les possibilitats de noves intervencions, a no ser en punts molt concrets i localitzats. Les dues campanyes d'aquest darrer any es centraren en la part descoberta del segon *caldarium* (zona 4) i en l'habitació més al sudoest del conjunt (zona 5).

Zona 4.

Els resultats en aquesta cala foren força escassos en comprovar-se que durant la restauració dels anys 30 s'hi efectuà un sondeig que pràcticament afectà la totalitat de la zona. Malgrat tot, s'han pogut redescobrir dos grans murs orientats esbiaixadament respecte els existents, que s'hi recolzen, i que pertanyen amb tota seguretat als banys primitius destruïts a finals del segle XIII. Un d'aquests murs no fou acabat de netejar en l'excavació dels anys 30, la qual cosa ens ha permés observar el fet que no presenti trinxera de fonamentació sinó que es construí omplint de material la rasa realitzada, d'un metre de profunditat i un altre d'amplada aproximadament. Això ens vindria corroborat per la inexistència de parament, totalment irregular i amb buits d'argamassa entre les pedres, i per la seva configuració cap i ample de la base fins al nivell de circulació, on s'adreça.

Seguint aquest mateix mur per sota de l'actual observem com el parament del mur gira en un angle quasi recte just en la direcció on es situa el forn (1990). Caldria pensar, doncs, que probablement aquest seria el punt on es situaria l'entrada de l'aire calent i que seria destruït en la reconstrucció dels nous banys. Per altra part, el seguiment d'aquest mur pel seu extrem oest ha possibilitat la recuperació de l'estructura d'una petita piscina construïda amb carreus menuts perfectament escairats i amb un terra de morter totalment impermeabilitzat que per la seva constitució i solidesa recorda l'*opus signinum* romà.

El material arqueològic recuperat és molt escàs en tant que només es localitzava en els límits no afectats de la cala. Es tracta de ceràmica informe de comuna romana de difícil adscripció cronològica. Els treballs en aquesta zona s'aturaren per la dificultat d'extreure el farcit abocat després de la primera excavació, format per greda i pedruscall, així com per la seva potència, d'un metre com a mínim.

Zona 5.

Aquesta zona es trobava enlairada uns dos metres i mig per sobre de l'espai de circulació actual (zones 3 i 2), accedint-s'hi per mitjà d'una escala en arc de llibret que es recolza sobre una gran bloc de sorrenca. A excepció d'uns primers nivells poc potents d'ocupació moderna la resta respon a un gran farcit d'aterrossament realitzat quan es construeix el mur que tanca l'habitació per la part de l'escala. L'abocament d'aquest farcit es fa al damunt d'una capa de runa probablement procedent del mateix enderroc de les estructures antigues.

En extreure's les primeres capes aparegueren les estructures de dues habitacions disposades més o menys paral·lelament a les sales de la resta del conjunt. El mur que les limita per la banda oest i el que les separa estan arrebossats, si bé que aquest segon només en el parament de l'estança nord. En ambdues dependències es trobaren restes molt malmeses de paviment: un format per una capa molt feble d'argamassa, només visible en els marges de la cala, i l'altre a base de rierencs plans rejuntats amb argila.

En els nivells superficials d'aquest farcit es localitzà un enterrament modern,

arraconat en construir-se el mur situat a ponent de l'habitació. Pel que fa a la capa d'enderroc el material recuperat és escàs, sobretot ceràmic, i abasta una cronologia força àmplia, fins els segles XVI-XVII. Malgrat tot, sobresurt la presència important d'*imbrex* i *tegula* romans, en molt de casos amb claus de ferro o restes d'ells associats. Cal fer esment també de la troballa de fragments de ceràmica paleocristiana, així com d'una mena d'imposta en pedra sorrenca que presenta una decoració vegetal en relleu tallada a bisell, probablement de la mateixa època.

Per sota els nivells de paviment només es pogué treballar en una de les dues habitacions, la més propera al *caldarium*. Aquesta presentava el paviment rebentat per dues escombreres de runa sense material arqueològic. Poc més avall es localitzaren parcialment les restes de tres enterraments afectats per la construcció de les dependències ara descobertes. En un cas l'individu es trobava orientat est/oest, mirant a llevant. Els altres dos casos es disposen un al costat de l'altre, amb una orientació sudest/nord-oest i amb el cap en aquest darrer costat. Tots tres enterraments s'efectuen amb fosses simples en l'argila del subsòl i podrien ser d'època alt-medieval.

En les cotes inferiors es constatà la continuïtat d'una estructura ja descoberta la campanya anterior en la zona 3, orientada de llevant a ponent. El seu estat de conservació era molt precari pel nombre d'intervencions sofertes posteriorment al seu ús. Es tracta d'un mur construït a base de rierencs i argamassa, d'amplada no determinable, però, que en alguns punts supera els 1,70 mts. i que presenta un parament força acurat en la part de migdia (zona 3). La llargada conservada, si bé que fragmentàriament, arriba als 3,50 mts. aproximadament. El material ceràmic amb què es pot associar és molt escàs i es troba en procés d'estudi, però, sembla que podria considerar-se d'època tardo-romana.

Conclusions.

Cal advertir d'entrada que els resultats aquí exposats no són en cap manera definitius sinó una aproximació, ja que tant el material recuperat com el mateix registre arqueològic es troba en procés d'estudi i interpretació.

En relació a la zona 4, el fet més remacable és el de constatar la diferència entre les orientacions dels murs dels banys primitius i els actuals. Això ens permet creure que les obres portades a terme els darrers anys del segle XIII són més una construcció de bell nou que no una restauració del conjunt. Per tant, caldria pensar en una veritable destrucció de l'edifici durant el setge del rei Felip l'Ardit, i que la pervivència de les restes primitives es reduiria a simples reutilitzacions d'alguns elements puntuals i no de les estructures.

Pel que fa a la zona 5, pensem que per la seva disposició les dues habitacions descobertes estarien relacionades amb les nous banys del segle XIII. D'altra banda, tenim indicis per pensar que la dependència sud podria tractar-se del dipòsit per a la llenya del forn:

- pel tipus més rústic de construcció: pels paraments dels murs més descurats i el sòl de rierencs irregulars rejuntats amb argila.
- per la presència damunt del paviment d'una capa de terra amb un alt component orgànic i restes considerables de carbons.
- per la proximitat amb la zona de treball del forn, escassament dos metres.

Aquesta dependència continuaria per sota la casa veïna, construïda el segle XVIII, mentre que l'altra, tallada per la volta moderna del *caldarium*, realitzada durant en època del convent, podria servir com magatzem divers. La inutilització d'aquestes sales sembla que es deuria a l'enderroc o esfonsament de l'edifici, i el seu colgament per l'acció de terraplenar l'espai delimitat amb la construcció de la nova volta durant el segle XVII, moment en que es construiria també l'escala d'accés.

D'altra banda, la descoberta d'enterraments d'època tardo-romana o alt-medieval en aquesta zona confirmaria la tendència a realitzar les sepultures en llocs propers a les vies d'entrada a la ciutat. En aquest cas la seva proximitat a Sobreportes, punt d'accés a la ciutat pel nord ja des d'època romana, és prou evident i, per altra part, la tradició d'enterrar els morts en aquest mateix indret vindria confirmat per la sepultura de *tegula* localitzada parcialment en la zona 3 (1990), datable pels volts del canvi d'era. Malgrat tot, per aquests enterraments

més tardans caldria considerar la seva possible relació amb l'església de Sant Feliu, a poca distància, i que de ben segur ja devia constituir un lloc de culte prou arrelat com per configurar un cementiri propi.

Quant als nivells més inferiors, de moment les troballes i l'estat de la recerca no permeten excessives conclusions. Les escasses restes ceràmiques i de fauna podrien ser resultat de la utilització del lloc com a zona d'escombraries tot i no haver-se localitzat un veritable abocador. Cal afegir que la descoberta en les zones 3 (1990) i 5 (1991) de l'estructura abans esmentada obre noves possibilitats a la recerca, sobretot per l'interès que suscita la seva localització fora muralles i les seves dimensions, però tampoc no ajuda massa en la interpretació de l'evolució de la zona ni del conjunt, ja de per sí prou complicada.

INTERVENCIONS ARQUEOLOGIQUES AL MONESTIR DE SANT PERE DE
RODES DURANT L'ANY 1991.

Burch, J.; Carrascal, C.; Mataró, M.; Puig, A.M^a.; Vieyra, G.

Introducció

El monestir benedictí de St. Pere de Rodes es troba situat en el terme municipal del Port de la Selva, a la comarca de l'Alt Empordà. La seva localització segons el M.T.N. és la següent:

- 42° 19' 23" Latitud nord.
- 3° 10' 2" Longitud est.
- 520 m. s/m.

Sant Pere forma, juntament amb el poblat de Sta. Helena o de la Sta. Creu de Rodes i el castell de St. Salvador, l'important conjunt medieval de la serra de Rodes, és a dir, un nucli de centralització i canalització econòmica, un centre d'hàbitat i un lloc de defensa.

El projecte d'estudi arqueològic del monument fou endegat per la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya l'any 1989 dins d'un pla d'intervenció pluridisciplinar que correlaciona l'estudi històric amb el procés de restauració. En el transcurs d'aquests tres anys hem actuat en diverses dependències del monestir i en l'església de Sta. Helena, situada a 1 Km. al nord del cenobi.

En aquesta comunicació presentem els resultats obtinguts en la campanya de 1991 que comportà la continuació i finalització dels treballs d'excavació de les sagristies de l'església de Sta. Helena i del pati d'entrada al monestir i l'inici dels treballs en el claustre. Els dos primers llocs citats han estat estudiats de manera exhaustiva i permeten donar, per tant, resultats definitius. Pel que fa al claustre, l'excavació incompleta de l'edifici ens obliga a donar una informació parcial que està subjecte als resultats de la campanya d'enguany.

El pati

L'anomenat "Pati d'armes" és l'amplia plaça situada a ponent de les dependències privades del monestir que el visitant troba només de recórrer el passadís d'entrada a St. Pere de Rodes.

És una esplanada artificial creada a partir de l'acumulació de terres aportades sobre el pendent de la muntanya.

L'excavació del pati es va projectar amb un clar objectiu: aclarir la qüestió d'una possible zona de pas primitiva, a nivell de l'església. Aquesta teoria té el seu origen en un passadís cobert amb volta de canó localitzat a la part baixa del campanar que en l'actualitat encara es pot veure sota l'escala moderna que baixa des del claustre cap a l'interior de la basílica.

Els resultats del treballs arqueològics mostren l'evolució de l'àrea del pati en tres grans fases:

1a.- A partir de la construcció de la galilèa, pòrtic situat davant de la façana principal de l'església, la zona del pati entra en una fase d'utilització funerària conjuminada amb diferents intervencions arquitectòniques que donen com a resultat un mur d'aterrassament. Aquest mur no és una estructura solidària sinó que es compon de diferents elements arquitectònics que combinen la funció funerària amb la funció de contenció de les terres que aniran acumulant-se sobre el pendent de la muntanya, configurant progressivament la superfície del pati.

La utilització funerària de la zona ve donada per tres nivells de cementiri (sempre localitzat entre el pendent i la línia d'aterrassament):

- El nivell més antic el constitueixen unitats estratigràfiques de caire sepulcral en formes de tombes de lloses, tombes excavades a la roca o fosses a l'argila natural cobertes amb lloses.

- Una fase intermitja es caracteritza per l'aprofitament del mur de contenció com a suport de diferents tipus de sepulcres en forma de "via funerària".

- El darrer nivell es format per enterraments de fossa. L'accés a l'interior del recinte monàstic passa per la galilèa. Des de la porta lateral oberta a la paret de

migdia es surt a un petit espai obert des del qual, fent un gir, s'entra al passadís cobert amb volta localitzat sota el campanar desembocant a l'interior del monestir, a tocar el claustre i l'església.

Aquest primer període aniria des del moment de construcció de la galilea (S. XI) fins a un moment indeterminat del S. XII.

2ona.- El segon període s'inclouria dins un moment d'intensa activitat edilícia a tot el monestir. Al voltant del S. XII té lloc la construcció d'un nou claustre, l'aixecament de la torre campanar i la substitució de la primitiva portalada pel conjunt escultòric del Mestre Cabestany.

Totes aquestes obres repercuteixen directament en l'evolució funcional i estructural de l'àrea del pati. En primer lloc la fonamentació del campanar significa l'anul·lació de la primitiva entrada a través de la galilea. La necessitat d'un nou accés coincideix amb la circumstància que conjuga la construcció d'un nou claustre, a un nivell superior respecte al primitiu, amb el nivell superior d'una terrassa artificial formada a l'exterior. Aprofitant la cojuntura, s'obra una porta a la façana exterior de l'ala de ponent del nou claustre que comunica la plaça exterior amb l'interior del clos monàstic. El pati assumeix la funció de centre de recepció i distribució de les activitats quotidianes del monestir.

3era.- El darrer moment del pati ve donat per la construcció de l'avantgalilea (S. XVI) i un nou mur d'aterrament. La línia d'aquest s'adelanta lleugerament, anul·lant definitivament les estructures antigues i configurant el pati tal com ha arribat fins als nostres dies.

El claustre

El claustre de Sant Pere, seguint els clàssics esquemes d'ordenació monàstica benedictina, es troba situat al sud de l'església, entre aquesta i el refectori. Al seu entorn es disposen un conjunt d'edificacions que conformen el recinte de clausura, considerat un dels principals àmbits conventuals.

L'excavació d'aquest espai s'havia plantejat a partir de dues cales d'una extensió limitada, però els resultats del primers treballs varen fer canviar l'estratigrafia prevista, ampliant l'àrea fins a una superfície d'uns 60 m².

Al llarg del procés d'excavació s'ha posat de manifest un conjunt d'unitats estratigràfiques relacionades tant cronològicament i estructural amb les edificacions del segle XII, com d'altres molt anteriors i posteriors a aquestes, reflexe d'una llarga ocupació d'aquest espai. En resum, podem parlar d'una àmplia seqüència cronològica que hem subdividit en tres grans fases. La més moderna, que ocupa els darrers segles d'utilització i definitiu abandonament de l'edifici: la segona, que s'inicia arran de la construcció d'aquest claustre i abasta els segles centrals del seu principal aprofitament: i la tercera, i més antiga, en la que se'ns documenta una anterior ocupació.

Pel que fa a aquesta darrera fase, cal dir que l'excavació del claustre ens ha posat al descobert un conjunt d'estructures, amortitzades arrel de la seva construcció a final del segle XII, que ens evidencien una anterior utilització d'aquest espai. Es tracta de dos importants murs porticats, paral·lels, que delimiten una nau que s'adossa en tota la seva llargada al mur de tramuntana del refectori.

Aquesta construcció no és aïllada, sino que formava part d'una gran edificació de la que coneixiem, fins al moment, malgrat no haver-la pogut relacionar fins ara amb aquestes estructures, la planta baixa de l'edifici que constitueix el límit de llevant del claustre .

Al nord de la nau descoberta hem pogut constatar l'existència d'un espai obert, lliure d'edificacions, que s'ha identificat amb un possible pati. Malgrat no haver localitzat encara el seu límit nord, creiem s'hauria de considerar com a tal

l'habitació subterrània que s'adossa al braç sud del transepte de l'església. La comunicació d'aquest conjunt d'estances es soluciona a través d'arcs de mig punt, configurant, en definitiva, un important edifici porticat.

És entre dos d'aquests arcs de l'edifici on ha aparegut la representació pictòrica d'un lleó pseudorrampant. El dibuix en negre, executat directament sobre l'arrebossat del mur on es disposa, presenta certs detalls en vermell i ocre. El conjunt s'enmarca amb un simple traç excepte pel costat esquerra, on es representa una sanefa de tema vegetal.

Davant aquest important cos arquitectònic creiem que es pot parlar amb propietat del vell claustre altmedieval del monestir de Sant Pere de Rodes. Construït amb posterioritat a l'església i al refectori, als quals s'adossa, i per les seves característiques tipològiques, caldria situar-lo a l'entorn del segle XI. Es tractaria, en definitiva, d'un edifici porticat, amb una planta en forma d'U, amb un pati central obert, ben comunicat amb l'església i el refectori a nivell del seus paviments inferiors, cobert per voltes de mig punt.

L'amortització d'aquest edifici ve motivada per la reforma arquitectònica realitzada ben entrat el segle XII que suposa l'aixecament d'un nou claustre just per sobre de l'anterior, a un nivell més elevat, possiblement amb l'intenció de salvar els condicionaments topogràfics imposats per l'important desnivell de la roca.

La nova edificació enrunarà o transformarà les estructures antigues, en funció de l'aprofitament dels espais i de les necessitats constructives imperants. En un primer moment s'arrassarà la volta de la nau del vell claustre adossada al refectori, i es procedirà a construir un important sistema de banquetes per a tal de suportar el plint del nou claustre. L'espai d'aquesta nau així com el del pati obert es colgaran amb potents reompliments de terra fins assolir el nivell desitjat pels paviments de la ronda dels corredors del claustre, encara que antigues naus de llevant i tramuntana seguiran utilitzant-se fins al darrer moment d'ocupació del monestir.

A partir d'aquest moment, i a part de les reformes ocasionades als edificis contigus al claustre arran del canvi sobtat de nivell de circulació, no es documenten arqueològicament grans canvis al llarg de la vida del claustre. Les reformes arquitectòniques seran importants, però a nivell del subsòl només es materialitzen i es redueixen a un seguit de noves pavimentacions.

Únicament la construcció d'una fonaria de campana a l'ala de llevant del claustre a finals del segle XVII o inici del XVIII provocarà una reestructuració d'aquest espai. Parcialment excavada, s'han documentat fins ara part d'un forn, el forat on es col·locava el motlle, així com restes d'aquest.

Sta. Helena

El jaciment constitueix un nucli de població important del que destaquen quatre elements: l'església, coneguda documentalment des de l'any 974; el poblat, situat a ponent de l'església, del que resten murs de diversos àmbits i algun empedrat petanyent al paviment d'algun carrer; la plaça o espai públic que queda entre l'església esmentada i el conjunt de cases que formen el poblat i, finalment, les dues torres-portal, situades una al nord i l'altra al sud, que marquen el límit territorial del nucli i alhora configuren els elements de defensa necessaris per a la població.

Les actuacions arqueològiques portades a terme en aquest conjunt són poc nombroses. En relació al poblat es coneix l'inici d'una intervenció destinada a neteja i consolidació d'alguns murs de les cases del sector est i l'excavació d'una tomba. A l'església s'han efectuat quatre intervencions: les dues primeres foren dedicades a la consolidació de murs, actuació realitzada a la dècada dels anys 60, i a la neteja de l'edifici, portada a terme pel Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona a la dècada dels 70. La darrera intervenció arqueològica es va realitzar durant el 15 d'octubre i el 29 de desembre de 1989, intervenció que va tenir com a objectiu principal l'excavació en extensió de l'església de Santa Helena a fi i efecte d'establir les diferents fases constructives.

L'edifici conegut com a sagristia es troba situat al costat nord-est de l'església de Santa Helena, encaixat entre el mur de migdia de la capçalera i el braç meridional del creuer.

L'edifici de les sagristies consta de tres plantes. La planta baixa està formada per dues habitacions de planta rectangular, la més petita, d'uns 6, 20 m² (sector 6), queda adossada al mur sud del creuer, on hi ha obert un accés; l'altra més gran, d'uns 22 m² (sector 7), ocuparia l'espai restant entre l'angle exterior de l'àbsis i el mur est del creuer. Aquesta darrera estança comunica amb l'exterior i amb el primer pis per mitjà d'una escala (UE. 112) de dos trams aprofitant l'estrados de la volta d'arestes (UE. 201). Ambdues habitacions estan cobertes per

sengles voltes d'arestes a pedra vista de característiques similars. En el primer pis s'observa la mateixa distribució (sector 10 i 11) . Sobre un nivell més elevat, al qual s'hi accedeix per una estreta escala d'un sol tram, hi trobem una habitació més petita, d'uns 7,5 m² (sector 9).

La campanya d'excavacions arqueològiques que ara presentem va tenir lloc entre el 1 i el 25 de juliol de 1991, l'objectiu de la qual ha estat la finalització de les excavacions efectuades a l'interior de l'edifici de les sagristies a la tardor de 1989.

En un primer moment es va començar a treballar en el sector 6, on es van posar al descobert restes de diverses inhumacions; posteriorment, es va obrir un sondeig que abarcà la meitat nord del sector 7, fet que va possibilitar la constatació d'una seqüència estratigràfica completa i l'establiment de les corresponents cronologies relatives.

La poca quantitat de ceràmica recollida així com la poca fiabilitat estratigràfica d'alguns estrats fa que sigui impossible donar cronologies absolutes pel conjunt d'inhumacions excavades:

a) La primera i segona fase d'enterraments són coetànies a la primera fase constructiva de l'església, és a dir, entre els segles X i XIV. Inhumacions recolzades a la roca natural, sense fossa, aprofitant els desnivells que aquesta ofereix (només es coneix un cas d'enterrament en sepultura de lloses), encara que en algun cas es podria haver retallat lleugerament per a inquirir el cos, orientat d'est a oest i amb posició de decúbit supí, amb les extremitats inferiors estirades i diverses posicions les superiors: un braç semiflexionat i l'altre estirant o bé els dos braços semiflexionats, recolzant les mans sobre la pelvis.

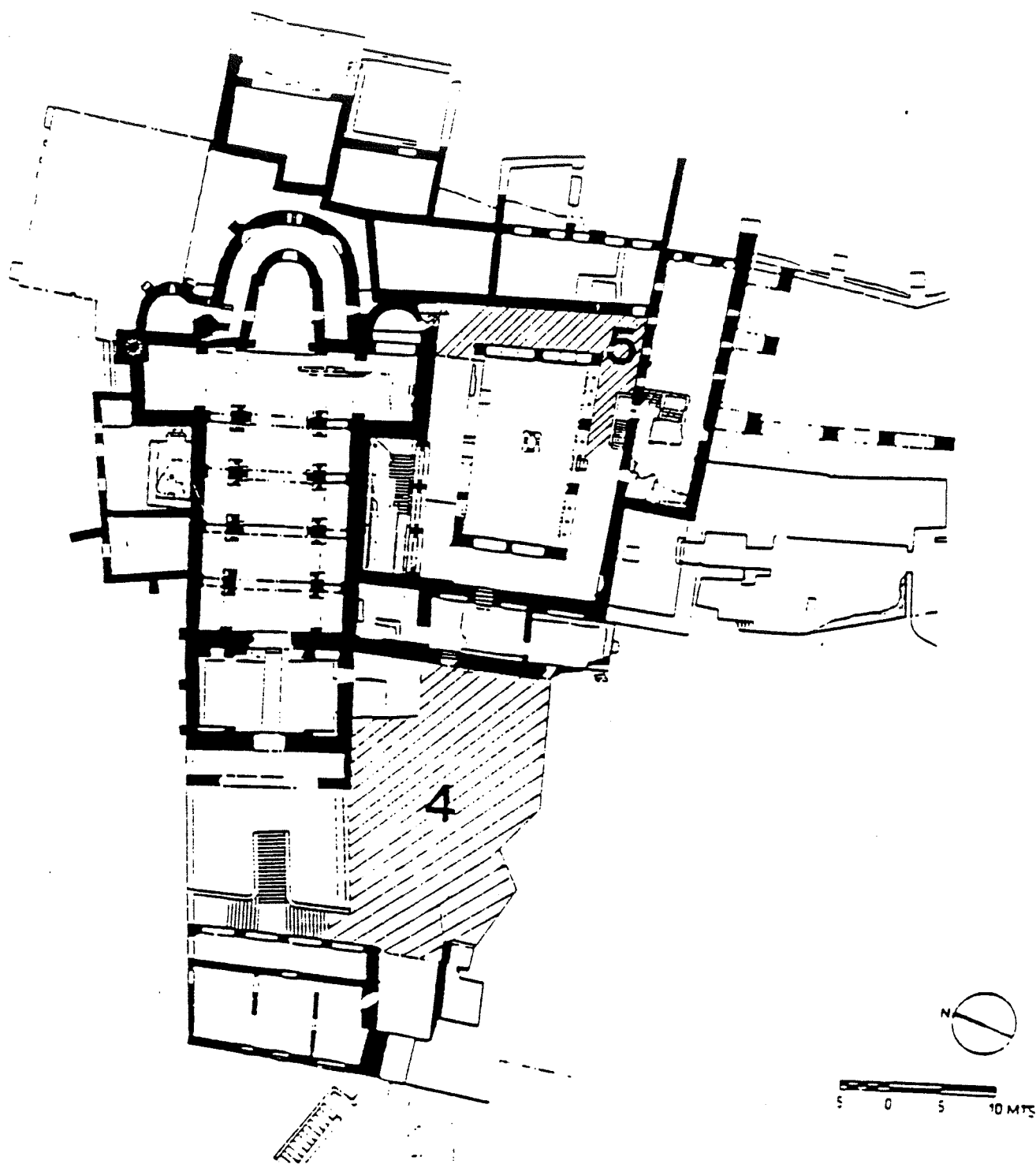
b) La tercera fase d'enterraments és anterior a la construcció de la banquetta UE. 361 del mur de llevant de l'edifici de les sagristies. Segle XIV-XV: inhumacions dins fosses, cos orientat d'est a oest, tronc i cames estirades i braços creuats o flexionats sobre les costelles o semiflexionats sobre la pelvis.

c) La quarta fase està representada per un conjunt d'inhumacions

enterrades dins l'edifici de les sagristies, algunes tenien recolzats els peus sobre la banquetta UE. 361. Segles XV a XVII. Inhumacions sense fossa encara que algunes de les més tardanes fossin enterrades amb caixa de fusta. Cos orientat d'est a oest, amb el tronc i les cames estirades i els braços flexionats sobre les costelles.

d) Construcció d'una part nova de l'edifici de les sagristies. És l'habitació petita coneguda com a sector 6. Segle XVIII.

e) Els enterraments del sector 6 són efectuats entre els segles XVII-XVIII.

SANT PERE DE RODES

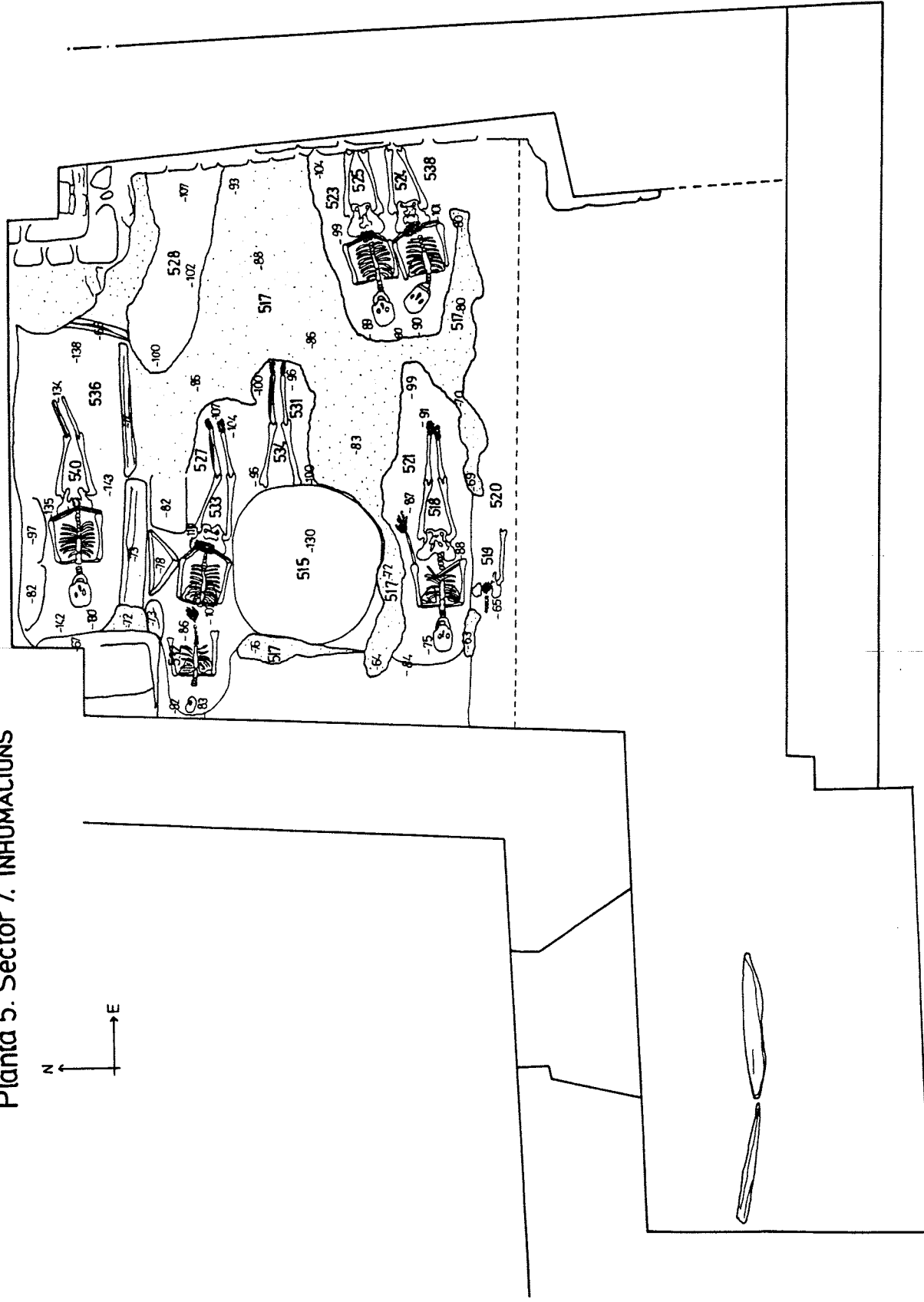
AREES EXCAVADES DURANT LA CAMPANYA DE 1991

4: PATI

5: CLAUSTRE

STA. HELENA 1991

Planta 5. Sector 7. INHUMACIONES

SANT ANDREU DEL COLL (Olot, Garrotxa)

**Bibiana Agustí i Farjas
Josep Maria Llorens i Rams**

El jaciment de Sant Andreu del Coll està essent excavat com a conseqüència de les obres de restauració que la Diputació de Girona i l'Ajuntament d'Olot hi estan efectuant.

LOCALITZACIO

L'església de Sant Andreu del Coll es troba als afores d'Olot, just en el coll que hi ha entre la serra de Sant Miquel del Mont i la muntanya de Sant Valentí, per sobre del km 57 de la carretera de Ripoll. En època medieval, el camí que pujava des de Santa Margarida de Bianya i des d'Olot era el nexa entre la Garrotxa i el Ripollès, el mateix camí que arriba a l'església per llevant i que amb les obres de restauració ha estat retrobat després d'haver estat en desús els últims anys.

El jaciment es troba a pocs centenars de metres cap al nord del castell del Coll, antiga edificació medieval de planta quadrada, i a pocs metres d'una font.

El conjunt està situat a migdia en la falda de la muntanya, amb domini visual de tota la vall de la riera de Ridaura.

L'edifici de Sant Andreu està construït sobre un substrat de guixeres que resulten una base insuficient. Tot i haver sobreviscut parcialment als moviments sísmics del segle XV i a haver estat reforçat i reconstruït en diverses ocasions, en els últims temps s'havien obert grans esquerdes en els seus murs que feien perillar realment la seva estabilitat.

LA INTERVENCIO ARQUEOLOGICA

Les obres de restauració que afectaven el sòl i els fonaments de l'edifici han estat fetes doncs, conjuntament amb la intervenció arqueològica d'urgència, entre els mesos de novembre i desembre de 1991 i el mes de gener de 1992. Les condicions climàtiques hivernals -fortes pluges, neu- i les condicions específiques de fragilitat de l'edifici al quedar desprotegits els fonaments, van fer el treball més lent i feixuc del que s'havia previst en un principi.

L'excavació afectà tot el sòl interior de l'església i l'entorn immediat als murs externs nord, oest i la meitat del mur sud. La part nord, ocupada per l'últim cementiri ja consistent en ninxos d'obra, ha estat respectada en espera que s'efectuï el trasllat d'aquests.

Està previst continuar l'excavació en el curs d'aquest any 1992.

RESULTATS

L'interior de l'església.

La seqüència estratigràfica comença amb les quatre estructures de fonamentació de forma circular, tres de les quals es troben situades en la zona immediatament anterior a l'absis i la última tocant a la paret oest. Són estructures fetes a base de pedres sense treballar unides amb un morter molt groller de rierencs i sorra. Les tres primeres (UE1010, UE1011 i UE1012) es troben agrupades i alineades en l'extrem SE de la nau; la seva fondària varia entre 80 i 100 cm.

Una cinquena estructura similar a aquestes ha estat localitzada des de l'exterior de l'església, per sota els fonaments de la part sud del mur oest.

El nivell immediatament posterior correspon a un absis preromànic (UE 1009) del que es conserven únicament unes poques filades dels fonaments, excavats amb secció cònica, de la capçalera i els dos braços laterals. Les primeres filades tenen una forma semicircular mentre que les últimes donen ja una planta clarament trapezoidal en la paret interior i semicircular en l'exterior, sobre la qual es degueren alçar els murs. La confecció d'aquest absis és en pedres desvastades sense punxonar, de forma prismàtica allargada, unides amb un morter homogeni que ha adquirit un to rosat. El braç del costat sud es troba directament assentat sobre les estructures cilíndriques 1010 i 1011.

Per sobre d'aquest nivell ens trobem ja amb l'església romànica del segle XII que està essent restaurada. Es una església d'una sola nau rectangular molt allargada i absis semicircular. L'absis envolta totalment l'estructura anterior UE1009 a la que substitueix. Els fonaments d'aquest edifici tenen una fondària ben diferent depenent del desnivell natural del terreny i del pes que està previst que hagin de suportar. D'aquesta manera la cantonada SW, sobre la que s'alça l'actual campanar, ha estat enfondida i reforçada posteriorment a la construcció original. En canvi, la cantonada NW, té poques filades de fonament ja que es troba en un nivell topogràfic més alt.

A aquest nivell correspon l'enllosat -UE1013- que ocupava tot el sòl de l'església i que ha proporcionat -entremig de les juntes i immediatament per sota- un gran volum de petites monedes monedes dels segles XV, XVI, XVII i XVIII.

Aquest enllosat s'ha vist afectat en diverses ocasions posteriorment, en primer lloc per una sitja -UE1035- situada a la part oest a 130cm del mur. Es de secció troncocònica i ha estat amortitzada amb terra i pedres provinents d'algun enderroc del mur oest.

Algunes sepultures van estar efectuades dins l'edifici -UE1014 i UE1017-; totes dues van ésser remenades en algun moment, a pesar que la UE1017 conservava la llosa de coberta a nivell de l'enllosat, mentre que la UE1014 consistia ja únicament en un paquet de restes òssies que es van arreconar per una altra intervenció, la última. Es tracta d'una tomba excavada en el centre de la nau -UE1002- de 350 x 250cm i amb una fondària de 200cm. Les parets estan fetes de pedra seca i el sostre amb pedres encimentades en full de llibre, fent volta. L'entrada, en la part superior, s'havia cobert amb un enllosat de 240 x 230cm amb la inscripció "SEPULTURA DELS VENTOLA". Aquesta tomba també havia estat espoliada i només va proporcionar restes de la neteja de l'incendi de 1936, a més de les restes de dos esquelets.

L'exterior.

En la zona nord, ocupant tota la longitud de l'església, es va localitzar un grup de tombes amb coberta de llosa i algunes amb parets també de lloses, totes orientades W-E. Només una -UE1117- corresponia a un individu infantil -un nadó- i només dues -UE1111 i UE 1114- havien estat reutilitzades. En un cas -UE1115- el crani ha estat delimitat amb dos blocs de pedra quadrangulars als costats. Tots els esquelets, excepte els de UE1111 que estaven moguts, es trobaven en posició de decubito dorsal amb els braços estirats al costat del cos o bé creuats sobre el pit. Unicament es van excavar les més properes al mur, reservant la restaper a una posterior intervenció.

En la zona sud es van localitzar diversos nivells de tombes, en un pitjor estat de conservació i amb moltes reutilitzacions. El material esquelètic és sovint indestriable i es troba en molt mal estat de conservació. Aquesta zona es degué utilitzar com a cementiri fins que es va construir el que es troba actualment a la zona de l'absis.

La zona oest ha proporcionat les restes d'una edificació rectangular -UE1141, UE1142 i UE1150-, de murs molt gruixuts -100m-, adossada a la paret de l'església. Les dimensions són de 850 x 590cm. Per la part nord -UE1141- aquest mur segueix amb una vintena de metres. Les parets estan construïdes amb pedres de tots tamany, sense desvastar, i unides amb fang. En el mur que

es troba més a ponent -UE1142- s'hi obre una porta de 120cm de llum que havia estat tapada amb pedres simulant el mateix mur. En l'interior d'aquesta edificació només aparegueren restes d'enderroc del mur de l'església i dels dels seus propis murs.

Unit a aquesta construcció, n'aparegueren unes altres per la banda de migdia. La més important, pel seu gruix de 90cm, és el mur de la UE1152 que va de la cantonada SW de l'església fins el marge sud a uns 11m. Adossada a aquest mur i apoiada sobre la banqueta de la UE1150 hi ha una construcció més petita -UE1151- amb les dimensions 420 x 320cm, de murs menys gruixuts (45-50cm), amb banqueta interior i que té al mateix temps diversos compartiments. Aquest recinte té un enllosat sobre el que aparegueren dues monedes del segle XIII.

CONCLUSIONS

L'aspecte més interessant de Sant Andreu del Coll és possiblement la cronologia del segle X que es coneixia documentalment en l'acta de consagració del 995 d.C. i que ha estat confirmada per les restes de l'absis localitzat en l'interior de l'església.

Al segle XII pertanyen els murs originals de l'església actual, l'enllosat interior i el cementiri de la zona nord.

Les edificacions exteriors de les zones oest i sud foren construïdes posteriorment a l'església i abans dels forts moviments sísmics del segle XV. Després d'aquesta data, les reformes i reconstruccions degueren dedicar-se gairebé en exclusiva a l'església i poc als edificis adjacents, utilitzant en canvi la zona sud com a cementiri de les cases veïnes fins fa uns cinquanta anys. L'escassetat de material ceràmic en els edificis exteriors i l'abundant material numismàtic en l'interior de l'església fa pensar en una utilització curta d'aquells com a vivenda i, en canvi, una concurrència llarga i continuada a l'edifici religiós.

Castell de Farners-Turó del Vent (Santa Coloma de Farners, la Selva)
Campanya de 1991

Josep M. Llorens i Rams

El castell de Farners.-

El castell de Farners està situat a uns 5 km a l'oest de Santa Coloma de Farners sobre un turó de dos cims separats per una petita fondalada, tota la part superior del qual està coberta per les fortificacions. El nucli principal del castell es troba a 436 m s/n/m i l'altre cim, conegut per Turó del Vent, compta amb 442 m d'altura. El turó està envoltat per la riera de Santa Coloma i el Sot de Penjacans, que formen potents penya-segats. En un petit replà 50 m per sota i a llevant del castell es troba l'ermita de la Mare de Déu de Farners. La fortificació domina l'antic camí de Girona a Vic per l'interior de la comarca de la Selva.

Transcribim la descripció més característica del conjunt format pel castell i el Turó del Vent, redactada per Ll. Monreal i M. de Riquer (Monreal & Riquer 1955, pp. 235-237):

"(...) la fortalesa s'alça en una muntanya que té dos cims, entre els quals el terreny fa una fondalada. El castell pròpiament dit es troba al damunt de la part meridional de la muntanya, però en tota ella hi hagué fortificació, com ho demostren restes de murs i escales.

Es tracta d'una instal·lació estratègica perfectament acomodada a la disposició del terreny. Sobre el Turó del Vent, que s'alça a la part del nord, hi havia un segon castell, del qual encara es veuen fonaments i trossos de mur, així com esglaons tallats a la roca per tal d'arribar-hi. No tindria segurament la importància del castell de Farners pròpiament dit i segurament n'era una posició avançada.

A la fondalada que separa els dos turons hi ha un petit avenc de construcció artificial, ja que en part està format per mur de carreus. Era indubtablement una cisterna (...).

Els murs del castell formen un quadrilàter irregular de vint-i-set metres de longitud i uns quinze d'amplada mitja. Dintre del mur i adherida a ell en el seu costat oriental s'aixeca una gruixuda torre cilíndrica que dona al castell la seva fesomia característica.

Una altra torre poligonal es trobava a l'exterior del quadrilàter, en l'angle sud-oest, sobre una petita elevació; no en resta més que la part baixa dels murs, que no són molt gruixuts.

(...) hom pot veure un pilar quadrat i restes de murs pròxims als dos extrems nord i sud del castell. Sobre aquests pilars es deurién recolzar sostres de fusta no gaire elevats i formarien les úniques dependències cobertes i habitables.

(...) El mur del castell, que té un metre i vint-i-sis centímetres d'amplada, s'aprima a la meitat de la seva alçada per tal de deixar un pas continu i obrir sobre ell les espitlleres; aquest és el camí de ronda o estret adarb, en el qual els guerrers es situaven a l'hora de defensar la fortalesa. A aquest pas de ronda es puja per una escala de pedra adherida almur al costat de la torre de l'homenatge.

El recinte murallat té dues portes. Una de molt petita, de setanta centímetres d'amplada, s'obre al costat nord i és destinada al servei interior de la fortificació. Constitueix l'eixida vers el dipòsit d'aigua i vers la posició del Turó del Vent.

La porta principal del castell s'obre al mur occidental sobre la part més descoberta i abrupta i damunt del vessant anomenat de Penjacans. Aquesta situació es deu a la bona visualitat que ofereix aquesta banda des del castell si algú s'acosta a la seva porta. Així ho exigia la necessitat d'evitar sorpreses, i la precaució s'accentua amb un mur defensiu col·locat a l'exterior de la porta, de manera que la cobreix per tal que el visitant hagi de descriure un angle en entrar i existeixi la possibilitat d'observar-lo i fins i tot de deturar-lo si calgués.

Aquesta porta principal té prop de metre i mig d'amplada i està formada per dovelles en arc de mig punt, i al gruix del mur i cap a l'interior s'eixampla coberta per un arc rebaixat.

Aquesta porta no tingué mai ni pont llevadís ni rastell; es tancava amb ventalles, els golfos de les quals encara es veuen, i eren fortament embarrades, perquè als costats hi ha al mur uns buits per introduir-hi les barres."

Com a complement d'aquesta ressenya, hem d'afegir que en la seva major part l'interior del castell està retallat i excavat en el subsòl granític de la muntanya, inclosa l'escala d'accés a l'adarb. Ran de la torre mestra s'hi observa una estructura circular de maons fortament cremats que correspon a un forn.

Hom pot identificar tanmateix la presència de diversos forats de pal a l'entorn del castell i especialment en el cim del Turó del Vent, barrejats amb les línies de murs que s'hi conserven. L'accés a la part alta del Turó del Vent es fa a través d'escales excavades a la mateixa roca, prop de les quals es poden veure indicis de canalitzacions dirigides cap a la cisterna, que recullen l'aigua del cim i dels vessants del Turó, també excavades a la roca. Tanmateix, l'accés al castell es fa per un camí retallat a la roca (fig. 1).

Tal i com es pot observar a la planta general esquemàtica que s'adjunta (fig. 1, segons Cañas 1985) la fondalada on es troba la cisterna està envoltada per línies de muralla que uneixen el castell pròpiament dit amb el reducte del Turó del Vent (zona de defenses baixes).

La campanya de 1991, originada per un projecte de restauració, es desenvolupà durant l'estiu de 1991. Fou finançada per l'Ajuntament de Santa Coloma de Farners i comptà amb la col·laboració de la Parròquia, que cedí l'ermita de Farners com a dipòsit de materials.

S'excavaren en la seva totalitat els sectors 2 i 6 b del castell (fig.2), s'inicià l'excavació del sector 8 i es preparà la del forn del sector 1, que quedà dibuixat en planta i en secció inicial, havent-se determinat tres U.E. visibles en superfície. El forn no es va excavar tal i com estava previst perquè es comprovà la necessitat d'apuntalar abans l'envà en què recolzava per evitar el seu enderrocament.

El registre estratigràfic.-

Sector 2.-

El registre estratigràfic del sector 2, amb una potència màxima d'1 m, lliurà les U.E. que es detallen a continuació. Les elevacions del murs no es presenten dins de la seqüència per tal de poder enregistrar uniformement tota la part arquitectònica. Es de destacar el fet que la major part d'aquesta potència l'ocupaven els enderrocaments dels murs, tant d'època recent (segles XVIII-XX) com datables en el segle XVIII, restant les altres limitades a cobrir els buits entre els blocs de l'enderrocament i la roca mare, presentant-se molt alterades pel la gran quantitat de soques i arrels d'alzina que presentava l'habitació. Les atribucions cronològiques que s'indiquen són provisionals.

La'abandonament del sector en el segle XVIII venia marcat per una capa molt fragmentària de sorra pràcticament estèril i per una altra de teules provinents de l'enderrocament del sostre de la cambra, escampades per tota la seva superfície (segle XVIII, ca. 1726). El nivell d'ocupació estava indicat per un estrat de textura sorrenca, de color grisenc amb variacions notables per efecte de les arrels. Contenia la major part dels materials recuperats en aquesta habitació (segle XVIII, anterior a 1726). La cronologia estava garantida per una peça de mig ral de plata de Felip V, 1726. Restes puntuals d'un paviment de calç, probablement de l'ocupació setcentista es conserven en un angle.

D'època medieval només es detecten la rasa de fonamentació del mur meridional del castell i un petit forat de pal, excavat a la roca. Bé que han de correspondre al moment inicial, el material no permet donar-los una atribució cronològica precisa.

Sector 6 b:

El sector 6 b està situat a l'angle diametralment oposat al 2. Constitueix l'àrea d'accés al castell per la porta secundària oberta al el seu pany de muralla nord. Limitat per aquest pany de mur i el mur oest i per un muret transversal que el separa del sector 1 o pati d'armes. La seqüència obtinguda fou paral·lela de la del sector 2, si bé permeté ampliar l'abast cronològic i fixar el moment de la darrera utilització del castell durant la primera meitat del segle XIX. L'estratigrafia es conservava molt més bé a la banda sud, ran del mur que separava el sector del pati, on presentava una major potència, que no prop de l'entrada. En conjunt es conservava molt malament a causa tant de les arrels com del trepig continuat dels visitants, en ser una zona de pas habitual.

Sector 1.-

Del sector 1 (pati d'armes) només es delimitaren tres U.E. corresponents al forn en el moment de dibuixar-lo: terres d'aportació recent que el cobrien parcialment, les restes de la volta, arrasada, formada per teules col·locades de cantell i la primera capa del reompliment interior, formada per terres rogenques i compactes .

Valoració dels materials.-

El conjunt de materials recuperats en el transcurs de la campanya de 1991 ha estat molt reduït i presentava un elevat grau de fragmentació. Estava format per ceràmica tornejada, majoritàriament grisa (coccio reductora o oxidant/reductora), fragments de vidre, molt poca fauna i elements i objectes de metall.

De l'ocupació medieval només se n'ha pogut identificar amb seguretat un cairell o punta de ballesta de ferro, tipològicament atribuïble al segle XV, que aparegué encastat en una escletxa de la roca mare del sector 2.

Dins del conjunt datable entre els segles XVIII i XIX són de destacar un conjunt de làmines rectangulars de ferro amb decoració de rebles de bronze o llautó que deurien formar part d'una caixa o cofre. Dos panys i una clau de ferro són el complement d'aquest lot. Un didal de bronze o llautó i una gamma variada de claus de ferro hi estaven associats. Es notable la presència d'un altre cairell, de tipologia molt diferent dels atribuïbles a aquests objectes en època medieval i que en denota una utilització tardana, complementària de les armes de foc. Altres materials recuperats són una pedra foguera (sílex melat) gairebé exhaurida i un esclat, també de sílex, probablement resta de talla en el procés de preparació de les pedres fogueres. Si bé en un principi s'havia considerat que aquesta pedra foguera fou utilitzada per a armes de foc, una comparació tipològica posterior entre les emprades per a armes i les d'encendre el foc ens decanta a atribuir-li la darrera funció..

Un ral de plata de Felip V (1726) que dóna el moment final de l'ocupació del segle XVIII i una escudella datable dins de la primera meitat del segle XIX són els objectes amb cronologia que permeten emmarcar el context..

Estudi arquitectònic i projecte de restauració.-

Està previst d'iniciar l'estudi sobre el terreny de les estructures i de l'evolució arquitectònica del castell de Farners en el transcurs la campanya de 1992. Durant la campanya de 1991 s'han pogut

constatar una sèrie de fets que caldrà matisar, però que de totes maneres poden resultar d'interès -tot i ser només esbossades- de cara a l'elaboració del projecte de restauració.

Visualment es detecten almenys quatre moments diferenciats de construcció i/o reformes de les construccions preexistents. Pel que respecta a les més antigues, de plena època medieval (ca. segles XI-XV) no es poden associar al registre estratigràfic identificat fins al moment.

Quant als darrers moments de l'ocupació del castell (segles XVIII-XIX), es pot dir que les compartimentacions interiors del castell són, si no construïdes de bell nou a començaments del segle XVIII, com a mínim reestructurades en profunditat en aquests anys, sempre abans de 1726.

D'aquesta ocupació tardana de Farners data la construcció del parapet que protegeix la porta principal del castell (única original). L'aspecte de l'aparell i els materials emprats en la construcció són perfectament comparables amb els d'altres edificis del mateix entorn. Així, les reformes modernes de l'ermita de Farners i l'oratori de Sant Pere Petit, situat ran del camí de pujada a l'ermita i al castell, construït en el segle XVIII i destruït per les tropes napoleòniques. La tipologia de les aspilleres que presenta aquesta fortificació és totalment diferent a la de les altres del castell (sageteres) i, contràriament a aquelles, apta per a armes de foc.

També pot atribuir-se a aquest mateix moment l'obertura de la porta secundària (nord) del castell. Aquesta porta inutilitzà la sagetera més pròxima i hi són evidents les marques d'una llinda de fusta col·locada en el moment de l'obertura per evitar la caiguda del mur que es perforava. Altrament, la seva tipologia és totalment diferent de la de la porta principal.

La roca mare de l'interior del castell presenta dos tipus de substrat diferenciats i de característiques molt diverses que caldrà tenir en compte a l'hora de preveure el tipus de pavimentació que calgui donar a la restauració. Els dos murs més llargs (est i oest del castell) i la part de llevant de la torre mestra s'assenten sobre roca granítica molt dura que ha permès de ser retallada de manera que la base, bona part de l'elevació d'aquests murs i de la base de la torre i part del sòl del sector 6 b estan formats per la mateixa roca retallada i polida. Entre aquests dos dics s'estén una veta en què la roca granítica adquireix una qualitat saulonenca i està sotmesa a un greu procés de descomposició en partícules sorrenques de gra gruixut. Bona part dels murs transversals i la meitat de ponent de la torre estan fonamentats sobre aquesta veta tova, que constitueix ambé el sòcol natural de bona part del pati d'armes.

Conclusions. Valoració històrica.-

Les referències documentals del castell de Farners conegudes fins ara són, pel que fa referència als seus moments inicials, molt escasses i tardanes. No remunten més amunt de 1200, data de la nova consagració de l'ermita de farners, situada en un replà al peu del castell (Català i Roca, 1971 i Millàs & Rabassa, 1951).

La seva tipologia arquitectònica original, en canvi, ens parla d'una fortalesa edificada possiblement durant el segle XI (torre central cilíndrica amb porta sobreelevada envoltada per un petit recinte emmurallat de forma quadrangular). Una datació més propera al segle XI que no posterior ve indicada també per les referències arqueològiques i arquitectòniques de l'ermita

Durant la campanya de 1991 s'han pogut excavar en llur totalitat els sectors 2 i 6 b del castell. El registre arqueològic dels dos sectors és paral·lel i complementari. S'ha pogut determinar -llevat que l'excavació d'algun dels sectors que encara resten ho desmenteixi- que en un moment imprecís de començaments del segle XVIII, possiblement al llarg o immediatament després de la Guerra de Successió (1700-1715) el castell de Farners fou ocupat per una petita guarnició borbònica que l'abandonà cap a 1726, data proporcionada per un ral de plata de Felip V.

A l'interior del castell no s'han conservat vestigis d'època medieval llevat d'un cairell o punta de ballesta de cap piramidal tipològicament atribuïble al segle XV (paral·lels al castell de Llinars del Vallès), molt diferent dels del segle XIV (tetraèdrics) trobats a Montsoriu i a Rougiers (Var, França) i del més modern (pos. segle XVIII localitzat en el mateix castell).

Els materials datables durant l'ocupació del segle XVIII estaven directament en contacte amb la roca mare a tots dos sectors, per la qual cosa cal pensar que l'interior del castell fou buidat prèviament al seu condicionament per a una nova ocupació i reconstruït o modificat parcialment. Caldrà buscar els testimonis de l'ocupació medieval a la zona de defenses baixes si és que s'han conservat, a no ser que fossin abocats directament a l'exterior pels vessants amb pendent més pronunciada. En qualsevol cas, és de remarcar que en el replà on està situada l'ermita de la Mare de Déu de Farners, just al peu del castell, no s'ha pogut identificar cap element o objecte d'aquell període cronològic.

Per identificar els nous ocupants del castell com a borbònics ens basem en diversos factors:

- En primer lloc, la troballa d'una moneda de Felip V. El numerari emès per l'arxiduc Carles d'Àustria en la seva condició de rei dels catalans (Carles III) és molt abundant i de troballa força habitual. No n'hi ha cap indici.

- El senyor del castell en aquells anys era Francisco de Boumonville, Perapertusa, Vilademany i Cruïlles, marquès de Rupit, vescomte de Joch i senyor de la vila, terme i castell de Santa Coloma de Farners. Destacat personatge borbònic, fou regidor degà de l'Ajuntament de Barcelona entre 1718 i

1726, el primer nomenat després de l'entrada en vigor del Decret de Nova Planta. La família Bournonville havia recollit els honors dels Vilademany per vinculacions matrimonials, a través de les nissagues de Cruïlles i Perapertusa.

- Els desperfectes que presenta el castell no palesen cap intent de destrucció o d'inutilització de les seves defenses després de la guerra, com fou ordenat i es dugué a terme en diverses fortaleses del Principat. Al contrari, les defenses de la porta principal, datables en aquells anys, encara es conserven. Fóra il·lògic destruir un castell que era patrimoni d'un filipista destacat. Considerem que altrament s'hauria esdevingut d'haver estat ocupat pels austriacistes.

La documentació consultada fins ara palesa que durant la Guerra del Francès (1808-1814), per bé que Santa Coloma de Farners fou abandonada per la població almenys parcialment, en cap moment s'utilitzà com a refugi el castell. L'escassa mostra de ceràmica del segle XIX que ha estat localitzada pot ser atribuïda, per paral·lels coneguts a Girona, a la primera meitat d'aquest segle. Després d'un període de més d'un segle, tornà a ser puntualment ocupat segurament durant la primera guerra carlina (1833-1840). Reutilitzacions de velles fortaleses en aquests anys o en dates properes estan ben documentades a la Selva i en el conjunt del Montseny. Deixant de banda la vila fortificada d'Hostalric, en trobem en el castell de Sant Joan de Blanes; el castell de Montsoriu fou la seu d'una companyia de la Milícia Nacional (ca. 1836-1837) i cap a aquests mateixos anys es tornà a posar en funcionament la torre de Vilarmau (Viladrau, Osona) per citar alguns exemples.

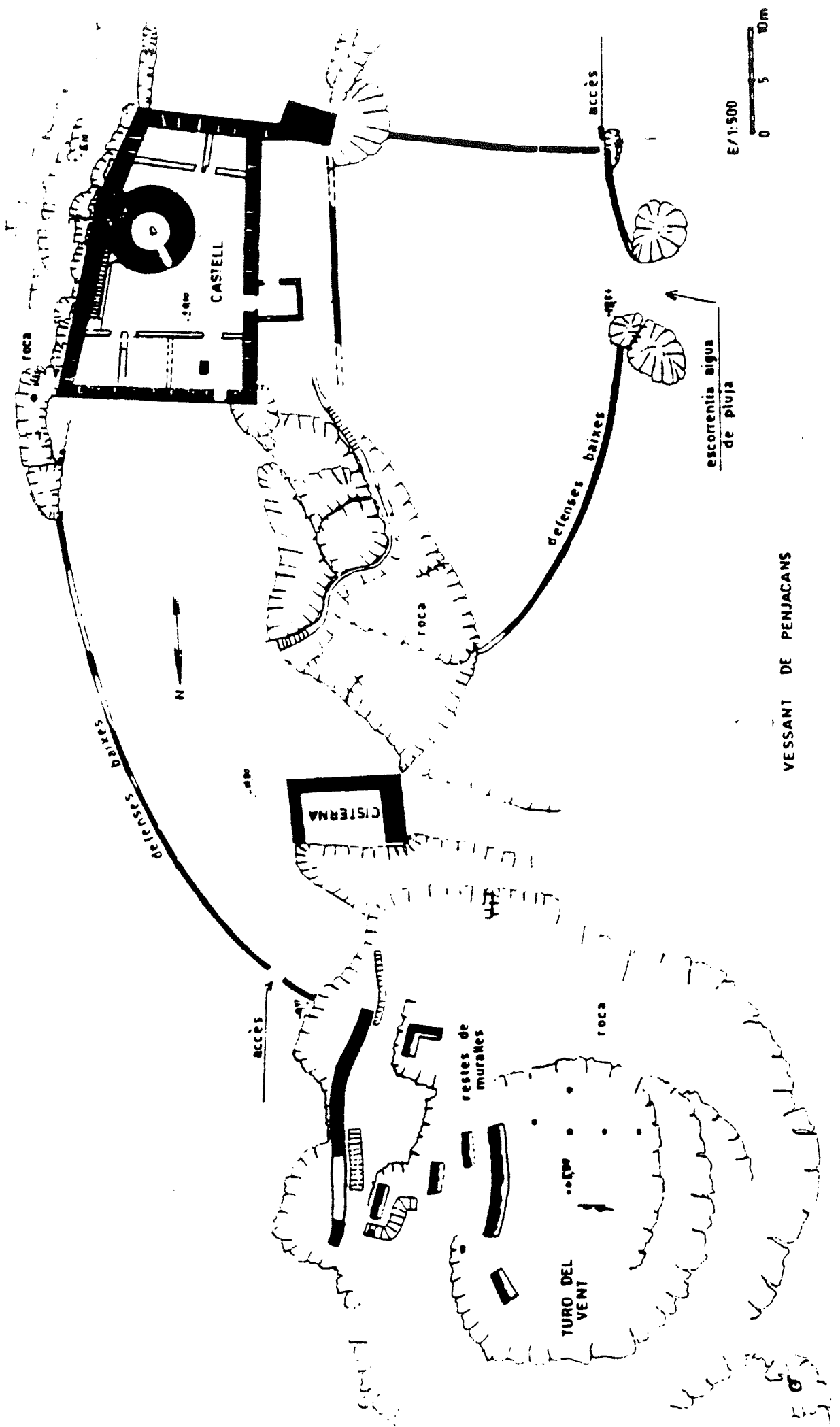
Bibliografia

- CAÑAS N. (1985) *Estat actual del Castell de Farners*. Treball de fi de carrera, especialitat Arquitectura Tècnica. Girona, Escola d'Enginyeria Tècnica Industrial (treball inèdit).
- CATALÀ i ROCA P. (1971) Castell de Farners. *Els Castells Catalans*, III, pàgs. 435-446. Barcelona, R. Dalmau Editor.
- MILLÀS J.M. & RABASSA F. (1951) *Historia de Santa Coloma de Farnés y su comarca*. Santa Coloma de Farners, Junta del Milenario.
- MONREAL L.-RIQUER M. de (1955) *Els Castells Medievals de Catalunya*, vol. I, pàgs. 227- 241.

Peus d'il·lustració

Fig. 1: Planta general del castell de Farners-Turó del Vent (segons Núria Cañas, 1985)

Fig. 2: Recinte principal del castell de Farners (segons Monreal & Riquer, 1955) amb indicació dels sectors excavats

VESSANT DE PENJACANS

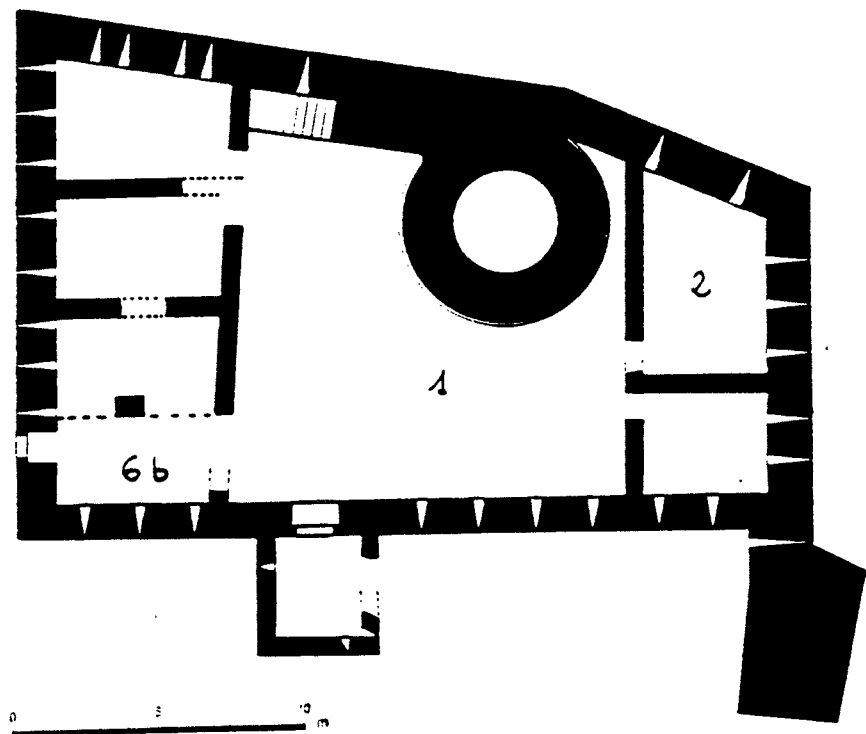

FIG. 2.

BAIX EMPORDA: SITUACIO ACTUAL.

L'objectiu d'aquesta ponència se centra en la idea de resumir l'actual situació arqueològica en el Baix Empordà i les actuacions que es té previst portar-hi a terme en un futur immediat. Abans de centrar-nos, però, en el tema crec que esdevindria interessant fer un breu incís en la formació de l'Empordà, per veure de quina manera va afectar a que els assentaments es localitzessin en un determinat indret i no en un altre.

El nom d'EMPORDA l'hem de buscar en la ciutat d'Empúries, fundada al segle VI a.C amb el nom d'Emporion. A partir d'aquí es va donar el nom d'Empordà a tot un territori molt més ampli, el qual presentava una certa unitat geogràfica. Actualment l'Empordà abarca una superfície de 1973'6 Km2 repartits de la següent manera: 1273 Km2 corresponents a l'Alt Empordà i 700 Km2 corresponents a la zona del Baix Empordà. Esdevé, alhora, un territori amb una destacada diversitat paisatgística, desglosada de la següent manera:

- zones muntanyoses: amb el Pirineu (al nord), el Montgrí i les Gavarres (al bell mig de la plana) i el massís de Begur (al sud).
- zones de muntanya mitjana: amb el Terraprim d'Empordà (relleu suau) i les Garrotxes d'Empordà (relleu trencat) a ponent i els Aspres i les Pre-Gavarres al nord i sud, respectivament.
- depressions planes corresponents a les valls del Ter, Fluvià, Muga i Daró i els corredors d'Albons i Palafrugell; Palamós i la vall de Calonge.
- diversitat de materials: granític i esquistós (al nord i al sud), calcari (al centre), sorrenc i marga (a ponent i sud) i material d'ompliment, a la plana.
- diversitat de costa: alta, rocosa amb cales i penyassegats en el Pirineu, Montgrí i massís de Begur i baixa en el Golf de Roses i Pals.

En aquest territori es poden distingir 8 unitats geològico-geogràfiques que corresponen a les diverses zones i comarques englobades dins el marc de l'Empordà. Centrant-nos, però, en la comarca del Baix Empordà veurem que les més destacades esdevenen les següents:

- 1.- Serralada Litoral.
- 2.- El Montgrí.
- 3.- Les Pre-Gavarres.
- 4.- Les planes al·luvials.
- 5.- i les valls interiors.

1.- SERRALADA LITORAL que comprèn:

Les GAVARRES: situat a l'extrem septentrional de la Serralada Litoral Catalana, esdevé el límit meridional de la plana empordanesa. De poca elevació (531 m. s.n.m.) presenta un relleu suau amb els cims arrodonits i els vessants poc abruptes a causa de l'erosió.

El MASSIS de BEGUR: esdevé una continuació de les Gavarres, vora la costa, representant la terminació septentrional de la Serralada Litoral. Degut a la seva diversitat litològica, el sector de costa esdevé molt escarpat, amb petites cales on s'hi assenten els poblats mariners, com Begur i Palafrugell.

2.- EL MONTGRÍ:

Es localitza al bell mig de la plana formant part, també, del litoral. Sovint ha servit com a línia divisòria entre l'Alt i el Baix Empordà. Antigament havia estat envoltat per estanys i aiguamolls,, fet que provocava que en èpoques de pluges el massís quedés totalment aïllat de la resta de la plana. Tantmateix es localitzaven petits estanys en altres zones com Capmany, Llers, Vilatenim, Camallera, Bellcaire d'Empordà i Pals, els quals es dessecaren artificialment entorn els segles XVIII-XIX.

3.- LES PRE-GAVARRES:

Formades per un conjunt de petits turons i depressions que englobaven les zones de Madremanya-Sant Joan de Mollet, Parlavà-Ultramort, Corçà-Sant Llorenç de les Arenes, Monells-La Pera, Peratallada-Gualta, La Bisbal-Ultramort. Això provocava una visió molt fragmentada del conjunt a partir de petits turons i/o valls dispersos arreu de la zona.

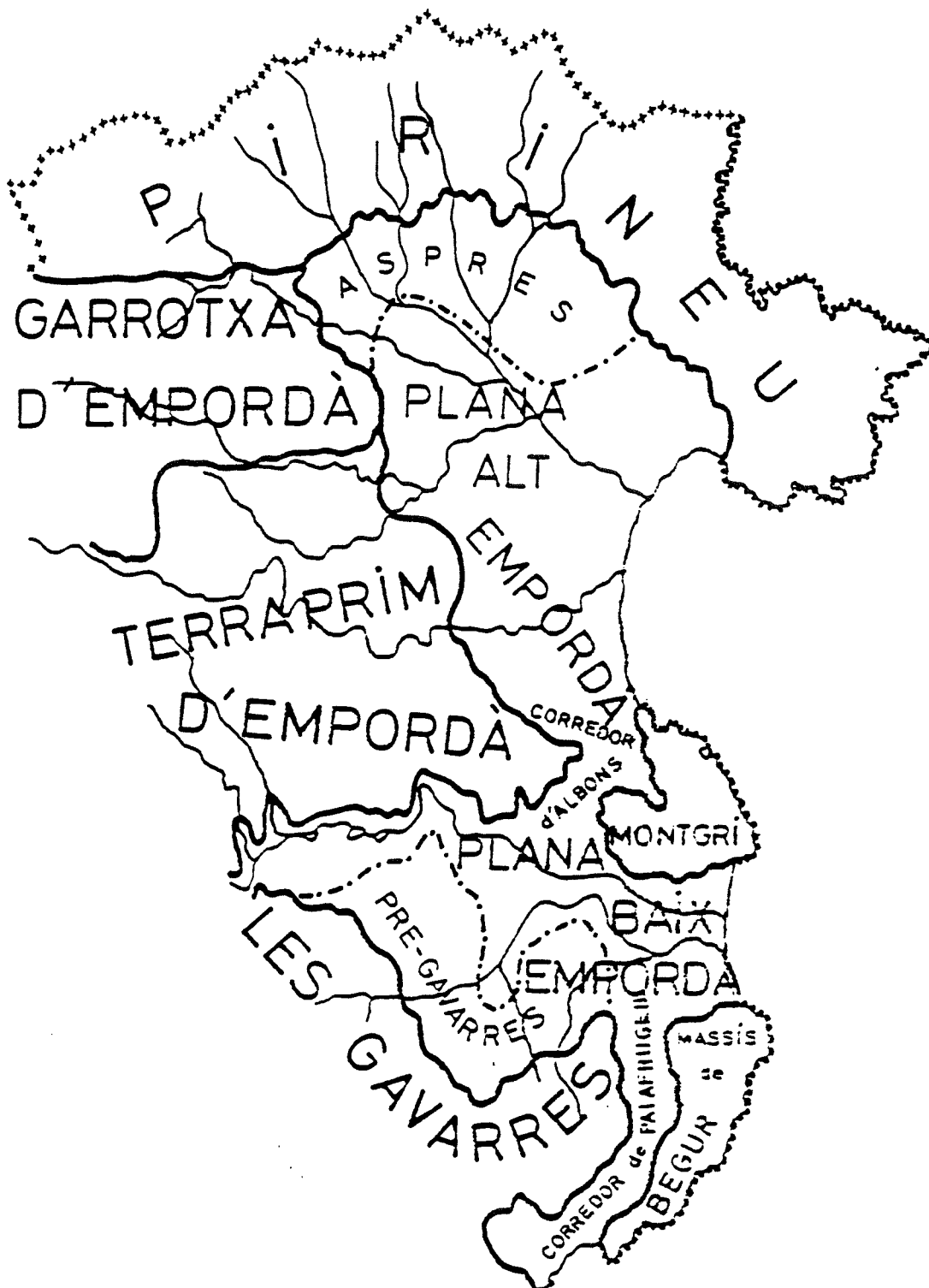
4.- PLANES AL·LUVIALS:

Aquestes es formaren a partir de les sedimentacions dels rius Muga, Ter, Fluvià i Daró, originant un seguit de franges de sorra que es localitzaven entre la península del Cap de Creus i el Montgrí i entre aquest últim i el massís de Begur. Alhora, les petites elevacions serviren per l'establiment dels primitius nuclis de població.

5.- VALLS INTERIORS: Formada pel corredor d'Albons i el corredor de Palafrugell.

Corredor d'Albons: Forma part de la plana al·luvial que s'estén des de Roses fins el massís de Begur. Uneix, també, les planes de l'Alt Empordà i del Baix Empordà.

Corredor de Palafrugell: Es tracta d'una fossa tectònica reomplerta amb materials procedents de les muntanyes properes formant un estret allargament des dels contraforts de les Gavarres i les estribacions del massís de Begur.

SITUACIO ACTUAL.

L'any 1984, J.Mª Nolla i J.Casas realitzaren una carta arqueològica de les comarques gironines, on es comptabilitzaren 205 jaciments al Baix Empordà. Recentment, el Consell Comarcal va actualitzar l'inventari arqueològic de la comarca, comptabilitzant un total de 246 jaciments, desglosats de la següent manera:

- 90 jaciments, corresponents a estacions indeterminades, (Paleolític-època romana).
- 47 jaciments, corresponents a viles i/o probables. (Paleolític/Neolític-Bronze/època romana).
- 8 jaciments, corresponents a forns i/o abocadors. (Època ibèrica-romana).
- 35 jaciments, corresponents a dòlmens. (Neolític-Calcolític).
- 11 jaciments, corresponents a menhirs. (Neolític-Calcolític).
- 41 jaciments, corresponents a coves. (Paleolític-Bronze).
- 6 jaciments, corresponents a sepulcres de fossa. (Neolític).
- 8 jaciments, corresponents a necròpolis i/o probables. (Ferro-època medieval).

Tot seguit es va procedir a fer l'inventari de tot aquell patrimoni arquitectònic declarat i incoat, juntament amb la relació d'aquells monuments catalogats com a Béns d'Interès Cultural (B.I.C). La intenció d'aquest inventari era la d'informar a tots els Ajuntaments del patrimoni arqueològic i arquitectònic localitzat al seu municipi, per tal que el tinguessin en compte en el seu pla urbanístic, així com potenciar la seva conservació i manteniment.

Actualment hi ha una sèrie d'indrets on caldria efectuar-hi uns treballs de neteja i manteniment de la zona, ja que la major part de les estructures, que allí es puguin localitzar, resten totalment colgades per la vegetació provocant, en molts casos, que part dels murs puguin arribar a caure i/o esllavissar-se degut a l'erosió o bé al creixement dels arbres. Tal és el cas del jaciment de Sa Cobertera de Castell a Palamós.

La situació de l'arqueologia al Baix Empordà requereix d'unes actuacions que haurien de resoldre la problemàtica actual. Així, doncs, ens trobem

1.- Davant una sèrie de jaciments, en els quals cal adoptar unes solucions específiques com és el cas de **Sant Romà de les Arenes**, a Foixà on les seves restes, localitzades a l'aire lliure, esdevenen una temptació a l'espoliació. El mateix, succeeix en el jaciment de **Plana Basarda**, en el terme de Santa Cristina d'Aro on és possible observar un seguit de forats i zones amb la terra remoguda provocats per l'acció dels furtius. Davant aquests fets i per tal d'evitar un progressiu malmenament, que en molts casos ja s'ha produït, es va arribar a un acord entre el Consell Comarcal, el Departament de Cultura i Governació de Girona i els Mossos d'Esquadra, per tal d'establir-hi unes tasques de vigilància arreu de la comarca.

Les diferents espoliacions a que estan sotmesos bona part dels jaciments arqueològics de la comarca fa pensar en una necessitat de conscienciar a la gent envers el patrimoni que es localitza en ella, fent-los ressó del seu manteniment i preservació per tal d'evitar un progressiu malmenament o una total desaparició del què esdevé les úniques restes/mostres clares del nostre passat.

2.- Davant la manca d'un museu comarcal que concentri una part representativa de l'arqueologia de la comarca. Tenim, per exemple, el **Museu Monogràfic d'Ullastret**, el **Museu Arqueològic de Calonge** o el **Museu del Montgrí i del Baix Ter**, a Torroella de Montgrí, els quals recullen les peces més representatives del seu entorn immediat, alhora que creen un interès a la població ja que d'alguna manera es senten representats. Dins aquest punt, cal remarcar les actuacions dels museus monogràfics localitzats a la comarca que permeten conèixer la realitat històrica comarcal. Així trobem, per exemple, el **Museu del Suro a Palafrugell**, el qual permet donar a conèixer la cultura del suro, els diversos processos de producció artesanal, la mecanització i altres fets socials vinculats al món del suro. Per altra part, també, el **Museu de la Ceràmica de la Bisbal** pretén potenciar la investigació tècnica i plàstica en el món de la ceràmica alhora que intenta preservar el patrimoni industrial i cultural relacionat amb la terrissa.

3.- Un dels problemes que es troben a l'hora de decidir les actuacions a realitzar en els diferents indrets de la comarca és el gran nombre de jaciments arqueològics localitzats. Això provoca que no hi hagi temps material per dur a terme tots els treballs que es voldrien o bé dedicar-se només a una zona concreta. Per tant, i per evitar marcar unes prioritats, tots els treballs endegats venen donats segons les directrius marcades pel Departament de Cultura.

4.- Un darrer punt a tractar seria el referent a les excavacions d'urgència, les quals permeten detectar diversos punts fins aquell moment desconeguts, tot i que el problema més immediat que comporten és que no es pot fer un seguiment a fons d'aquelles estructures, restes,... que poden sorgir en un determinat moment i lloc. El que es pretèn amb això és la d'informar al públic de la necessitat d'adreçar-se als organismes pertinents quan es localitzen restes d'aquest tipus, ja que existeixen unes actuacions previstes pel Departament de Cultura per solventar-ho.

La Bisbal d'Empordà, maig del 1992.

Gemma Amiel i Matller.

ADDENDA

EXCAVACIONS AL MONESTIR DE SOUS, ALBANYÀ, ALT EMPORDÀ.

J. Amigó, J. Llopart, X. Tió i J.M. Vila.

SITUACIO:

Sant Llorenç de Sous o del Mont és un antic monestir benedictí construït en un pla de la muntanya de la Mare de Déu del Mont, a 800 mts. d'alçada sobre el nivell del mar. Se situa geogràficament a la serralada pre-pirinenca, sobre un basament de formació calcària i una àrea coberta de boscos d'alzina i pi, al costat del camí que porta al santuari de la Mare de Déu del Mont.

Actualment depèn administrativament d'Albanyà, municipi de l'Alt Empordà, però tant pel paisatge com pel seu entorn humà s'identifica clarament amb el caràcter garrotxí.

El monestir de St.Llorenç de Sous conserva gairebé la totalitat dels murs que havien estat en el seu dia les diferents dependències monàstiques.

El conjunt està format per una església, datada en època romànica (s.XI-XII), situada a la zona meridional, el claustre adossat a la façana de tramuntana de l'església, i diverses dependències interrelacionades amb el claustre. També es poden resseguir els murs perimetrals que envolten el monestir amb una clara funció defensiva del recinte. (Veure planta adjuntada)

INTERVENCIONS ARQUEOLOGIQUE:

La intervenció arqueològica i arquitectònica en el monestir de St.Llorenç de Sous es va iniciar l'any 1984 amb la realització del primer dels camps de treball, a través dels quals s'ha dut a terme la major part dels treballs arqueològics d'investigació del monument. Aquests Camps de Treball s'han anat desenvolupant gairebé sense interrupció (només es va deixar de fer l'any 1977) fins al present. Des del 1988 existeix una certa continuïtat i planificació pel que fa a l'organització del treball d'investigació arqueològica donat que l'excavació ha estat portada per un equip més o menys homogeni d'arqueòlegs.

Pel que fa a la part arquitectònica, s'ha continuat el procés de restauració fonamentalment per la via de la consolidació de murs i reparació de determinades patologies que presentaven determinats elements de l'edifici (p.e. la consolidació de la volta de quart de cercle que cobria la galeria nord del claustre). També s'han habilitat alguns espais per a l'assistència logística dels Camps de Treball que es realitzen durant l'estiu (fonamentalment l'habilitació com a dormitori i magatzem de l'antiga església parroquial de Sous).

Per tal de facilitar l'excavació i la interpretació del conjunt monàstic, es va dividir el recinte en diferents sectors (veure plànol adjunt):

SECTOR A: interior de l'església romànica.

SECTOR B: dependències del monestir situades al costat sud del conjunt monàstic.

SECTOR C: galeries del claustre.

SECTOR D: dependències de l'ala est del claustre, utilitzades al llarg dels segles XVIII i XIX com a cementiri de la parròquia de Sous. S'ha dividit en tres sub-sectors D1, D2 i D3.

SECTOR E: Interior del claustre.

SECTOR F: Ambit fortificat adossat a l'absidiola sud de l'església.

SECTOR G: Dependències situades a l'ala de ponent del claustre.

SECTOR H: Habitació situada a l'extrem nord oest del claustre, que comunica amb la galeria nord i amb l'exterior.

SECTOR I: Comprèn la vosta de la galeria nord del claustre.

Els sectors on s'ha treballat són: església o sector A (anys 1985 i 1991), claustre o sector E (anys 1986 i del 1988 al 1991), dependències annexes al claustre o sectors B i C (any 1986), sector D (any 1986 i 1990-91), habitació est o sector F (any 1990) i habitació oest o sector H (any 1991).

Els únics sectors on s'ha finalitzat l'excavació són: el claustre, el sector F, el sector H i el primer àmbit del sector D. Els primers resultats que podem presentar són els que exposarem a continuació.

SECTOR E (claustre)

La zona denominada Sector E correspon al pati interior del claustre, i ocupa una superfície d'uns 97 mts. quadrats. Està delimitat, al nord, per una galeria coberta que el separa de l'església del monestir, i al sud, est i oest pels murs de tancament, a sobre dels quals es creu que hi hauria les típiques arcades que separaven les galeries del pati interior. De fet, pati interior i galeries formen un conjunt històric i arquitectònic que no caldria separar, però que en el nostre cas si hem de parlar de resultats històrics documentats per les troballes arqueològiques, només podem referir-nos d'una manera fiable al pati interior.

Quan es va iniciar l'excavació del claustre, l'any 1988, el rebliment de les galeries ja s'havia buidat del tot; l'any 1986 s'hi havia realitzat una excavació deixant els quatre laterals a nivell de roca mare. L'informe presentat en aquell moment no dóna uns resultats prou aclaridors, ni tampoc una proposta d'evolució i remodelacions d'aquesta part del monument.

Pel que fa als treballs realitzats a partir de l'any 1988, cal especificar que s'han portat sempre a terme aprofitant les estades dels Camps de Treball, organitzats per l'Institut Català de Serveis a la Joventut de la Generalitat de Catalunya.

Després dels quatre anys d'actuació en aquest sector (1988-1991), i a manera de resum, podem afirmar que l'evolució estructural i funcional del claustre ha passat per cinc grans fases cronològiques,

caracteritzades per diversos nivells de deposició i algunes restes materials d'important valor històric.

S'ha constatat un primer nivell de COLMATACIO NATURAL, amb vestigis de restes tardorromanes. Correspon a un moment previ a l'edificació de les primeres dependències del monestir. El material arqueològic resuperat caldrà relacionar-lo probablement amb el període de construcció de la torre romana de Falgars, l'únic vestigi romà conegut de la zona, i a una mitja hora de camí.

Per sobre d'aquest nivell, i corresponent a la primera Fase establerta per nosaltres, es registrava el primer SOL D'OCUPACIO, documentat per la presència d'una elevada quantitat de restes ceràmiques, algunes d'elles força senceres (com és el cas de dues olletes de ceràmica grisa localitzades "in situ"), i una alta freqüència de restes orgàniques (carbonets) i materials de construcció (grumolls de calç). Cronològicament es pot afirmar que abarca un període que va des de la fundació del monestir i fins al segle XI.

La 2a Fase determinada per diferents nivells de freqüentació o ús de l'espai, correspon a un moment de màxim esplendor del monestir, i s'utilitza aquest espai per a la construcció de dos forns de campana de petites dimensions (si els van fer funcionar o no al mateix temps són encara alguns detalls que se'ns escapen, però el que és cert és la seva presència i utilització, pels fragments d'escòria trobats i restes del motlle de la campana).

Gràcies a les restes materials trobades (bàsicament les tres monedes del rei Jaume Ier) es pot datar amb seguretat entre finals del segle XIII i començaments del s.XIV.

La 3a Fase, o gran moment d'intervenció en el claustre seria a finals del s.XIII-s.XIV, quan es remodelaria la delimitació exterior amb la construcció d'uns murs d'aparell semblant al de la galeria nord, carreus ben escairats i amb la superfície allisada, que fan lleugerament més ample l'espai, i estan preparats per a sostenir les arcades típiques que tothom s'imagina envoltant els claustres dels monestirs.

L'última Fase de l'evolució soferta pel monument al llarg dels segles és constatada per un paviment de calç extensiu a tota la superfície i marcant una separació clara amb els materials exhumats en el sediment de la part superior. Seria l'últim intent de salvar el monestir de la crisi que l'afectava i que era indicador de la seva decadència (es pot datar en els s. XV-XVI).

A partir d'aquest moment el monestir va perdent vida i algunes de les seves dependències comencen un procés d'enrunament progressiu degut a l'abandó que s'aniria agreujant. Només quedaria una part a l'ala sud del conjunt que es continuaria utilitzant fins a la guerra civil, degut a la reedificació d'una part com a església parroquial del terme municipal de Sous durant el s.XIX.

SECTOR H

El sector H és un àmbit d'uns 12 mts. quadrats situat al costat sud-oest de l'església romànica del monestir, i adossat al seu mur meridional.

Construït amb el mateix aparell que la galeria nord del claustre, es comunica per l'oest amb el pati exterior del monestir (al costat mateix del nàrtex de l'església), a l'est amb la galeria nord del claustre, i pel sud amb altres dependències del monestir (sector G). L'existència d'aquestes tres portes ens dóna una idea clara de la funció d'aquesta habitació, com a distribuïdora del pas; doncs és l'única sortida directa al pati exterior del monestir, i permet accedir a través d'unes escales al pis superior del sector G.

L'única intervenció arqueològica que s'ha portat a terme en aquest sector ha estat l'excavació realitzada durant els Camps de Treball de l'estiu de 1991. Malgrat el poc material trobat en aquest sector, pels elements de que disposem, s'ha pogut diferenciar quatre grans fases d'evolució :

Fase 1 (anterior al s.XIII). Es tractaria d'una primera construcció, anterior a les dependències que es poden observar actualment al voltant del claustre. Ve determinada per una estructura quadrangular que combina la construcció de murs amb pedres de petit aparell i el treball a la roca natural retallada.

Fase 2 (s.XIII al s.XVI). Construcció de l'habitació tal i com la coneixem en l'actualitat. Estaria en relació amb la construcció del nou claustre a finals del s.XIII i de la seva galeria nord. Durant aquesta fase, o almenys durant un cert temps, el nivell de sòl en aquest sector el formava un enllosat que estava anivellat amb les restes del primitiu mur.

Fase 3 (s.XVI al s.XIX-XX). Se substitueix l'antic paviment de lloses per un altre de nou, col·locat just a sobre, i fet de pedres més grans, aprofitant elements arquitectònics (per exemple una mènsula amb una mà esculpida) i carreus ben escairats que podien haver format part d'alguna construcció més antiga d'alguna dependència del mateix monestir.

Més tard, sobre el mateix paviment, i en el terç occidental de l'habitació, es construiria una plataforma per anivellar el terra entre les portes oest i sud de l'habitació.

Aquesta habitació era una de les que s'havien conservat més intactes. La sort està potser en que s'havia utilitzat per anar-hi arraconant les pedres de gran tamany que no era gens fàcil de treure fora les estances d'aquest monestir, i que provenien del claustre i dependències annexes on s'havia treballat, bé fos en excavacions, bé fos com a treballs de neteja superficial.

SECTOR F

S'identifica com a sector F l'espai tancat situat al costat sud-est de l'església romànica, i adossat a l'àbsis de la seva nau lateral sud. Aquest espai arquitectònic delimita pel costat est amb un mur semicircular de fortificació, on s'hi obren dues filades d'espitlleres, pel seu costat nord, el parament exterior de l'àbsis i pel costat oest té un accés a la galeria nord del claustre.

En aquest sector tampoc s'hi havia realitzat cap intervenció arqueològica anterior a la de l'any 1989. El seu estat era força ruïnós, i el mur de tancament pel costat sud donava molt poca seguretat. Però la decisió d'intervenir en aquest sector va venir per la possibilitat que vèiem de poder establir una seqüència cronològica d'alguns dels elements més rellevants d'aquest monument: l'església romànica, la galeria nord del claustre i el recinte fortificat. Entre els anys 1989 i 1990 es va realitzar l'excavació d'aquest àmbit, donant gran quantitat de material datable i, per tant també d'informació històrica.

Les fases que a partir de les troballes es van poder establir són les que segueixen:

Fase 1 (anterior al s.XII). Documentada per les restes d'una estructura (fragment de mur) construïda amb pedres mitjanes alineades als exteriors, lligades amb morter de claç, i reomplint el buit intern amb pedres i morter sense una disposició clara. Per aquestes característiques no deslligaria d'una suposada primera fase "tardorromana", prèvia a la fundació del monestir, i de la que també en són vestigis les restes de petits fragments molt rodats i trencats de ceràmica de pasta ataronjada, localitzada sempre en el nivell inferior de les dependències excavades (sector E i sector D1) a tocar de la roca natural.

Fase 2 (fins el s.XII). Determinada per un grup d'enterraments que aprofitaven desnivells de la mateixa roca, datables de l'època de fundació del monestir, ja que algun es troba just sota el mur de l'àbsis. Correspon a la necròpolis del moment de fundació del monestir, que potser també continuaria al llarg dels segles XI al XIII que pertany al moment més esplendorós de la comunitat monàstica .

3a Fase (s.XII). Es el moment de construcció de l'església romànica que avui resta encara dempeus. Tapa part de la necròpolis anterior, la qual cosa significa que s'amplia el temple, però és també de suposar que continuen utilitzant el mateix espai per a enterrar els seus morts.

4a Fase (finals del s.XIII). S'edifica la galeria nord del claustre i s'obra la porta que hi dona accés. En aquest moment es tractaria encara d'un espai exterior.

5a Fase (s.XIII-XIV). Es construeix el mur de fortificació que tanca el recinte monàstic pel seu costat oriental. Això significa que deixa de ser un espai obert i passa a ser un recinte tancat, que ocupa tota l'ala oriental, des de l'àbsis de l'església i fins a les dependències del costat sud, que serà l'església parroquial al s.XIX.

6a Fase (s.XVI-XVII). Moment que s'abandona aquest sector, després d'haver-se separat de la resta d'espai que ocupa el costat oriental (el que nosaltres hem identificat com a sector D). A partir d'aquest moment es comença a reblir per material de rebuig procedent de la comunitat que continua habitant el monestir.

